

Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek *Gazdaság-Régió-Társadalom*

Strategic Issues of Northern Hungary *Economy-Region-Society*

térgazdaságtani és az üzleti kutatások lektorált tudományos folyóirata.

Megjelenik évente háromszor a Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kara és a Terület és Településfejlesztők Magyarországi Egyesülete támogatásával.

A folyóiratban megjelenő tanulmányokat két független szakértő lektorálta és ajánlotta közlésre.

[Magyar Tudományos Akadémia IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztály, Regionális Tudományok Bizottsága: C](#)

A folyóiratot indexeli: EBSCO, REPEC, Magyar Tudományos Művek Tára

XVIII. évfolyam 1. szám

www.strategiaifuzetek.hu

Kiadó:

Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar

Szerkesztőség:

Miskolci Egyetem

Gazdaságtudományi Kar

E-mail: strategiaifuzetek@uni-miskolc.hu

Felelős kiadó:

Veresné Dr. Somosi Mariann

Főszerkesztő:

Dr. Kocziszky György

Szerkesztő bizottság tagjai:

Dr. Balaton Károly

Dr. Benedek József

Dr. Elekes Tibor

Dr. Nagy Egon

Dr. Nagy Zoltán

Ocskay Gyula

Dr. Péti Márton

Dr. Pulay Gyula

Dr. Salamin Géza

Dr. Michael Schenk

Dr. Sikos T. Tamás

Dr. Tóth Géza

Dr. Varga Norbert

Veresné Dr. Somosi Mariann

Szerkesztőségi titkár:

Dr. Lipták Katalin (liptak.katalin@uni-miskolc.hu)

Szerkesztőségi munkatárs:

Orosz Dániel (regorosz@uni-miskolc.hu)

Nyomdai munkák

MAXIMA CS-A Nyomdai és Kereskedelmi Szolgáltató Kft.

ISSN 1786-1594 (Nyomtatott)

ISSN 2560-2926 (Online)

Tartalomjegyzék / Contents

TANULMÁNYOK

<i>Benedek József</i>	4
Regionális egyenlőtlenség és gazdasági felzárkózás. Magyarországi és romániai régiók összehasonlító vizsgálata	
<i>Hajdú Zoltán</i>	15
Az állami beavatkozások szerepe a centrum-periféria viszonyrendszer formálásában Baranya megyében az államszocialista korszakban (1949-1990)	
<i>Hajdú Dávid</i>	27
A koronavírus hatása az álláskeresőknél szóló képzésekre Borsod-Abaúj-Zemplén megyében	
<i>Győri Tímea</i>	38
Az álláskeresők iskolai végzettség szerinti koncentrációjának vizsgálata a XXI. század gazdasági recesszióinak kezdetén	
<i>Lipcsei József – Kárász Katalin</i>	49
Changes in the agricultural farm enterprises in the EU27 and the Northern Hungary	
<i>Járdány Krisztián</i>	58
Borászati üzemfejlesztési támogatások területi megoszlásának vizsgálata Magyarországon 2014-2020 között	

MŰHELY

<i>Langár Bence</i>	72
A kockázati tőkealapok befektetései hatása a tőzsdére bevezetett portfólió cégek felvásárlási aktivitására	
<i>Lőrincz Katalin – Sasné Grósz Annamária – Kántor Szilvia</i>	80
A Pannon Egyetem közösségének életminősége és helyhez kötődése a Veszprém-Balaton2023 projekt tükrében	
<i>Siposné Nándori Eszter</i>	90
A szegénység szubjektív értelmezésének sajátosságai Borsod-Abaúj-Zemplén megyében	
<i>Tokár-Szadai Ágnes</i>	98
Társadalmi vállalkozások tanácsadási igényének változása Északkelet-Magyarországon 2015 és 2020 között	
<i>Nagy Szabolcs – Hajdú Gergő</i>	110
The relationship between content marketing and the traditional marketing communication tools	
<i>Tóth Dávid – Miskolczi Márk – Jászberényi Melinda</i>	120
Tourism safety and sustainability aspects at European airports	
<i>Vanyúr Blanka</i>	134
Az overtourism jelenségének vizsgálata Budapest példáján	
<i>Grüman Róbert-Csongor</i>	143
Szállásmegosztó platformok önkormányzati szabályozásának kihívásai Erdélyben	

KÖNYVSZEMLE

<i>Nagy Zoltán</i>	152
Beluszky Pál - Sikos T. Tamás (2020): Városi szerepkör, városi rang	

ANGOL NYELVŰ ÖSSZEFOGLALÓK/ SUMMARIES

SZERKESZTŐI ELŐSZÓ

Az Európai Unió 2004. évi bővítését követően állandósult kérdés lett az újonnan csatlakozott országok társadalmi, gazdasági felzárkózásának üteme, a konvergencia feltételei és gátló tényezői. A téma mind makró, mind területi szinten releváns, hiszen a gazdaság helyzete, növekedési üteme, demográfiai pályája, humán és vonalas infrastruktúrája az ott élő polgárok életminőségét, életkilátásait befolyásolja.

A 2008-ös kirobbant válság eltérő kondícióban érte régióink országait, valamint közigazgatási egységeit. Különböző mértékben, de valamennyi újonnan csatlakozott tagállamban beszakadt a gazdaság kibocsátása, pénz- és tőkepiacai tetemes veszteséget szenvedtek el, nemzeti valutáik leértékelődtek (pl.: a lengyel zloty 53%-al, a magyar forint 38%-al, a cseh korona 29%-al, a román lej 25%-al). Ennek hatására megszakadt a felzárkózás folyamata.

A válságot követően a régió reálgazdasága, pénz- és tőkepiacai korrigáltak (egyedül a román lei maradt hosszabb ideig a 2009. év eleji mélypontja körül). Így 2013 után ismét lendületet kapott a felzárkózás.

A koronavírus járvány első, második majd jelenlegi harmadik hulláma ismét megtörte ezt a kedvező folyamatot.

A járvány új és régebbi problémákra hívta fel a figyelmet (pl.: a globális ellátási láncok-, az idegenforgalomhoz kapcsolódó ágazatok sérülékenységére, az alacsony hozzáadott értékű reálgazdasági folyamatok fenntarthatóságának kockázataira, stb.).

Az elemzők véleménye a válságot követő helyreállítás sebességére és mértékére vonatkozóan eltérő. Aligha tévedünk, ha azt állítjuk, hogy ennek folyamatában, a konvergencia újra indulásának időpontjában jelentős eltérések lehetnek. Azok a régiók lesznek ismét kedvezőbb helyzetben, amelyek meg tudják teremteni az endogén felzárkózás feltételeit is.

Folyóiratunk idei második számában közölt tanulmányok szerzői direkt vagy indirekt módon a társadalmi- gazdasági egyenlőtlenséggel és felzárkózással kapcsolatos kutatási eredményeikről számolnak be abban a reményben, hogy következtetéseik értő fülekre találnak!

Miskolc, 2020. április

Kocziszky György

TANULMÁNYOK

Benedek József

Regionális egyenlőtlenség és gazdasági felzárkózás. Magyarországi és romániai régiók összehasonlító vizsgálata¹

A tanulmány célja a magyar és román régiók gazdasági fejlődésének és EU-átlaghoz történő felzárkózásának összehasonlító vizsgálata. Fő megállapításunk, hogy az elmúlt évtized látványos gazdasági növekedésének eredményeként az erdélyi régiók megelőzték a GDP-alapú fejlettségi rangsorban a kelet-magyarországi régiókat. Ennek következménye, hogy a tradicionális centrum-periféria térszerkezet átformálásának tanúi lehetünk. A további vizsgálódások számára felvetődik az a kérdés, hogy a GDP-alapú gazdasági fejlődés milyen mértékben képződik le az életminőség változásában, illetve az is, hogy mennyire indokolt eltérő területi árszínvonalak alkalmazása a megvizsgált térség GDP adatainak egységesítésekor.

Kulcsszavak: Románia, Magyarország, regionális egyenlőtlenségek, gazdasági fejlettségi rangsor.

JEL-kód: O11, O18.

<https://doi.org/10.32976/stratfuz.2021.15>

Bevezetés

Az egyenlőtlenségek témája felfutási fázisának vagyunk tanúi nem csak a témakör klasszikus tudományágaiban (gazdaságföldrajz, regionális tudomány, szociológia, politikai gazdaságtan, fejlődésgazdaságtan stb.), hanem a statisztikus fizikában, filozófiában vagy a morálteológiában is (Benedek, 2000; Benedek és Kurkó, 2010; Benedek és Kurkó, 2011; Benedek és Kurkó, 2012; Nemes Nagy, 2016; Kotosz és Lengyel, 2018; Lengyel és Kotosz, 2018a; Lengyel és Varga, 2018). Írásunkban a területi egyenlőtlenségekkel foglalkozunk, egészen pontosan a romániai és magyarországi régiók közötti egyenlőtlenségekkel. Egy olyan kérdésre keressük a választ, amely a magyarországi szakmai- és szélesebb közvéleményt fokozottan foglalkoztatja: úgy tűnik, hogy Románia megközelítette Magyarország gazdasági-fejlettségi szintjét, és előrevetítve a gazdasági növekedés trendjeit, hamarosan meg is előzheti Magyarországot. Továbbá, a romániai régiók, ezeken belül az erdélyi régiók jó néhány magyarországi régiót megelőztek a fejlettségi rangsorban. Mindez aktuálissá teszi az összehasonlító tényfeltárás szükségességét, tekintettel a téma érzékenységre: nem csak a hagyományos magyar kulturális felsőbbrendűség átörökített mintázatai rendülhetnek meg, hanem a határontúli magyar gazdaságfejlesztési politikának az újraértékelődése is felmerülhet.

Makroregionális konvergencia

A 2004 után csatlakozó tagállamok (EU-11) mindegyikét erős reális konvergencia jellemezte, a térség gazdasági-fejlettségi szintje megközelítette az EU-átlagot, eltérő mértékben (Benedek és Veress, 2013; Benedek és Török, 2014; Benedek és társai, 2015; Benedek, 2015a; Benedek és Kocziszky, 2017; Kotosz és Lengyel, 2018; Lengyel és Kotosz, 2018b). A román régiók konvergenciája jelentősebbnek tűnik, de ne feledjük el, hogy ezek alacsonyabb szintről indultak, mint a magyar régiók. Úgy tűnik, hogy Lengyelország, Szlovákia, Magyarország, Románia,

¹ A tanulmányban ismertetett kutató munka az CNCS – UEFISCDI által támogatott, PN-III-P4-ID-PCCF-2016-0084 jelű, PNCDI III EFOP-3.6.1-16-2016-00011 program keretében valósult meg.

Horvátország és a balti országok versenyállamaiban létrejött, külföldi működőtőke-függő, olcsó munkaerő és állami támogatások által képviselt versenyelőnyökre épülő gazdasági egy azonos és közepes szintű fejlődés irányába konvergálnak (Pogátsa, 2016).

Románia egy főre jutó GDP volumenindexe látványosan növekedett az elmúlt két évtized során: a 2000-ben regisztrált 23%-os értékről a 2019-ben elért 70%-os értékig (1. táblázat). Ez elmarad Magyarország teljesítménye mögött (73%), de a növekmény igen jelentős, ugyanis a román gazdaság húsz év alatt 47% pontos felzárkózást tudott elérni, lényegesen többet, mint a hasonló helyzetből induló déli szomszédja, Bulgária. Ugyanakkor az is látható, hogy a két ország közötti különbség (14-15 százalékpont) konstans maradt 2015-ig, majd a következő négy év során a különbség lecsökkent kb. három százalékpontra.

1. táblázat: Az egy főre jutó GDP volumenindexe, 2011-2019 között (PPS, EU27=100)

Table 1: Volume index of GDP per capita, 2011-2019 (PPS, EU27 = 100)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Magyarország	66,2	65,8	67,1	68,2	69,1	68,1	68,5	70,9	72,7
Románia	51,5	53,5	54,1	54,9	55,7	59,2	63,1	65,1	69,2

Forrás: Eurostat

A 2. táblázatban látható, hogy folyó árakon mindkét ország GDP volumenindexe jóval az EU átlagértéke alatt van, illetve az is, hogy a román és magyar GDP értékek közötti különbség megnő, több mint tíz százalékpontra. Ezt a nem mellékes megállapítást írásunkban később értékeljük.

2. táblázat: Az egy főre jutó GDP volumenindexe, 2011-2019 között (folyó árakon, EU27=100)

Table 2: Volume index of GDP per capita, 2011-2019 (at current prices, EU27 = 100)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Magyarország	39,0	37,8	38,4	38,8	39,3	40,4	43,1	44,8	46,7
Románia	25,0	24,8	26,8	27,3	27,7	29,4	31,8	33,8	35,9

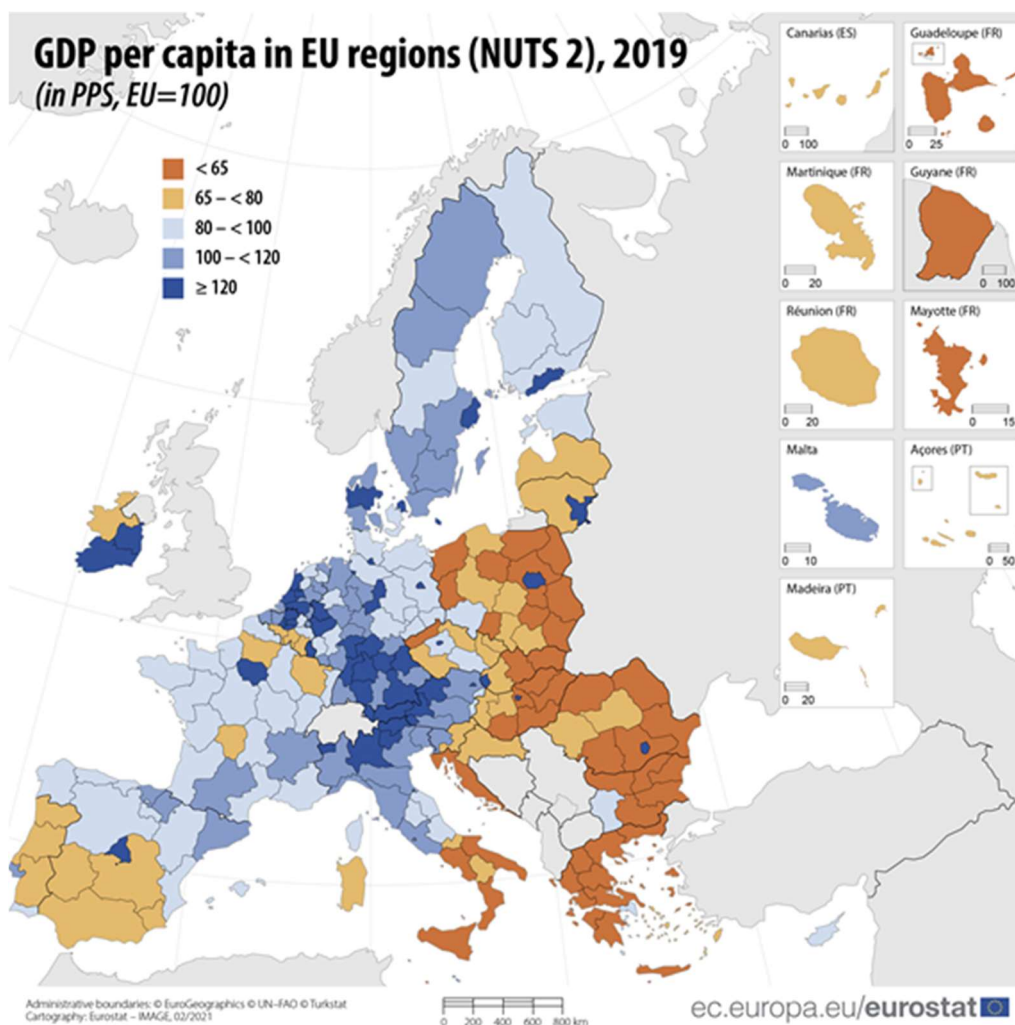
Forrás: Eurostat

Fővárosok verseny

Az 1. ábrán követhető, hogy a magyar és román fővárosi térség gazdasági teljesítménye kiemelkedik, mindkettő egy gazdaságilag és térben erősen polarizált ország gazdasági centrumtérsege. Ezzel illeszkednek egy általános Közép-Kelet-európai térbeli mintázathoz, ahol egy erős főváros-centrikusság jellemzi e térség államainak többségét (Szlovákia, Csehország és Lengyelország) (Benedek, 2015b; Benedek és Moldovan, 2015). Ebben az általánosabb keretben Bukarest-Ilfov régió GDP volumenindexe (160%) magasabb, mint Közép-Magyarorszáé (112%), illetve megelőzi Budapestet is (151%), de elmarad Pozsony (162%) és Prága (205%) magasabb értékeitől. Amennyiben Bukarestől leválasztjuk Ilfov megyét és a NUTS 3 szintű Bukarest adatait (169%) hasonlítjuk össze a neki megfelelő NUTS 3 szintű Budapest adataival, akkor a különbség tovább növekszik a román főváros javára. A makro-adatok alapján Bukarest a román gazdasági teljesítményt legdinamikusabban húzó térség, 2010-hez képest 37 százalékponttal növelte GDP volumenindexét, és ezzel az értékkel nem csupán Budapestet körözte le (7%), hanem két százalékpontra közelítette meg Pozsonyt 2019-ben. Ezzel ellentétben, Budapest egy főre jutó GDP-je 2010-2018 között stagnált, illetve fokozatosan lemaradt a közép-kelet-európai térség többi fővárosához viszonyítva. Mi több, 2015-ben Bukarest megelőzte Budapestet, ezzel mintegy ledolgozva évszázados hátrányát. Meg kell jegyeznünk, hogy mindkét főváros esetében a GDP volumenindexek a Brexit hatására 4-5 százalékponttal növekedtek, a fejlettebb brit régiók kilépésének statisztikai hatásaként (különösen Inner London magas értékének kiesése rendelkezik jelentős nivelláló hatással).

Akárcsak az országos összehasonlításban, a fővárosok esetében is a fordulópont 2016-ban következett be, amikor Bukarest-Ilfov megelőzi Budapestet, majd a következő években fokozatosan növeli előnyét.

Bukarest minden gazdasági mutató tekintetében messze kiemelkedik a többi romániai térség közül, különösen jelentős a gazdaságának magas növekedési ritmusának kialakulásában a külföldi működőtőke és a kutatási-fejlesztési tevékenységek magas fővárosi koncentrációja, valamint a munkaerő magas képzettségi szintje. Így a román főváros az ország népességéből csak kb. tíz százalékkal részesedik, de az ország hazai össztermékének negyedét állítja elő, ugyanakkor itt a legnagyobb a vállalkozásűrűség.

1.ábra: NUTS 2 régiók egy főre jutó GDP-je, 2019-ben (PPS, EU27=100)

Figure 1: GDP per capita of NUTS 2 regions in 2019 (PPS, EU27 = 100)

Forrás: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20210303-1>.

Letöltve: 2021. március 30.

A gazdaság ehhez hasonló, sőt, ennél érzékenyen magasabb mértékű területi koncentrációja megfigyelhető a magyar fővárosban is, itt viszont ez a magasabb agglomerációs szint nem volt képes magasabb gazdasági növekedési ütemet generálni.

Régiális gazdasági növekedés

Erdély (akárcsak Dalmácia vagy a Felvidék) a történelmi Magyarország periféria térségének számított, az első világháborút megelőzően (Kincses és Tóth, 2020). Kivételt képeztek a Trianont követően Romániához került, de nem a történelmi Erdélyhez tartozó régiók: elsősorban a temesvári központú Bánság és a váradi központú Partium, amelyek a Magyar Királyság fejlettebb térségeihez tartoztak. A GDP PPS adatokat azt mutatják, hogy a fenti képzet meghaladott, a valós gazdasági folyamatok felülírták az öröklött történelmi és mentális mintákat, az erdélyi régiók fejlettségben megelőzték az Alföldöt és a Dél-Dunántúlt, mintegy megfordítva az addig jellemző Nyugat-Kelet fejlődési lejtőt.

3.táblázat: Az egy főre jutó GDP alakulása 2010-2019 között (PPS, EU27=100, NUTS 2)
Table 3: Development of GDP per capita between 2010-2019 (PPS, EU27 = 100, NUTS 2)

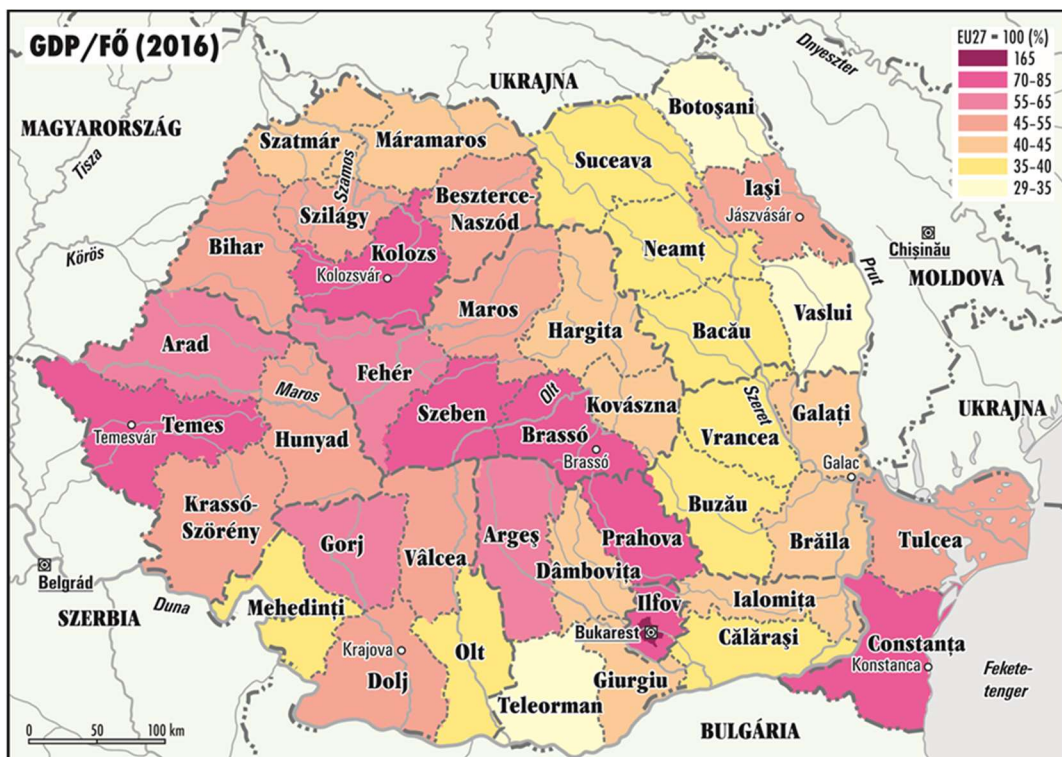
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2010-2019
Nord-Vest	44	42	47	47	49	50	54	59	60	64	22
Centru	47	46	52	51	52	53	57	60	63	66	20
Nord-Est	30	29	34	34	34	35	37	40	41	44	15
Sud-Est	40	41	47	49	50	48	50	52	54	58	17
Sud - Muntenia	40	42	41	43	47	45	48	49	51	54	12
Bucuresti - Ilfov	116	123	127	129	129	136	140	148	149	160	37
Sud-Vest Oltenia	37	35	41	41	40	41	43	47	51	54	19
Vest	55	54	58	57	56	59	64	66	67	71	17
Közép-Magyaró.	108	108	108	108	109	107	104	105	108	112	4
Budapest	144	145	145	143	144	140	138	141	145	151	7
Pest	58	56	55	58	58	58	56	55	56	58	0
Közép-Dunántúl	57	59	58	61	63	66	66	65	67	67	10
Nyugat-Dunántúl	67	68	68	70	73	76	75	72	73	71	4
Dél-Dunántúl	45	45	45	47	46	47	46	47	49	50	5
Észak-Magyaró.	39	40	39	42	43	47	46	48	49	49	10
Észak-Alföld	42	44	43	43	44	45	43	44	46	47	5
Dél-Alföld	44	45	46	48	49	51	49	49	52	53	9

Forrás: Eurostat

Amennyiben pusztán a statisztikai tényeket vesszük, a három erdélyi fejlesztési régió (NUTS 2) egy főre jutó, az EU-átlag százalékában mért vásárlóerő-paritásos GDP (PPS) volumenindexe magasabb, mint a magyarországi régiók értéke, három kivétellel (Közép-Magyarország, Közép-Dunántúl és Nyugat-Dunántúl). A két magyar többségű székelyföldi megyét (Hargita és Kovászna) és négy további megyét magába foglaló Közép-régió (Centru, 66%), az Észak-Nyugat-régió (Nord-Vest, 64%) és Nyugat-régió (Vest, 71%) GDP volumenindex-értékei tehát magasabbak, mint Dél-Dunántúl (50%), Észak-Magyarország (49%), Észak-Alföld (47%), Dél-Alföld (53%) vagy Pest (58%) fajlagos GDP volumenindex-értékei. Az erdélyi Nyugat-régió nem csupán elhagyta a Közép-Dunántúl-t (67%), hanem 2019-ben utolérte a legfejlettebb magyar régiót is, a Nyugat-Dunántúl-t (71%). A moldvai és regáti régiók helyzete is relatíve jobb: Dél-Munténia (54%), Dél-Nyugat Olténia (54%), Dél-Kelet (58%) GDP volumenindexe magasabb, mint négy magyar régió értéke. Az egyetlen, a legfejletlenebb magyar régió (Észak-Alföld) is rosszabbul teljesítő román régió a moldvai Észak-Kelet (44%). Megjegyezzük, hogy mindkét ország régiói, a fővárosokat leszámítva, az EU sereghajtói közé tartoztak húsz évvel korábban. Ebből a helyzetből sikerült néhány régióknak kitörnie, de a romániai Észak-Kelet, illetve Észak-

Alföld és Észak-Magyarország tartósan a legfejletlenebb decilisben ragadtak (Benedek és Lembecke, 2017).

A régiók 2010-2018 közötti gazdasági dinamikáját illetően, a kolozsvári központú Észak-Nyugat (Nord-Vest), Közép (Centru) és Dél-Nyugat Olténia emelkednek ki, húsz százalékpont körüli gyarapodással. A legalacsonyabb növekedést regisztráló Dél-Munténia is erőteljesebben fejlődött, mint a magyar régiók. Az utóbbiak közül Közép-Dunántúl és Észak-Magyarország GDP volumenindexe bővült a leglátványosabban, tíz-tíz százalékponttal. Az is szembeötlő, hogy Pest az egyetlen zérós növekedést produkáló térség.

2.ábra: Romániai megyék GDP volumenindexe
Figure 2: Volume index of GDP of Romanian counties
Forrás: Benedek (2020)

Megyék gazdasági fejlődése

Megyei összehasonlításban a legfejlettebb romániai megye, Kolozs (89%), 2017-ben megelőzte az első számú magyar megyét, Győr-Moson-Sopront (87%), tartva előnyét 2018-ban is (4. és 5. táblázatok). Temes megye (84%) is szorosan fölzárkózott a legfejlettebb magyar megyéhez. 75% fölötti értéket regisztrál Brassó, Ilfov és Konstanca megyék, megelőzve a 75%-os Fejér megyét, illetve a 72%-os Komárom-Esztergom megyét, amelyek Magyarország második és harmadik legfejlettebb megyéi. Mindez a legutóbbi három-négy év fejleménye.

Az is látható a 4. és 5. táblázatokban, illetve a 2. ábrán, hogy az erdélyi tömbmagyarságot tömörítő négy megye (Szatmár, Maros, Hargita és Kovászna) GDP volumenindexe elmarad nem csak a fejlettebb romániai megyéktől, hanem általánosan a magyar megyék többségének GDP értékétől is. Más szóval, a fenti eredmények megerősítik a korábbi kutatási eredményeket, amelyek világosan rámutatnak arra, hogy Erdélyben a legjelentősebb gazdasági növekedés területileg elkülönült egy nagyobb értékeket produkáló dél-erdélyi és bánási régióra és egy, az előbbitől

fokozatosan lemaradó és differenciálódó kelet- és észak-erdélyi régióra (Cristea és társai, 2012; Benedek, 2016a; Benedek, 2019).

Ami a 2010-2018 közötti időszak GDP-növekedését illeti, ennek abszolút nyertese az erdélyi Kolozs megye, 28 százalékpontos bővüléssel. Ezt követik Prahova, Constanca és Brassó megyék. Általánosan, a romániai megyék jelentősebb mértékű felzárkózást valósítottak meg, mint a magyar megyék.

4.táblázat: Az egy főre jutó GDP alakulása 2010-2019 között
(PPS, EU27=100, NUTS 3, Magyarország)

Table 4: Development of GDP per capita between 2010-2019
(PPS, EU27 = 100, NUTS 3, Hungary)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2010-2018
Budapest	144	145	145	143	144	140	138	141	145	1
Pest	58	56	55	58	58	58	56	55	56	-2
Fejér	58	63	63	66	68	73	72	72	74	16
Komárom-Esztergom	67	67	65	69	68	72	71	69	72	5
Veszprém	48	48	47	49	51	52	52	51	53	5
Győr-Moson-Sopron	80	82	78	82	87	91	92	87	87	7
Vas	57	60	63	67	68	68	68	66	66	9
Zala	57	54	57	52	55	57	53	53	54	-3
Baranya	44	43	44	44	45	45	45	46	48	4
Somogy	42	43	42	44	42	44	43	45	47	5
Tolna	49	50	52	54	52	53	52	51	55	6
Borsod-Abaúj-Zemp.	40	40	40	43	45	50	48	51	53	13
Heves	45	45	44	48	48	50	51	51	53	8
Nógrád	29	30	28	30	30	31	30	31	32	3
Hajdú-Bihar	49	50	50	49	50	50	48	50	52	3
Jász-Nagykun-Szolnok	40	44	42	44	44	46	45	45	46	6
Szabolcs-Szatmár-B.	36	37	37	38	39	39	39	38	41	5
Bács-Kiskun	44	46	47	51	52	55	53	53	58	14
Békés	38	40	39	40	41	43	42	41	43	5
Csongrád	49	49	50	51	53	53	51	51	52	3

Forrás: Eurostat

Pest, Zala és Ilfov megyék GDP volumenindexe 2018-ban alacsonyabb volt mint 2010-ben. Ez azért is érdekes, mert mindhárom megye tradicionálisan fejlettebb térségekben helyezkedik el: Zala a Dunántúlon, Pest és Ilfov a fővárosi térségben. Különösen az utóbbiak pozíció vesztese szembeötlő és óvatosságra intenek a fővárosi régiókra vonatkozó fejlesztés-optimizmus tekintetében: úgy néz ki, hogy a fővárosi magterületekkel a szuburbán-térségek gazdaságilag nem versenyezhetnek, bár az adatokban lehet némi torzítás is, tekintettel a fővárosi agglomerációk szuburbán térségeinek „alvótelepülési funkciójára” (Benedek, 2006b; Szabó és társai, 2019).

5.táblázat: Az egy főre jutó GDP alakulása 2010-2019 között
(PPS, EU27=100, NUTS 3, Románia)

Table 5: Development of GDP per capita between 2010-2019
(PPS, EU27 = 100, NUTS 3, Romania)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2010-2018
Bihor (Bihar)	45	40	42	42	44	45	48	51	52	7
Bistrita-N. (Beszterce-N.)	37	37	42	39	40	42	45	46	46	9
Cluj (Kolozs)	61	60	68	68	71	70	79	89	89	28
Maramures (Máramaros)	35	33	38	37	38	40	41	45	46	11
Satu Mare (Szatmár)	35	35	38	40	40	40	42	47	47	12
Salaj (Szilágy)	37	35	41	42	43	44	46	51	52	15
Alba (Fehér)	49	47	54	52	54	55	59	64	66	17
Brasov (Brassó)	58	55	67	66	67	67	73	76	78	20
Covasna (Kovászna)	36	37	37	38	37	38	42	46	48	12
Harghita (Hargita)	37	37	38	38	38	37	40	46	47	10
Mures (Maros)	38	37	44	43	44	45	46	48	52	14
Sibiu (Szeben)	56	56	60	59	58	61	68	71	71	15
Bacau	33	29	38	35	36	37	38	39	41	8
Botosani	25	26	27	28	27	27	29	32	34	9
Iasi	39	37	42	44	44	44	46	52	53	14
Neamt	26	25	32	33	32	34	36	39	40	14
Suceava	28	28	32	32	32	32	34	37	38	10
Vaslui	22	21	27	26	26	26	28	30	31	9
Braila	34	36	40	41	39	40	43	47	49	15
Buzau	33	32	36	37	36	37	38	41	44	11
Constanta	58	64	71	77	83	76	78	78	78	20
Galati	35	34	39	40	40	38	39	42	44	9
Tulcea	36	40	43	44	42	43	46	50	53	17
Vrancea	29	27	33	34	33	34	36	38	40	11
Arges	51	48	47	48	50	50	54	59	61	10
Calarasi	31	29	30	37	30	30	32	34	35	4
Dâmbovita	41	38	40	37	38	40	42	45	45	4
Giurgiu	30	27	24	29	26	27	27	29	38	8
Ialomita	31	33	35	40	35	36	38	41	42	11
Prahova	46	61	55	59	77	65	72	67	68	22
Teleorman	29	28	32	31	33	33	34	36	38	9
Bucuresti	122	131	137	142	143	152	157	166	169	47
Ilfov	77	76	79	71	67	69	70	75	76	-1
Dolj	39	39	42	41	43	42	44	48	51	12
Gorj	50	42	57	56	50	54	58	62	65	15
Mehedinti	29	28	32	31	31	32	34	41	44	15
Olt	30	28	33	33	33	33	35	39	42	12
Vâlcea	36	36	42	41	40	43	44	47	52	16
Arad	50	51	55	55	54	57	61	65	66	16
Caras-Severin (Krassó-Sz.)	40	36	43	40	40	43	48	50	49	9
Hunedoara (Hunyad)	40	38	47	44	45	42	47	50	51	11
Timis (Temes)	76	76	72	74	71	76	81	81	84	8

Forrás: Eurostat

GDP mérési problémák

A GDP számbavétele és használata számos elméleti és gyakorlati problémába ütközik (Kiss, 2007; Dusek és Kiss, 2008; Nemes Nagy, 2009; Benedek és Ivan, 2018; Ivan és társai, 2020a; Ivan és társai, 2020b). Ezekből ebben az írásban kettőt tartunk kiemelkedően fontosnak. Ez alatt azt értjük, hogy a továbbiakban jelzett problémák befolyásolhatják nem csupán a GDP vásárlóerő-paritáson mért értékeit, hanem a román-magyar regionális összehasonlítás eredményét és értelmezését is.

Az első probléma a GDP átszámolása nemzeti valutából (lej, illetve forint) euróba vagy dollárba történő. Konkrétan, az átszámolásakor úgy a román, mint a magyar GDP PPS adatokat befolyásolja a devizaárfolyam alakulása, az árfolyamot befolyásoló monetáris politika. A lej-dollár vagy lej-euró, valamint a forint-dollár vagy forint-euró árfolyamok 2020-as alakulásból látható a forint erős leértékelése és a lej relatív stabil árfolyama, ami a központi bankok eltérő monetáris filozófiájára vezethető vissza. Mindez jelentős eltéréseket okoz a román és magyar GDP értékek nemzeti valutából euróba történő átszámolásakor: a magyar GDP adat „alulértékelt” az olcsó és gyengülő forintárfolyam miatt, míg a román „túlértékelt” a stabil lej árfolyam miatt.

Ehhez adódik egy második GDP méréssel kapcsolatos probléma: a nemzetközi összehasonlításokra a vásárlóerő-paritáson számolt GDP-t használják úgy, hogy a folyóárfolyamon számolt GDP adatokat egységesítésekor figyelembe veszik az egyes országok árindexét. Az utóbbit az országosan eltérő fogyasztási kosarak összetétele határozza meg, ahol országonként jelentős eltérések lehetnek és vannak is. A két ország bérszintjeinek és ingatlanár-színjeinek összehasonlításából úgy gondoljuk, hogy ma már lényeges fogyasztói árszínvonal különbség Románia és Magyarország között nincs. Ennek ellenére, az Eurostat előírásait követve továbbra is jelentős eltérés van a két ország árindexe között, ami felértékeli a román GDP PPS adatokat a magyar adatokhoz képest.

Tulajdonképpen a nominális GDP értékeken – azaz a folyó árakon - mért régiók közötti különbségek alacsonyak (6. táblázat). Más szóval a GDP-ben számolt gazdasági fejlettségi különbségek jelentősen megugranak a vásárlóerő-paritási egységesítést követően. Például Pest és Nyugat (Vest) régiók azonos szinten vannak a reális GDP értékeknél (38%), viszont a vásárlóerő-paritáson egységesítést követően mintegy 13% pontos különbség adódik.

6. táblázat: Az egy főre jutó GDP alakulása 2010-2019 között (folyó árak, EU27=100, NUTS 2)

Table 6: Development of GDP per capita between 2010 and 2019 (current prices, EU27 = 100, NUTS 2)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2010-2019
Nord-Vest	21	21	22	24	25	26	28	31	32	34	13
Centru	23	23	25	26	26	27	29	31	33	35	12
Nord-Est	15	14	16	17	18	18	19	21	22	23	8
Sud-Est	19	20	22	25	26	25	26	27	29	31	12
Sud - Muntenia	19	21	20	22	24	23	25	25	27	29	10
Bucuresti - Ilfov	56	60	60	65	66	71	72	76	79	85	29
Sud-Vest Oltenia	18	17	20	20	20	21	22	24	27	29	11
Vest	27	27	27	29	29	31	33	34	36	38	11
Közép-Magyaró.	66	64	64	63	64	63	64	67	69	73	7
Budapest	88	86	85	84	84	83	85	90	93	99	11
Pest	35	34	33	34	34	35	34	35	36	38	3
Közép-Dunántúl	35	35	34	36	37	39	40	41	43	44	9
Nyugat-Dunántúl	41	41	40	41	43	45	46	46	47	47	6
Dél-Dunántúl	27	27	27	27	27	28	28	30	32	33	6

Észak-Magyarország	24	24	23	24	25	28	28	31	32	32	8
Észak-Alföld	25	26	25	25	26	27	27	28	30	31	6
Dél-Alföld	27	27	27	28	29	30	30	32	34	35	8

Forrás: Eurostat

A folyó árakon számított GDP-t véve összehasonlítási alapul, a legfejlettebb romániai régió (Vest) négy magyar régiónál fejlettebb, de a régiók vásárlóerő-paritásos GDP volumenindexében mutatkozó jelentős különbségek folyó árakon mérséklődnek. A fővárosok esetében meg egyenesen egy helycsere történik: az EU-s átlag 85%-án álló Bukarest-Ilfov régiót Budapest megelőzi (99%). További kutatási feladatként fogalmazódik meg a két ország között reális árszínkülönbség meghatározása. Amíg ez nem sikerül, maradnak a fent bemutatott dilemmák, és az eldöntetlen kérdés: melyik főváros, mely régiók tartanak előbb az EU felzárkózási folyamatban?

Természetesen, tudatában vagyunk annak is, hogy a gazdasági fejlődés nem az összetett területi fejlődési folyamatnak csupán egyik dimenziója. Azt is tudjuk, hogy a GDP növekedés rövid időn nem látszik látványosan az életminőség változásában, a társadalmi fejlődésben. Sőt, egy új fejlődési paradigma körvonalazódik a fenntartható fejlődés elemeire építve és szakítva az eddig domináns neoliberais növekedési paradigmával (Kocziszky, 2020). Ezekről most eltekintettünk és a GDP alapú fejlődésre fókuszáltunk, mert – minden elégtelensége ellenére - ez egyelőre a nemzetközi összehasonlítás és az EU-s regionális politika meghatározó indikátora.

Konklúziók

Románia gazdaságának 2000 utáni jelentős növekedése, az ország és régióinak – különösen az erdélyi régióknak - fokozatos felzárkózása az EU-s átlag gazdasági fejlettségi szintjéhez semmiképpen nem hozható oksági összefüggésbe Magyarország és a magyarországi régiók relatív lemaradásával. Az összehasonlítás és a referencialitás természetesen indokolt, de csak akkor, ha mögötte szakmaiság áll és nem ellenkezője, azaz: az összehasonlítás és a romániai referencia politikai instrumentalizációja és a határontúli gazdaságfejlesztési politika deligitimációja.

Úgy néz ki, hogy a neoklasszikus gazdasági elméletek meghatározó alap gondolata végleg megdőlt, miszerint az erőforrások és telephelyek harmonikus, kiegyensúlyozott és racionális elosztása biztosítja a területi-gazdasági egyensúlyállapotot (Benedek, 2016b). A regionális kutatások eredményei azt igazolják, hogy területi egyensúlyhelyzet nem létezik és nem is érhető el, mert egyidejűleg lehetetlenség maximalizálni az összes regionális szereplő (régió) érdekeit (Kocziszky és Benedek, 2012). A fejlődés és a növekedés regionálisan nem lehet egységes, és a két fenti fogalom közötti direkt meghatározottsági kapcsolatot az empirikus tények nem támasztják alá. A régiók gazdasági növekedési ütemének hosszú távú kiegyenlítődése merő ábrándnak mutatkozik (Benedek, 2004; Benedek, 2006a). A román és magyar regionális növekedési és fejlődési formák egyszerű, leíró elemzése is azt sugallja, hogy a sajátos regionális, megyei (és helyi) növekedési és fejlődési keretek jelentős hangsúllyal rendelkeznek. Bár nem tagadható olyan strukturális tényezők hatása, mint a régiók egy centrum-periféria típusú hierarchikus rendszerbe történő beágyazódása, a magyar-román összehasonlítás azt mutatja, hogy a perifériából van kiút, felemelkedési lehetőség, de csak kevés térség számára. Ezt példázza az erdélyi régiókban kialakuló új centrum-periféria térszerkezetek, illetve olyan kiemelkedő felzárkózási teljesítményt nyújtó megyék esete, mint az erdélyi Kolozs megye. Ugyanakkor az is egyértelmű, hogy a fenti felzárkózást vagy, ha úgy tetszik, kitorést nem csupán a helyi endogén fejlődési kapacitások tették lehetővé, hanem a nemzetközi interregionális kapcsolatok és – különösen - a külföldi direkt tőkeberuházások. Mindez óvatosságra int a régiók endogén erőforrásokra épülő fejlődési kilátásait illetően és azt is előrevetíti, hogy az eddig sikeresnek elkönnyvelhető felzárkózás a közepes fejlettségi szint csapdájában végződhet.

Irodalomjegyzék

- BENEDEK, J. (2000): *A Társadalom térbelisége és térszervezése*. Risoprint, Cluj-Napoca.
- BENEDEK, J. (2004): *Amenajarea teritoriului și dezvoltarea regională*. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
- BENEDEK, J. (2006a): *Területfejlesztés és regionális fejlődés*. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
- BENEDEK, J. (2006): Urban policy and urbanisation in the transition Romania, *Romanian Review of Regional Studies* 1, 51 - 64.
- BENEDEK, J., KURKÓ, I. (2010): The Evolution of Regional Economic Disparities in Romania. *Transylvanian Review*, (19): Supplement No. 4, 143-158.
- BENEDEK, J., KURKÓ, I. (2011): A területi egyenlőtlenségek alakulása és jellemzői Romániában. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek* (8): 2, 104-119.
- BENEDEK, J., KURKÓ, I. (2012): Convergence or divergence? The Position of Romania in the Spatial Structure of the European Union. *Transylvanian Review*, (21):2, 116-125.
- BENEDEK, J., VERESS, N. (2013): Economic Disparities and Changes in the Convergence of the Romanian NUTS 2 and NUTS 3 Regions. *Romanian Review of Regional Studies*. (9):1, 85-90.
- BENEDEK, J., TÖRÖK, I. (2014): County-level demographic disparities in Romania. *Transylvanian Review*, (23):2, 138-147. IF: 0,012.
- BENEDEK, J. (2015a): *A társadalom térbelisége és térszervezése. A romániai regionális egyenlőtlenségek társadalomföldrajzi vizsgálata*. Egyetemi Műhely Kiadó, Kolozsvár.
- BENEDEK, J. (2015b): Spatial differentiation and core-periphery structures in Romania. *Eastern Journal of European Studies*, 6:1, 49-61.
- BENEDEK, J., CRISTEA, M., SZENDI, D. (2015): Catching up or falling behind? Economic convergence and regional development trajectories in Romania. *Romanian Review of Regional Studies*, 11:1, 15-34.
- BENEDEK, J., MOLDOVAN, A. (2015): Economic convergence and polarisation: towards a multi-dimensional approach. *Hungarian Geographical Bulletin*, 64:3, 187-203.
- BENEDEK, J. (2016a): Területi polarizáció és periferializáció Romániában, székelyföldi perspektívából. *Magyar Kisebbség*. 74:1-2, 77-98.
- BENEDEK, J. (2016b): Centrum-periféria elméletek. *Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek*, 13:1, 4-17.
- BENEDEK, J., KOCZISZKY, Gy. (2017): Területi polarizáció és konvergencia a visegrádi országokban, *Magyar Tudomány*. 178:3, 261-272.
- BENEDEK, J., LEMBCKE, A.C. (2017): Characteristics of recovery and resilience in the Romanian regions. *Eastern Journal of European Studies*. 8:2, 95-126.
- BENEDEK, J., IVAN, K. (2018): Remote sensing based assessment of variation of spatial disparities. *Geographia technica*, 13:1, 1-9.
- BENEDEK, J. (2019): Földrajzi tényezők szerepe a gazdasági teljesítmény alakulásában. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 16:1, 14-19.
- BENEDEK, J. (szerk.) (2020) *Erdély. Tér, gazdaság, társadalom*. Presa Universitară Clujeană.
- CRISTEA, M., VARVARI, S., BENEDEK, J. (2012) Pros and cons of foreign direct investments on local economy, Pros and cons of foreign direct investments on local economy. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek* (9):2, 20-34.
- DUSEK, T., KISS, J.P. (2008): A regionális GDP értelmezésének és használatának problémái. *Területi Statisztika*, 48:3, 264-280.
- IVAN, K., HOLOBĂCĂ, I.H., BENEDEK, J., TÖRÖK, I. (2020a): Potential of Night time lights to measure regional inequality. *Remote Sensing*, 12:1, 33.
- IVAN, K., HOLOBĂCĂ, I.H., BENEDEK, J., TÖRÖK, I. (2020b): VIIRS Nighttime Light Data for Income Estimation at Local Level. *Remote Sensing*, 12:18, 2950.

- KINCSES, Á., TÓTH, G. (2020): Magyarország térszerkezetének változásai 1870-től napjainkig. *Statisztikai Szemle*, 98:6, 522-545.
- KISS, J. P. (2007): A várostérségek GDP-változásának becslése (1995-2010). https://www.academia.edu/8740267/A_várostérségek_GDP_változásának_becslése_1995_2007 Letöltve: 2021.04.04.
- KNAPPE, E., BENEDEK, J., ILIEVA, M. (2011): Periphere Regionen in Südosteuropa und ihr Potenzial. *Geographische Rundschau* (63): 4, 28-33.
- KOCZISZKY, Gy., BENEDEK, J. (2012): Contributions to the issues of regional economic growth and equilibrium as well as the regional policy. *Hungarian Geographical Bulletin* (61): 2, 113-130.
- KOCZISZKY, GY., BENEDEK, J., SZENDI, D. (2018): The impact of the 2008 financial crisis on the evolution of household incomes and wealth in Visegrad countries. *Regional Statistics*. 8:1. 1-27.
- KOCZISZKY, GY. (2020): Megújulás vagy amnézia? Mit tanulhat a közgazdaságtudomány és a gazdaságpolitika a pandémia által előidézett globális gazdasági válságból? Erdélyi Társadalom, 18:2, 9-18. <https://doi.org/10.17177/77171.245>
- KOTOSZ, B., LENGYEL, I. (2018): Térségek konvergenciájának vizsgálata a V4-es országokban. *Statisztikai Szemle*, 96:11-12, 1069-1090.
- LENGYEL, I., KOTOSZ, B. (2018a): Felzárkózás és/vagy távolságtartó követés?: A visegrádi országok térségeinek fejlődéséről. *Tér és társadalom*, 32:1, 5-26.
- LENGYEL, I., KOTOSZ, B. (2018b): The catching up of the regions of the Visegrad Group countries. *Comparative Economic Research*, 21:4, 5-24.
- LENGYEL, I., VARGA, A. (2018): A magyar gazdasági növekedés térbeli korlátai – helyzetkép és alapvető dilemmák. *Közgazdasági Szemle*, 65:5, 499-524. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2018.5.499>
- NEMES NAGY, J. (2009): *Terek, helyek, régiók. A regionális tudomány alapjai*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- NEMES NAGY, J. (2016): Mezőterek a társadalomban és a gazdaságban. In: Lengyel I., Nagy B. (szerk.): *Térségek versenyképessége, intelligens szakosodása és újraiparosodása*, 105-124. JATEPress Kiadó, Szeged.
- NAGY, J., BENEDEK, J. (2018): Towards a balanced metropolitan governance: combating the “back-door” status of peripheral rural areas. *Transylvanian Review*, 27:1, 3-20.
- POGÁTSA, Z. (2016): Magyarország politika gazdaságtana. Az északi modell esélyei. Osiris, Budapest.
- SZABÓ, P., IGARI, A., KISS, J.P. (2019): Pest megye és kelet-közép-európai agglomerációk változó gazdasági jellemzői a 2010-es években. *Közép-Európai Közlemények*, 12:2, 9-34.
- TÖRÖK, I., BENEDEK, J. (2018): Spatial Patterns of Local Income Inequalities. *Journal of Settlements and Spatial Planning*. 9:2, 77-91.

Hajdú Zoltán

Az állami beavatkozások szerepe a centrum-periféria viszonyrendszer formálásában Baranya megyében az államszocialista korszakban (1949-1990)²

A központi hatalom az államszocialista korszakban korábban soha nem látott mértékben és mélységben vállalt szerepet az országos és megyei szinten egyaránt a települések közötti kapcsolatrendszerek formálásában. Az 1949-re kiépült pártállam az alkotmányos berendezkedéssel, a közigazgatás területi-, központ- és funkcionális rendszerének kialakításával, a tanácsrendszer formalizált hierarchikus rendjének meghatározásával, majd működtetésével meghatározó szereplővé vált a közigazgatási centrum – periféria rendszer formálásában. A működő közigazgatási struktúra és a területfejlesztés „összehangolása” folyamatosan napirenden volt a korszakban. Kolta János – jogász, tudományos kutató, egyetemi oktató - az országos tervek „lebontásakor, megyei szintű értelmezésekor” radikalizmusával többször túlment az országos törekvéseken. 1965-ben a megye településeinek nagyobb részét az „elhaló települések” kategóriába sorolta. Az 1971. évi OTK Baranya megyében is hierarchikus fejlesztési központkategóriákat (és hozzájuk rendelt körzeteket) jelentett, valójában városfejlesztési koncepció volt. A megyei redistribúció révén Pécs és a kijelölt középfokú központok kitüntetett szerepet kaptak. A kiemelt alsó fokú központok szintjén még értelmezhető volt a fejlesztési törekvés, de „lejjebb” már nem. Az „egyéb” települések még a napi működéshez szükséges forrásokhoz is alig jutottak hozzá. A kormány előbb módosította, majd 1985-ben hatályon kívül helyezte az OTK-t, a rendszerváltás kezdetekor más kérdések kerültek előtérbe.

Kulcsszavak: Baranya megye, településhálózat-fejlesztés, közigazgatási szervezés, OTK, közigazgatási centrum – periféria viszony

JEL-kód: H83

<https://doi.org/10.32976/stratfuz.2021.16>

Bevezetés

Baranya megye demográfiai, társadalmi, gazdasági, településhálózati tekintetben szinte „mintázta” Magyarország egészét. A megyeszékhely Pécs centrális topográfiai elhelyezkedésű, az országos jelentőségű és helyi érdekű vasútvonalakkal megerősítették térszerkezeti pozícióját. A megye az „átlag szintjén” aprófalvas jellegű, de egyes járások (különösen a mohácsi) esetében jóval összetettebb településhálózat és vonzáskörzet-rendszer alakult ki. A sok nemzetiségű jelleg brutális etnopolitikai beavatkozásokat hozott 1944-től. A holokauszt, majd a németek jelentős részének elűzése, a kiűzött felvidéki magyarok betelepítése alapvető változásokat eredményeztek.

A megye területi, településhálózati, települési folyamataiban az államszocializmus időszakában kiemelten jelentek meg országos nagypolitikai, szakpolitikai beavatkozások. A szénbányászat fejlesztése, majd az uránbányászat megjelenése és felfutása alapvető térszerkezeti hatásokkal is járt a megyében, mindenekelőtt Pécs szélesebb térségében. Pécs minden tekintetben meghatározóbb szerepet játszott a megyén belül, mint Budapest az országban.

Baranya és Pécs abban a tekintetben is sajátosságokat hordozott, hogy a jogi, majd közgazdasági egyetemi és főiskolai földrajzoktatás révén, több szakterületen helyben rendelkezett jelentős humán erőforrásokkal, a Dunántúli Tudományos Intézet révén 1943-tól - változó profilok és intenzitás mellett – területi fókuszú kutatási háttérrel is. A pécsi építészeti tervező műhely nem csak országos, hanem nemzetközi figyelmet is kapott.

² A kutatás a „Kormányzási kihívások periférikus térségekben” című NKFI 132294 számú OTKA keretei között folyik.

Baranya megye települési, (településtörténeti, település-igazgatási, település-földrajzi) problematikájának feltárása a két világháború közötti időszakban már országos tekintetben is jelentős eredményekre vezetett. Az Erzsébet Tudományegyetem Prinz Gyula vezette földrajzi intézetében alapvető jelentőségű kutatások folytak. Prinz az 1920-as évek elején, majd 1933-ban is alapvető javaslatokat tett az ország közlekedési, településhálózat központjai és az igazgatási központok, a területbeosztás összehangolására (Hajdú 1980). Az intézetben kiemelkedő jelentőségű egyetemi doktori disszertációk készültek és jelentek meg, részben már Walter Christaller koncepciójának alkalmazásával. Szabó Pál Zoltán nemzetközi jellegű elméleti és módszertani bázison elemezte a térség települési, település-földrajzi viszonyait (Szabó 1926), Baranya megye országos tekintetben is az egyik leginkább feltárt, megismert területi struktúrájú részévé vált.

A földrajzi kutatások nem csak a területi jellemzőket, állapotokat tárták fel, hanem feltették azt a kérdést is, hogy: „Milyen Pécs és milyennek kellene lennie?”. Prinz a korabeli német területi és településpolitikai ismeretében fogalmazta meg Pécs fejlesztésével kapcsolatos elképzeléseit, nem mindig „kiérdemelve” a város és a megye vezetésének elismerését.

Krisztics Sándor pécsi egyetemi tanári tevékenysége (1925-1949) révén az általa vezetett – Budapesten, majd Pécsen működő - Magyar Szociográfiai Intézet (1924-1949) kutatásaiban erőteljesen megjelent Baranya megye. Az Intézetben kiterjedt településtörténeti és „településállapot” felmérései, adattár-építési munkálatok indultak meg. A török hódoltság időszakában, valamint a felszabadító háborúk következtében Baranya megye 1942. évi közigazgatási területéről 287 község tűnt el, szűnt meg, számolták-számolódott fel (Follajtár 1942). A török kiűzése utáni újratelepítés során a legtöbb korábbi település földrajzi helye ismét lakottá vált. Több okból újjászületett a megyében az aprófalvas jelleg.

Az elkészült községi adattárak (Dunaszekcső, Kővágószőlős, Magyarbóly, Máriagyűd, Peterd, Villány) egyszerre jelenítette meg a múltbéli, a recens folyamatokat, s részben kitértek a lehetséges jövőbeni folyamatok alakulására is. A települési adattárak jó része valóságos települési kismonográfia volt. A települési „életrajzok” hozzájárultak az általános és egyedi folyamatok jobb megértéséhez.

Baranya megye bekerült az országos falukutató mozgalom érdeklődési körébe is. Kemse monográfiája (Gunda szerk. 1936) jelezte, hogy „Kincses Baranya” keretein belül milyen súlyos települési társadalmi, gazdasági, szociológiai, igazgatási bajok vannak. A monográfia a korabeli tudományos közösségekben elismerésekben, míg a politikai szereplők részéről bírálatokban részesült.

A települési és kistérségi demográfiai folyamatok elemzése során az Ormánság és az egyke kérdésköre került előtérbe. A kistáj lakosságának önként vállalt születés-szám korlátozása súlyos folyamatokat indított el, melyek hosszú távú hatása a népességcsere lett.

Az 1943-ban alapított Dunántúli Tudományos Intézet Szabó Pál Zoltán igazgatásával egyszerre kezdett bele a Délkelet-Dunántúl és a Balkán tanulmányozását. Különösen Kelet-Baranya és Tolna megye német lakossága és településeik kerültek a DTI érdeklődésének körébe.

Baranya megye az országos területi- és településhálózat-fejlesztési politikában, helyi hozzájárulások 1945-1990

Baranya megye és Pécs területén csak kisebb jelentőségű harcok folytak a II. világháború magyarországi eseményei sorában. Pécs csak kisebb anyagi károkat szenvedett, ugyanakkor a holokauszt súlyos emberi tragédiákkal járt Pécs és a járási székhelyek esetében. A város és a megye gazdaságának humán erőforrásait alapvetően leértékelte a brutális népirtás. Pécsről és Baranya megyéből a némileg eltérő statisztikai adatok szerint az 1941. évi zsidó lakosság (Pécsett 3486 fő) döntő részét szállították koncentrációs táborba (a vonatok innen közvetlenül Auschwitzba mentek), s különösen a vidéki lakosok közül csak kevesen tértek vissza. 1949-ben a megyében mindössze 1053 személy vallotta magát izraelita vallásúnak, ebből 928 fő Pécsen élt (Krássó 2011).

A másik, szintén súlyos humánerőforrás veszteséget a svábok Pécsről és a megyéből a Szovjetunióba történő erőszakos elhurcolása (málenkij robot), majd az országból való kitelepítése jelentette. A kitelepítések során egyes települések helyi társadalma megroppant. Az 1941. évi népszámlálás szerint Baranya megye 1950. évi területén 95 ezer német élt, elsősorban a megye délkeleti és északi részén. Kistérségi és települési jelleggel több esetben a többséget jelentették.

A megye demográfiai veszteségeket csak részben tudta ezt pótolni a Csehszlovákiából elűzött (mintegy 95 ezer) felvidéki magyarok egy részének betelepítése Baranya megyébe (Szenyéri 2001). A letelepített népesség hosszú időn keresztül az „ideigenesség” állapotában és tudatával élt. Egészeiben véve az 1944-1948 közötti erőszakos demográfiai beavatkozások azzal jártak, hogy az új lakosok jelentős része nem ismerte sem szűkebb (települése), sem pedig tágabb (járása, Baranya megye) környezete valós viszonyait, szinte tájékozatlanul mozgott a térségben.

Közigazgatási területszervezés, központrendszer, településpolitika

Az 1949. évi népszámlálás eredményei már az 1950. június 1-i új megyei és járási közigazgatási felosztás bázisán kerültek feldolgozásra. A megye népsűrűsége a városokkal együtt 75,3 fő/km² volt, e tekintetben a 14. helyet foglalta el az országban. Ha csak a községi népsűrűséget nézték (Mohács 19093 fő és Pécs 78199 fő nélkül), akkor az 61,1 fő/km² volt, s ez esetben a 16. helyet szerezte meg az országban. (Az ország második legritkábban lakott akkori járása a Sellyei járás volt, 48,1 fő/km² értékkel.)

Baranya megye területe némileg megnőtt, új területe 460096 hektár lett, s 362543 fő élt a megyében. Somogy megyétől 1950-ben Baranyához csatolták a Szigetvári járás 34, a Barcsi egy községét. *A megye kialakított határai érdemben nem változtak a későbbiekben, csak a periferiákon történtek megyehatár-módosítások:* 1954-ben Kiskeresztúr Somogytól Baranyába, 1959-ben Zsibrik Baranyától Tolnába, 1974-ben Dombóvár térségében Kaposszekcső, Csikóstöttös, Jágónak Tolnához, míg 1975-ben Máza Tolnából Baranyába került. (Dufalva, 1954-en alakult Dunaszekcső területéből, Bajától mintegy 20 km-re volt csak, s a Duna elválasztott Baranya megyétől, 1996-ban Bács-Kiskunhoz csatlakozott.)

A megye területi stabilitásával szemben a belső, járási, városkörnyéki területfelosztás gyakran változott. 1950-ben a megye területén kilenc járást alakítottak, a megyében mindössze két település (Mohács, Pécs) funkcionált városként. A tanácsok az államhatalom területi és települési szervei lettek az új politikai és igazgatási rendszerben. Az állam lényegében minden településen jelen volt, (alacsony lett a községi közös tanácsok száma) a megindult újjászervezési és rendezési folyamatban a korábbiakhoz képest lényegi szerepet kaptak a járási tanácsok. A járási szinten még elég sok megbízható kádert tudott biztosítani az állam. Az új járási székhelyeken a „járási...” szintű intézmények viszonylag széles köre kezdett el kiépülni. A járás alapvetően igazgatási, de részben közszolgáltatási jelleggel is kezdett formálódni.

Az újonnan kialakított járások többféle politikai célt is szolgáltak:

- A 4147 fős Komló község körül életre hívott, 26 települést összefogó, 24 ezer fős járás egyik feladata a nagy fejlesztés előtt álló Komló problémáinak (munkaerőhiány, lakáshiány, élelmiszerellátás) enyhítése volt. Komlónak korábban nem volt sem szerepe, sem pedig tapasztalata a községek irányítása tekintetében. A járás döntően aprófalvas jellegű volt.
- A 19 ezer fős, városi jogállású Mohács körül megszervezett járás (21 község 32 ezer fő) éppen „tervezési funkciót váltott”, a magyar-jugoszláv viszony megromlása miatt a tervezett vas- és acélmű „északra távozott”. A járás országhatár-menti határsávva vált, sőt az épülő déli erődrendszer Baranya-háromszögi, és dunai kulcsponjtjává váltak. A járásban a közép- és nagyközségek is megjelentek.
- A minden korábbinál nagyobb Pécsi járás (61 község, 44 ezer fő) lényegében tükrözte a megyeszékhely meghatározó súlyát a megye gazdaságában és térszerkezetében. A szénecsaták után új, szisztematikusabb bányászati fejlesztések indultak Pécs keleti

térségében. Pécs térségében kiszélesedett az „ingázó” települések köre, az elsődleges munkaadó 1950-ben a szénbánya volt.

- A Pécsvaradi járás (34 település, 33 ezer fő) a lakosság 1941. évi összetételéhez képest az egyik legmélyebben megváltoztatott járasa volt a megyének. A 3 ezer lakosú Pécsvarad maga is alapvetően átalakult. A községek részben új lakossága az alapvető viszonyok felől tájékozódott.
- A Sásdi járás (a 43 községével, 20 ezer fős népességével (melynek összetétele szintén nagyon jelentős mértékben átalakult) sok szempontból „hagyományos” járásnak volt tekinthető. A 2200 lakosú központ csak adminisztratív tekintetben hatott az egész járás népességére.
- A Sellyei járás (35 község, 21 ezer fő) a „határ-mentiség” szülötte. Az elsődleges cél a déli határ ellenőrzése volt, a határsáv a járás nagy részét magába foglalta. Sellye a 2200 lakosával csak adminisztratív központ volt elsődlegesen.
- A Siklósi járás (51 település, 36 ezer fő) hagyományos jellegű járás volt, azzal az új funkcióval, hogy a határsáv részeként a határellenőrzésben és védelmi felkészülésben meghatározó szerepet kapott. Kiemelt cél volt Pécs és a szénbánya-vidék biztonságának növelése.
- A Szigetvári járás (41 község, 33 ezer fő) a 6500 fős járási székhellyel az egyik leginkább funkcionális térségnek volt tekinthető. (Gyűrűfű a maga 253 lakosával nem a járás legkisebb lélekszámú települése volt, „még élni látszott”.)
- A Villányi járás (24 község, 17 ezer fő) a 2400 fős székhelyével a demográfiai szempontból erősen átalakult, határvédelmi járás lett.

A centrum – periféria viszony szempontjából tudatos struktúrát alakítottak ki, a déli határsáv és a határral párhuzamosan kialakított négy járás elsődleges célja a déli védelemre való felkészülés volt. Az épülő déli erődrendszer megerősítette ezeket a funkciókat. A helyzet ugyanakkor azzal is járt, hogy a periféria minden korábbinál nagyobb figyelmet, részben fejlesztési forrásokat is kapott. A rendőrség, az ÁVH, a hadsereg jelenléte erősen látható és érezhető volt a déli járásokban. A határsávból való kitelepítések megindulása (délszlávok, „kulákok”) minden tekintetben súlyos deformációkhoz vezettek.

Az MDP, majd az MSZMP megyei bizottságai folyamatos jelleggel érintették a megyében végbe menő folyamatokat, a párthatározatok kitértek a gazdaságfejlesztés éppen aktuális kérdéseire, de esetenként foglalkoztak a városok és a községek helyzetével is (Németh J.-né et al (szerk. 1986)

Külön kérdés a területi rendszer közlekedési hálózat oldaláról való „működőképessége”. 1950-ben mind az országban, mind pedig Baranya megyében még a vasút volt a legfontosabb közlekedési lehetőség. Pécs országos szinten „periféria” volt e tekintetben, a megyén belül viszont a korábban kiépült helyi érdekű vonalak és hálózat következtében valóságos központ (Erdősi 1981)

A közúthálózat mind országos, mind pedig megyei szinten a gyors fejlesztés induló állapotában volt (Krauter 1977). Baranya megye úthálózata Krauter térképsorozat szerint (1918, 1945, 1950, 1954, 1975, 1977) lényegében Pécs központtal épült ki, ugyanakkor a minősége és kapacitása mindenkor korlátozott volt. Pécs „alatt” a járási székhelyek kistérségi úthálózati központtá válása bizonyítható minden időszakra vonatkozóan. (A területi folyamatok megértése szempontjából alapvető fontosságú kötetet „Belső használatra” minősítéssel látták el, hiszen az utak részben a magyar-jugoszláv határ felé vezettek, így különösen az utak teherbírására vonatkozó adatok biztonságpolitikai tartalmat hordoztak még 1977-ben is.)

Az 1950-ben kialakított járási beosztás – a közigazgatás-politikai és településhálózat-fejlesztési tervek függvényében többször módosult: 1952-ben már összevonták a Sásdi és a Komlósi járást, 1956-ban megszűnt a Villányi, 1963-ban a Sellyei, 1966-ban a Pécsvaradi járás került felszámolásra. A teljesebb közszolgáltatási infrastruktúrával rendelkező települések maradtak járási székhelyek, melyek mind városi jogállásra emelkedtek fokozatosan.

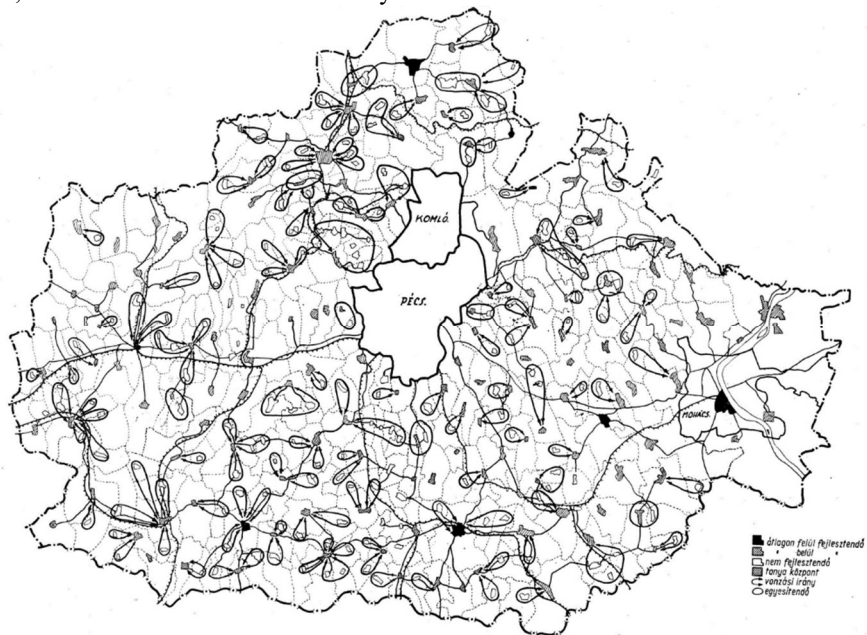
A terület, város- és településhálózat-fejlesztési politika alakulása az országos folyamatok keretei belül Baranya megyében, 1951-1985

1951. decemberében a TERINT keretei között elkészült első országos településfejlesztési koncepció (Hajdú 1992). A településeket fejlesztési osztályokba sorolták: osztályon felüli (2), I. osztályú (73), II. osztályú (81), ezt két alkategóriára osztották (A – 52, B - 29). A III. osztályba sorolt települések képezték a legszélesebb kört (3067). Az ide beosztott településeket további három alosztályba (A - 1254, B – 283, C - 1530) tagolták. Baranya megyében csak Komló, Mohács és Pécs került be az I. osztályú települések közé, alacsony lett a II. osztályba sorolt települések száma, (Sásd, Sellye, Siklós, Szigetvár) legmagasabb a III/c, a nem fejlesztendő községek száma lett.

Az elképzelés egy része nyilvános volt, az I. és II. osztályba sorolt települések köre megjelent a közigazgatási határozatok között, részben azonban titkos volt, a III osztály, azon belül pedig a III/c települések köre nem került nyilvános publikálásra. (Az anyagot a TERINT kutatói részben egyeztették a megyei pártbizottságokkal és a megyei tanácsokkal, azok tisztában voltak a megyéjükhez tartozó települések elképzelt jövőjével.) A megyei tanács tervosztályán még az 1960-as évek elején is „az asztalon volt” a települések ezen besorolása.

Kolta János részt vett a koncepció megyei tanácsi egyeztetésében, s az elképzelés Baranya megyére vonatkozó részét (1. ábra) még az 1950-es évek végén végzett kutatásai során is kiindulópontként vette figyelembe (Kolta 1961). A Kolta szerint „átlagon felül fejlesztendő” településkategória Baranyában valójában a külső periféria települési központjainak a megerősítését szolgálta: Mohács, Bóly, Siklós, Vajszló, Sellye, Szigetvár, Mágocs.

A mezőgazdaság erőltetett kollektivizálásának végrehajtása minden tekintetben új helyzetet teremtett a községekben. A tsz-ek konszolidációja, majd megerősödése révén fokozatosan új szereplő jelent meg a vidéki folyamatokban. A gépesítés előtérbe kerülésével a korábban a mezőgazdaságban foglalkoztatott munkaerő egy része „feleslegessé” vált, különösen a fiatalabb korosztályok váltottak foglalkozást, s a legtöbben települést is. Erőteljesebben megindult a városokban, különösen a Pécsre vándorlás folyamata.

I. ábra: Baranya megye vonzási térképe, 1961
 Figure 1. Attractive zones of Baranya County, 1961
 Forrás: Kolta, 1961

Komló kapcsán hamar kiderült, hogy alkalmatlan a községek irányítására, ezért a több környező kisközség (Mecsekjános, Mecsekfalva, Kisbattyán) hozzácsatolásával várossá alakuló (1951) település vezetésének minden gondját a szénbányászat fejlesztéséhez kapcsolódó országos célkitűzések, feladatok helyi segítése, megoldása kötötte le. „Komló és a szénvidék az országé volt”, s nem Baranyában és a városban dőltek el elsősorban a fejlesztési kérdések.

Az 1950-es évek elejétől a Pécs-Komló várostengely lett a megye minden vonatkozásban meghatározó centruma. A hozzájuk képest periférikus Mohács éppen elvesztette „nagygyá válásának lehetőségeit” a vas- és acélmű északra mozgatásával.

A megyeszékhely Pécs közigazgatási pozíciója az új tanácsrendszerben 1950-től az államszocialista korszak végéig egyedi módon alakult a megyén belül. A város fejlesztése érdekében megindult közigazgatási területének növelése: Mecsekszabolcs – 1947, Nagyárpád 1950, Málom, Mecsekajka, Vasas – 1959, majd a vele egybe nem épült Hírd becsatolásával (1977) többszöröseire nőtt területe, belső funkcionális tagoltsága alapvetően megváltozott. A szénbányászat fejlesztéséhez kapcsolódó tömeges lakásépítések Mecsekszabolcs területén indultak meg. A település Pécshez történő csatolása után felgyorsult a lakásállomány gyarapítása. 1966-ig 2000, döntően kétszobás lakás épült fel Pécs keleti részén, alapvetően pécsi tervezők típustervei szerint.

Az egész megye gazdasági, társadalmi, város- és településfejlesztési kérdéskörét érintette Pécs fejlesztésének megfogalmazása. 1960. november 16-17-én átfogó országos, megyei és városi érdekeltségű konferenciát rendeztek „Az épülő Pécs városrendezési kérdései” címmel. Az „ügyben” megszólaltak szinte minden szakma képviselői (az építészek voltak természetesen a legtöbben), de településpolitikus is hallatta hangját (Erdélyi – Dénesi szerk. 1961). A szénbányászat mellett visszafogottan kezelték az uránbányászat hatásait (titkos volt még), illetve beépítést a városfejlesztési koncepcióba, de így is a „nagy Pécs” víziója (amely többször megjelent 1945 előtt is) maradt az „elvárás”.

Az egész országot érintő településhálózat-fejlesztési tanulmányterv elkészítését a 2046/1961/VIII. 9.) sz. Korm. határozat rendelte el. A „szocializmus alapjainak lerakása”, a mezőgazdaság erőszakos kollektivizálását követően 1963-ban elkészült a VÁTI-ban az ország településhálózat-fejlesztési tanulmányterve, majd számozott példányokban publikálásra is került.

A tanulmányterv során szinte mindenre kiterjedően feltárták és bemutatták az ország ágazati és területi struktúráit, s kitértek a településhálózat-fejlesztési tanulmányterv és az államigazgatás területi beosztásának potenciális kölcsönhatásaira is (pp. 17-18), melynek során megállapították: „Ez a kérdés különösen fontos abban a vonatkozásba, hogy a kialakított területi egységek (régiónok, alrégiónok, falukörzetek) rendszere könnyen azt a látszatot keltheti, mintha a tervtanulmány a megyék, és járásek jelenlegi rendszerének megváltoztatását célozná. Ilyen célkitűzése a tanulmánytervnek nem volt.”

Az országot kilenc régióra (Budapest, Debrecen, Győr, Miskolc, Nagykanizsa, Pécs, Szeged, Székesfehérvár, Szolnok) központtal tagolták. A Pécsi-régió (Baranya, Tolna megye, Baja és Kalocsa al régió Bács-Kiskun megyéből) tanulmányterve 1960-ban már elkészült. A Pécs központú Pécsi régióban tíz al régiót terveztek: Dombóvár, Paks, Szekszárd, Tamási, Mohács, Pécs, Siklós, Szigetvár, Baja, Kalocsa al régió-központokkal, és részletes strukturális bemutatásra (pp. 343-360). Baja „Pécshez sorolása” több korabeli gazdasági körzetesítési koncepcióban is megjelent, de Kalocsa al régiója „Pécshez kerülése” alapvető térszerkezeti kérdőjeleket hordozott. Baranya megye négy al régiójában összesen 76 falukörzet-központot (Pécsi- 32, Mohácsi – 11, Siklósi 21 – Szigetvári 12) jelöltek ki. A 76 felsorolt falukörzet-központ képezte (volna) a falusi településhálózat kisközponti alapjait.

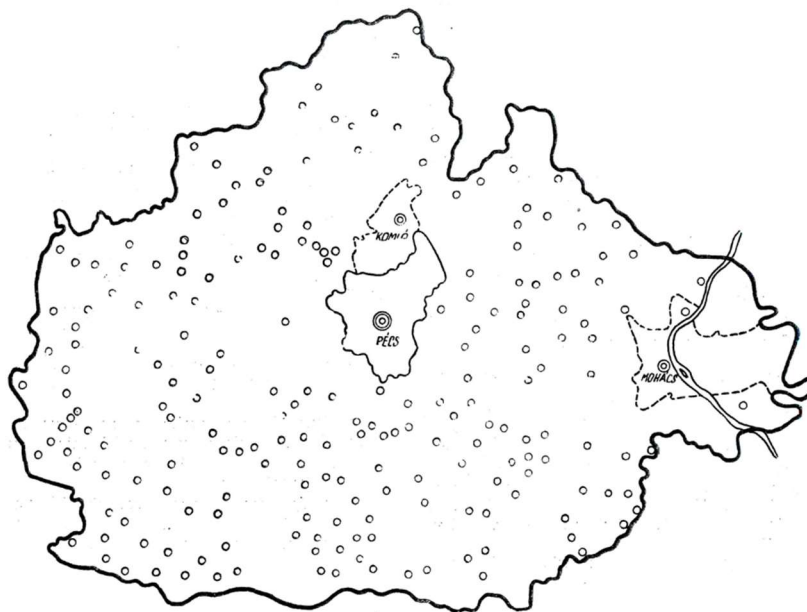
Részben a megye városhiányos területeinek csökkentése érdekében gyorsult fel Szigetvár tudatos fejlesztése. (Ipartelepítés, célcsoportos lakásépítés, szolgáltató intézményhálózat kiemelt fejlesztése.) 1966-ban a település várossá vált.

A tervtanulmány példa-jelleggel kiemelte Siklós fejlesztését (az 5905 lakosú járási székhelyet 15 ezer fős al régió központtá kell fejleszteni.) Ennek érdekében megindult a település iparosítási folyamata. Látván az al régió kiterjedtségét felvetették, hogy Sellyével esetleg egyfajta

társközpontként lehetne számolni. Siklós 1977-ben várossá alakult. Siklós és Harkány közigazgatási egyesítésének lehetősége különösen Harkányban került elutasításra, melynek „önálló” fejlődése is ekkor indult meg nagyobb mértékben.

Az Országos Tervhivatal a „racionálisan üzemeltethető települések alsó határát az 1960-as évek elején 8-900 főben határozta meg, ezzel szemben a tervtanulmány a falukörzet-központok kialakításával a 3000 fős körzeti lélekszámot tekintette racionális alsó határnak. (Az OT és az ÉVM, s szakmai háttérintézményei között, ha nem is éles, de folyamatosan érzékelhető feszültségek voltak az alapkérdés megítélésében.) A VÁTI-ban úgy vélték, hogy az aprófalvas területeken akár több évtized alatt fogják elérni az egyes körzetek ezt az értéket. A tervtanulmány megfogalmazott célja a népesség erőteljes települési koncentrálódási folyamatainak az elősegítése volt.

Kolta János a településhálózat-fejlesztési országos kereterv - melynek a Dél-Dunántúl, különösen Baranya megye esetében közreműködője és bírálója is volt - elfogadása után, attól némileg eltérő szemléletben, de a lényegét tekintve ugyanazokból a peremfeltételekből kiindulva fogalmazta meg saját véleményét Baranya megye távlati területfejlesztési tervét illetően (Kolta 1965). A települések demográfiai folyamatait elemezve (véleménye szerint a legátfogóbban ezek a folyamatok alapozzák meg, illetve jelzik az egyes települések életpályáját) három kategóriába sorolta a megye akkori 323 községét: fejlődő 72 (22,3%), „sztagnáló” 38 (11,8%), elhaló 213 (65,9%), s mindegyik kategóriát önálló ábrán mutatta be. Az elhaló települések térképe (2. ábra) önmaga bevallása szerint is megdöbbentette a „illetékeseket”, de Kolta János kiállt a véleménye mellett, mert úgy vélte, hogy objektív állapotot és folyamatot fogalmazott meg.

2. ábra: Baranya megye elhaló települései, 1965
Figure 2. Dying settlements of Baranya County, 1965
Forrás: Kolta, 1965

A pécsi és a baranyai politikai és szakértelmiségi vitákban az 1960-as évek közepétől nyilvánosságot kaptak a településekkel, városokkal, településhálózattal kapcsolatos fejlesztési kérdések. A legtöbb esetben nem hordoztak direkt „politikai ellenvéleményt”, de megjelent a társadalmi és politikai felelősség kérdése.

1. táblázat: Baranya megye községeinek megoszlása a tervezési előzmények minősítés; csoportjai között

Table 1: Distribution of Baranya County villages by planning history qualification; between groups

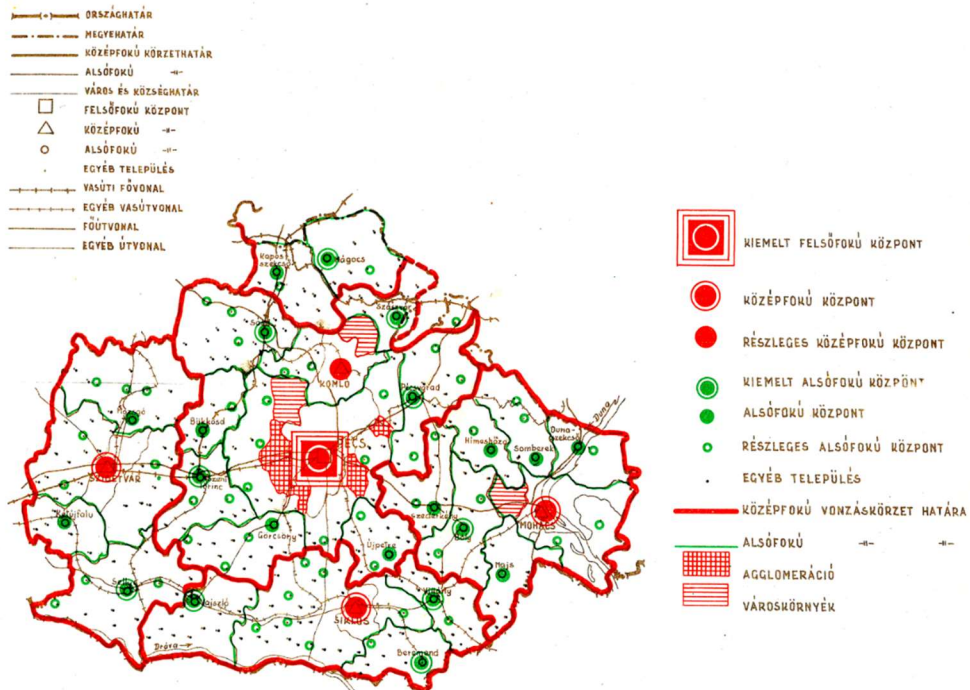
	Dr. Kolta János szerint			Megyei Tanács VB besorolása			Településhálózat fejl. Tanulmány	
	Fejlődő	Stagnáló	Elhaló	Fejlődő	Stagnáló	Elhaló	Főfalu	Mellék-falu
Mohácsi járás	7	3	22	13	8	11	10	22
Pécsi járás	18	8	36	18	18	26	13	49
Pécsváradi járás	6	1	25	11	17	4	9	23
Sásdi járás	19	11	33	14	39	10	11	52
Sellyei járás	6	4	39	13	13	23	10	39
Siklói járás	11	3	31	12	24	9	10	35
Szigetvári járás	5	5	30	11	14	15	10	30
Összesen	72	35	216	92	133	98	73	250

Forrás: Kiss, 1968

Kiss Dénes azt tette világossá, hogy a tudományos kutatónak, a megyei tanácsnak, valamint az országos, de Baranya megyére is vonatkozó tervek elkészítésekor mindenki valamilyen formában a valóságból indul ki, de számottevően eltérő módon tervezi az egyes települések, településcsoportok „jövőjét”.

Az új gazdasági mechanizmus bevezetése után némileg újrafogalmazott Országos Településhálózat-fejlesztési Keretterv 1969-ben a felsőfokú központok mellett életre hívta a részleges felsőfokú központ kategóriáját. Pécs felsőfokú, Kaposvár, Szekszárd részleges felsőfokú központ lett, Baranyában Mohács, Siklós, Szigetvár lett középfokú központ. Ettől kezdve a Pécs központ és a „három déli periféria-ellenpólus” vált a megye térszerkezeti szemléletének alapjává. A Keretterv az ország akkori község és városállományának (3178) 67,2%-át (2137) sorolta be a „falu” kategóriájába, melyek semmilyen érdemi fejlesztésre nem számíthattak. A „szocialista piacgazdaság” kialakításának első, bizonytalan lépései már „rontották” a falvak esélyeit.

1971-ben nem csak az ország, de ahhoz kapcsolódva elkészült Baranya megye településhálózat-fejlesztési terve is (VÁTI 1971). A terv készítésekor figyelembe vettek minden korábbi országos, megyei kutatási eredményt, kidolgozott koncepciót. 1970-ben több fórumon egyeztetésekre, részletes tárgyalásokra került sor a megyei párt- és tanácsi vezetéssel, majd szélesebb körben is. (Az egyeztetéseken többször részt vett Kolta János is.) A megye településhálózat-fejlesztési tervét a megyei tanács 1971. augusztus 25-i ülésén elfogadta (3. ábra).

3.ábra: Baranya megye tervezett településhálózata, 2000
 Figure 3. Planned settlement network of Baranya County for 2000
 Forrás: VÁTI 1971

A tervezet vitáikor Baranya megye öt járásra (Mohácsi, Pécsi, Sásdi, Siklósi, Szigetvári), négy városra (Komló, Mohács, Pécs, Szigetvár), és 316 községre tagolódott. A községek közül négy nagyközség, 17 önálló tanácsú község, 85 pedig községi közös tanács székhelyközsége volt. 116 községben már csak tanácsai kirendeltségek működtek. Ez azt is jelenti egyben, hogy a megyében a községi tanácsok „körzeti jellegű integrációja” 1970-re, tehát az OTK és a Baranya megyei településhálózat-fejlesztési koncepció elfogadása előtt végbement. A folyamatos kérdőjel, hogy mely struktúra-elem (közigazgatás) alkalmazkodjon a másikhoz (településhálózat-fejlesztés) lényegében 1970-re eldőlt.

A Terv – a megye demográfiai, gazdasági, közlekedési, ellátási, települési stb. állapotának komplex áttekintése, értékelése után két ütemre (1985-ig, illetve 2000-ig) osztva fogalmazta meg a települések megyén belüli regionális szerepkörét. A 2000-re kialakítandó struktúra érdekében ütemezték a különböző lépéseket.

A megyei terv – mint az országos is – a különböző hierarchikus szinteken megfogalmazott központokra, a városi és községi központhálózat megerősítésére koncentrált. Az adott szinten közelítéseket tervezett az ellátást és a közszolgáltatásokat illetően, a különböző központok között így a differenciálódást szinte természetes módon legitímálta. Már az induló állapot legnagyobb vesztese a 232 „egyéb” település lett. (A továbbiakban a megyei statisztikai évkönyv „A települések intézményi ellátottsága központi szerepkör szerint”, valamint a „Fontosabb adatok települések szerint” statisztikai táblázatai dokumentálták a települések közötti ellátottsági különbségek növekedését. Egyértelmű az „egyéb” kategóriájú települések folyamatos intézményvesztése.

A településhálózat-fejlesztési terv és a közigazgatás-racionalizálási törekvések a megyei és városi politikai és tanácsai vezetés szintjén is összekapcsolódtak (Czente Gy. 1974). Czente kiinduló pontja az volt, hogy a megye aprófalvas jellegű településszerkezete országos tekintetben is egyediségeket hordoz, a gazdaság, a társadalom, sőt a falvak modernizációja „megköveteli” a

népesség koncentrációját nagyobb lélekszű településekben. Úgy vélte, hogy „annak ellenére, hogy a kis falusi települések fenntartása az állam háztartását aránytalanul terheli” a történetileg kialakult struktúra bázisán szinte lehetetlen sikereket elérni.

Mind országos (Szelényi Iván), mind pedig megyei tekintetben (Kolta János) tájékozott a kérdéskör megítélését illetően. A maga megyei megközelítésében megfogalmazza azt, hogy a korlátozott anyagi lehetőségek nem teszik lehetővé az apró települések fejlesztését, amelyek többségében önfelzárkózás sincs, ugyanakkor a fejlesztések elmaradása potenciálisan nagyon súlyos kérdéseket vet fel: „... szabad-e mesterséges beavatkozással gyorsítani ezek elhalását, vagy jobb minimális fejlesztés mellett kivárni a népesség elvándorlását?” A falvakból való elköltözést nem adminisztratív eszközökkel, hanem „áttelepítési segély” nyújtásával gyorsította volna meg. Az áttelepítési segély 5-10 ezer (akkori) forint lett volna családonként.

Sajátos „gazdaságossági megfontolásokat” vetett fel a megye bekötőút építési kapcsán. Úgy vélte, hogy a IV. ötéves tervben 14 kis település „áll sorban” bekötőút építéséért, ezekben 2800 fő él. Számításai szerint a bekötőút költségei meghaladják a „14 település értékét”. Gyűrűfű helyzetének megoldását elfogadható példaként említette.

Az elemzés abból a szempontból tanulságos, hogy a megyei párt és tanácsai vezetés számára „belső szakértői szinten” már 1974-ben világos volt, hogy a településhálózat-fejlesztés és a közigazgatás (tanácsrendszer) összehangolása nem egyszerű feladat, súlyos társadalmi és települési konfliktusokat hordoz. Nem az „elhallgatás”, hanem a „kibeszélés”, az őszinte és nyilvános vita vezethet társadalmilag leginkább legitimált eredményekre.

Az egyre inkább súlyosbodó makrogazdasági nehézségek mellett az 1970-es évek végére világossá vált, hogy a település- és településhálózat-fejlesztésre fordítható szűkebb erőforrások nem teszik lehetővé a korábban megfogalmazott célkitűzések elérését. Az OTK módosítása, avagy „kivezetése” politikai kérdéssé vált az 1980-as évek elejére. A 12/1980-1985. (IV. 26.) OGY határozat a terület- és településfejlesztés hosszú távú feladatairól a kivezetés mellett döntött. Az OTK hatályon kívül helyezése maga után vonta a megyei településhálózat-fejlesztési terv hatályon kívül helyezését is.

Lábjegyzet

1 A tanulmány az általa szerkesztett Pécsi Műszaki Szemlében jelent meg, de a szerkesztőség lábjegyzetben megjegyzést fűzött hozzá: „A tanulmányban foglaltak a szerző elméleti megfontolásokkal kialakult *egyéni véleményét tartalmazzák, melyeket semmiféle illetékes fórum még nem tárgyalta és nem tette magáévá*”.

1977 őszétől haláláig nagyon sokszor beszélgettem vele az Anna utcai lakásán. Folyamatosan dokumentálta tanulmányainak visszhangját, s olyan leveleket mutatott, melyek az Ő számára a „műveletlenek gyalázkodásai” voltak. Gyűrűfű okán nem csak véleményeket, de fenyegetéseket is kapott. (Az akkor még Somogy megyéhez, a Szigetvári járás északi részéhez tartozó Boldogasszonyfalván, pedagógus családban született (1907. május 23.) Gyermekkorától kezdve folyamatosan és nyitott szemmel járta a vidéket. Már a két világháború közötti időszakban, pécsi joghallgatóként kialakult benne az a felfogás, hogy a kis lélekszű falvaknak nincs jövőjük. Községi, majd körjegyzőségi jegyzőként ebben a szellemben jelentetett meg rövidebb, közigazgatás-racionalizálási javaslatokat tartalmazó tanulmányokat már 1945 előtt is.) Haláláig (1983. december 25.) meg volt győződve igazáról. A legsajátosabb megjegyzése – mintegy védekezésből - az volt, hogy „nem ő ment a párt után, hanem a párt őt követte a kistelepülések körzetesítési kérdésében”.

Összegzés

Az 1949-1990 közötti államszocialista korszak a modernizációs törekvések (utolérési kísérletek) időszakának tekinthető. Az adminisztratív úton szervezett és ellenőrzött társadalom keretei között felértékelődött a közigazgatás területi és központrendszere, valamint közszolgáltatási funkciója.

A nagypolitikai összefüggések (1948-tól a magyar-jugoszláv viszony kiéleződése, a kerítések, az aknamezők és a déli védelmi rendszer építése, az uránbányászattal kapcsolatos magyar-szovjet szerződések) megjelentek a területi és településpolitikában is.

Az országos folyamatok központi meghatározói a területfejlesztés területén az Országos Tervehivatal, a városfejlesztés tekintetében az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium voltak. A szereplők több tekintetben kisebb-nagyobb mértékben eltérő módon kívántak beavatkozni a Baranya megyei folyamatokba.

Baranya megye párt- és tanácsi vezetőinek volt némi szerepük a megyére vonatkozó tervek alakításának egyeztetési folyamatában, de csak az 1960-as évektől fogva nőtt meg a lehetőségük igazán.

Irodalomjegyzék

A Magyar Tudományos Akadémia Településtudományi Bizottsága 1982. október 14- 15 én a magyarországi falusi települések fejlesztési kérdései címmel rendezett konferencia anyaga. - Településtudományi Közlemények No. 31. Budapest, 1982.

A szocialista átalakulás jellemzői falun. (Országos elméleti tanácskozás Kecskemét, 1982. november 24-26.) Budapest 1983: Kossuth Könyvkiadó.

Baranya megye VI. ötéves területfejlesztési terve. Pécs: 1981. Baranya megyei Tanács Tervosztálya.

CZENTE GY. (1974): Baranya megye állami területi közigazgatásának alakulása a településhálózat-fejlesztési koncepció keretében. (Községezetünk problémái.) Budapest: Tanácsakadémia Tanácsigazgatási Szervezési Intézet. A helyi-területi igazgatás fejlesztése.

CSANÁLOSI S. (1982): Pécs funkcionális településmorfológiai sajátosságainak alakulása és jelenlegi képe. Pécs: PTE Tanárképző Kara.

CSAPÓ T. - KOCSIS ZS. (szerk. 2011): Az 1971. évi OTK és hatása a hazai településrendszerre: szuburbanizáció, aprófalvak, településszerkezet. Szombathely: Savaria University Press.

DÁNYI P. (1976): A községi tanácsok működése, szervezete, feladataik. In.KULCSÁR V. szerk. pp. 287-318.

ERDÉLYI E. – DÉNESI Ö. (szerk.) (1961): Az épülő Pécs városrendezési kérdései. (Az 1960. november 16-17-én Pécsen megtartott ankét anyaga.) Pécs: Pécs Megyei Jogú Városi Tanács VB.

ERDŐSI F. (1981): A dél-dunántúli megyeközpontok tömegközlekedési összeköttetés rendszerének fejlődése, hierarchikus tagozódása és intenzitása. IN: Az igazgatás és a gazdaság területi rendszere. (szerk. Tóth T.) Pécs: MTA Dunántúli Tudományos Intézete 157-183.

ERDŐSI F.-HAJDÚ Z.-HRUBI L. (1985): A vonzaskörzeti viszonyok alakulása Baranya megyében a felszabadulás óta. IN: Államigazgatás, terület- és településpolitika: tanulmányok Baranya megyéből. (szerk.: Ádám A. – Farkas K.) Pécs: JPTE ÁJK, 65-81.

FEHÉR I. (1996): A soknemzetiségű Baranya a 20. században. Pécs: Pro Pannónia.

FOLLAJTÁR E. (1942): Baranya vármegye eltűnt helységei. Pécs: Magyar Szociográfiai Intézet. Községi Adattár No. 4.

GUNDA B. (szerk. 1936): Elsüllyedt falu a Dunántúlon. Kemse község élete. Budapest.

HAJDÚ Z. (1979): A településhálózat differenciálódásának tényezői a Siklói járásban. *Földrajzi Közlemények*, 4. 282-291.

HAJDÚ Z. (1980): Prinz Gyula közigazgatásföldrajzi munkássága. *Földrajzi Értesítő*, 1. 1-17.

HAJDÚ Z. (1987): Közigazgatási és ellátási körzetesítések a Dél-Dunántúl falusi településhálózatában (1950-1980). IN: A dél-dunántúli aprófalvak és szórványok település- és társadalomtörténete. (szerk.: Degré A. - Foki I.) Zalaegerszeg: Zala Megyei Könyvtár, Zala Megyei Levéltár, Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága, 145-168.

- HORVÁTH L. – MÁRKI L. (1968): Városfejlesztés Pécs várospolitikájában. *Városépítés*, 4. 1. 2-3.
- IGNITS GY. – KAPITÁNY B. (2007): „Elnéptelenedett” települések Baranyában. *Területi Statisztika*, 2. 135-150.
- KISS D. (1968): A baranyai mezőgazdasági településrend változása. *Városépítés*, 4. 1. 17-22.
- KOLTA J. (1954): A gazdaságföldrajzi rayonírozás néhány elméleti kérdése és adatok Baranya megye rayonbeosztásához. *Földrajzi Közlemények*, 3. 199-219.
- KOLTA J. (1956): Tervezési feladatok Baranya megyében településföldrajzi vizsgálatok alapján. Pécs: Dunántúli Tudományos Intézet. (Dunántúli Tudományos Gyűjtemény, No. 7.)
- KOLTA J. (1965): Adalékok Baranya megye távlati településfejlesztési tervéhez. *Pécsi Műszaki Szemle*, 3. 5-19.
- KOLTA J. (1967): A népesség- és településföldrajzi kutatómunka tudományos eredményeinek gyakorlati alkalmazása Magyarország délkelet-dunántúli részén. Pécs: MTA Dunántúli Tudományos Intézet. *Közlemények*, No. 4.
- KSH Baranya Megyei Igazgatósága (1976): Baranya megye statisztikai évkönyve, 1975. Pécs.
- KSH Baranya Megyei Igazgatósága (1986): Baranya megye statisztikai évkönyve, 1985. Pécs.
- KSH Baranya Megyei Igazgatósága (1991): Baranya megye statisztikai évkönyve, 1990. Pécs.
- KSH: 1949. évi népszámlálás, 9. kötet. Demográfiai eredmények. Budapest: Állami nyomda.
- KOVACSICS J. (2001): Magyarország történeti statisztikai helységnévtára 18. Baranya megye. Budapest: KSH.
- KRASSÓ S. (2011): Kötéltánc. Adalékok a pécsi zsidóság és Pécs 20. századi történetéhez. Pécs: Pannónia Könyvek.
- KRAUTER GY. (1977): Baranyai utak. Pécs: KPM Pécsi Közúti Igazgatóság.
- KULCSÁR V. (szerk. 1976): A változó falu. Budapest: Gondolat.
- NÉMETH J.-NÉ et al. (szerk. 1986): Baranya megyei pártértekezletek dokumentumai (1946 – 1975). Pécs, MSZMP Baranya Megyei Bizottsága.
- SZABÓ PÁL Z. (1926): Pécs környékének településföldrajzához. Pécs: Danubia. *Geographia Pannonica* I.
- SZENYÉRI Z. (2001): Baranya és Tolna megye német kisebbsége etnikai földrajzi vizsgálata a XVIII. századtól napjainkig. Pécs: PTE Természettudományi Kar, Ph.D. értekezés.
- VÁTI (1971): Baranya megye településhálózatának fejlesztési terve. Budapest, VÁTI.
- VÁTI (1978): Baranya megye településhálózata fejlesztési tervének 1978. évi felülvizsgálata. Budapest, VÁTI.

Hajdú Dávid

A koronavírus hatása a munkanélküliségre és az álláskeresőknél szóló képzésekre Borsod-Abaúj-Zemplén megyében

A tanulmány a koronavírus következményeit vizsgálja Borsod-Abaúj-Zemplén megye munkaerő-piacán, különös tekintettel a Megyei Kormányhivatal által támogatott álláskeresőknél szóló képzésekre. A munkanélküliség alakulása az előző év azonos időszakában mért adatokhoz képest drasztikus változásokat mutat. Az álláskeresők száma a két vizsgált év 4-4 hónapjának átlagát nézve 15,9%-os emelkedést eredményezett 2020-ra. A Kormány által elrendelt digitális formában való oktatás a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Kormányhivatal által indított képzéseket nem érintette, hisz a 70/2020. (III. 26.) Korm. rendelet alapján a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról szóló 1991. évi IV. törvény (a továbbiakban: Ft.) 14. § (1) bekezdése, valamint 14/A. §-a szerinti képzések felfüggesztésre kerültek, nem lehetett folytatni ezeket a tanfolyamokat. A Kormányhivatal által támogatott képzésekben nincs lehetőség digitális oktatásra, hagyományos, személyes interakción alapuló tanfolyamokat bonyolítanak le a hivatal által megbízott képző intézmények, ennek következtében a pandémia időszak hatalmas anyagi kárt okozott a támogatói szférának. A többletként kifizetett keresetpótló jutatokok következtében körülbelül 700 fő képzési költségét emésztette fel. A kutatás során megállapítást nyert, hogy álláskeresőknél szóló képzésben részt venni jövedelmi szempontból célravezetőbb, mint közfoglalkoztatásban dolgozni.

Kulcsszavak: koronavírus, felnőttképzés, munkanélküliség, hátrányos helyzet

JEL besorolás: I26, J24, M53

<https://doi.org/10.32976/stratfuz.2021.17>

Bevezetés

A koronavírus járvánnyal együtt járó gazdasági visszaesés előreláthatólag hazánk hátrányos helyzetű térségeit érinti erőteljesebben. Ezekben a térségekben rendelkeznek a családok a legkisebb pénzügyi tartalékkal, a kedvezőtlenebb foglalkoztatási lehetőségekkel és az átlagosnál alacsonyabb képzettségi szinttel. A járvány hosszabb távon a munkavállalási céllal külföldre költöztek hazatérését eredményezheti. Az osztrák statisztikai adatok alapján a magyar munkavállalók 13,4%-a a koronavírus első hónapjában elveszítette munkáját, vagyis kimondottan sérülékeny munkaerő-piaci pozícióval rendelkeznek (Koós, 2020). Valószínűsíthetően ez a probléma nem csak az Ausztriában munkát vállalkókra jellemző, hanem a többi külföldön dolgozó népesebb csoportját is jellemezheti, ennek következtében előrevetítheti hazatérésüket (Koós, 2020).

Mindennap használjuk az egyik legfontosabb erőforrásunkat, ami az egészség. A jó egészségügyi állapot fenntartása nem csupán egyéni, hanem a társadalmi érdek is, mert a dolgozó ember a transzformációs (termelési és érték előállítás) folyamat nélkülözhetetlen eleme. Ennek következtében az egyén egészségügyi állapotának megőrzése a társadalom alapvető érdeke, ebből a szempontból kulcsfontosságú cél az emberek és közösségek testi, lelki jólétének, egészségének minél hosszabb távon való biztosítása. A koronavírus okozta időszakban nyilvánvalóvá vált, hogy a gazdaság és az egészség között szoros kapcsolat van. A világiárvány következtében számos munkahely megszűnt, számos ágazat munkáját a kormányzati intézkedések nehezítették meg. A fentiekben felsoroltak következtében nőtt a munkanélküliség, amely negatív gazdasági hatásokat vont maga után (Huszka et al, 2020).

Magyarországon a koronavírus járványt megelőző években országos szinten alacsony volt munkanélküliség. Ez ugyanakkor korántsem igaz egyes, hátrányos helyzetű térségekre és településeikre, amelyek az országos átlagot többszörösen meghaladó munkanélküliségi mutatókkal rendelkeznek (Lipták, 2019).

Napjainkban eltérő kontextusokban használjuk a hátrányos helyzet fogalmát. A munkaerőpiac és az oktatás vonatkozásában is gyakran használt fogalom. A felzárkóztató programok indítása gyakori a hátrányos helyzetűek részére, amelyek elvégzése pár hónap alatt lezajlik, viszont minimálisan vagy egyáltalán nem használhatóak munkaerő-piaci szempontból. Célravezetőbb lenne, ha ehelyett minőségi oktatáshoz jutnának a hátrányos helyzetű tanulók, amivel magasabb iskolai végzettséghez lehetne hozzájuttatni őket (Hegedűs, 2016). Hosszútávon megoldást jelenthetne a hátrányos helyzetű családokban élők magasabb iskolai végzettséghez való juttatása, mert a magasabb iskolai végzettség általában magasabb életszínvonalat eredményez, amelynek következtében a térség és az ország gyorsabb fejlődésnek indul (Enyedi, 2010).

A foglalkoztatás növelése és a munkanélküliség csökkentése az Európai Unió és a nemzeti foglalkoztatáspolitikai legfőbb célkitűzése. A gond az, hogy a két réteg nem tudja lefedni egymást. Leginkább jellemző, hogy a munkanélküliek képzetlenek, azonban magas szintű tudás szükséges az üres álláshelyek betöltésére. Strukturális munkanélküliséget okoz, hogy a kereslet és a kínálat eltérő szakmaszerkezettel rendelkezik. A magyar kormány e problémák megoldására létrehozta a közmunkaprogramot és a munkaerő-piaci képzéseket (Bordás - Siposné Nándori, 2019).

Az iskolai végzettség nagyban befolyásolja az egyén jövőbeli munkaerő-piaci pozícióját. A képzés, mint oktatás a szociális jólét és a tudásalapú társadalom létrehozásának egyik legfőbb eszköze. Ennek következtében szerepelt a Lisszaboni Stratégiában és megjelent az Európa 2020 Stratégia céljai között is (Caragea, 2011; Rothés et al., 2017). Hazánkban nemcsak a forráshiány okozta a felnőttképzés háttérbe szorítását, hanem az sem hatott ösztönzőleg, hogy nem növekedett megfelelő ütemben a bérek színvonala és az elhelyezkedés esélye sem (Csoba, 2010). A munkanélküliek körében a legnépszerűbb és a leggyorsabban található munka a közfoglalkoztatás. A közfoglalkoztatás meggátolja az új szakképzés megszerzését, hisz mindenféle végzettség nélkül felszívja az alacsony iskolai végzettségű munkanélkülieket. Természetesen a hátrányos helyzetű térségekben ez megfelelő foglalkoztatási forma, mert más munkahely nem található, azonban a közfoglalkoztatás ezt a kedvezőtlen állapotot konzerválja (Cseh-Papp-Varga, 2020).

A tényleges képzési szükséglethez nem képes megfelelően alkalmazkodni a felnőttképzés. A legjobban rászorulóknak nem kerülnek be megfelelő arányban a képzési rendszerbe és a kereslethez nem képes alkalmazkodni a képzési kínálat (Pulay, 2009). Az álláskeresőknél szóló felnőttképzés hatalmas problémát hordoz önmagában, hisz nem a felnőttképzéssel foglalkozó intézmények, nem a helyi vállalkozók döntenek el, hogy milyen képzések kerüljenek lebonyolításra a megyében, ami azért nagy probléma, hisz ki tudná a legjobban ha nem a helyi vállalkozó, hogy milyen végzettségű, milyen kompetenciájú munkavállalót szeretne felvenni. A helyi vállalkozóknak van lehetőségük felvenni a kapcsolatot a Munkaügyi Központtal, hogy milyen képzéseket szeretne indítani a saját munkavállalói számára, azonban ez csekély számmal fordul elő, mert egy OKJ-s képzés 5-8 hónap, addig a munkáltató előfinanszírozza az oktatás költségeit, amelyet kifizetésenként lehívhat a Munkaügyi Központtól (Hajdú, 2020). Kevés vállalkozó tud több millió forintot behitelezni arra, hogy a saját munkavállalóit képezze. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében számos olyan munkakör található, amelyre nem találnak képzett szakembert, mint például szociális gondozó és ápoló, hegesztő, kőműves etc., a Munkaügyi Központ kis számban el tudják indítani ezeket a képzéseket is, azonban a megyében fellelhető fizetési korlátok következtében a főváros, Nyugat-Magyarország és a külföldi munkáltatók elszívják a végzettséggel rendelkező személyeket (Koncz, 2017).

Sajnálatos, hogy manapság egyre többen szorulnak ki a társadalom peremére, képzettségi hátránnyal küzdenek, amelynek következtében kiszorultak a munkaerő-piacról. A munkanélküliség életformává vált a munkanélküliek, a képzetlenek vagy más szempontból hátrányos helyzetűek életében, mely hátrányt jelent a gyermekeiknek, azaz a soron következő generációk számára is (Hajdú-Koncz, 2020). Bár a felnőttképzés nem megoldás a kirekesztés, a szegénység okozta problémájára, viszont ezen, konfliktus csökkentését eredményezheti (Hangya, 2013). A társadalmi és a munkanélküliség diszkrimináció elleni küzdelemben a felnőttképzés kulcsfontosságú tényező (Farkas, 2013; Hangya, 2013). Az esélyegyenlőség és a méltányosság kérdését kiemelten kell kezelnie a modern és innovatív oktatáspolitikának. A képzés manapság

nem csak nemzeti, hanem globális ügy, az Európai Unió tagállamok versenyképességi tényezőjének tekinthető (Hangya, 2013).

A foglalkoztatáspolitikai eszközrendszere közvetlen kapcsolatban van a felnőttképzéssel. Foglalkoztatáspolitikai szempontból kiemelkedően fontos a munkanélküliek, illetve munkanélküliséggel veszélyeztetettek képzési támogatásának rendszere, valamint munkaügyi hivatalok munkaerő-piaci tájékoztatási rendszere, tevékenysége (Lipták, 2013). Napjainkban a foglalkoztatáspolitikai legfőbb célja a foglalkoztatottság és az aktivitás növelése, az inaktívok számának csökkentése. A másodlagos munkaerőpiac köréhez tartozik a foglalkoztatáspolitikai feladata a perifériára szorult egyének visszakérüljenek a munkaerőpiacra és célja, hogy az inaktívok egy része bekerüljön a munkaügyi hivatalok nyilvántartásába a regisztrációjuk során (Györi-Járdány, 2019).

Az egész életen át tartó tanulás egyre fontosabbá válik a mai társadalomban. Az egyéneknek képzésen keresztül kell fejleszteniük készségeiket annak érdekében, hogy sikeresen beilleszkedjenek a munkaerőpiacra. Azonban a képzések között is jelentős különbségek mutatkoznak abból a szempontból, hogy mennyire hatékonyan segítik elő a munkaerőpiaci integrációt (Nijhof, 2005; Cedefop, 2019).

Magyarországon a szakemberek két elkülönülő részre osztják a munkaerőpiacot, a szakmai és a nem strukturált munkaerőpiacra, amelyek egyszerre vannak jelen. A két szegmens közti alapvető különbség az, hogy a nem strukturált munkaerőpiac alacsony vagy szaktudást nem igénylő munkaköröket foglal magában, míg a szakmai munkaerőpiacnak magas szintű szakmaiság, kötött formalizáltság a jellemzői. A szakmai munkaerőpiacra való bekerülés alapvető feltétele a szakmai képzés megléte (Csoba, 2007).

Anyag és módszer

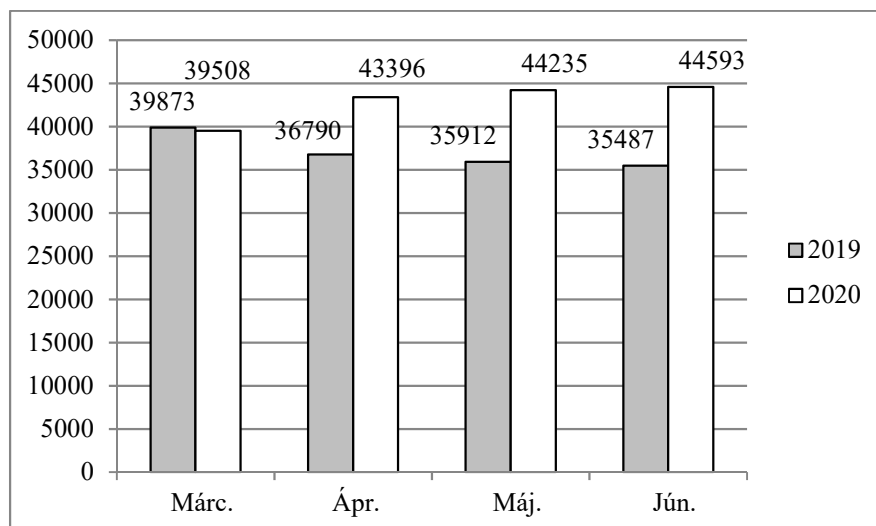
A munkanélkülieknek szóló képzések célja, hogy a megszerzett új végzettséggel sikeresen vissza tudjanak integrálódni a munkaerő-piacra. A vizsgálat során fény derült arra, hogy a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Kormányhivatal is a szakmát adó, azaz az Országos Képzési Jegyzékben szereplő képzéseket részesíti előnyben. Véleményem szerint egy új szakmával könnyebb munkát találniuk, mint egy általános felnőttképzésben szereplő (tréningek, informatikai képzések etc.) tanfolyammal.

A tanulmány a koronavírus hatásait vizsgálja a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében regisztrált álláskeresőket, és kiemelten a Kormányhivatal által támogatott álláskeresőket szóló képzések tekintetében. A Kormányhivatal Foglalkoztatási Munkaügyi és Munkavédelmi Főosztály Munkaerőpiaci Osztály által szolgáltatott adatokra alapozott kutatás lefolytatása előtt a témakörben elérhető hazai és nemzetközi szakkönyveket és folyóirat cikkeket tekintettem, valamint a Pest Megyei Kormányhivatal OSAP 1665 Statisztikai Felületéről és a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat honlapjáról gyűjtöttem szekunder információkat. Az adatbázis összeállítását és elemzését Microsoft Office 2013 program segítségével végeztem el. A felnőttképzést vizsgálva Borsod-Abaúj-Zemplén megye a második legtöbb résztvevővel rendelkezik az országban, amely az álláskeresőket szóló támogatott képzéseknek is köszönhető.

Eredmények

A koronavírus hatására a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében élő munkavállalók közül is, többen elvesztették munkájukat. Hazánk első pandémiás időszaka 2020 márciusától júniusig tartott. A vizsgált periódusban több mint 23 ezer fővel növekedett az álláskeresők száma az előző év azonos hónapjaiban mért adatokhoz képest. Míg egy évvel (2019) korábban folyamatosan csökkenő tendencia volt megfigyelhető a munkanélküliek létszámában a megyében, addig 2020-ban a koronavírus gazdasági hatására lineáris növekedést mutattak a létszámadatok. A megye álláskeresői létszáma a koronavírus okozta pandémiás időszak első hónapjában a 2019-es évhez

képest még 0,9%-os csökkenést mutatott (1. ábra). A következő hónapokban a márciusi kedvező statisztika teljes mértékig megváltozott. Áprilisban a munkanélküliek száma az előző évhez képest 17,96%-al, májusban 23,18%-al, júniusban 25,66%-al növekedett. A négy hónap átlagos álláskeresői létszáma 2019-ben 37.016 fő volt, míg 2020-ban a koronavírus okozta elbocsájtások miatt 42.993 főt eredményezett, amely 15,99%-os növekedést mutat.

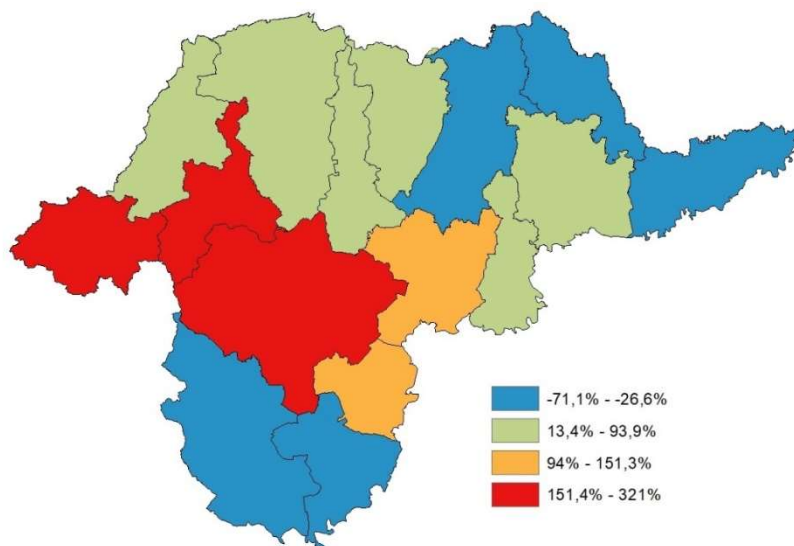

1. ábra: A munkanélküliek számának alakulása Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a koronavírus első hulláma alatt és egy évvel korábban (fő)

Figure 1: Changes in the number of unemployed in Borsod-Abaúj-Zemplén County during the first wave of the coronavirus and a year earlier (main)

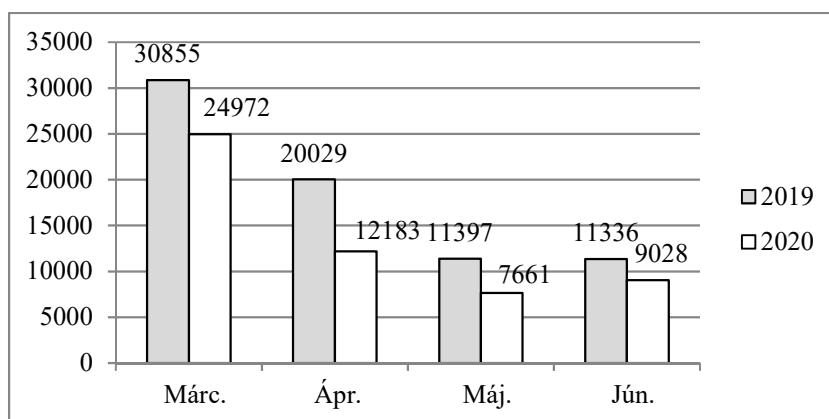
Forrás: Saját készítés (www.nfsz.munka.hu) alapján

A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat adatai szerint Borsod-Abaúj-Zemplén megye járásainak a 2019 márciusától júniusáig terjedő időszakhoz képest a következő év ugyanezen időszakában mért álláskeresői létszámai vegyes képet mutatnak. A megye öt járásában az előző évhez képest nagyarányú csökkenést eredményezett a pandémiás időszak. A Cigándi-, Gönci-, Mezőcsáti-, Mezőkövesdi- és a Sátoraljaújhelyi járást érintette pozitívan a koronavírus időszaka a munkanélküliek számának alakulása alapján. A legnagyobb visszaesés a Mezőkövesdi járásban volt, ahol 71%-al csökkent az álláskeresők száma. A megye többi járásában növekedett a munkanélküliek száma a vizsgált időszakban. A megye 6 járásában 13-43% közötti negatív változást indukált a koronavírus okozta gazdasági hatás. A további öt járásban (Szerencsi-, Tiszaújvárosi-, Miskolci-, Ózdi- és a Kazincbarcikai járás) 93-321% közötti növekedés következett be. A fenti adatokból kirajzolódik, hogy legnagyobb mértékben azokat a járásokat érintette a koronavírus negatív gazdasági hatása, ahol megtalálhatóak nagyvállalatok, nagy munkavállalói létszámmal (2. ábra).

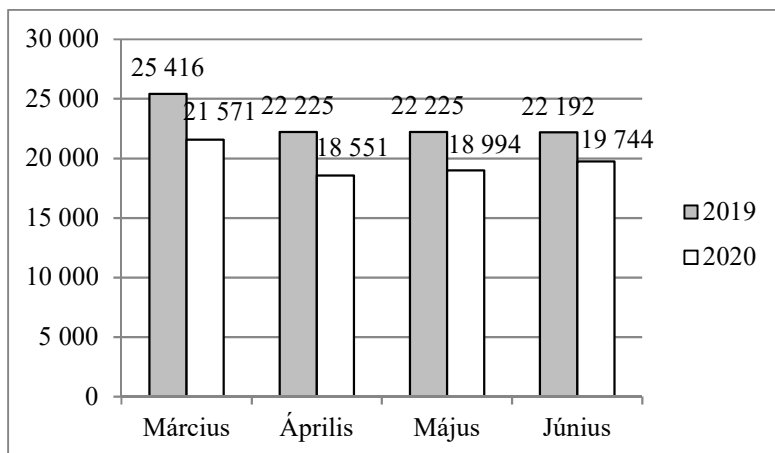
2. ábra: A munkanélküliség változásának alakulása a pandémiás időszak előző évhez viszonyított értékeihez képest Borsod-Abaúj-Zemplén megyében
 Figure 2: Unemployment in Borsod-Abaúj-Zemplén County compared to the previous year
 Forrás: Saját szerkesztés (www.nfsz.munka.hu) alapján

A nyilvántartásban szereplő összes üres álláshelyek számát tekintve 2019-ben nagyobb visszaesés volt, mint 2020-ban. 2019 márciusától júniusig terjedő időszakban a betöltetlen álláshelyek száma 35,73%-os visszaesést eredményezett, míg 2020 ugyanabban az időszakában 35,15%-os csökkenést mutatott. A koronavírus hatása tehát ebből a szempontból nem volt meghatározó jelentőségű az előző évhez képest. 2019-ben a vizsgált időszak alatt, majd 20 ezerrel, 2020-ban közel 16 ezerrel csökkent a betöltetlen álláshelyek száma. A pandémiás időszakban hasonlóképpen csökkent a betöltetlen álláshelyek száma, mint az ezt megelőző évben (3. ábra). A járvány hatása hasonlóképpen érvényesült mind a munkáltatói, mind a munkavállalói szférában.

3. ábra: A betöltetlen álláshelyek száma Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a koronavírus első hulláma alatt és egy évvel korábban (fő)
 Figure 3: Number of vacancies in Borsod-Abaúj-Zemplén County during the first wave of the coronavirus and a year earlier
 Forrás: Saját szerkesztés (www.nfsz.munka.hu) alapján

A közfoglalkoztatásban résztvevők száma a megyében az előző évhez képest csökkenést mutatott. A négy hónap átlagait tekintve 2019-ről 2020-ra 3299 fővel csökkent a közfoglalkoztatásban résztvevők száma Borsod-Abaúj-Zemplén megyében (4. ábra). A tendencia a vizsgált évek vizsgált periódusában is csökkenő volt, 2019 márciusa és júniusa között ez 12,6%-os csökkenést, míg 2020-ban 8,5%-os csökkenést jelentett, azonban az utolsó két hónapban már növekvő tendenciát mutatott.

4. ábra: A közfoglalkoztatásban dolgozók számának alakulása Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a koronavírus első hulláma alatt és egy évvel korábban (fő)

Figure 4: Changes in the number of people employed in public employment in Borsod-Abaúj-Zemplén County during the first wave of the coronavirus and a year earlier

Forrás: Saját készítés (www.kozfoglalkoztatatas.kormany.hu) alapján

Magyarországon több mint egymillió ember vesz részt évente felnőttképzésben. Ennek a létszámnak a területi eloszlásában természetesen Budapest, mint főváros sokkal jelentősebb létszámot koncentrálnak, az ország megyéi. Az utóbbiak között Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében vettek részt a legtöbben felnőttképzésben és ezt követte Borsod-Abaúj-Zemplén megye (1. táblázat).

1. táblázat: A felnőttképzésben résztvevők területi és támogatottsági eloszlása hazánkban (2019)
Table 1: Distribution of participants in adult education in Hungary by counties and support (2019)

Képzés helyszíne (megye)	Összes felnőttképzésben résztvevő (fő)	Európai Unió által támogatott képzésben résztvevők (fő)	Európai Unió által támogatott képzésben résztvevők aránya
Baranya	39189	23597	60,21%
Borsod-Abaúj-Zemplén	69877	42611	60,98%
Budapest	359057	18829	5,24%
Bács-Kiskun	41475	17523	42,25%
Békés	26041	16273	62,49%
Csongrád-Csanád	33646	15433	45,87%
Fejér	35986	12381	34,41%
Győr-Moson-Sopron	59447	8693	14,62%
Hajdú-Bihar	58424	27055	46,31%

Heves	23765	9877	41,56%
Jász-Nagykun-Szolnok	27238	14037	51,53%
Komárom-Esztergom	23329	6792	29,11%
Nem besorolható	1162	21	1,81%
Nógrád	17972	11445	63,68%
Pest	45590	12281	26,94%
Somogy	24816	15324	61,75%
Szabolcs-Szatmár-Bereg	72277	54660	75,63%
Tolna	16283	7965	48,92%
Vas	23664	8399	35,49%
Veszprém	25044	10572	42,21%
Zala	22428	14653	65,33%
Összesen	1046710	348421	33,29%

Forrás: Saját készítés (www.osap.mer.gov.hu) alapján

Az országban a képzésekhez vetített támogatás aránya átlagosan 33,29%. A fővárosban volt a legkevesebb Európai Unió által támogatott képzés, a legtöbb pedig Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében azért volt több résztvevő 2019-ben, mert az Európai Unió által támogatott képzésekben majd 12 ezer fővel többen vettek részt, mint Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. Összességében elmondható, hogy az Európai Unió által támogatott képzések, azon megyékben volt fajsúlyos, amelyek rossz gazdasági helyzetben voltak. Ebből is látszik az Európai Unió törekvése, hogy a rossz gazdasági mutatókkal rendelkező térségeket támogatja leginkább és nem azokat támogatja, ahol nincs akkor szükség a beavatkozásokra.

Az élet- és vagyonbiztonságot veszélyeztető tömeges megbetegedést okozó humánjárvány megelőzése, illetve következményeinek elhárítása, a magyar állampolgárok egészségének és életének megóvása érdekében elrendelt veszélyhelyzet során a felnőttképzésben folyó oktatás és szakmai vizsgáztatás biztosításának eltérő szabályairól szóló 70/2020. (III. 26.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Korm. rendelet) alapján a Kormányhivatal által támogatott képzések 2020. március 27. napi hatállyal felfüggesztésre kerültek. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 105 darab tanfolyam került felfüggesztésre, amelyből 71 darab képzés szerepelt az Országos Képzési Jegyzékben (5. ábra).

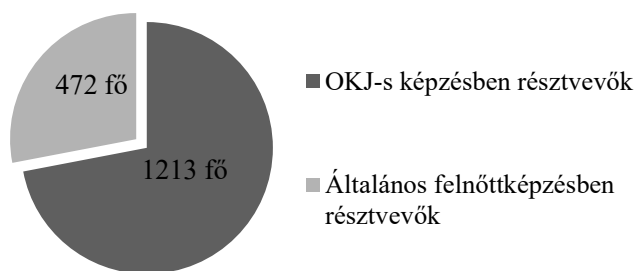

5. ábra: A koronavírus következtében megszakított képzések felnőttképzési eloszlása Borsod-Abaúj-Zemplén megyében

Figure 5: Distribution of adult training interrupted due to the coronavirus in Borsod-Abaúj-Zemplén County

Forrás: Saját készítés (B.-A.-Z. Megyei Kormányhivatal adatai) alapján

A 105 darab képzésben összesen 1685 fő vett részt, amelyből OKJ-s képzésen résztvevők száma 1213 fő volt (6. ábra), ilyen képzések a Szociális szakgondozó, Élelmiszer-, vegyi áru eladó, parkgondozó és virágkötő. A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Kormányhivatal által indított képzéseken is megfigyelhető, hogy sokkal inkább előnyben részesítik a szakmát adó képzéseket, hisz a képzések számának 67 százaléka, az összes képzésen résztvevők számának 71,9%-a szakmai képzésekhez kötődött. A fenti adatok alapján és véleményem szerint, munkaerő-piaci szempontból egy új szakma elsajátítása nagyobb arányban segít visszakerülni a foglalkoztatásba, mint egy tréningen, általános felnőttképzésben való részvétel. Hazánkban az elmúlt 10 évben támogatott OKJ-s szakmai képzésen résztvevők száma 348.173 fő volt, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében pedig 45380 fő. Az országban támogatott felnőttképzésben résztvevők 16,3%-a, a megyében ez az arány 16,9%, ami meghaladja az országos átlagot. A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Kormányhivatal gondolkodás módja erősen munkaerő-piaci szemléletű, hisz minden egyes felnőttképzési statisztikai adatot összehasonlítva a megye az élmezőnyben van, jóval megelőzi a képzések tekintetében az országos átlagot.

6. ábra: A koronavírus következtében megszakított képzéseken résztvevők felnőttképzési eloszlás Borsod-Abaúj-Zemplén megyében

Figure 6: Distribution of participants in adult trainings interrupted due to the coronavirus in Borsod-Abaúj-Zemplén county

Forrás: Saját készítés (B.-A.-Z. Megyei Kormányhivatal adatai) alapján

A Kormány által elrendelt digitális formában való oktatás a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Kormányhivatal által indított képzéseket nem érintette, hisz a Korm. rendelet alapján a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról szóló 1991. évi IV. törvény (a továbbiakban: Ft.) 14. § (1) bekezdése, valamint 14/A. §-a szerinti képzések felfüggesztésre kerültek, nem lehetett folytatni ezeket a tanfolyamokat. A Kormányhivatal által támogatott képzésekben nincs lehetőség digitális oktatásra, hagyományos, személyes interakción alapuló tanfolyamokat bonyolítanak le a Kormányhivatal által megbízott képző intézmények.

A felnőttképzéssel foglalkozó intézmények jelentős része jól felszerelt informatikai háttérrel rendelkezik és a nem gyakorlat igényes képzéseket többségük tudta volna vállalni a pandémiás időszak alatt, ezzel jelentős többletköltséget tudtak volna megspórolni mind a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Kormányhivatalnak, mind az államnak.

A közfoglalkoztatottnak járó közfoglalkoztatási bér 170/2011.(VIII.24.) Korm.r. 1.§ (1) bekezdése alapján 81.530 Ft/hó, garantált közfoglalkoztatási bér 170/2011. (VIII.24.) Korm. rend. 2. § (1) bekezdése alapján 106.555 Ft/hó. Foglalkoztatást helyettesítő támogatás (FHT) 1993. évi III. tv. (Szoc. tv.) 35.§ alapján a foglalkoztatást helyettesítő támogatás havi összege az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének 80%-a: (2020-ban 22.800,- Ft/hó). Az Európai Unió -, a Magyar Állam – és egyéb források által támogatott álláskeresőknél szóló képzésen résztvevők Keresetpótló juttatásban részesülnek, amit a 1991. évi IV. tv. 14. § (6) bekezdése szabályozza. A keresetpótló juttatás megállapításakor hatályos minimálbér 60 100%-a közötti mértékben, mérlegelési jogkörben megállapított összeg: 96.600,- Ft/hó – 161.000,- Ft/hó-ig terjedhet,

Borsod-Abaúj-Zemplén megyében ez az összeg a képzésben résztvevőknél 112.700 Ft/hó, ami a hatályos minimálbér 70 százaléka. Vagyis álláskeresőknél szóló képzésben részt venni jövedelmi szempontból célravezetőbb, mint közfoglalkoztatásban dolgozni.

A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Kormányhivatal döntése szerint a pandémiás időszakban a képzéseken résztvevők keresetpótló támogatása a hatályos minimálbér 60 százaléka volt, azaz 96.600 Ft/hó. A képzések 2020. március 27. napi hatállyal került felfüggesztésre és a 282/2020. Kormányrendelet módosításával 2020.06.18. napjával a képzések személyes jelenléttel újra elindíthatóak lettek.

A képzésen résztvevők a keresetpótló juttatás révén jelentősen több anyagi támogatásra tettek szert a pandémiás időszak alatt, hisz minden egyes résztvevő a képzés nélkül töltött három hónap alatt 96.600 Ft/hó juttatásban részesültek, azaz a fejenként majd 300.000 forint plusz jövedelemre tettek szert.

Az Európai Uniónak, az államnak és a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Kormányhivatalnak a koronavírus okozta leállás havonta 162.771.000 forintjába került. Az egész pandémiás időszakot vizsgálva ez az összeg megközelítette 489 millió forintot.

Amennyiben a fenti összeget más képzésekre fordíthatott volna a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Kormányhivatal, abban az esetben 6 hónapos Országos Képzési Jegyzékben szereplő szakmai képzéseket átlagos 15 fős csoporttal összesen 48 képzést indíthatott volna el, azaz több mint 720 főnek új szakmát tudott volna biztosítani ebből az összegből, ha a Kormányhivatalok által finanszírozott képzéseken is bevezethették volna a digitális oktatási formát.

Következtetések, javaslatok

A megyében a vizsgált periódusban több mint 23 ezer fővel növekedett az álláskeresők száma az előző év azonos hónapjaiban mért adatokhoz képest. Míg egy évvel (2019) korábban folyamatosan csökkenő tendencia volt megfigyelhető a munkanélküliek létszámában a megyében, addig 2020-ban a koronavírus gazdasági hatására lineáris növekedést mutattak a létszámadatok. A négy hónap átlagos álláskeresői létszáma 2019-ben 37.016 fő volt, míg 2020-ban a koronavírus okozta elbocsájtások miatt az 42.993 főre emelkedett, amely 15,99%-os növekedést jelent.

A járási adatok ellentmondásos képet mutatnak az előző év ugyanazon időszakában mért adataihoz képest. A megye öt járásában csökkent a munkanélküliség a pandémiás időszakban, míg a többi járásban jelentős mértékben növekedett. Kimutatható, hogy azokban járásokban növekedett leginkább az álláskeresők száma, ahol megtalálhatóak a nagyvállalatok, nagy munkavállalói létszámmal.

A betöltetlen álláshelyek száma a koronavírus okoztat járvány időszak előtti évben nagyobb visszaesés mutatkozott. 2019 márciusától júniusáig terjedő időszakában 20 ezerrel, míg 2020-ban 16 ezerrel csökkent a betöltetlen álláshelyek száma a megyében.

A megyében az előző év ugyanazon időszakához képest a közfoglalkoztatásban dolgozók létszáma is csökkenést mutatott, így kijelenthető, hogy a gazdasági intézkedések nem a közfoglalkoztatás erősítését tűzték ki célul, az álláskeresők foglalkoztatásához.

A koronavírus nem csak a gazdaságra és ezzel a munkanélküliség alakulására fejtette ki negatív hatását, hanem a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Kormányhivatal által támogatott álláskeresőknél szóló felnőttképzésekre is.

Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 2020. március 27. napi hatállyal felfüggesztésre került összesen 105 álláskeresőknél szóló képzés. A felfüggesztett képzések 67%-a Országos Szakmai Jegyzékben szereplő szakmai képzés, ami a Kormányhivatal munkaerő-piaci álláspontját és a saját véleményemet is megerősíti, hogy egy új szakma megszerzésével könnyebben el tud helyezkedni egy álláskereső, mint egy nyelvi vagy általános felnőttképzéssel.

A Kormány által elrendelt digitális formában való oktatás a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Kormányhivatal által indított képzéseket nem érintette, hisz a Korm. rendelet alapján a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról szóló 1991. évi IV. törvény (a továbbiakban: Ft.) 14. § (1) bekezdése, valamint 14/A. §-a szerinti képzések felfüggesztésre

kerültek, nem lehetett folytatni ezeket a tanfolyamokat. A Kormányhivatal által támogatott képzésekben nincs lehetőség digitális oktatásra, hagyományos, személyes interakción alapuló tanfolyamokat bonyolítanak le a Kormányhivatal által megbízott képző intézmények.

Amennyiben ez a képzési forma is oktatható lett volna digitális formában, abban az esetben jelentős költségcsökkenés következett volna be, amellyel több, mint 700 fő új szakmai végzettséghez való jutását eredményezhette volna.

A pandémiás időszakban a képzésen résztvevők jelentősen több anyagi támogatásra tettek szert a keresetpótló juttatások által. Ebben a három hónapban majdnem 300 ezer forint többletbevételt eredményezett minden egyes képzésben résztvevőnek, ami az államnak majd félmilliárd forint többletkiadást jelentett.

Véleményem szerint a jövőben megoldást jelenthetne a digitális oktatás bevezetése ezen képzési formában, hisz a szakmai gyakorlatok kivételével minden egyes elméleti rész tudása átadható digitális formában is a tanulóknak. Manapság szinte az összes felnőttképzéssel foglalkozó intézmény informatikailag jól ellátott, teljes mértékig ki tudnák elégíteni a képzési igényeket digitális formában is.

Irodalomjegyzék

- BORDÁS G. - SIPOSNÉ NÁNDORI E. (2019): A munka világába történő integrációt segítő képzések: marginális munkaerőpiaci rétegek, képzések és átképzések a Miskolci Járásban ÉSZAK-MAGYARORSZÁGI STRATÉGIAI FÜZETEK 16: 3 pp. 69-75.
- CARAGEA, N. (2011): Regional Analysis of Adult Education in Romania. = Annals - Economic and Administrative Series 5(1), pp. 51-62.
- CEDEFOP (2019): Job-related adult learning and continuing vocational training in Europe: a statistical picture. Luxembourg: Publications Office. Cedefop research paper; No 48. <http://dx.doi.org/10.2801/392276>
- CSEH PAPP I. – VARGA E. (2020): Labour Market Effects of Public Work: Hungary's Example. = Acta Carolus Robertus 10(1), pp. 31-45.
- CSOBA J. (2007): A munkaerőpiac és a munkaerő iránti kereslet változása. In Csoba J. - Czibere I. (szerk.): Tipikus munkaerőpiaci problémák - atipikus megoldások. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, pp. 9-25.
- CSOBA J. (2010): A tisztas munka – A teljes foglalkoztatás: a 21. század esélye vagy utópiája? L'Harmattan Kiadó, Budapest, 271 p.
- ENYEDI Gy. (2010): Terület- és településfejlesztéssel kapcsolatos tudományos kutatások fő irányai és feladatai. = Területi Statisztika 13 (4), pp. 398-405.
- FARKAS É. (2013): A láthatatlan szakma. Tények és tendenciák a felnőttképzés 25 évéről. typiArt Médiaműhely Kft., Pécs, 388 p.
- GYŐRI T.–JÁRDÁNY K., (2019): Comparison of Hungarian labor market databases. In: Egri, Z. – Molnárné Krajcsovicz, M.–Paraszt, M. (szerk.) Digitization in Rural Spaces – Challenge and/or Opportunity? 3rd International Scientific Conference on Rural Development Conference Proceedings Szarvas, SZIE AGK, pp. 77-85.
- HAJDÚ D. (2020): A munkanélküliség és felnőttképzés területi eloszlása az Észak-magyarországi régióban. Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek 17(2), pp. 62-69. DOI: <https://doi.org/10.32976/stratfuz.2020.14>
- HAJDÚ D. – KONCZ G. (2020): Álláskeresők támogatott felnőttképzésében résztvevők vizsgálata Borsod-Abaúj-Zemplén megyei helyszíneken. = Studia Mundi – Economica 7(1), pp. 2-11.
- HANGYA D. (2013): "Esélyegyenlőségi útmutató" Fogyatékosággal élők és megváltozott munkaképességűek esélyei és lehetőségei a felnőttképzésben "A Guide to Equal Opportunities" – Opportunities for People with Disabilities and Decreased Work Ability

- in Adult Education In: Szabó Ferenc: International Conference on Vocational and Adult Education, SZTE JGYPK, Szeged, pp. 271-281
- HEGEDŰS R. (2016): Hátrányos Helyzetűek és munkaerő-piaci prognózisok In: Pusztai, Gabriella; Bocsi, Veronika; Ceglédi, Tímea (szerk.) A felsőoktatás (hozzáadott) értéke: Közelítések az intézményi hozzájárulás empirikus megragadásához Budapest, Magyarország, Nagyvárad, Románia : Partium, Új Mandátum, PPS, pp. 150-165.
- HUSZKA P., HUSZKA P. B., LŐRE V. (2020): A koronavírus-járvány és felvásárlási láz néhány összefüggésének vizsgálata Győrben. Táplálkozásmarketing 7(1), pp. 89-101.
- KONCZ G. (2017): Demográfiai folyamatok és humán erőforrások Észak-Magyarország vidéki térségeiben. In: Koncz G. (szerk.) Mérföldkövek a gyöngyösi agrárkutatásban. Károly Róbert Kft., Gyöngyös (2017) pp. 75-81.
- KOÓS B. (2020): A koronavírus-járvány társadalmi-területi aspektusai Magyarországon. = Tér és Társadalom 34(2), pp. 171-177.
- LIPTÁK K. (2013): A globalizáció hatása a regionális munkaerőpiacokra - kiegyenlítődés vagy leszakadás? Doktori disszertáció, Miskolci Egyetem, 201 p.
- LIPTÁK K. (2019): The forecast of unemployment in Hungary and the role of social innovation in employment expansion. In: Nemeč, R.–Chytilova, L. (szerk.) Proceedings of the 13th International Conference on Strategic Management and its Support by Information Systems 2019. Ostrava, Csehország, pp. 179-186.
- NIJHOD, W. J. (2005). Lifelong learning as a European skill formation policy. Human resource development review 4(4), pp. 401-417.
- PULAY Gy. (2009): Általános és rehabilitációs, magyar és nemzetközi munkaerőpiaci ismeretek: Szöveggyűjtemény Budapest, Magyarország: ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar (2009), 150 p.
- SIPOSNÉ NÁDORI E. (2016): A munkaerőpiaci hátrányok területi vonatkozásai Észak-Magyarországon. Területi Statisztika 56(4), pp. 438-454.
- ROTHES, A.–LEMONS, M. S.–GONÇALVES, T. (2017): Motivational Profiles of Adult Learners. Adult Education Quarterly 67(1), pp. 3-29. <https://doi.org/10.1177/0741713616669588>

Győri Tímea

Az álláskeresőik iskolai végzettség szerinti koncentrációjának vizsgálata a XXI. század gazdasági recesszióinak kezdetén

Jelen tanulmányban különböző statisztikai módszerekkel vizsgáltam a munkanélküliek területi megoszlásának és koncentrációjának változását 2009 és 2020 között. A 21. század eddigi legnagyobb gazdasági recesszióinak (2008-as gazdasági válság, 2019. évi koronavírus járvány) első éveiben a munkanélküliség iskolai végzettség szerinti spacialitása jelentősen változott. A területi megoszlások eltérésének mérésére a Duál mutató, a Hoover index és a lokációs hányados került felhasználásra. A lokációs hányados (LQ) segítségével települési szinten tártam fel és ábrázoltam a munkanélküliek iskolai végzettség szerint kategorizált csoportjainak átlaghoz viszonyított reprezentáltságát. A munkanélkülieken belüli csoportok koncentrációjának komplexebb vizsgálatához területi autokorrelációt végeztem. Az autokorreláció kimutatta a munkanélküli csoportok területi eloszlásában felfedezhető szabályszerű térbeli elrendeződéseket. Kulcsszavak: álláskeresőik, területi egyenlőtlenség, lokációs hányados, területi autokorreláció JEL kód: J21, R23

<https://doi.org/10.32976/stratfuz.2021.18>

Bevezetés

A munkaerő-piaci elemzések és prognózisok meghatározó jelentőséggel bírnak számos magyarországi és uniós szakpolitikában. A munkaerőpiacról készült statisztikák (aktivitási, foglalkoztatási és munkanélküliségi ráták) többek között felhasználhatóak a foglalkoztatáspolitikai döntések előkészítéséhez, valamint a térségi munkaerő-fejlesztési feladatok meghatározásához. A harmonikus területi fejlődést a munkaerő-piaci helyzet jelentősen determinálja (Egri-Tánczos 2018, Egri et al. 2009).

A munkaerő-piaci helyzet egyik alapmutatója a munkanélküliség, mely a társadalmi és gazdasági térszerkezeti viszonyok vizsgálatának fontos eleme. A munkanélküliség egyfelől, mint társadalmi térszerkezeti mutató a munkanélküliek arányaként értelmezendő, másfelől, a gazdasági térszerkezeti elemzések szemszögéből pedig, mint potenciális munkaerő-tartalék vizsgálandó (Győri – Egri 2020). A potenciális munkaerő-tartalékot a munkanélküliek, az alulfoglalkoztatottak és a munkaképes inaktívak alkotják. A KSH adatai szerint 2020. I. félévében a munkaerő-tartalék megközelítőleg 51%-a munkanélküli, 40%-a inaktív és 9%-a volt alulfoglalkoztatott. Az elérhető munkaerő kvantitása és kvalitása endogén tényezőnek tekinthető (Lengyel 2010, Capello 2007, Romer 1994), ezért indokolt összetételének elemzése a versenyképesség vizsgálatokor. A humán tőke fontos faktorként jelenik meg a gazdasági növekedés modern elméleteiben (Acemoglu 2008, Aghion–Durlauf 2005, Romer 1990, Varga 2009, Nagy et al. 2017).

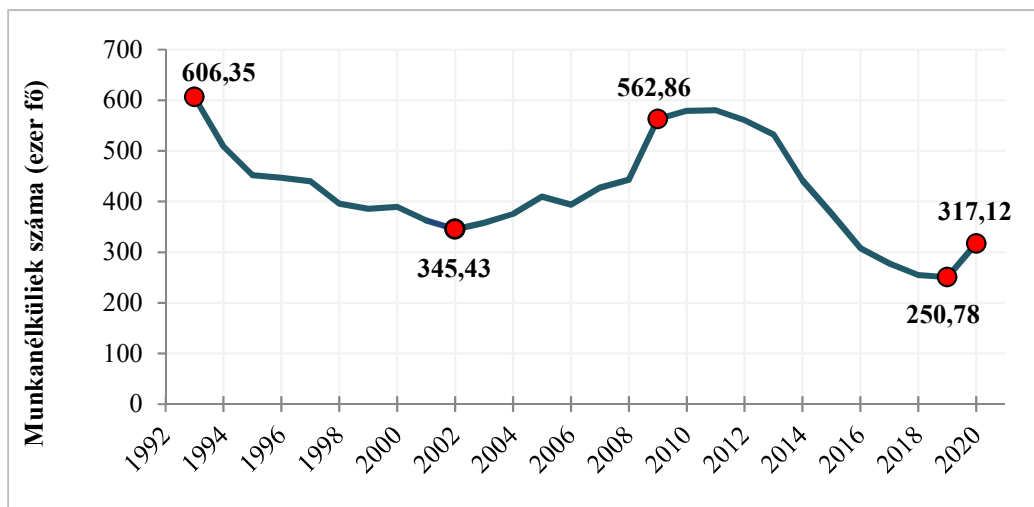
A 90-es évek fordulóját és a 2008-as gazdasági világválságot követően az elmúlt évben a magyarországi munkaerőpiac a harmadik sokkját élte át. Az NFSZ munkanélküliségi adatai (1. ábra) jól szemléltetik az említett válságok munkaerő-piaci hatásai az 1993-2020 közötti időszakban.

A 90-es évek elején a kelet-európai piacok elvesztése által kialakult gazdasági recesszió és a piacgazdaságba való átmenet együtt idézték elő a munkanélküliség robbanásszerű növekedését (Csaba 1998). A munkahelyek megszűnésével a régiók között jelentős különbségek alakultak ki. A KSH adatai szerint a regisztrált munkanélküliek száma 1992 végére országos szinten már elérte a 663 ezer főt, amihez 12,7 %-os munkanélküliségi ráta társult. A rurális térségekben a helyi munkaerőpiacok összeomlása akut társadalmi és gazdasági problémát okozott (Laki 1997).

A mélypontot követően, 1994-től folyamatosan csökkent a munkanélküliség. Az 1995-ben bevezetett Bokros-csomaggal életbe lépő szigorítások hatásaként rövidesen javulni kezdett a termelés és a felhasználás egyensúlya (KSH 2010), amely a foglalkoztatásra is pozitív hatást

gyakorolt. A munkaerőpiacot érintő pozitív tendenciák 2002-ben megtörték, a munkanélküliek száma a következő években lassú ütemben növekedett.

Ezt az időszakot követte a 2008-as gazdasági válság, melynek hatására a válságot követő évben az álláskereső átlagos havi létszáma megközelítőleg 120 ezer fővel nőtt, ami jelentős, 27,01%-os emelkedésnek felelt meg, az álláskereső relatív rátája elérte a 12,8%-ot. A nyilvántartott álláskereső havi átlagos száma 2009-ben megközelítőleg 563 ezer fő volt, melyből alacsony végzettséggel 40,1%, szakmával 32,5%, érettséggel 22,9%, felsőfokú végzettséggel pedig mindössze 4,5% rendelkezett.

1. ábra: Az álláskereső átlagos száma 1993-2020 között (ezer fő)

Figure 1. The average number of job seekers between 1993 and 2020 (1,000 people)

Forrás: Saját szerkesztés

A munkaerő-tartalék lassan zajló beszűkülésével 2019-re a nyilvántartott álláskereső száma 251 ezer főre csökkent. NUT2 szinten az álláskereső relatív száma az Észak-alföldi és Észak-Magyarországi régiókban volt kiemelkedő (Hajdú, 2020). A fellélegzés viszonylag rövid időszakának a 2019 végén megjelenő koronavírus járvánnyal összefüggésben kialakult gazdasági recesszió vetett véget. A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat (NFSZ) adatai szerint 2020-ban a nyilvántartott álláskereső havi átlagos száma 317 főre nőtt, ebből 39% rendelkezett 8 általános vagy az alatti végzettséggel, 25,8% szakmunkás vagy szakiskolai bizonyítvánnyal, 28,2% középfokú és 7% felsőfokú végzettséggel. Az aktív korú népességhez viszonyított relatív mutató országos szinten 6,8% volt.

Az álláskereső iskolai végzettség szerinti összetétele 2009 és 2020 között összességében csekély mértékben változott. A vizsgált intervallumon a nyilvántartott álláskeresőknél belül némileg csökkent az általános iskola vagy az alatti végzettséggel és szakmunkás bizonyítvánnyal rendelkezők aránya, miközben nőtt az érettséggel és felsőfokú végzettséggel rendelkezők. Megjegyzendő, hogy korábbi volumenéhez viszonyítva a felsőfokú (főiskolai és egyetemi) végzettségű álláskereső aránya jelentősen, közel kétszeresére nőtt 2009-hez képest, 2020-ban elérve a 7%-ot. A felsőfokú végzettséggel rendelkező munkanélküliek arányának növekedésében szerepet játszott a kvalifikáltsági szint általános növekedése.

A járvánnyal együtt járó korlátozások okozta gazdasági recesszió következtében az álláskereső száma – a 2008-as gazdasági válságot követő év ugrásszerű növekedéséhez hasonlóan – 2019-hez képest 25,95%-kal nőtt. A statisztikai körzetbeosztási rendszer szerint meghatározott NUT2 szinten az álláskereső relatív száma az Észak-alföldi és Észak-magyarországi régiókban volt kiemelkedő.

A kutatás keretében elsősorban arra vállalkoztam, hogy a legutóbbi, illetve jelenleg tartó munkaerő-piacra begyűrűző recessziók első éveiben (2009. és 2020.) feltérképezem a nyilvántartott álláskeresők iskolai végzettség szerinti területi koncentrációját Magyarországon. A tanulmányban kitértem annak vizsgálatára, hogy az alapfokú és felsőfokú végzettségű munkanélküliek területi koncentrációjában felfedezhetőek-e szabályos térbeli elrendeződések.

A térbeli koncentráció mérése először az általános koncentrációs mutatószámok általánosításával valósult meg (Szakálné Kanó 2013). Napjainkra már számos, kifejezetten a térbeli koncentráció elemzésére alkalmas eljárás került kidolgozásra, ezek közé sorolható a kutatás során felhasznált lokációs hányados (LQ) is. A lokációs hányados a nemzetközi és a hazai szakirodalomban is gyakran alkalmazott módszer, amely többféle alapadat segítségével számolható. Az eljárást legtöbbször a hazai potenciális húzóágazatok, klaszterek feltérképezésénél (Gecse – Nikodémus 2003, Miller et al. 2001, Vas 2009) használják.

Anyag és módszer

A tanulmány készítése során alapvetően a szekunder forrásokból gyűjtött statisztikai adatok elemzésére helyeződött a hangsúly. A kutatásban a munkanélküliséget az NFSZ megfogalmazása szerint értelmeztem, amely igazodik az 1991. évi IV. törvény 58. § (5) bekezdésének d) pontjához, ennek értelmében álláskereső az a személy, aki: „a munkaviszony létesítéséhez szükséges feltételekkel rendelkezik..., elhelyezkedése érdekében az állami foglalkoztatási szervvel együttműködik, és akit az állami foglalkoztatási szerv álláskeresőként nyilvántart”. A regisztrált munkanélküliek iskolai végzettség szerinti települési szintű adatait a TEIR Regisztrált munkanélküliek adatbázisának 2009. és 2020. novemberi adatállományai szolgáltatták. Az iskolai végzettség szerint három csoportot különítettem el: alap, közép és felsőfokú végzettséggel rendelkezők. Az iskolai végzettség esetében az alapfokú végzettséggel rendelkezők csoportjába soroltam a 8 általánosnál kisebb és általános iskolát végzett személyeket. A szakmunkásképzőt, szakiskolát, szakközépiskolát, gimnáziumot és technikumot végzettek kerültek a középfokú, míg a felsőfokú végzettséggel rendelkezők csoportjába a főiskolai és egyetemi végzettségűek tartoznak.

A vizsgálat területi bázisát Magyarország települései adták. Az országban jelenleg 3155 település található, ezek közül – a KSH 2019. évi helynévkönyvének adatai szerint – 1 fővárosi, 23 megyei jogú városi, 322 városi, 128 nagyközségi és 2681 községi jogállású. A 105/2015. (IV.23.) Kormányrendelet 839 települést sorol a jelentős munkanélküliséggel sújtott települések körébe.

A munkanélküliségi adatok közötti kapcsolatok erősségét és irányát a Pearson-féle korrelációs együtthatóval vizsgáltam. A Pearson-féle korreláció egy lineáris statisztika, tehát olyan adatsorokon ad megbízható értéket, ahol a két változó közötti kapcsolat egy egyenessel leírható (Wilcox 1998). A koefficiens értéke +1 és -1 között változik, annál szorosabb a kapcsolat, minél közelebb áll az együttható abszolút értéke az 1-hez. Az együttható abszolút értékben 0,7-1 intervallumon erős; 0,3-0,7 intervallumon közepes; és 0-0,3 intervallumon gyenge korrelációt jelez (Nemes Nagy 2005). Amennyiben a korrelációs együttható előjele pozitív, akkor a két változó között egyenes, ellenkező esetben fordított arányosság áll fenn. Abban az esetben, ha nincs korreláltság ($r=0$) a két változó nem feltétlenül független, de az biztos, hogy nincs közöttük lineáris típusú összefüggés.

A munkanélküliek megoszlásának területi különbségeit egyszerű egyenlőtlenségi mutatók (Duál mutató, Hoover-index) segítségével is értékeltem. Ezen egyszerűbb egyenlőtlenségi mutatók a területi különbségek mértékét az adatok területi elhelyezkedésétől függetlenül határozzák meg. A Duál mutató a teljes megoszlás átlaga feletti értékek átlagának és a teljes megoszlás átlaga alatti értékek átlagának a hányadosa. A Hoover-index gyakran alkalmazott eloszlás-típusú jelzőszám (Kiss – Németh, 2006).

A térszerkezet vizsgálata során alkalmazható módszertani eljárások közül a lokációs hányados került kiválasztásra, mely a hazai térségek vizsgálatához jól alkalmazható (Vas et al. 2015). A kutatásban a regisztrált álláskeresőkön belül meghatározó súllyal bíró csoportokat térképeztem

fel. A mutató az iskolai végzettség szerinti kategóriákhoz tartozó regisztrált munkanélküliek száma alapján került kiszámításra. A kiválasztott statisztikai mérőszám azt fejezi ki, hogy az adott településen adott csoportba tartozó munkanélküliek aránya alul- vagy túlreprezentált-e az adott csoport megyei átlagához viszonyítva. A mutató a munkanélküli csoportok területi eloszlását az alábbi képlettel fejezi ki (Győri-Egri, 2020):

$$LQ = \frac{\frac{MNELK_{ij}}{MNELK_j}}{\frac{MNELK_i}{MNELK}}, \text{ ahol:}$$

MNELK_{ij} – Munkanélküliek száma „i” csoportban „j” településen,

MNELK_j – Munkanélküliek száma „j” településen,

MNELK_i – Munkanélküliek száma „i” csoportban,

MNELK – Munkanélküliek száma összesen.

Amennyiben az $LQ=1$ értéket vesz fel, az úgy értelmezhető, hogy a vizsgált településen ugyanaz az álláskereső adott csoportbeli százalékos megoszlása, mint az adott csoport aránya a megyén belüli álláskereső állományában. Az indexet a következő skála szerint értelmeztük: 1 alatt nincs koncentráció, 1,00-1,25 között mérsékelt koncentráció, 1,25-1,50 között közepesen koncentráció és 1,50 fölött erősen koncentráció ismérvről beszélhetünk. A tanulmányban az alapfokú és felsőfokú végzettséggel rendelkezők területi koncentrációját vizsgáltam.

A kutatás második pillérét jelentő területi autokorrelációs vizsgálattal arra kerestem a választ, hogy az egyes kategóriák esetében felfedezhető felülreprezentáltság csoportosul-e a térben. A kutatás keretében a Global és Local Moran I statisztikát is készítettem. A Global Moran I 0-hoz közeli értéke az adatok véletlenszerű térbeli eloszlását jelzik (Dusek 2014).

A Local Moran I olyan területi autokorrelációs vizsgálat, amely az egyenlőtlenségek területi eloszlásáról térinformatikai megjelenítéssel együtt informál (Tóth 2003), a különbségek mértékének figyelmen kívül hagyása mellett. A Local Moran I egy számértéket rendel minden településhez, melynek várható értéke 0, ezért ha 0-tól jelentősen eltérő értéket kapunk, akkor az a térbeli elrendeződésben felfedezhető szabályszerűsége utal. A Local Moran statisztika alkalmas arra, hogy kimutassa azokat a területeket, melyek hasonlóak, illetve különbözőek a szomszédjaiktól. A szabályszerű elrendeződés két típusát különböztetjük meg (Anselin 1995). Pozitív autokorreláció esetén az egymással szomszédos területegységek adatai egymáshoz hasonlóak, negatív esetén a szomszédos területek különböznek egymástól (Nemes Nagy 2005). Autokorrelálatlanság esetén az egyes értékek véletlenszerűen oszlanak el, a területi különbségek nem rajzolnak ki szabályos térbeli alakzatot.

A Moran-szórásdiagramok együttesen ábrázolják a változók standardizált értékeit és a hozzájuk tartozó Local Moran I értékeket. A szórásdiagram 4 síknegyede képviseli a Magas-Magas, Alacsony-Alacsony, Magas-Alacsony és Alacsony-Magas csoportokat (Tóth 2003).

A csoportok értelmezése:

- Magas-Magas: Magas értékkel rendelkező települések, amelyek esetén a szomszédosként meghatározott települések is magas értékkel rendelkeznek.
- Alacsony-Alacsony: Alacsony értékkel rendelkező települések, amelyek esetén a szomszédosként meghatározott települések is alacsony értékkel rendelkeznek.
- Magas-Alacsony: Magas értékkel rendelkező települések, amelyek esetén a szomszédosként meghatározott települések alacsony értékkel rendelkeznek.
- Alacsony-Magas: Alacsony értékkel rendelkező települések, amelyek esetén a szomszédosként meghatározott települések magas értékkel rendelkeznek.

Az autokorrelációs vizsgálat során a szomszédosági kapcsolatok inverz távolságon alapultak, a permutációk száma 999 volt.

Eredmények

A munkanélküliek száma a 2008-as gazdasági válsággal érintett 2009-es évben 27,01%-kal, a koronavírus okozta gazdasági recesszió következtében 2020-ban 25,95%-kal nőtt. A két válság közel azonos mértékű munkaerő-piaci visszaesést idézett elő. Azonban az nem hagyható figyelmen kívül, hogy a gazdasági válság hatására közel kétszer annyian váltak munkanélkülivé, mint a koronavírus járvány következtében, ugyanis 2008-ban egy jóval magasabb számú munkanélküli bázisra sújtott le a recesszió.

A kutatás keretében vizsgáltam a települési szintű 15-64 éves munkaképes korú népesség és munkanélküliek száma közötti összefüggéseket, melyek erősségét és irányát a Pearson-féle korrelációs együtthatóval tártam fel. A kapott eredményeket 99% konfidencia intervallumon tekintetem szignifikánsnak. Az 15-64 éves aktív korú népesség és a munkanélküliek száma természetesen erős pozitív ($r > 0,9$) korrelációs értékkel bírtak mindkét vizsgált évben. Ugyanez igaz az összes munkanélküli és az iskolai végzettség szerinti csoportokra (alapfokú, középfokú, felsőfokú) is, a korrelációs koefficiens ezek esetében is 0,9 fölötti.

A munkanélküliek iskolai végzettség szerinti csoportjai területi koncentrációjának (LQ) összefüggés-vizsgálata:

- az alapfokú és középfokú végzettségűek koncentrációja között erős ($r_{2009} = -0,918$; $r_{2020} = -0,965$) fordított arányosságot,
- az alapfokú és felsőfokú végzettségűek koncentrációja között közepes erősségű ($r_{2009} = -0,414$; $r_{2020} = -0,428$) ellentétes irányú összefüggést,
- a középfokú és felsőfokú végzettségűek között összefüggést nem igazolt.

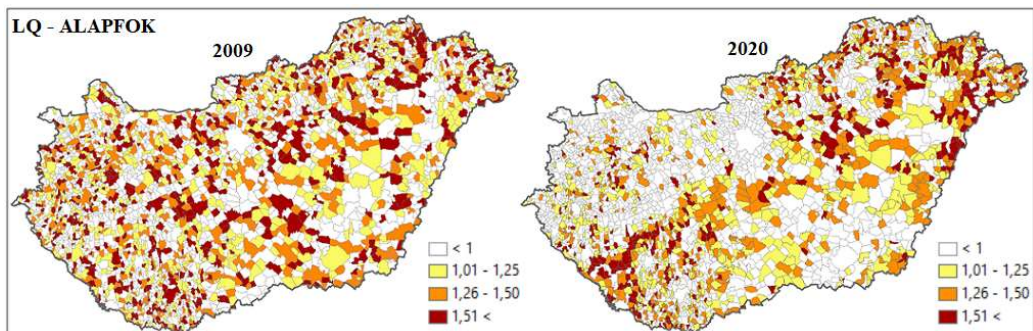
Amennyiben azt vizsgáltam, hogy a 2009. évi létszám, illetve koncentrációs adatok mennyiben határozzák meg az egyes csoportok 2020. évi adatait a kapott korrelációs együtthatók egyike sem jelezett szignifikáns összefüggést. Azaz az egyes csoportok 2020. évi területi koncentrációja nincs összefüggésben a 2009. évi LQ értékekkel.

A munkanélküliek eloszlásának területi különbségei a vizsgált időszakban jelentősebb differenciálódást mutatnak, a Duál mutató értéke a 2009. évi 3,78 értékhez képest 2020-ra 12,63-ra növekedett. A munkanélküliek és az aktív korú (15-64 éves) népesség viszonyát a területi megoszlások eltéréseit mérő Hoover-index segítségével is megvizsgáltam. A vizsgálat eredményeként megállapítható, hogy 2009-hez képest települési szinten a munkanélküliek jóval nagyobb hányadát kellene mobilizálni 2020-ban ahhoz, hogy területi eloszlásuk az aktív korú népességszámmal legyen azonos.

A regisztrált állás keresők iskolai végzettség szerinti csoportjait a lokációs hányados kiszámításával térképeztem fel. Az alapfokú végzettségű állás keresők területi koncentrációjának 2009. és 2020. évi alakulását térképen is ábrázoltam (2. ábra). Magyarország településeinek 19,56%-án mérsékelt, 16,74%-án közepes, 18,95%-án pedig erős alapfokú végzettséggel rendelkező munkanélküli-koncentrációs hányados jelzett a lokációs hányados 2009-ben. Az alapfokúak erős ($LQ > 1,5$) túlreprezentáltsága 598 települést érintett. Az 1,5-nél magasabb LQ értékű települések 51,34%-a 500 fő alatti aprófalvas és mindössze 1,5%-a éri el az 5000 fő fölötti népességszámot. Az átlagot meghaladó koncentrációjú települések a 2008-as gazdasági válságot követő évben elszórtan jelentek meg az ország teljes területén.

A mérsékelt és közepes koncentrációs értékű települések aránya 2020-ra kis mértékben csökkent, miközben nőtt az 1,5-nél magasabb LQ értékű települések száma. Túlreprezentáltság 610 települést érintett 2020-ban. Megállapítható, hogy a 2009. évi adatokhoz képest csupán kis mértékben változott az erős koncentrációjú települések száma, miközben markáns területi átrendeződés zajlott le. Jelentősen csökkent az erős ($LQ > 1,5$) és közepes ($1,26 < LQ < 1,5$) koncentrációs szintű települések száma Pest, Komárom-Esztergom, Győr-Moson-Sopron, Zala, Vas és Veszprém megyékben, melyek együtt egy kiterjedt alulreprezentált területet alkotnak 2020-ban. További koncentrációs szint csökkenés figyelhető meg Csongrád-Csanád és Bács-Kiskun megyékben. A jellemzően az aprófalvas és rurális térségekben, Somogy és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben nőtt az alapfokú végzettséggel rendelkező munkanélküliek aránya. A

2020. évi 610 erős koncentrátsági szintű település 46,56% aprófalú, 21,48%-a kistalu (népessége 500-1000 fő közötti) és mindössze 3,44%-a 5000 fő fölötti népességű.

2. ábra: Alapfokú végzettséggel rendelkező munkanélküliek koncentrációja (LQ)

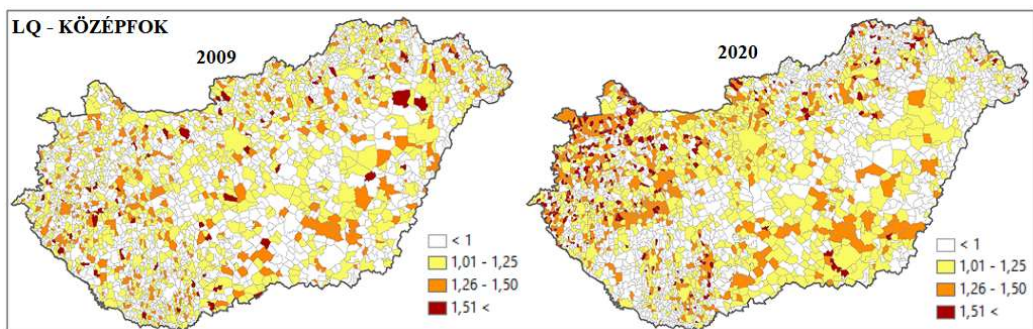
Figure 2. Concentration of the unemployed with a primary education (LQ)

Forrás: Saját számítás és szerkesztés

A középfokú végzettséggel rendelkező munkanélküliek koncentrációjának területi elrendeződése 2009-ben jóval kiegyenlítettebb képet mutat az alapfokú végzettségűek koncentrációjánál (3. ábra). A középfokúak felülreprezentáltságával jellemezhető települések száma 2009-ben mindössze 65, ebből 47 település 500 főnél kisebb népességű. A középfokúak erős és közepes szintű koncentrátsággal érintett települések száma 2009 és 2020 között nőtt, 2020-ban 238 településen számítottam 1,5-nél magasabb kvóciénst. A települések 27,19%-a mérsékelt, 17,40% közepes, 7,54%-án pedig erős a koncentrátság. A magas LQ értékű települések 65,97%-a aprófalú, mindössze 1 település 5000 fő fölötti lélekszámú.

Jelentős számban jelent meg átlag feletti koncentrációjú település Győr-Moson-Sopron és Vas megyékben, valamint Csongrád és Békés megyékben.

A középfokúak esetében az alapfokú végzettségű álláskereső koncentrációjának változásával ellentétes irányú átrendeződés alakult ki 2009 és 2020 között. A korrelációvizsgálat során feltárt összefüggés, miszerint az alapfokú és a középfokú végzettséggel rendelkezők koncentrációja között szoros ellentétes irányú összefüggés áll fenn egyértelműen megfigyelhető az ábrákon.

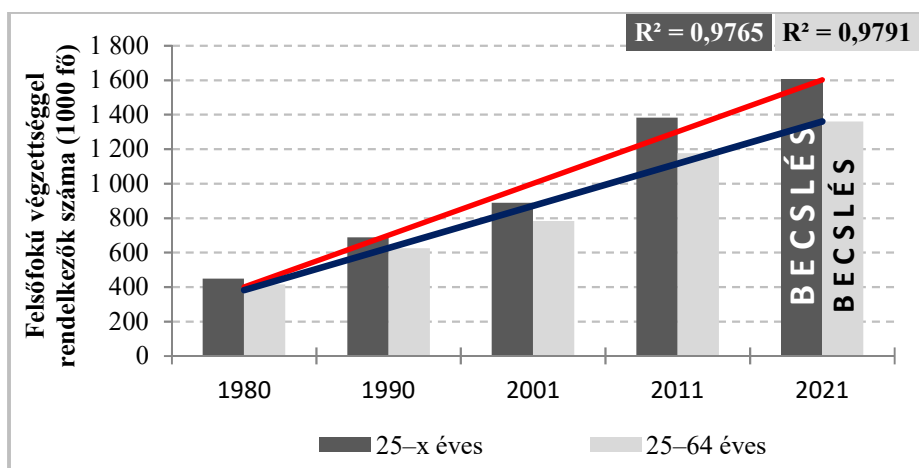

3. ábra: Középfokú végzettséggel rendelkező munkanélküliek koncentrációja (LQ)

Figure 3. Concentration of the unemployed with a secondary education (LQ)

Forrás: Saját számítás és szerkesztés

Magyarországon 1980 után a lakosság iskolai végzettsége folyamatosan növekedett, 2011-ben már 1.382 ezer fő rendelkezett főiskolai vagy egyetemi oklevéllel (4. ábra). A korábbi évek adatainak trendje alapján 2021-ben a felsőfokú végzettségű lakosság becsült száma a 25-x korcsoportban elérheti az 1.603, míg a 25-64 korcsoportban az 1.361 ezer főt.

4. ábra: A felsőfokú végzettséggel rendelkező népesség száma 1980-2021 (1000 fő)

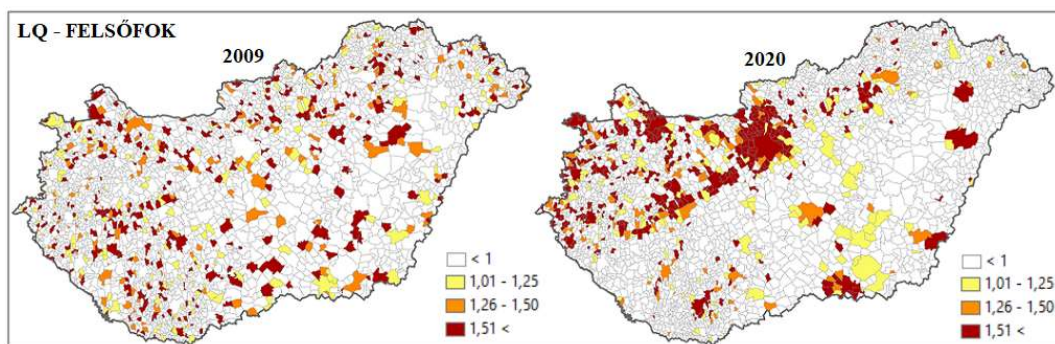
Figure 4. Population with tertiary education 1980-2021 (1000 people)

Forrás: Saját számítás és szerkesztés

A felsőfokú végzettségű munkanélküliek területi koncentrációja jelentős eltéréseket mutat 2009 és 2020 között (5. ábra). A vizsgált időszakban a koncentráció nőtt, a diplomások túlréprezentáltsága több települést érintett. A lokációs hányados 2009-ben 308, 2020-ban már 412 településen haladta meg az 1,5 értéket. A felsőfokú végzettségű munkanélküliek erős koncentrációja 2009-ben még viszonylag elszórtan jelentkezett, addig 2020-ra jelentős területi csoportosulások jöttek létre. A koncentráció a diplomás munkanélküliek esetén, Budapesten és vonzáskörzetében csoportosult, illetve az egyetemvárosok (Nyíregyháza, Debrecen, Szeged, Pécs, Győr, Kecskemét) környékén és a Balaton mentén akkumulálódott.

A magas koncentrációjú települések 32,28%-a 500 fő alatti, 16,26%-a 5000 fő fölötti népességű volt 2020-ban. Az erős koncentrációjú településeken a főiskolások esetében volt a legmagasabb az 5000 fő fölötti lakosságú települések aránya.

Az vizsgálat első lépéseként elvégzett korrelációvizsgálat a felsőfokú és alacsonyabb végzettséggel rendelkezők koncentrációja között negatív irányú közepes összefüggést jelzett. Az LQ értékek 2020. évi területi elrendeződésén az alacsony-felsőfok esetében megfigyelhető ez a mintázat.

5. ábra: Felsőfokú végzettséggel rendelkező munkanélküliek koncentrációja (LQ)

Figure 5. Concentration of the unemployed with a secondary education (LQ)

Forrás: Saját számítás és szerkesztés

A felsőfokú végzettségű munkanélküliek koncentrációjának 2020. évi TOP20 rangsorát tartalmazza az 1. számú táblázat. A legalább 5000 fős népességű települések LQ értékei alapján összeállított rangsort vizsgálva megállapítható, hogy a települések nagy része Budapest

agglomerációjába tartozik. A regisztrált diplomás álláskereső koncentrációja Nagykövácsiban a legmagasabb, az országos átlagnál 5,2-szer több felsőfokú végzettségű álláskeresőt tartanak itt nyilván. A lista 13. helyén a főváros, 20. helyén Szeged áll. A 2009. évi rangsorhoz képest mindössze 6 település változott az első 20 helyen, ezek: Budaörs, Gödöllő, Sopron, Piliscsaba, Biatorbágy és Eger.

1. táblázat: TOP20 település magas felsőfokú végzettségű munkanélküli koncentrációval
Table 1. TOP20 settlement with a high concentration of unemployed with higher education

Ssz.	Település	LQ	Ssz.	Település	LQ
1.	Nagykövácsi	5,252	11.	Budakeszi	3,282
2.	Üröm	4,377	12.	Páty	3,140
3.	Győrújbarát	3,883	13.	Budapest	3,020
4.	Szentendre	3,864	14.	Dunakeszi	2,950
5.	Budakalász	3,676	15.	Gárdony	2,869
6.	Solymár	3,632	16.	Veresegyház	2,858
7.	Diósd	3,602	17.	Velence	2,780
8.	Piliscsaba	3,569	18.	Pomáz	2,750
9.	Göd	3,465	19.	Csömör	2,652
10.	Tahitófalu	3,417	20.	Szeged	2,636

Forrás: Saját számítás és szerkesztés

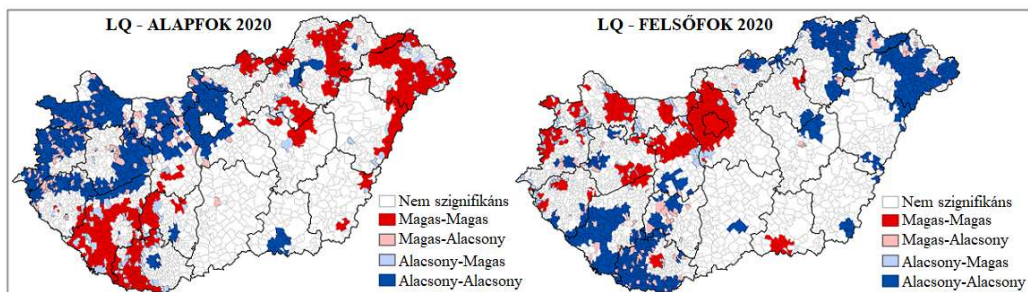
A korrelációvizsgálat azon eredményét, mely szerint a 2009. évi koncentráció nincs semmilyen összefüggésben a 2020. évben kialakulttal az elkészített térképek mindhárom csoport esetében szemmel láthatóan is alátámasztották.

A kutatás további részében a két legnagyobb koncentrátságot mutató csoport (alapfok, felsőfok) 2020. évi területi eloszlásában fellelhető szabályszerű elrendeződéseket vizsgáltam. Az LQ értékeket Global és Local Moran I módszerrel elemeztem, LISA térképet készítettem, hogy egzakt módon beazonosíthatóvá váljanak azok a területi egységek, amelyek kiemelkedőek az alapfokú és felsőfokú végzettségűek koncentrációja szempontjából (6. ábra). A térképeken csak a 95%-os szinten szignifikánsnak ($p < 0,05$) tekinthető Local Moran I értékkel rendelkező települések kerültek megjelenítésre.

Az alapfokú végzettségű munkanélküliek koncentrációjára számított Moran I értéke $I = 0,265$ volt, melyhez statisztikailag szignifikáns pozitív Z érték párosult, ami azt jelenti, hogy a hasonló értékek térben csoportosultak.

A térképen beazonosíthatóak azok a települések, amelyek a magas térbeli autokorrelációt jelző Moran index értékéhez leginkább hozzájárultak. Ezek a hot spot (Magas-Magas) települések, amelyek magas alapfokú végzettségű munkanélküli koncentráció mellett hasonló, átlagnál magasabb alapfokú végzettségű munkanélküli koncentrációjú szomszédokkal rendelkeznek. Azokat a településeket, amelyekben alacsonyabb az alapfokú végzettségűek száma az átlagnál és a szomszédos településekre is ez igaz cold spotként (Alacsony-Alacsony) jelennek meg. Magyarországon 2020-ban az alapfokú végzettségűek koncentrációjának területi autokorrelációja 671 hot spot és 645 cold spot települést azonosított. A hot spotokat a keleti országrészben Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, valamint Hajdú-Bihar és Nógrád megyék határ menti települései jelentik. A nyugati országrész jelentős kiterjedésű hotspot területét Somogy, Baranya és Tolna megyék települései alkotják. A hot spotok elhelyezkedése igazodik az 1. számú ábrán megjelenített lokációs hányadosok által jelzett magas koncentrációkhoz. Nagy kiterjedésű cold spot területet azonosítottam a Pest, Komárom-Esztergom, Győr-Moson-Sopron, Vas, Zala és Veszprém megyék területén. Az elemzés további 345 olyan települést indentifikált, amelyek között a kiválasztott ismérv esetében éles ellentét húzódik, ezek közül 172 település Magas-Alacsony és 173 település Alacsony-Magas outlierként jelenik meg.

A diplomás munkanélküliek koncentrációjára számított Moran I érték ugyan alacsonyabb ($I=0,185$), de a pozitív Z érték itt is arra utal, hogy a térbeli mintázat eltér attól, mint amit véletlenszerű térbeli folyamatok eredményeként várnánk.

6. ábra: Alap- és felsőfokú végzettséggel rendelkező munkanélküliek koncentrációjának területi autokorrelációja

Figure 6. Territorial autocorrelation of the concentration of the unemployed with primary and higher education

Forrás: Saját számítás és szerkesztés

Magyarországon 2020-ban 287 hot spot és 714 cold spot található, illetve további 270 település azonosítható outlierként. Az átlagnál alacsonyabb koncentrációs értékek csoportosulása kiemelkedő a felsőfokú végzettséggel rendelkező munkanélküliek esetében. A legtöbb cold spot Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Somogy és Baranya megyékben található. Az outlierként azonosított településekből 111 Magas-Alacsony, 159 pedig Alacsony-Magas klaszterbe tartozik.

A hot spotokat a Budapesti agglomeráció és a Balatont környező települések jelentik, kiegészülve néhány vidéki nagyvárossal (pl.: Szeged, Pécs). Megállapítható, hogy többségében a nyugati országrész települései jelentek meg hot spotként. A hot spotok elhelyezkedése ez esetben is illeszkedik a 3. számú ábrán megjelenített lokációs hányadosok által jelzett magas koncentrációkhoz.

Összegzés

A tanulmány célja a munkanélküliek koncentrációjában bekövetkezett területi változások elemzése volt 2009 és 2020 években. A kutatás keretében arra kerestem a választ, hogy a munkanélküliek iskolai végzettség szerinti csoportjait tekintve milyen területi folyamatok zajlottak le. A munkanélküliek területi eloszlásának különbségeinek mérésére alkalmazott Duál mutató és Hoover-index értékei jelentősebb differenciálódást jeleztek 2009 és 2020 között.

Az aktív korú népességre és az összes munkanélkültre, valamint a munkanélküliek iskolai végzettség szerint kategorizált csoportjainak létszámadataira végzett korrelációvizsgálat eredménye egyértelműen szoros, pozitív összefüggésekre utal. A munkanélküliek területi koncentrációjának (LQ) összefüggés-vizsgálata azonban fordított arányosságot jelzett (a felsőfok-középfok kivételével) a csoportok között. Megállapítást nyert, hogy az egyes csoportok 2020. évi területi koncentrációja nincs összefüggésben a 2009. évi LQ értékekkel.

A kutatás a munkanélküliek iskolai végzettség szerint kategorizált csoportjai esetében növekvő területi koncentrációt igazolt. A 2008-as válságot követő évben, illetve a koronavírus járvány következtében kialakult gazdasági recesszióval érintett évben is az alapfokú és középfokú végzettséggel rendelkező munkanélküliek erős koncentrációja jellemzően (50%-ot meghaladó arányban) a kis lélekszámú településeket érintette.

A felsőfokú végzettségű munkanélküliek túlreprezentáltságával ($LQ > 1,5$) jellemezhető települések 32,28%-a minősült aprófalunak. Az 5000 fő fölötti népességszámú, erős koncentrációt mutató települések aránya a felsőfokú végzettségűek esetében a legmagasabb. A csoport TOP20,

legmagasabb koncentrátsági értékkel rendelkező településeinek szinte mindegyike a Budapesti agglomerációba tartozik.

Az egyes csoportok lokációs hányadossal kifejezett koncentrációjára végzett területi autokorreláció klaszteresedés jelenlétét igazolta. Az elkészített LISA térképek segítségével egzakt módon beazonosíthatóvá váltak azok a területi egységek, amelyek leginkább hozzájárultak a klaszteresedés jelenlétére utaló Global Moran I értékéhez.

Az alapfokú végzettségűek koncentrációjának területi autokorrelációja 671 hot spot és 645 cold spot települést azonosított 2020-ban. A hot spotokat a keleti országrészben Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, valamint Hajdú-Bihar és Nógrád megyék határ menti települései jelentik. A nyugati országrész jelentős kiterjedésű hot spot területét Somogy, Baranya és Tolna megyék települései alkotják. A csoport alulreprezentáltságával jellemezhető klaszter Pest, Komárom-Esztergom, Győr-Moson-Sopron, Vas, Zala és Veszprém megyék területét érinti. Az átlagnál alacsonyabb koncentrációs értékek csoportosulása kiemelkedő a felsőfokú végzettséggel rendelkező munkanélküliek esetében, 2020-ban 287 hot spot mellett 714 cold spot került beazonosításra. A legtöbb cold spot Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Somogy és Baranya megyékben detektálható. A hot spotokat a Budapesti agglomeráció és a Balatont környező települések jelentik, kiegészülve néhány vidéki nagyvárossal (pl.: Szeged, Pécs). Az alapfokú és felsőfokú végzettséggel rendelkező munkanélküliek koncentrációjának területi autokorrelációs vizsgálata megerősítette a két csoport közötti inverz területi összefüggést.

Irodalomjegyzék

- ACEMOGLU, D. (2008): Introduction to Modern Economic Growth. Princeton University Press. New Jersey
- AGHION DE, B. A. – DURLAUF, J. (2005): Handbook of Economic Growth. Elsevier. Amsterdam
- ANSELIN, L. (1995): Local Indicators of Spatial Association—LISA. Geographical Analysis, 27 (2) 93-115. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1538-4632.1995.tb00338.x>
- CAPELLO, R. (2007): A forecasting territorial model of regional growth: the MASST model. The Annals of Regional Science, 41 (4) 753-787. DOI: <http://doi.org/c5wxvk>
- CSABA, E. (1998): Munkanélküliség Magyarországon a kilencvenes években. Statisztikai Szemle, 76 (7-8) 571-583. ISSN 0039-0690
- DUSEK, T. (2004): A területi elemzések alapjai. In: ELTE TTK Regionális Földrajzi Tanszék, Regionális Tudományi Tanulmányok 10., Budapest.
- EGRI, Z. – TÖRŐCSIK, V. – TÁNCZOS, T. (2009): Regional HDI as a territorial and social differentiation index in Central Europe. In: New elements and research in spatial economy, 167-180.
- EGRI, Z. – TÁNCZOS, T. (2018): The spatial peculiarities of economic and social convergence in Central and Eastern Europe. Regional Statistics, 8 (1) 49-77.
- GECSE, G. – NIKODÉMUS, A. (2003): A hazai klaszterek lehatárolásának problémái – lokációs hányados. Területi Statisztika, 6 (6) 507-522.
- GYŐRI, T. – EGRI, Z. (2020): A munkanélküliek – mint potenciális munkaerő-tartalék – térszerkezetének vizsgálata Békés megyében. Studia Mundi – Economica, 7 (2) 2-17. ISSN 2415-9395
- HAJDÚ D. (2020): A munkanélküliség és felnőttképzés területi eloszlása az Észak-magyarországi régióban. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek, 17(2) 62-69. <https://doi.org/10.32976/stratfuz.2020.14>
- KISS J. P. – NÉMETH N. (2006): Fejlettség és egyenlőtlenségek – Magyarország megyéinek és kistérségeinek esete. In: Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest. 40. p.

- KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (2010): Magyarország 1989-2009 – A változások tükrében. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. ISBN 978-963-235-280-0. Forrás: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo1989_2009.pdf (2021.04.11.)
- KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL (2019): Magyarország közigazgatási helynévkönyve. 2019. január 1. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest. Forrás: https://www.ksh.hu/docs/hun/hnk/hnk_2019.pdf (2021.02.20.)
- LAKI, L. (1997): A magyar fejlődés sajtószereplésének néhány vonása. Szociológiai Szemle, 2 (3) 67-93.
- LENGYEL, I. (2010): Regionális gazdaságfejlesztés. Versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- MILLER, P. ET AL (2001): Business clusters in the UK: a first assessment. Department of Trade and Industry, London.
- NEMES NAGY, J. SZERK. (2005): Regionális elemzési módszerek. In: ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, Budapest. (Regionális Tudományi Tanulmányok, 11.)
- NAGY, H. – ILLES, B. – KAPOSZTA, J – DONNIK, I. (2017): Clusters and concentration of businesses in regions of some European countries as tools for economic development. In: 16th International Scientific Conference – Engineering for Rural Development. 248–253. <https://doi.org/10.22616/ERDev2017.16.N048>
- ROMER, P. M. (1990): Endogenous Technological Change. Journal of Political Economy. 98 (5) S71–S102. <http://dx.doi.org/10.1086/261725>
- ROMER, P. M. (1994): The origins of endogenous growth. The Journal of Economic Perspectives, 8 (1) 3–22. <http://doi.org/bbs8mn>
- SZAKÁLNÉ KANÓ, I. (2013): A gazdasági tevékenységek térbeli eloszlásának térképi megjelenítése a magyar tudásintenzív ágazatok példáján. Területi Statisztika, 53 (5) 435-436.
- TÓTH, G (2003): Területi autokorrelációs vizsgálat a Local Moran I módszerével. Tér és Társadalom, 17 (4) 39-49.
- VAS, ZS. (2009): Közelség és regionális klaszterek: a szoftveripar Szegeden. Tér és Társadalom. 23 (3) 127–145. <https://doi.org/10.17649/TET.23.3.1261>
- VAS, ZS. – LENGYEL, I. – SZAKÁLNÉ KANÓ, I. (2015): Regionális klaszterek és agglomerációs előnyök: feldolgozóipar a magyar városrégiókban. Tér és Társadalom, 29 (3) 49-72. <https://doi.org/10.17649/TET.29.3.2697>
- VARGA, A. (2009): Térszerkezet és gazdasági növekedés. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- WILCOX, R. R. (1998): How many discoveries have been lost by ignoring modern statistical methods? American Psychologist. Vol. 53. No. 3. pp. 300-314. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.53.3.300>

József Lipcsei – Katalin Kárász

Changes of Agricultural Farm Enterprises in the EU27 and Northern Hungary

The number of farmers in Hungary is constantly decreasing, similarly to other European countries, while replacement of small and medium-sized farms by large and giant farms is a global trend. The process of land concentration in Central and Eastern Europe is very fast. Residents displaced from land ownership and land use have to look for a different livelihood. The residence registry of the farmers and the seat registry of the concerned agricultural enterprises do not reveal their actual location, and therefore distorts rural economic data. If we extend the examination of territoriality to land use, we can get a more realistic picture with the help of area subsidies granted to local farmers and non-locals.

Keywords: Population, Farm, Company, Support, Rural economy

JEL classification: Q10, Q15, Q19

<https://doi.org/10.32976/stratfuz.2021.19>

Introduction

In rural economy, multifunctional agriculture and the countryside also has ecological-environmental, societal, economic, social and cultural functions, besides food production. Nowadays, raw material production is only one of the functions, which is complemented by a number of complementary tasks that all can contribute to the development of disadvantaged areas (see Ritter et al., 2013). However, some of these functions can only be implemented to a limited extent with large plant sizes and large plots. A previous primary research among producers revealed that among the primary objectives of the EU area subsidies landscape maintenance, income security, and preservation of the rural population have been prioritised, which appear to be achievable for small and medium-sized farms (see Lipcsei, 2020).

According to Magda and Szűcs (2002) due to the compensation lands a holding structure was created with an average area of 2.88 ha per owner, which was just sufficient for a mere survival of the landlord. Because of their size, the established smallholdings were impossible to run sustainably and could not ensure a fair standard of living for the owners. As a result of this process, small and medium-sized farms found themselves in a competitive disadvantage after the compensation, and the concentration of holdings began. The situation was exacerbated by the outflow of labour from the agricultural sector, which, according to research, was also a consequence of territorial inequalities (see Ritter, 2009).

The key elements of the current EU agricultural policy, similarly to the United States, are the reduction of acreage in order to reduce production, and the decoupling of support from production. Compensation for losses may be replaced by a fixed amount of income support, regardless of the volume of production. Surveys also show that in America, as a result of quantitative crop regulation and decoupled support, 20% of cereal farms received two-thirds of payments. Most of the support budget is allocated to large farms, but the importance of subsidies compared to total sales is insignificant, and as the size of the economy increases, the role of support decreases in both sales and income (Popp, 2002). In addition, it should be emphasized that, according to the relevant literature, large farms, which receive the majority of subsidies, hardly need income support because they yield higher-than-average incomes and wealth (Popp, 2013).

Optimisation of farm size and support for small and medium-sized farms is possible by designating a ceiling for support. Although regulation can be circumvented by artificially fragmenting farms, it does not change the fact that its effect hinders the growth of farms (Popp, 2013). In the EU, the support of outstanding worth has been absorbed by the most fertile farms, and this practice is still continued as of today, which results in these farms gradually buying up

small estates that are unable to take advantage of technical development and intensive production (Popp-Oláh, 2016).

In order to determine the optimal farm size, in order to achieve favourable economies of scale, personal ambitions and income goals of the farmer must also be taken into account, besides conditions of production. If the farm manager estimates that the disposable income provides the same standard of living as a non-agricultural occupation, they can aim for such an income (Castle et al., 2012). Following this line of reasoning, it can be assumed that the number of farmers could be increased with the help of land use support equal to local wages, possibly at the expense of large and giant farms.

The decrease on the number of small and medium-sized farms can also be observed in the EU27 Member States (Table 1). Above all, the number of farms between 0-20 hectare in area declined between 2010 and 2016, with the exception of the Czech Republic and Slovakia.

Table 1: Structure (number) of agricultural holdings in the EU-27, 2010 and 2016

	2010	2016	2010	2016	2010	2016
	0-20 ha	0-20 ha	20-100	20-100	<100 ha	<100 ha
Belgium	21660	16410	18950	18020	2260	2470
Bulgaria	356050	184630	8940	12010	5490	6060
Czechia	11660	14610	6790	7200	4420	4710
Denmark	18170	15310	15130	12040	8080	7680
Germany	137830	125050	127690	114390	33620	36680
Estonia	14150	11460	3740	3340	1720	1900
Ireland	59050	49590	76120	72890	4720	4920
Greece	690520	655490	31000	28330	1540	1130
Spain	778390	740200	160210	152870	51190	51940
France	235550	193740	186300	162850	94250	99930
Croatia	222200	122980	10220	9860	850	1620
Italy	1488590	1009060	116820	119810	15490	16840
Cyprus	37860	33990	880	830	120	120
Latvia	68450	55050	12360	11640	2570	3250
Lithuania	178770	127290	17340	17740	3800	5290
Luxembourg	770	560	1000	850	440	480
Hungary	547560	397740	21800	23490	7450	8760
Malta	12520	9210	10	10	0	0
Netherlands	41780	27190	28350	25890	2210	2630
Austria	106640	90610	40690	39150	2850	2730
Poland	1384840	1275050	112120	123650	9650	12010
Portugal	283070	235070	16100	17690	6110	6220
Romania	3819880	3385180	25420	24530	13730	12310
Slovenia	71180	65860	3370	3930	100	120
Slovakia	20040	20400	2210	2860	2210	2400
Finland	27490	18410	32570	26180	3820	5120
Sweden	38930	35250	24240	19640	7930	8060

Source: Own edition based on Eurostat data, 2020

479530 agricultural holdings were wound up in Italy and 434700 in Romania. There was an increase in the farm size category of 20-100 hectares for Bulgaria, the Czech Republic, Italy,

Lithuania, Hungary, Poland, Portugal, Slovenia and Slovakia. The number of farms over 100 hectares has increased in most Member States, with the exception of Denmark, Greece, Austria and Romania.

According to the data of the Hungarian State Treasury (MÁK), the decrease in the number of employees during the period of the current Common Agricultural Policy of 2014-2020 mostly affected small and medium-sized economies. In the 0-20 hectare category, 10782 farms were closed down (Figure 1), while in the 20-100 ha category, 2063. Farm sizes above 100 hectares appear uniformly in European statistics – according to this, the large and giant category grew by 1324 farms in Hungary. Between 2014 and 2020 the number of giant farms increased from 2109 to 2480, with an increase of more than 16%. The concentration of farms and the unfavourable rural processes are aggravated by the decrease in the number of farmers, the majority of whom quit in search for a new means of living and because of inhibitory effect of remote stakeholders with concentration ambitions.

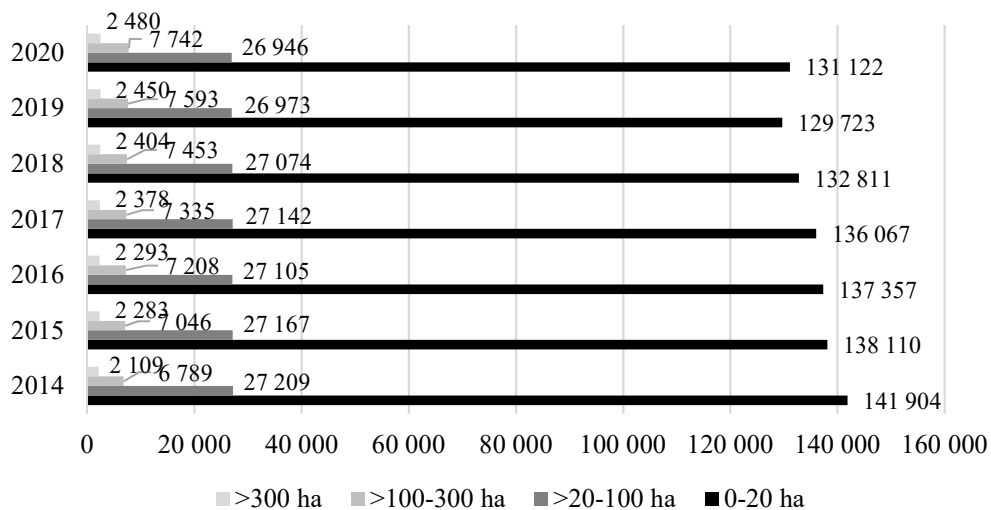

Figure 1: Structure (number) of agricultural holdings in Hungary, 2014-2020
Source: Own edition based on Treasury data, 2020

It should be noted that the data of applicants for subsidies from the Treasury do not include farms under 1 hectare. Furthermore, as compilers of the 2020 Agricultural Census, we found an issue with registration, namely that the number of registered Hungarian producers exceeds the actual number of active producers, because all economic actors with any connection to agriculture, as well as those registered as farmers are considered active, according to the Chamber of Agriculture. One of the fundamental problems in the EU Member States is the growing concentration of agricultural land. Today 3% of farms control more than 52% of the EU's total agricultural area, while 76% of farms use only 11% of the total land area. Thus, the Gini coefficient of uneven land use in the EU is already 0.82, almost like in Brazil, Colombia or the Philippines. Unequal distribution of agricultural land leads to inefficient distribution of support under the EU Common Agricultural Policy (CAP), as direct payments are calculated per hectare of utilized land and not per agricultural holding (European Parliament, 2017).

Two thirds of EU farms (10.5 million farms in 2016) have an area of less than 5 hectares and the average farm size was 16.6 ha in 2016. Out of the total 10.5 million, 4 million farms had a production value of less than € 2000, while 3 million farms had a production value of between € 2000 and € 8000. In 2016, these “very small” and “small” farms accounted for two-thirds (67.6%) of all EU holdings. At the same time, the annual income of 304000 farms, which accounts for 2.9% of all farms, was € 250000 (Eurostat, 2019).

Large farms between 100 and 300 hectares, and above 300 hectares take up 72.1% of the total land area, but account for only 1.2% of farms (Kerek-Marselek, 2009). The problem is further exacerbated by the fact that the owner of the fragmented land tends to have no affiliation to the countryside and the rural way of life (Maurel, 2012).

Based on other farm size groupings, studies also show a declining trend in the number of farms and small farms, especially in countries with a fragmented farm structure. An increasing trend in the number of farms between 20 and 50 ha and above 50 ha has been observed in these countries (see Božek et al, 2020).

According to the relevant literature, large estates established for industrial land use with minimal input for maximum output, produce raw materials that meet the quality standards on large scale for cheaper than the world market price, while also transforming agriculture into a sector subordinate to these ambitions. The economic and other kinds of consequences of the large estate structure inevitably result in a severe decline in employment, unemployment, loss of rural livelihoods, deterioration of villages, outflow of population, disintegration of local communities, decreasing quality of life, degradation of social solidarity, growing issues of living conditions of urban residents, proliferation of crime, depression, suicide, drugs, etc., and the destruction of cultural values and community preserving traditions, and thus the elimination of life prospects through domination of capital (Tanka, 2004).

Based on the above, the current study seeks how large farms are growing and how they take the place of small and medium-sized farms in the rural economy. The dissertation investigates the basic concern that land ownership is constantly concentrated as a result of area subsidies. Proponents of the concentration process promote the increasing competitiveness of agriculture, job creation, and raw material production as a reason. The present study, on the other hand aims to point out that the international and domestic processes of land concentration inevitably imply shrinkage of the rural economy.

Material and method

In the research process, we aimed to find out how area subsidies are distributed between local (residential) and non-local land users in the Northern Hungary Region, and whether territorial differences can be established with regard to these data. As farmers in Borsod-Abaúj-Zemplén County, we found that distribution of area subsidies between individuals and companies is unfair with territorial inequalities. The Hoover Index is an adequate tool to determine regional differences in Area Payments, Greening Aid, Coupled subsidies, Agri-Environmental Management and Organic Farming Payments. The calculated data were tabulated, plotted with QGIS open-source GIS software at NUTS2 and LAU1 levels. Only data of public interest available on the Internet from the online pages of the Hungarian State Treasury and the Land Registry were used. Based on the European Commission's Implementing Regulation (EU) No. 908/2014, data on land use were calculated using public disclosure lists. Based on the published list, the number of residential and local applicants for support were determined in three item categories (Area support, Coupled subsidies, and Agri-environmental management combined with Organic farming), on the basis of which it was possible to calculate non-local applicants for support.

The number of applicants and the amount of Hungarian Forints (HUF) used allowed for the calculation of the Hoover index in order to reveal territorial inequalities. The difference in the spatial distribution of the two quantitative criteria was measured using the following formula.

$$h = \frac{\sum_{i=1}^n |x_i - f_i|}{2}$$

where x_i and f_i are the two distribution ratios (number of farmers, paid subsidies in HUF). Based on the method, the percentage of area subsidies (f_i), to be relocated between territorial units, has been determined so that its territorial distribution should be equal with the number of applicants (x_i).

Results

By processing the online published data list of the Hungarian State Treasury, the number and the land use of local farmers and locally based companies in the micro region of the Northern Hungary Region was determined. By comparing the obtained data with online land registry data allowed for the calculation of land use and subsidy use of non-local applicants for support. Table 2 summarizes the amount of the Area-Based Support and the Greening Aid, based on the HUF amount of area payments in the autumn of 2020, with a value of HUF 75000 / ha.

Table 2: Distribution of land use among agricultural holdings in the Northern Hungarian Region, 2020

LAU1 area	Total area (ha)	Area used by			Support for locals (HUF)	Support for non-locals (HUF)
		local farm (ha)	local agricultural holdings (ha)	non-local farmers and holdings (ha)		
Cigánd	27371	17067	5376	4928	1 683 252 945	369 592 043
Edelény	37369	16026	5088	16255	1 583 565 112	1 219 132 703
Encs	24551	8089	6226	10235	1 073 683 657	767 654 318
Gönc	24222	10863	3040	10319	1 042 703 889	773 911 866
Kazincbarcika	14523	4811	342	9371	386 435 461	702 825 344
Mezőcsát	26729	13518	6271	6940	1 484 178 335	520 524 505
Mezőkövesd	48090	17703	18827	11560	2 739 759 652	867 005 678
Miskolc	46833	29432	14840	2561	3 320 397 052	192 042 856
Ózd	13872	4791	29	9053	361 449 265	678 961 745
Putnok	15972	4777	5016	6178	734 510 881	463 352 639
Sárospatak	25279	10436	6297	8546	1 254 951 852	640 941 393
Sátoraljaújhely	11532	5503	1645	4384	536 095 804	328 781 689
Szerencs	34331	15272	15259	3799	2 289 839 154	284 952 254
Szikszo	24282	8011	11005	5266	1 426 190 266	394 955 482
Tiszaújváros	16899	10251	3727	2921	1 048 340 544	219 068 736
Tokaj	15042	5951	1453	7638	555 300 767	572 825 871
Bélapátfalva	6070	2118	0	3953	158 817 063	296 444 607
Eger	29200	17421	5996	5783	1 756 262 349	433 727 196
Füzesabony	39992	25570	10978	3443	2 741 162 389	258 230 299
Gyöngyös	39901	24070	7183	8648	2 343 941 523	648 605 337
Hatvan	27611	12881	7168	7562	1 503 667 135	567 186 830
Heves	57258	34454	17167	5638	3 871 566 891	422 813 469
Pétervására	14251	5474	711	8067	463 827 452	604 999 686
Balassagyarmat	29467	12549	7668	9250	1 516 228 300	693 780 763
Bátonyterenye	7121	2062	797	4263	214 419 273	319 688 360
Pásztó	32452	10602	6101	15748	1 252 745 946	1 181 117 844
Rétság	19292	9317	1844	8131	837 073 644	609 812 181
Salgótarján	19990	7700	1690	10599	704 285 449	794 953 744
Szécsény	16006	7395	1521	7090	668 695 930	531 754 618

Source: Own edition based on MAK data, 2020

According to the data, in the micro regions of Kazincbarcika, Ózd, Bélapátfalva, Tokaj, Pétervására, Bátonyterenye and Salgótarján, more agricultural land is used by non-local applicants for land subsidies. Due to the differences in the size of the micro regions, data on a hectare basis

were presented. 4219 ha in Kazincbarcika micro region, 4233 ha in Ózd micro region, 234 ha in Tokaj micro region, 1,835 ha in Bélapátfalva micro region, 1882 ha in Pétervására micro region, 1404 ha in Bátorjaterenyé micro region and 1209 ha in Salgótarján micro region are non-local agricultural land users. In the former micro regions, less land is used by local farmers and holdings compared than non-locals. It can be stated that the subsidies for land use (Table 2) are not realized locally in the above-mentioned micro regions, therefore they do not contribute to the local rural economy.

In order to determine the relative value, we compared the number applicants for subsidies in a particular micro region and the required Single Area Payment Scheme support. According to the data of Table 3, the use of resources by local applicants can be determined, according to the extent to which individuals and companies receive EU SAPS support. The smallest difference between the relative values is in the micro regions of Miskolc and Szerencs, which is the result of the relatively large number of applicants.

Table 3: Relative value of SAPS in the Northern Hungary Region, 2020

LAU1 area	Relative value of SAPS for local farmers (HUF)	Relative value of SAPS for local holdings (HUF)	LAU1 area	Relative value of SAPS for local farmers (HUF)	Relative value of SAPS for local holdings (HUF)
Cigánd	3 707 606	16 799 638	Tokaj	1 609 567	17 900 808
Edelény	3 074 884	64 164 879	Bélapátfalva	1 443 791	-
Encs	3 508 770	40 402 859	Eger	1 758 020	7 745 129
Gönc	2 600 259	29 765 841	Füzesabony	4 939 031	11 737 741
Kazincbarcika	1 521 399	140 565 069	Gyöngyös	1 956 546	14 100 116
Mezőcsát	5 558 720	28 918 028	Hatvan	2 647 301	25 781 220
Mezőkövesd	5 083 042	27 093 927	Heves	4 681 459	10 066 987
Miskolc	3 323 721	3 200 714	Pétervására	1 763 602	60 499 969
Ózd	1 286 296	226 320 582	Balassagyarmat	2 807 830	28 907 532
Putnok	3 152 407	24 386 981	Bátorjaterenyé	1 520 704	106 562 787
Sárospatak	2 141 556	17 322 740	Pásztó	3 890 515	62 164 097
Sátoraljaújhely	2 030 666	21 918 779	Rétság	2 299 653	55 437 471
Szerencs	3 069 489	4 523 052	Salgótarján	1 425 679	56 782 410
Szikszo	4 542 007	17 952 522	Szécsény	2 346 302	33 234 664
Tiszaújváros	3 328 065	18 255 728			

Source: Own edition based on MÁK data, 2020

In the following, using the QGIS program, the distribution of area grant applicants at the micro region, on level LAU1 in the Northern Hungary Region were plotted. Based on the publication lists of the Hungarian State Treasury, the number of farmers were determined by simply filtering. Based on the received list, the area subsidies were divided in three groups: Area-based subsidies, Coupled subsidies, Agri-environmental management subsidies together with Organic farming.

First, the proportion of agricultural land used by local businesses was determined in percentages. This descriptive analysis allows to calculate land use data that are otherwise not available publicly. In this aspect the research provides a unique test result. Figure 2 illustrates the large-scale land occupation of local companies in Szerencs and in Szikszo micro regions, in a value of 44% and 45%. It is important for the examination of area subsidies to illustrate residential, locally based and non-local agricultural enterprises separately. In many cases, local businesses can be linked to a resident, so more accurate statistics can be produced in this case. The study found further large-scale land use in the micro regions of Miskolc (32%), Mezőkövesd (39%) and Putnok (31%).

According to MÁK, the only one of the 29 micro regions is BÉlapátfalva where no-one requested area support in 2019.

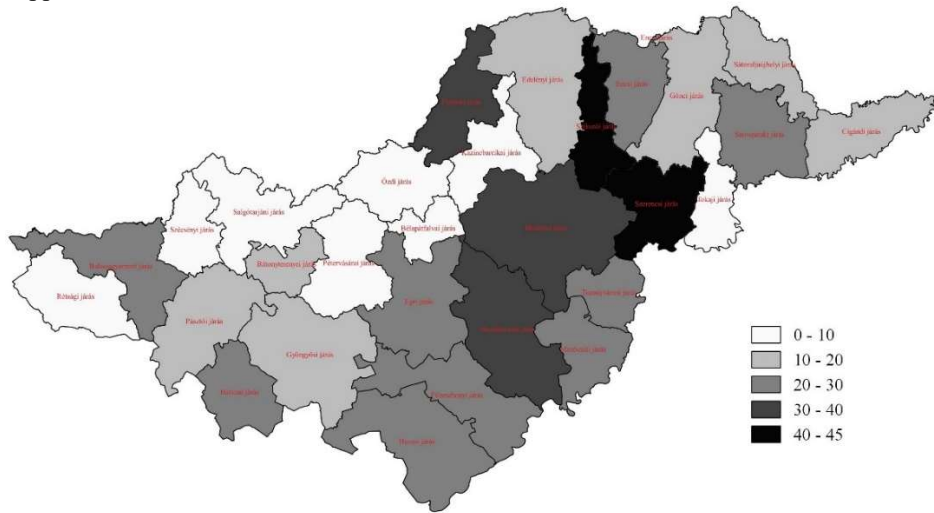

Figure 2: Rate of the land used by local agricultural holdings in 2019 (%)
Source: Own edition based on MÁK data, 2020

In the case of non-local land users (Figure 3), the land use in the micro regions of Ózd, Kazincbarcika and BÉlapátfalva is 65%. As a result, the low number of local farmers was 281, 254, and 110, respectively. In this case, it can be stated on level NUTS2 that the dominant role of non-local land users negatively affects the number of local farmers. In the northern micro regions of the Region, it can be established that a higher proportion of land is used by non-local farmers.

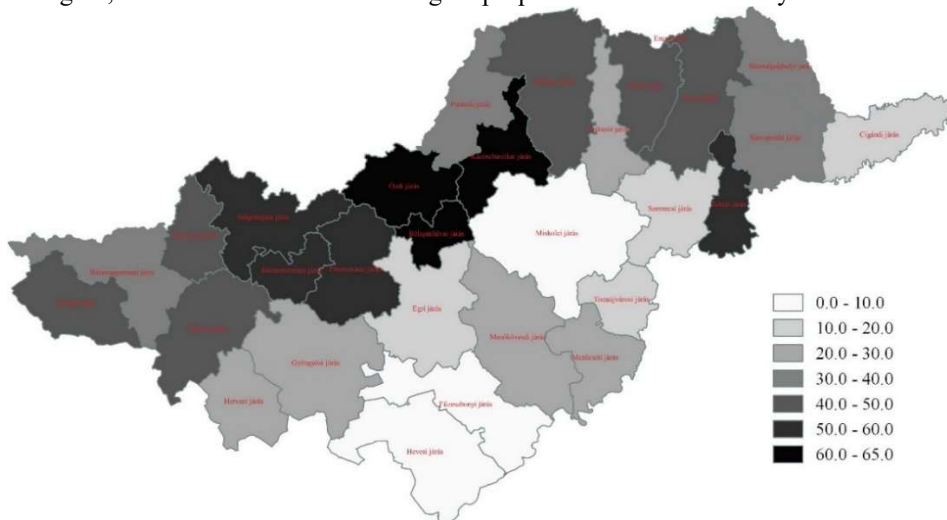

Figure 3: Rate of the land used by non-local farmers in 2019 (%)
Source: Own edition based on MÁK data, 2020

Territorial disparities are further exacerbated by the large-scale use of support of non-local farmers or farms in the northern micro regions of the region, which appears as a deduction at LAU1 level. The Hoover index, used to examine the allocation of resources (Figure 4), was calculated by comparing 1) Area-based support with Greening Aid, 2) Coupled subsidies and 3) Agri-environmental management with Organic farming. It has been determined what percentage of area

subsidies should be relocated between territorial units in order to balance their territorial distribution. In the case of subsidies, Area-based support with Greening Aid resulted in the smallest difference of 13.88% among local farmers. Larger differences can be identified for other area subsidies, as the Hoover index resulted in a value over 20%. For locals, 26.24% of Coupled subsidies and 22.7% of AKG + ECO support should be relocated among district farmers. The difference among local companies is higher, 21.58% for Area-Based + Greening Aid, 32.23% for Coupled subsidies and 22.6% for AKG + ECO support. The Hoover index only examined the number of applicants and the amounts of support, but it should be noted that there may be significant differences between districts (e.g. land quality, geographical features, traditions, etc.). Based on our research, it can be stated that there is a large territorial difference between the subsidies.

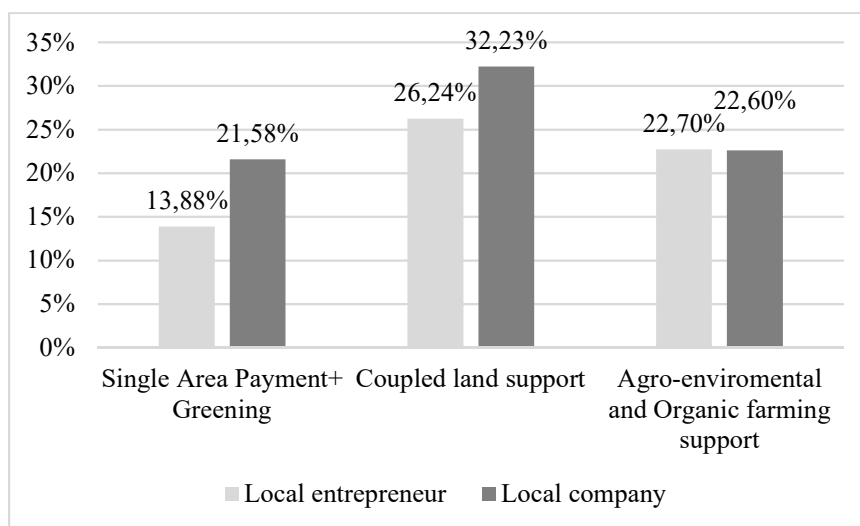

Figure 4: Support inequality based on the Hoover index
Source: Own edition based on Treasury data, 2020

Conclusions

The number of small and medium-sized farms in Hungary decreased by 11045 in the period 2014-2020, while the number of large and giant farms increased by 13%. Similar trends across the European Union are leading to the disappearance of smaller farms.

In addition to the concentration of enterprises, significant territorial differences have evolved, even within the Northern Hungary Region, there is a large number of local companies in the Szerencs and Szikszó micro regions, that cultivate 44-45% of the local arable land. The conditions of the estate structure and the territorial differences were illustrated by a descriptive examination of local and non-local resident-based enterprises. Based on the results, it is established that the northern micro regions of the Region are mostly owned or used by non-local enterprises because of, and, resulting in high levels of migration, and concentration of land ownership and land use, a rather vicious circle. Non-local holdings do not fuel the local economy of a given settlement, area subsidies leak out, thus they do not contribute to the local economic development. Non-resident land users are eminently in majority in the micro regions of Bélapátfalva, Ózd and Kazincbarcika, with 65% land use. In the micro regions of Pétervására, Bátorterenye, Salgótarján, and Tokaj, more than half of the agricultural area is cultivated by non-local land users.

The Hoover index was used to shed a light on inequalities by examining the number of land users and the territorial distribution of paid land subsidies. At the same time, 13.88% of the Area Aid

and Greening aid and 32.23% of the Coupled subsidies paid to locally based companies should be reallocated among local farmers in the micro regions of the region.

In the rural economy, the presence of small, medium, large and giant farms is essential in such a way that small and medium-sized farms predominate besides large and giant estates. A significant increase in the number of farms under 100 hectares would provide an opportunity to more effectively combat depopulation of the countryside, specialise production, to reverse migration and to increase the effectiveness of environmental protection. Furthermore, EU funds should be used more fairly, equitably and efficiently. Further researches will aim to examine and verify this at the regional level.

Literature

- BOŽEK, J. – NOWAK, CZ. – ZIOŁO, M. (2020): Changes in agrarian structure in the EU during the period 2010–2016 in terms of typological groups of countries. *Agric Econ* (66) pp. 307–316. doi: 10.17221/43/2020-AGRIECON
- CASTLE, E. – BECKER, M. – NELSON, A. (1992): *Farmgazdálkodás*. Mezőgazda Kiadó, Budapest
- EUROSTAT (2018): Eurostat Agricultural, Forestry and Fishery Statistics, 2018 Edition. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/9455154/KS-FK-18-001-EN-N.pdf/a9ddd7db-c40c-48c9-8ed5-a8a90f4faa3f>. Downloaded at: 22.01.2021.
- KERÉK Z. – MARSELEK S. (2009): *A vidékfejlesztés gyakorlata, lehetőségek, intézkedések*. Budapest: Szaktudás Kiadó Ház Rt.
- LIPCSEI, J. (2020): Farmer’s proposals for the future of the Common Agricultural Policy based on a questionnaire survey. pp. 742-749. In: Bujdosó Z. - Dinya L. - Csernák J. (szerk.): XVII. Nemzetközi Tudományos Napok. Gyöngyös: Károly Róbert Nonprofit Kft.
- MAGDA R. – SZŰCS I. (2002): *Új irányzatok a földhasznosításban*. Agroiinform Kiadó, Budapest.
- MAUREL, M. (2012): Large Farms in Central Europe: An Unchanging Spatio-Temporal Feature? *Études rurales* 190 (2) pp. 25–47. <https://doi.org/10.4000/etudesrurales.9664>
- POPP J. (2002): *Az USA agrárpolitikájának alakulása napjainkig*. AKII, Budapest.
- POPP J. (2013): *Az EU közös agrárpolitikája 2014-től*. Szaktudás Kiadó Ház Zrt, Budapest.
- POPP J.-OLÁH J. (2016): *Az EU közös agrárpolitikája és a magyar vidékfejlesztési program*. Szaktudás Kiadó Ház Zrt, Budapest.
- Report on the state of play of farmland concentration in the EU: how to facilitate the access to land for farmers. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0119_EN.html#title1 Downloaded at: 24.01.2021.
- RITTER K. (2008): A helyi fejlesztés esélyei – agrárfoglalkoztatási válság és területi egyenlőtlenségek Magyarországon. *Területi Statisztika* 48. (5) pp. 554-572.
- RITTER, K. - PÉLI, L. - PÉTER, B. (2012): The role of agriculture and urban-rural connections in lagging rural areas of Hungary. *Annals of Agricultural Economics and Rural Development* 99 (3) pp. 27-33.
- TANKA, E. (2004): *Magyar birtokpolitika az Európai Egyesült Államokban*. Földviszonyaink útja Moszkvától Brüsszelig. Miskolc: 96’ Studio,

Járdány Krisztián

Borászati üzemfejlesztési támogatások területi megoszlásának vizsgálata Magyarországon 2014-2020 között

Jelen tanulmány az Európai Unió 2014-2020 közti költségvetési időszakának ideje alatt a magyar borvidékekbe áramlott borászati üzemfejlesztési támogatások területi megoszlását vizsgálja. Az európai törekvésekkel összhangban a magyar szakpolitikai is ösztönzi a borászati ágazat fejlesztését, és a világszerte versenyképesség megőrzésére a minél magasabb minőségű borok kibocsátását. Magyarország 6 borrégiója 22 borvidékének erőforrás-ellátottsága változatos képet mutat, mely alapján feltételezhető, hogy a fejlesztési projektek tekintetében is jelentős területi különbségek nyilvánulnak meg. Az egyenlőtlenségek feltárására szekunder forrásokból nyert adatok vizsgálatára támaszkodtam. A támogatások mértékét és eloszlását összevettem a témában releváns fontosabb borászati és társadalmi mutatókkal. Eredményeim ismertetéséhez területi egyenlőtlenségi mutatók használata mellett területi autokorrelációs vizsgálatot végeztem. Az alkalmazott módszertannal rámutattam a borászati ágazat fejlesztésével kapcsolatos centrum-periféria viszonyokra, és a 2014-2020 közti programozási periódus főbb szakágazati fejlesztési zónáira.

Kulcsszavak: borrégió, borvidék, borászati üzemek támogatása, területi elemzés

JEL-kód: R12, R19

<https://doi.org/10.32976/stratfuz.2021.20>

Bevezetés

Az európai emberek borfogyasztási kultúrája hosszú évszázadokra visszavezethető (Kispál, 2017), és e hagyomány mélyen beágyazódott hazánk kultúrkörébe is (Gál, 2020). Napjainkra a szőlő- és borágazat Magyarországon az agrárgazdaság egyik fontos tényezőjévé nőtte ki magát, tekintve, hogy a magyar mezőgazdaság bruttó nemzeti össztermékéből 2,6%-kal részesedik (KSH, 2017).

Magyarországon jelenleg 6 borrégió 22 borvidéken folyik szőlőművelés azzal, hogy ezeket a szakpolitikai területi lehatárolásokat törvényi szinten szabályozzák.

A borvidéki területi lehatárolásról a 2004. évi XVIII. törvény a következők szerint rendelkezik: „olyan termőhelyek összessége, amely több település közigazgatási területére kiterjedően hasonló éghajlati, domborzati, talajtani adottságokkal, jellemző fajtaösszetételű és művelésű ültetvényekkel, sajátos szőlő- és bortermelési hagyományokkal rendelkezik, és amelyről sajátos jellegű borászati termékek származnak.” E jogszabály értelmében borvidékbe olyan település sorolható, melynek a szőlő termőhelyi kataszterében nyilvántartott területe a település összes mezőgazdaságilag hasznosított területének 7%-át eléri, illetve – a szakminiszter mérlegelése alapján – olyan település vagy településrész, amelyben hagyományosan borfeldolgozással foglalkozó bor adóraktár működik. Ezek alapján a borvidékek méretükben, elhelyezkedésükben, és boraik karakterében is jelentősen különböznek egymástól (Molnár, 2007). A borrégió a 2012. évi CCXIX. törvény 4. § e) pontja alapján „a borvidékek közös érdekeik előmozdítására, valamint az általuk előállított termékek származás-, minőség- és eredetvédelmére létrehozott olyan önkéntes társulás, amely hasonló szőlő- és bortermelési hagyományokkal rendelkező, földrajzilag egymáshoz közel eső vagy határos borvidékek összességéből áll”.

A Hegyközségek Nemzeti Tanácsának (HNT) statisztikai adatai szerint hazánk borvidékeinek összes szőlővel beültetett területe 2014-2020 közti hét év átlagában 64395 hektárt tett ki, melyből átlagosan 91,62% volt termő ültetvény. A szüretel szőlőmennyiség átlaga közel 4 millió mázsa, míg az abból készült bor átlagos mennyisége 2,67 millió hektoliter. Gál (2020) a HNT adataira támaszkodva dolgozatában kiemeli, hogy Magyarország borvidékein mindösszesen 41,5 ezer regisztrált szőlőtermelő működik, és az általuk megtermelt alapanyagot feldolgozó borászati

szegmens fragmentált, és a belföldi borpiacon kiélezett versenyhelyzet tapasztalható. Megállapítja, hogy a borászati üzemek nagyobb része (a 2018/2019. borpiaci évben mintegy 59%-a) nem kínálja termékeit közvetlenül a fogyasztói piacon, hanem más borászatnak értékesíti azokat alapanyagként. Ezek mellett borpiaci dekoncentrációról számol be még annak ellenére is, hogy a hazánkban előállított összes bor 66,5%-át 25 borászati üzem hozta forgalomba a 2018/19-es borpiaci évben. A magyar borpiac sajátosságait elemezve összefoglalóan megállapítja, hogy „a kínálat széttöredezett, a piac a vertikum minden részében erősen versenyzői”, továbbá, hogy „olyan ágazat képe rajzolódik ki, amely alapvetően jónak mondható termőhelyi adottságok mellett alacsony hozzáadott értékű termékeket készít, alacsony hatékonysággal”.

Véleményem szerint a jó termőhelyi adottságok mellett a megfelelő színvonalú borkészítési technológiával és borkészítési kultúrával rendelkező területeken a borászati ágazat jelenléte komoly endogén erőforrás lehet. Ez nagyrészt annak köszönhető, hogy a szűken vett szőlészeti és borászati tevékenység sikeressége komoly hatást fejt ki a részben vagy egészében rá épülő (pl.: gasztronómia, turizmus, kereskedelem), vagy támogató szektorokra (pl.: technológia, kutatás stb.), és ezek hozadéka számottevően a rurális térségek gazdaságában jelentkezik. A borászati ágazatban rejlő, még kiaknázatlan potenciálok fejlesztése azok multiplikátor hatása miatt meghatározók lehetnek az e tevékenységgel érintett területek helyi-, illetve regionális gazdaságfejlesztési folyamataiban és stratégiájában, valamint a hosszú távon jövedelmezőbb gazdaságszerkezetük kialakításában. (Járdány és Duray, 2020).

A területi egységek gazdasági fejlődése és struktúrája oda-vissza hatnak egymásra. A gazdasági szerkezet tudatos alakításával gyorsítható vagy lassítható a gazdasági növekedés üteme, és ezen keresztül a gazdaság fejlettsége (Stark, 2004). Nemes-Nagy (2005) a gazdasági fejlődés és a növekedés közt abban látja a különbséget, hogy míg a növekedésben a mértékek, addig a fejlődésben pedig az értékek változnak. Az adott területi egységen belül az ágazati struktúra átalakítása leginkább akkor lehet letéteménye egy jól prosperáló gazdaságszerkezetnek, ha megfelelő arányú az ehhez rendelt erőforrások kvantitatív és kvalitatív aspektusú allokációja. Alapvető kérdés, hogy az ágazatok termelékenységének térbeli különbségei befolyással vannak-e a területi egyenlőtlenségek változására és újratermelésére.

Az ágazati politikák eltérő időtávon érvényesülő, a társadalmi és gazdasági folyamatokba tartósan beágyazódó jelenség-sorozatokat indukálhatnak, amelyek térspecifikus jellemzőkkel rendelkeznek. Az ágazati politikák sokszor különböző indítatásúak, emiatt ellentmondásosak is. Ezek a döntéssorozatok együttesen befolyásolják egy-egy terület gazdasági növekedését, fejlődését és az ott élők életminőségének a változását. A növekedés és a fejlődés térben egyenetlen, mivel a feltételrendszerek és a hatótényezők a tér minden pontján eltérőek (Enyedi, 2004).

Lőrincz (2016) kiemeli, hogy Magyarországon az ágazati szakpolitikák bár rendelkeznek területi aspektussal, de alapvetően ágazati és nem regionális célokat mentén valósulnak meg, miközben az ágazati döntések nagymértékben hatnak az egyes területi egységek társadalmi és gazdasági folyamataira. Keszthelyi (2019) dolgozatában tovább szűkíti a gondolatot. Véleménye szerint az ágazati döntésekhez rendelhető különböző, megfelelően allokált állami intervenciók vállalkozások szintjén történő megjelenése adott területi egységen számos pozitív extern hatást fejt ki (pl.: adóbevételek növekedése, munkahelyteremtés, innovációk elterjedése, tudástranszfer). E mellett felhívja a figyelmet, hogy a szabadpiac szereplői ezeket a pozitív társadalmi és gazdasági extern hatásokat döntéseik során jellemzően nem veszik figyelembe. Sok esetben állami intervenció nélkül a kibocsátás az optimálisnál előnytelenebb a társadalom szempontjából.

Az ágazatfejlesztések, és ezekből kiinduló területfejlesztési beavatkozások – a térségi erőforrások oldaláról – két alapvető megközelítésben tervezhetők. Az egyik esetben a hiányzó erőforrásokat kívülről pótoljuk, vagyis jelentős támogatásokat adunk az ottani fejlesztésekhez. A másik esetben arra törekszünk, hogy feltárjuk a térség saját erőforrásait, és ezeket az erőforrásokat próbáljuk minél hatékonyabban hasznosítani, „képesévé téve” erre a helyi szereplőket. A helyes megoldás e két logikának az adott térség számára optimális ötvözetének alkalmazása (Juhász, 2020).

A magyar borászoknak ugyanazokkal a nehézségekkel kell megbirkózniuk, mint az Európai Unió társainak, elsősorban az állandóan jelentkező értékesítési nehézségekkel, az erősödő piaci versennyel, és a strukturális bortúlermelési válsággal. Az ágazat szereplőit ez mindenképpen arra sarkallja, hogy magasabb hozzáadott értékű, megfelelő ár/érték arányú, nagy mennyiségben is eladható borokkal jelenjenek meg a nagy mennyiségeket igénylő piaci csatornákat megcélozva (Sidlovits, 2008).

Számos tanulmány rámutatott, hogy a borászati termékek piacán a termékek ára mellett jelentős tényező a borok minősége. Az élelmiszeripari termékek minőségének fejlesztését az Európai Unió Közös Agrár Politikája (KAP) is ösztönzi annak 1992-es reformja óta (Meloni és Swinnen, 2013). A borminőséget számos tényező befolyásolja: a termőhelyi viszonyok, a fajta, az évszám, az alkalmazott szőlészeti és borászati technológia, valamint a bort elkészítő ember szakértelme.

A borminőségre ható tényezők közül a rendelkezésre álló magas minőségű, korszerű borászati technológia lehetővé teszi a borászatból származó fajlagos jövedelem növelését, a hatékonyság fokozását, a környezetre gyakorolt káros hatások mérséklését, és alkalmazása révén fenntartható módon növeli a piaci biztonságot (Magda és Gergely, 2004).

A technológiai innováció forráshiány miatt sokszor csak támogatással valósulhat meg. A magyar agrárpolitika támogatási rendszerében az uniós csatlakozást megelőzően is fellelhetőek voltak a beruházási támogatások (Losoncz, 2004) azzal, hogy Hajdú (2021) tanulmányában kiemeli, miszerint az Európai Unió támogatások koncentráltasága elsősorban a sűrűn lakott csomóponti területeken figyelhető meg.

A vidékfejlesztési politika végrehajtása a tagállamok (vagy régiók) által kijelölt vidékfejlesztési programokon keresztül történik. A többéves programok egy adott egyedi területre szabott stratégiát követnek, megfelelően a tagállamok (vagy régiók) sajátos igényeinek (KAP).

Az Európai Unió 2014-2020 költségvetési időszakában a hazai szőlészeti és borászati szektorba áramló vidékfejlesztési programok keretében nyújtott támogatások esetén fontos tényező volt, hogy a különböző források (ezen belül a pályázati források) mennyiben tudnak hozzájárulni a valós fejlődéshez és a gazdasági-társadalmi jóléthez. A vidékfejlesztési programokból származó források elosztása a következő prioritások mentén valósul meg:

1. a tudásátadás előmozdítása a mezőgazdaságban, az erdészetben és a vidéki térségekben;
2. a versenyképesség fokozása a mezőgazdasági termelés valamennyi típusa esetében és a mezőgazdasági üzemek életképességének javítása;
3. az élelmiszerlánc szervezésének és a kockázatkezelésnek a mezőgazdaság terén történő előmozdítása;
4. a mezőgazdaságtól és az erdészettől függő ökoszisztémák állapotának helyreállítása, megőrzése és javítása;
5. az erőforrás-hatékonyság előmozdítása, valamint az alacsony szén-dioxid kibocsátású és az éghajlatváltozáshoz alkalmazkodni képes gazdaság irányába történő elmozdulás támogatása a mezőgazdasági, az élelmiszer-ipari és az erdészeti ágazatban;
6. a társadalmi befogadás előmozdítása, a szegénység csökkentése és a gazdasági fejlődés támogatása a vidéki térségekben (Keszthelyi, 2019).

A borászati szektor technológiai fejlesztését mind az európai uniós, mind a hazai szakpolitika is ösztönzi, ezért az Európai Unió 2014-2020 közötti költségvetési időszakában a Magyar Államkincstár (MÁK) adatai szerint összesen 20,86 milliárd forint összegű borászati üzemfejlesztési támogatást kaptak maximálisan 50% támogatási intenzitás mellett a 22 borvidéken működő magyar borászati üzemek. A támogatások a KAP Vidékfejlesztési Programjából (VP) kerültek finanszírozásra, szem előtt tartva a 1305/2013/EU rendelet 4. és 5. cikkében foglalt célkitűzéseket és prioritásokat. A támogatott tevékenységek két pillére:

1. Borászati gépek, technológiai berendezések beszerzése, építéssel járó fejlesztési beruházások támogatása.

2. A borászati termékek értéknövelésével összefüggő, a környezeti erőforrás-hatékonytágot célzó fejlesztések támogatása.

Kutatásom témájával összefüggésben fontos megemlíteni, hogy a hazai szőlő- és borpiai ágazat támogatási rendszere – összhangban az EU törekvéseivel és joganyagával –priorizálja a versenyképes minőségi átalakítást. Kutatásom célja a magyar borvidékre 2014-2020 közt áramlott borászati üzemfejlesztési támogatások területi megoszlásának vizsgálata és regionális aspektusú elemzése.

Anyag és módszer

Alapvetően szekunder források elemzésére támaszkodtam, melynek megalapozására a témakörben elérhető hazai és nemzetközi szakkönyveket, doktori értekezéseket, és folyóirat cikkeket tekintettem át. Ezek feldolgozását követően a Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TeIR), a Hegyközség Nemzeti Tanácsa (HNT), a Pest Megyei Kormányhivatal (PMKH), és a Magyar Államkincstár (MÁK) vonatkozó adatait tekintettem át, és dolgoztam fel. Az elemzést Magyarország borvidéki lehatárolási területein belül végeztem. A támogatással, és a borvidékek társadalmi térszerkezetével kapcsolatos adatok települési szinten, a szőlészeti és borászati adatok pedig borvidéki szinten álltak rendelkezésemre.

Egyes nyers adatok, valamint a számított ért különböző szintű területi egyenlőtlenségeinek kimutatására Duál-mutatót, és Hoover-indexet alkalmaztam. Ezen egyenlőtlenségi mutatók a területi különbségek mértékét az adatok területi elhelyezkedésétől függetlenül határozzák meg.

A *Duál-mutató* a teljes megoszlás átlaga feletti értékek átlagának és a teljes megoszlás átlaga alatti értékek átlagának a hányadosa. Képlete:

$$D = \frac{x_a}{x_m}$$

ahol: az \bar{x} az x_i számtani átlaga, az x_a \bar{x} -nál nagyobb x_i értékek számtani átlaga, az x_m az \bar{x} -nál kisebb x_i értékek számtani átlaga.

Akkor beszélhetünk területi egyenlőségről, ha a mutató értéke 1, ennél nagyobb érték esetén az index azt az ollót mutatja, amely az átlagosan nagyobb értékkel bíró és átlagosan kisebb értékkel rendelkező területegységek között fennáll (Tóth és Káposzta, 2014).

A Hoover-index gyakran alkalmazott eloszlás-típusú jelzőszám (Kiss – Németh, 2006). A számításhoz használt képlet:

$$h = \frac{\sum_{i=1}^n |x_i - f_i|}{2}$$

ahol: x_i és f_i a két megoszlási viszonyszám, melyekre igaz, hogy $\sum x_i = 100$ és $\sum f_i = 100$. Az index azt mutatja meg, hogy az egyik ismérv hány százalékát kell a területegységek között átcsoportosítani, hogy a területi megoszlása a másik jellemzőével azonos legyen.

A Hoover-index értékészlete: $0 \leq H \leq 100$ (Ács és Pongrác, 2008). Az index minél magasabb értéket vesz fel, annál nagyobb a vizsgált mutató tekintetében a területi polarizáltság.

A borászati üzemfejlesztési támogatások adatait, és a rendelkezésre álló társadalmi térszerkezeti, illetve szőlészeti és borászati statisztikai adatokat korrelációvizsgálatnak vetettem alá. Az összefüggések feltárására Pearson-féle korrelációs koefficiens számítottam. A Pearson-féle korreláció egy lineáris statisztika, tehát olyan adatsorokon ad megbízható értéket, ahol a két változó közötti kapcsolat egy egyenessel leírható. A korreláció vizsgálat eredményét a kiugró értékek (outlier pontok) erősen befolyásolják. A koefficiens értéke +1 és -1 közötti értéket vehet fel. Minél közelebb áll az együttható abszolút értéke az 1-hez, annál szorosabb a kapcsolat. Az

együttható abszolút értékben 0,7-1 intervallumon erős; 0,3-0,7 intervallumon közepes; és 0-0,3 intervallumon gyenge korrelációt jelez (Nemes Nagy, 2005). Amennyiben a korrelációs együttható előjele pozitív, akkor a két változó között egyenes, ellenkező esetben fordított arányosság áll fenn. Ha nincs korreláltság ($r=0$) a két változó nem feltétlenül független, de az biztos, hogy nincs köztük lineáris típusú összefüggés (Györi és Egri, 2020) A kapott koefficienseket hipotézisvizsgálatnak vettem alá az eredmények szignifikanciavizsgálatának érdekében.

Egyes települési szinten rendelkezésre álló támogatásokkal kapcsolatos nyers adatok és számított fajlagos mutatók vonatkozásában területi autokorrelációs analízist (Hot Spot elemzést) végeztem Getis-Ord féle lokális G_i^* statisztika (Getis és Getis, 1996) alkalmazásával, térbeli csoportosulások meghatározására. A lokális megközelítés a térbeli struktúrák helyi sajátosságait tárja fel. Az alapfelvetés (nullhipotézis) szerint nincs területi autokorreláció a vizsgált változók között, azok térbeli elrendeződése véletlenszerű. A lokális G_i^* statisztika a súlyozott térbeli pontok koncentrációjával azonosítja a térbeli asszociáció erősségét (Tóth, 2014). A számított értékek standardizálásával megkapott Z érték minél magasabb, annál intenzívebb a magas értékek csoportosulása. Az adott távolságon belüli átlag feletti értékek tömörülése esetén a G_i értéke magas lesz, az alacsony értékek koncentrációja esetén alacsony. A statisztika szimmetrikus térbeli súlymátrixot tartalmaz, melynek elemei bináris (0,1) értékeket vehetnek fel. A meghatározott (d) távolságon belüli elemek értéke 1, minden más esetben 0 érték szerepel. A mutató ezen típusa szerint az adott lokáció önmagával szomszédos, a súlymátrixban szereplő érték 1. A Getis–Ord statisztika lokális változata az alábbi képlettel számítható:

$$G_i(d) = \frac{\sum_{j=1}^n w_{ij}(d)x_j}{\sum_{j=1}^n x_j}$$

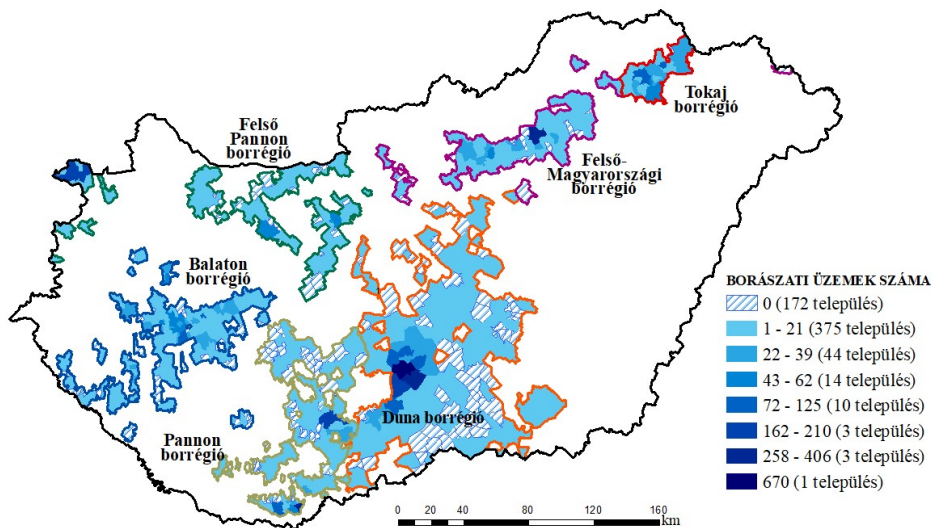
ahol: w_{ij} a szimmetrikus térbeli súlymátrix, d a távolság, x a területi ismérv és igaz az, hogy $i=j$.

Tanulmányomban a szomszédosági kapcsolatok operacionalizálásához sorstandardizált „királynő” súlymátrixokat alkalmaztam. A hipotézisvizsgálat szignifikancia-szintjét $p=0,1$ értékben határoztam meg. Az eredményeket poligon kartogramokon ábrázoltam a feltárt forrópontok dozimetrikus kiterjedtségének szemléltetésére.

A területi statisztikai elemzéseket és az eredmények kartogramokon történő megjelenítését IBM SPSS v26 statisztikai program, illetve ArcGIS 10.8. térinformatikai szoftver segítségével végeztem el.

Eredmények

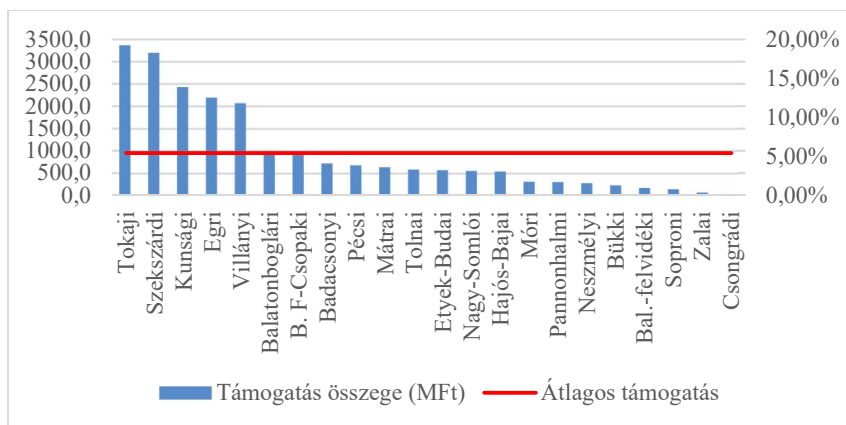
Magyarország hat borrégiójának 22 borvidékén mindösszesen 625 település található, mely az összes magyarországi település 19,81%-a. 2019-ben hazánk lakónépességének 28,23%-a élt borvidéki településeken, szám szerint 2.758.312 fő. A borvidékekbe – és így borrégiókba – tartozó települések együttes területe (bruttó területe) 25410,45 km², ami Magyarország teljes területének 27,32%-a. A HNT adatai alapján a 2015-2019 közti öt év átlagában a borvidékekbe tartozó termő borszőlőterületek 59467,4 hektáron terültek el, így az összes bruttó borvidéki területből 2,34%-kal részesedtek. A borszőlő-ültetvényekről származó termést a PMKH adatai szerint a vizsgált időszakban borvidéki szinten mindösszesen 7019 darab borelőállítási-engedéllyel rendelkező borászati üzem (1. ábra) dolgozta fel, melyek ezen időszak alatt átlagosan mindösszesen 2958477,2 hektoliter bort állítottak elő éves szinten.

1. ábra: Magyarországi borászati üzemek számának területi megoszlása borrégióként, 2020
 Figure 1: Territorial distribution of the number of wineries in Hungary by wine region, 2020
 Forrás: www.kormanyhivatal.hu adatok alapján saját szerkesztés

A borvidékek településeire a 2014-2020 közti EU-s programozási időszakban a MÁK közzétételi listája szerint mindösszesen 20,859 milliárd forint borászati üzemfejlesztési támogatás került kifizetésre. A legnagyobb összeggel támogatott borrégió a Pannon borrégió volt 6514,8 millió forint (MFt) összeggel. Borvidéki szinten a Pannon borrégióban található Szekszárdi borvidék részesült a legtöbb támogatásban, melynek összege 3186,6 MFt volt, és ezzel az öt befogadó borrégió összes támogatásának 48,9%-át, míg az összes borvidéki borászati üzemfejlesztési támogatás 15,3%-át nyerte el. A legkevesebb támogatást a Felső-Pannon borrégió kapta 1613,7 MFt összegben, míg borvidéki szinten a Csongrádi borvidék az utolsó a maga 2,1 MFt támogatásával.

Borvidéki lehatárolási szinten a borászati üzemek fejlesztésére megítélt átlagtámogatás összege 948,2 MFt/borvidék volt. Ezen érték felett 5 borvidék részesült támogatásban (Tokaji, Szekszárdi, Kunsági, Egri, Villányi). A Balatonboglári és Balatonfüred-Csopaki borvidékek borászati üzeimeinek a támogatási értéke csaknem eléri az átlagos szintet, mindazonáltal összességében 17 borvidék átlag alatt szerepelt. A támogatások borvidékek közötti arányait tekintve a Tokaji borvidék részesült a legnagyobb arányban a támogatásokból a maga 16,05%-os részesedésével, míg 4 borvidék kevesebb, mint 1%-os arányban részesedett: Balaton-felvidéki borvidék (0,84%), Soproni borvidék (0,69%), Zalai borvidék (0,37%), valamint a Csongrádi borvidék (0,01%) (2. ábra).

2. ábra: Borászati üzemfejlesztési támogatások borvidékenként (2014-2020)

Figure 2: Winery development subsidies by wine region (2014-2020)

Forrás: Magyar Államkincstár adatai alapján

A szőlészeti-borászati területi lehatárolások igen eltérő képet mutatnak minden vizsgált társadalmi térszerkezeti mutató, és szőlészeti-borászati változó tekintetében (1. táblázat).

1. táblázat: A tanulmányban szereplő vizsgálatok alapadatai

Table 1: Basic data from the studies included in the study

Borrégió	Borvidék	Projekt (db)	Támogatás (millió Ft)	Bruttó terület (km ²)	Átlagos hozam 2014-2019 (hl bor)	Lakónépesség (fő)	Bort előállító borászati üzemszám (db)
Balaton borrégió	Badacsonyi	58	721,4	274,4	82151,6	24160	485
	Balatonboglári	70	926,6	1195,3	156805	64493	169
	Balaton-felvidéki	39	175,0	494,9	18910,4	34154	322
	Balatonfüred-Csupaki	72	912,4	507,7	47682,6	40387	389
	Nagy-Somlói	34	552,6	167,7	8393,4	13868	141
	Zalai	19	76,6	922,5	26451,2	84241	186
Balaton borrégió		292	3364,6	3562,6	327885,2	261303	1692
Duna borrégió	Csongrádi	1	2,1	1899,2	14166	271557	45
	Hajós-Bajai	26	540,9	1085,7	66412,2	64749	168
	Kunsági	185	2427,0	8246,3	1390843,6	665629	1917
Duna borrégió		212	2970,0	11231,2	1471421,8	1001935	2130
Felső Pannon borrégió	Etyek-Budai	46	568,7	939,3	93116,8	129426	120
	Móri	20	311,3	250,3	10779	21899	70
	Neszmélyi	17	285,1	888,3	26451,2	111441	83
	Pannonhalmi	30	305,2	502,3	15526,8	165170	58
	Soproni	51	143,3	506,6	43950,8	99607	288
Felső Pannon borrégió		164	1613,7	3086,9	189824,6	527543	619
Felső Mo.-i borrégió	Bükki	22	231,1	1048,8	20339,4	219393	96
	Egri	99	2185,6	569,2	242043,6	82634	385
	Mátrai	49	631,8	1174,1	215479,4	197100	245

Felső-Magyarországi borrégió		170	3048,5	2792,1	477862,4	499127	726
Pannon borrégió	Pécsi	40	679,2	847,6	14666,4	202135	150
	Szekszárdi	194	3186,6	622,1	96851,2	55121	322
	Tolnai	62	586,2	2120,8	101503,6	117179	120
	Villányi	141	2062,8	273,7	105887	21691	522
Pannon borrégió		437	6514,8	3864,3	318908,2	396126	1114
Tokaj borrégió		291	3347,8	873,5	172575	66562	738
Mindösszesen		1566	20859,3	25410,5	2958477,2	2752596	7019

Forrás: saját készítés www.kormanyhivatal.hu, www.hnt.hu, és www.teir.hu adatok alapján

Az 1. táblázatban szereplő borvidéki adatok összefüggésvizsgálatának eredménye szerint a támogatási összeg és a megítélt projektek darabszáma közt szoros ($r=0,951$), a támogatási összeg és a borászati üzemszámok között közepes ($r=0,599$) összefüggés figyelhető meg $p=0,01$ szignifikancia szinten. E mellett a támogatási összeg és az átlagos borhozam között van közepes korreláció ($r=0,456$), ez azonban csak $p=0,05$ szinten szignifikáns. A támogatások tekintetében e három kapcsolaton kívül minden egyéb esetben elfogadtam a nullhipotézist.

Az adott borvidékeken belül támogatott projektek számát összevetve az adott borvidéken működő összes borászati üzem számával megállapítható, hogy az országos átlag 0,22 projekt/borászati üzem. E tekintetben a listavezető a Szekszárdi borvidék 0,58 projekt/borászati üzem értékkel. Tehát itt a borászati üzemek több, mint fele volt érintett borászati üzemfejlesztésben. 0,5-ös érték feletti adattal még két borvidéken találkozhatunk, a Tolnai borvidéken, és a Pannonhalmi borvidéken. Az átlag felett összesen 12, az átlag alatt pedig 10 borvidék értékei szerepelnek. A sereghajtók a Zalai borvidék (0,099), a Kunsági borvidék (0,094) és a Csongrádi borvidék (0,022).

Az egy projektre jutó átlagos támogatás értéke 12,32 MFt/projekt értéket vett fel. 20 MFt/projekt feletti érték két borvidéken jelentkezett, az Egri borvidéken 22,08 MFt/projekt, és a Hajós-Bajai borvidéken 20,80 MFt/projekt értékekkel. Átlag felett mindösszesen 13, míg átlag alatt 9 borvidék adatai szerepelnek.

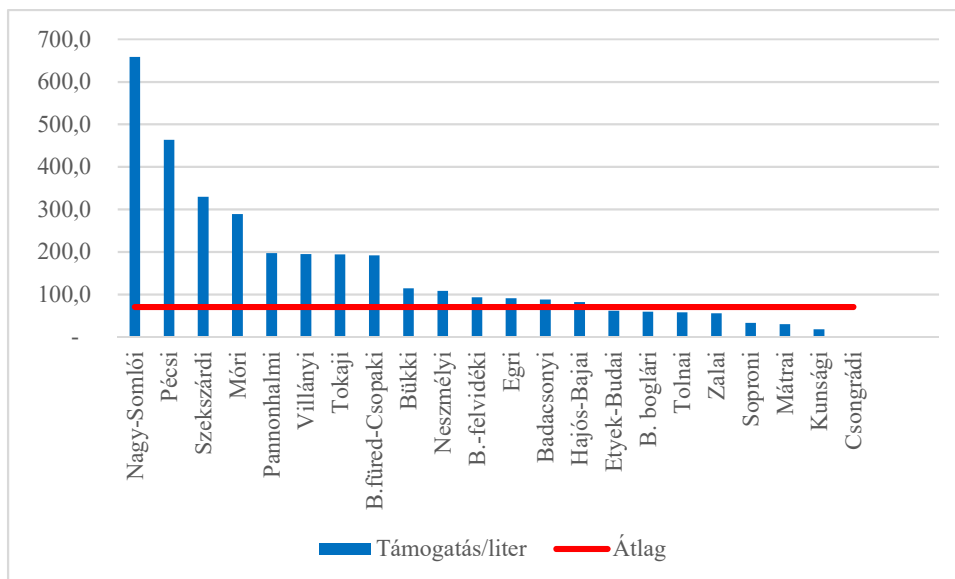
A borvidékek bruttó területére eső támogatásokat tekintve az átlagtámogatás értéke 1,59 MFt/km² értéket vett fel. E szempontból legkoncentráltabban a Villányi borvidék volt támogatott, 7,54 MFt/km² érték mellett. Átlag felett 7 borvidék szerepel e mutató tekintetében (a Villányi-, Szekszárdi-, Egri-, Tokaji-, Nagy-Somlói-, Badacsonyi-, és Balatonfüred-Csupaki borvidék). Meg kell jegyezni, hogy az átlag alatt szereplő 15 borvidék közül 14 borvidék még az 1 MFt/km² szintet sem érte el.

A borvidéki szőlőterületek méretére eső borászati üzemfejlesztési támogatások átlagértéke 47,35 MFt/km² szőlőterület. A legmagasabb, 148,56 MFt/szőlőterület km² érték a Szekszárdi borvidéken jelentkezett. Két további borvidék, a Pécsi és a Nagy-Somlói szerepelt még 100 MFt/km² felett. A legalacsonyabb érték a Csongrádi borvidéken mutatkozott 0,20 MFt/km² adattal. Átlag felett 12, átlag alatt 10 borvidék szerepelt.

A borvidékeken található borászati üzemek számára jutó átlagos támogatás értéke 3,35 MFt/borászati üzem. A borászati üzemekre jutó támogatási összeg éllövása a Szekszárdi borvidék volt 9,49 MFt/borászati üzem értékkel. Átlag feletti érték 12, míg átlag alatti érték 10 borvidék esetén jelentkezett.

Az átlagos éves borhozamokra jutó támogatásokat figyelembe véve az egy liter borra jutó támogatás átlagos értéke 70,5 Ft. A borhozamra jutó legnagyobb támogatási érték a Nagy-Somlói borvidéken jelentkezett 658,4 Ft értékkel. A legkisebb érték a Csongrádi borvidéknél mutatkozott, ahol az egy liter borra jutó borászati üzemfejlesztési támogatás értéke elenyésző, mindössze 1,5 Ft (3. ábra). Átlagosnál magasabb értékeket 14 borvidék esetén figyelhetünk meg. E 14 borvidék közül 8 vonatkozásában a számított eredmény az átlagos érték több, mint kétszeresének értékét veszi fel. Borrégiós viszonylatban négy borrégió átlag feletti értéket vett fel, miközben a Felső-

Magyarországi borrhéió kicsivel (63,8 Ft/l), a Duna borrhéió pedig lényegesen (20,2 Ft/l) elmaradt az átlagtól.

3. ábra: Átlagos borhozamra jutó támogatás borvidékenként 2014-2020 között (Ft/l)

Figure 3: Support per average wine yield, by wineland between 2014-2020 (HUF/l)

Forrás: www.hnt.hu és www.mvh.allamkincstar.gov.hu adatok alapján saját számítás és szerkesztés

Az eddig bemutatott fajlagos értékek viszonylatában készített területi egyenlőtlenségi mutatókat a 2. számú táblázat tartalmazza.

2. táblázat: A támogatások fajlagos értékeinek területi egyenlőtlenségi mutatói

Table 2: Territorial inequality indicators of the specific values of subsidies

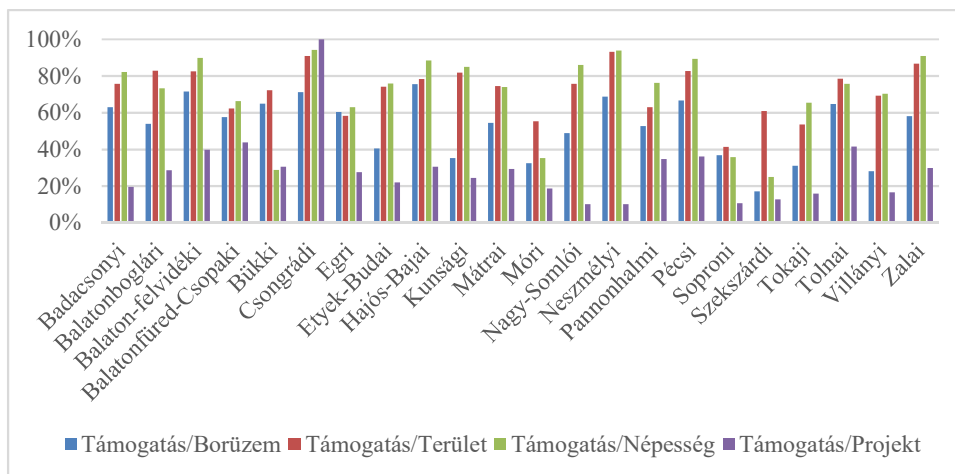
Mutató	Duál-mutató	Hoover-index
Támogatás összege (MFt)	5,87	
Támogatás (MFt)/elkészített bor (hl)	4,96	42,9%
Támogatás (MFt)/Projekt (db)	2,10	10,25%
Támogatás (MFt)/Bruttó terület (km ²)	8,70	49,7%
Támogatás (MFt)/Lakónépesség (fő)	9,94	54,19%
Támogatás (MFt)/Összes borászati üzem (db)	3,50	30,9%

Forrás: saját számítás és szerkesztés

A borászati üzemfejlesztési támogatások polarizáltságának mértéke a borvidékek területén élő lakónépesség, és a bruttó terület tükrében a legmagasabb. Az egyenlőtlenségi mutatók értékeinek és az összefüggés-vizsgálat eredményeinek komplex elemzésével következtethetünk arra, hogy a támogatások jellemzően a kevésbé sűrűn lakott rurális térségekbe irányultak, illetve, hogy társadalmi hatásuk jellemzően lokális szinten nyilvánulhat meg. A borhozam viszonylatában vizsgált borvidéki támogatások esetén is magas polarizációt láthatunk. Ennek mértékét összevetve az alapadatok összefüggésvizsgálati eredményeivel arra következtethetünk, hogy a támogatások allokációjánál nem volt szempont a bor-kibocsátás mennyiségi aspektusa. A borászati üzemekre

jutó támogatási összeg területi egyenlőtlensége közepesnek mondható, de az összefüggésvizsgálati eredményekkel összevetve arra enged következtetni, hogy térbeli csoportosulások jelentkezhetnek e tekintetben. A támogatási összegeknek a projektszámokkal kapcsolatban számított egyenlőtlenségi mutatói egy kvázi kisimult térstruktúrát vetítenek elénk, mely magyarázata lehet, hogy a nyertes projektek támogatási maximumra törekedve nyújtották be pályázataikat.

A települési szinten is rendelkezésre álló adatok esetén minden borvidékre kiszámításra került Hoover-indexek értékeit a 4. ábra tartalmazza.

4. ábra: Támogatással kapcsolatos fajlagos mutatók Hoover-index értékei borvidékeként

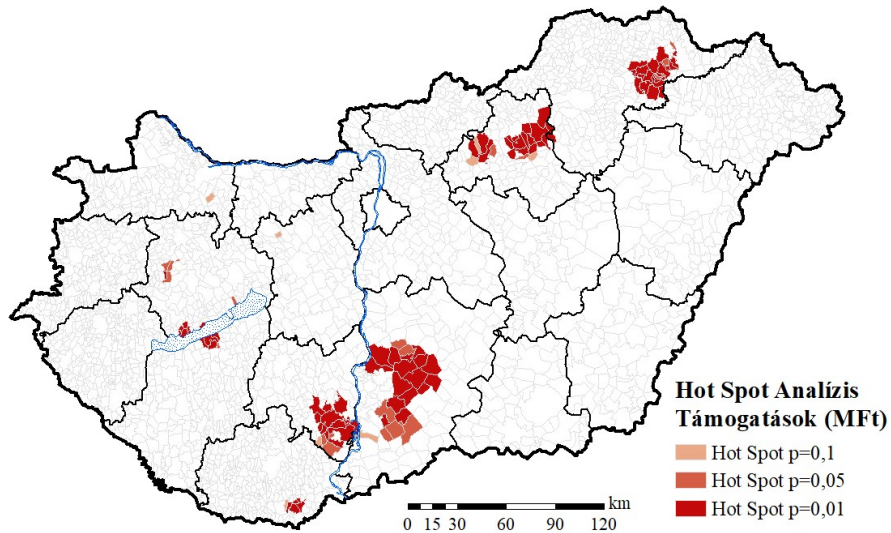
Figure 4: Hoover index values for specific indicators related to support by winelands

Forrás: saját számítás

Az egyenlőtlenségi mutatók összefüggésvizsgálatának eredményeként mindegyik esetben elfogadásra került a nullhipotézis.

A borászati üzemekre jutó támogatások esetén a legkisebb egyenlőtlenség a Szekszárdi ($H=17,1\%$), a Villányi ($H=28,07\%$), és a Tokaji ($H=30,98\%$) borvidékeken volt, míg a legnagyobb a Hajós-Bajai ($75,48\%$), Balaton-felvidéki ($H=71,44\%$), és a Csongrádi ($H=71,11\%$) borvidékeken jelentkezett. A borvidékek összes bruttó területére jutó támogatásoknál nagyfokú egyenlőtlenségről beszélhetünk az összes borvidék tekintetében, hiszen a H érték minimumával rendelkező Soproni borvidéknél is magas, $41,27\%$ -os értéket figyelhetünk meg, és 14 borvidéknél az érték meghaladja a 70% -ot. Hasonló egyenlőtlenség jelentkezett a lakosságszámra jutó támogatások esetén is, ahol 15 borvidéknél találhatunk 70% -nál magasabb értéket. E tekintetben a legkiegyenlítettőbb borvidék a Szekszárdi és a Bükkői, ahol $H=24,98\%$, illetve $28,86\%$.

A támogatási összegek települési szintű adatainak területi autokorrelációs vizsgálati eredménye ($G=0,022427$, $Z=12,964$, $p=0$) alapján a támogatási összegek területi megoszlása tekintetében elvettem a nullhipotézist. A vizsgált változó térbeli csoportosulásait az 5. ábra szemlélteti.

5. ábra: Településenként aggregált támogatások hotspot analízise

Figure 5: Hotspot analysis of aggregate subsidies by settlement

Forrás: saját számítás és szerkesztés

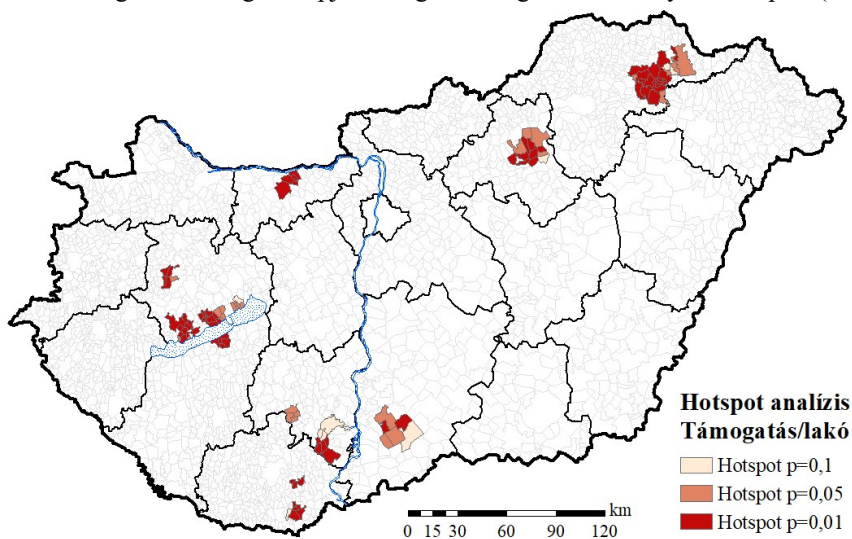
Összességében 15 borvidéken találhatóak hotspotokkal érintett települések, ebből 13 borvidéken vannak legalább $p=0,05$ szignifikanciaszint mellett eredmények. Jelentős támogatási hotspot területek találhatóak az Észak-Magyarországi régióban a Tokaji-, az Egri-, és a Mátrai borvidéken, illetve az Alföld területén a Kunsági borvidéken, valamint a Dél-Dunántúli régióban a Szekszárdi-, és Villányi borvidékeken. Kisebb hotspot-területek detektálhatók a Balaton borvidék több borvidékén, valamint a Pannonhalmi-, és Móri borvidékeken.

Mindösszesen 108, az összes borvidéki település 17,28%-a tartozik hotspot területek alá, és ezekre a településekre érkezett az összes vizsgált támogatás 74,29%-a. Ezeknek a településeknek az összes bruttó területe 4108,4 km², az összes bruttó borvidéki terület 16,17%-a. A hotspot települések lakónépessége 320925 fővel az összes borvidéki településen élők 11,66%-át adják. Az itt nyertes projektek az összes ezeken a területeken bor-előállítással foglalkozó borászati üzemszám 23,67%-a, ami csak másfél százalékponttal magasabb az országos, 22,31%-os értéknél. Az Észak-Magyarországi régióban található hotspotok közül a Tokaji fejlesztési hotspot a borvidék összes településének 81,5%-ra terjed ki, és a borvidék bruttó területének 65,6%-át fedi le, ahol a borvidék lakosságának 54,31%-a él. Az Egri hotspot települési viszonylatban a borvidéki települések 78,95%-át érinti, a borvidéki bruttó területből 85,68%-kal részesedik azzal, hogy ezeken a területeken él a borvidék lakosságának 93,55%-a. A mátrai hotspot lényegesen kisebb két északi társánál, tulajdonképpen Gyöngyös városára, és annak szoros vonzáskörzetében található 7 településre terjed ki. A hotspot területe a Mátrai borvidék bruttó területének 24,82%-át adja, ahol a borvidék lakóinak 21,69%-a él.

Az alföldi és dél-dunántúli hotspotok közül a Kunsági borvidéken található az ország legnagyobb területű hotspotja a maga 1291,68 km²-es kiterjedésével lefedi a Kiskőrösi járást. Mérete részben a terület településhálózati sajátosságaiból fakad. A kunsági hotspot arányait tekintve azonban közel sem a legnagyobb, hiszen a borvidéki települések mindössze 15,32%-át, a bruttó borvidéki terület 15,66%-át, míg a borvidéken élők mindössze 8,78%-át érinti. Ezzel szemben Szekszárdi borvidéken található hotspot-terület a borvidéki települések 73,33%-át érintve fedi le a bruttó borvidéki terület 80,59%-át, és a lakónépesség 93,12%-át. A villányi és a Balaton borvidék hotspotok minden viszonyszám tekintetében 30% alatt maradnak.

A települési szinten egy főre jutó támogatások autokorrelációs vizsgálatának eredménye ($G=0,022818$, $Z=12,587$, $p=0$) alapján a vizsgált fajlagos mutató esetén is elvettem a

nullhipotézist. E mutató tekintetében a hotspotok dozimetrikus kiterjedése és száma részben eltérő képet mutat a támogatási összegek alapján elvégzett vizsgálat eredményeihez képest (6. ábra).

6. ábra: A településenként egy lakosra jutó átlagos támogatások összegének Hot Spot analízise
 Figure 6: Hot Spot analysis of the average amount of subsidies per capita per settlement
 Forrás: saját számítás és szerkesztés

A hotspotok mindösszesen 107 borvidéki településre terjednek ki, melyből 40 település a Balaton borségióban található, és azon belül a legtöbb a Balaton északi partján lévő Balatonfüred-Csopaki (18 db), és a Badaacsonyi borvidéken (9 db).

Az északi országrészen a Tokaji borvidéken 23 település érintett, tehát több település, mint a nyers támogatási összegek autokorrelációs eredménye által érintett település, és szinte az egész borvidék kiterjed, csupán négy borvidéki település nem sorolható a forrópont alá. A borvidék lakónépességének 71,42%-a él ezen hotspot-területeken. Az Észak-Magyarországi régió másik két borvidékéből a Mátrai borvidéken nem jelentkezett hotspot terület, míg az Egri borvidéken igen, de a támogatási összegek hotspotjához képest enyhén beszűkülve, mindösszesen 12 településre kiterjedve a borvidék lakónépességének 85,39%-át érintve.

A támogatási összegek vizsgálatához képest Komárom-Esztergom megye területén a Neszmélyi borvidéken jelent meg magas szignifikanciaszint ($p=0,01$) mellet kisebb forrópont 4 településre és 27427 főre kiterjedve.

A Kunsági-, és a Szekszárdi borvidéken a támogatási forrópontokhoz képest a fajlagos mutató hotspotjai erősen beszűkültek, és az eredmények szignifikanciaszintje is alacsonyabb valószínűségi tartományban ($p=0,1$) vált értelmezhetővé.

Következtetések

A számított adatok alapján az EU 2014-2020 programozási időszaka alatt borászati üzeme fejlesztési támogatások tekintetében Magyarország három téregységre különült: egy Északi-középhegységi, egy Dél-Dunamenti, valamint egy Észak-balatoni fejlesztési zónára. A támogatások volumene és allokációja tekintetében országos viszonylatban jelentős egyenlőtlenségek figyelhetők meg.

Az Északi-középhegységi fejlesztési zóna az Észak-Magyarországi régióban található három borvidékre terjedt ki, a Tokaji borvidékre, az Egri borvidékre, és a Mátrai borvidékre azzal, hogy az ugyancsak itt található Bükk borvidék e relációban nem érintett. A zóna borvidékeinek egyenlőtlenségi indexei, és a területi autokorrelációs eredmények térbeli mintázata alapján arra a

következtetésre juthatunk, hogy itt a borászati szakágazati támogatások legnagyobb társadalmi hatása a Tokaji borvidék és Egri borvidék területein jelentkezik, hiszen ezeken a területeken viszonylag nagy lefedettségű, koncentrált térstruktúra került kimutatásra a vizsgált támogatások és fajlagos mutatói tekintetében. A Mátrai borvidékre jutó támogatások viszont annak társadalmi és borászati térszerkezete okán sokkal inkább szakágazati szempontból relevánsak. Ez azonban hosszú távon lehetőséget biztosíthat a szektor társadalmi és gazdasági folyamatokba való tartós beágyazódásához.

A Balaton borrégió támogatási szempontból kettészakadt a Balaton horizontális középvonala mentén. Borászati szakmai szempontból az Észak-Balaton fejlesztési zóna megjelenése hosszú távon erős versenyhelyzetet teremthet a Balaton borrégió Balatontól távolabb eső, valamint a Balaton déli részén található borrégiós borászatok között. Megjegyzendő, hogy bár a tó déli fele is érintett a támogatások koncentrált megjelenésében, ennek területi kiterjedése és társadalmi hozadéka lényegesen kisebb az ellentétes oldalon megfigyelhetőeknél. Mindemellett a bor-kibocsájtásra jutó támogatás is sokkal jelentősebb az északi terület egységen mint a délin, hiszen előbbi összes borvidéke e mutatószám esetén átlagon felül, míg a déli Balatonboglári borvidék átlagon alul teljesített.

A Dél-Dunamenti fejlesztési zónába irányult nagyarányú támogatás társadalmi hozadéka a számított adatok szerint leginkább a Szekszárdi borvidéken érvényesülhetnek, míg a Villányi borvidéken erős koncentráció mellett, lokális szinten fejthetik ki hatásukat. A Kunsági borvidékre jutó támogatások jelentős térbeli kiterjedéssel jelennek meg, lakosság arányosan viszont koncentráltan jelennek meg a tematikus kartogramokon, ebből következtethetünk arra, hogy az ide befolyt támogatások lokálisan, helyi szinten fejtik ki hatásukat.

Összefoglalóan megállapítható, hogy a borászati üzemfejlesztési támogatások az Egri- és Tokaji borvidékeken, valamint az Észak-Balaton térségében zonálisan, a társadalomba beágyazódva, míg egyéb esetekben jellemzően lokálisan, mikrotérégi szinten jelentkeznek, és helyi ágazatfejlesztési koncepcióként értelmezhetők. Mindazonáltal a támogatások allokációjának térszerkezetéből arra következtethetünk, hogy erősíteni látszanak a borászati ágazat centrum-periféria viszonyainak elmélyülését úgy borvidéki, mint borrégiós területi szinteken egyaránt. Ennek okán hosszú távon a borvidékek periféria-területei jelentős versenyhátrány elé nézhetnek, megnehezítve a területi együttműködésekkel származó előnyök realizálását.

Irodalomjegyzék

- ÁCS P. – LACZKÓ T. (2008): Területi különbségek a hazai egészségturizmus kínálatában. In: Területi Statisztika 11: 3 pp. 344-357
- ENYEDI GY. (2004): Regionális folyamatok a poszt-szocialista Magyarországon. In: Magyar Tudomány 49. pp. 935-941
- GÁL L. (2006): Az Egri Bikavér minőségfejlesztésének lehetőségei. PhD értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem. 133 p.
- GÁL P. (2020): A borárakat meghatározó tényezők Magyarországon, különös tekintettel a földrajzi árujelzőkre. Doktori értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástani Doktori Iskola. 230 p. <https://doi.org/10.14267/phd.2020022>
- GÁL P. (2020): A földrajzi árujelzők szerepe a magyar borpiacon. Statisztikai szemle 98: 3 pp. 242-267., 26 p. <https://doi.org/10.20311/stat2020.3.hu0242>
- GETIS-J. K. – GETIS A. (1996): Local Spatial Autocorrelation Statistics: Distributional Issues and an Application. Geographical Analysis. Vol. 27. No. 4. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1538-4632.1995.tb00912.x>
- GYŐRI T. – EGRI Z. (2020): A munkanélküliek - mint potenciális munkaerő-tartalék - térszerkezetének vizsgálata Békés megyében. In: Studia Mundi - Economica 7:2, pp. 2-17, 15 p. <https://doi.org/10.18531/Studia.Mundi.2020.07.02.2-17>

- HAJDÚ D. (2021): Európai Unió forrásból támogatott munkaerő-piaci képzések területi eloszlása Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. In: *Studia Mundi - Economica* 8:1, pp. 24-36., 13 p.
- JÁRDÁNY K. – DURAY B. (2020): Új módszer a magyarországi szőlő-bor termékpályák digitális leképezési lehetőségére. In: *Studia Mundi - Economica* 7:2, pp. 18-30., 13 p. <https://doi.org/10.18531/Studia.Mundi.2020.07.02.18-30>
- JUHÁSZ B. (2020): A Vajdasági Gazdaságfejlesztési Program előzményei, megvalósulása és eredményei. In: *Studia Mundi – Economica* 7:1, pp. 12-25, 13 p.
- KESZTHELYI K. (2019): Az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program területi hatásai. In: *Studia Mundi - Economica* 6:3, pp. 29-41., 13 p.
- KISPÁL G. (2017): Examination of adapting the contractual system in the Hungarian wine sector. *Annals of the polish association of agricultural and agribusiness economists* 19: 2 pp. 108-113., 6 p. <https://doi.org/10.22004/ag.econ.293501>
- KISS J. P. – NÉMETH N. (2006): Fejlettség és egyenlőtlenségek – Magyarország megyéinek és kistérségeinek esete. In: Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest. 40. p.
- LOSONCZ M. (2004): Európai Unió kihívások és magyar válaszok. Osiris Kiadó. Budapest.
- LŐRINCZ M. (2016): A felsőoktatási intézmények regionális beágyazottsága az Észak-magyarországi régióban. Doktori értekezés. Debreceni Egyetem Kerpely Kálmán Doktori Iskola Regionális Tudományok Program. Debrecen. 163 p.
- MAGDA S. - GERGELY S. (2004): A mátrai borvidék szőlő-bor vertikumának fejlesztési stratégiája. In: *Gazdálkodás XLVIII. évfolyam* 11. számú különdiada pp. 4.
- MELONI, G. – SWINNEN, J. (2013): The Political Economy of European Wine Regulations. *Journal of Wine Economics*, 8(3): 244–284. <https://doi.org/10.1017/jwe.2013.33>
- MOLNÁR E. (2007): A szekszárdi és a villányi borvidék összehasonlító marketingelemzése. PhD értekezés. Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Kar Marketing és Kereskedelem Tanszék, Kaposvár. 206 p.
- NEMES NAGY J. (2005): Regionális elemzési módszerek. ELTE TTK Regionális Földrajzi Tanszék, MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest, 284 p.
- NEMES NAGY J. (2009): Terek, helyek, régiók: A regionális tudomány alapjai. Akadémiai Kiadó, Budapest. 350p,
- SIDLOVITS D. (2008): Vertikális koordináció a szőlő- és borágazatban. PhD értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem Interdiszciplináris Doktori Iskola, Budapest. 163 p.
- STARK A. (2004): A magyar államháztartás rendszere, működése, a nemzetgazdasággal való összefüggése. Debreceni Egyetem, Budapest – Debrecen.
- TÓTH G. (2014): Térinformatika a gyakorlatban közgazdászoknak. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc. 107. p.
- TÓTH T. – KÁPOSZTA J. (2014): Tervezési módszerek és eljárások a vidékfejlesztésben (gyakorlat) Gödöllő, Magyarország: Szent István Egyetemi Kiadó, 115 p

MŰHELY

Langár Bence

A kockázati tőkealapok befektetéseinek hatása a tőzsdére bevezetett portfólió cégek felvásárlási aktivitására

A jelen tanulmány egy újkeletű kutatás eredményeit hivatott elemezni és bemutatni, melynek középpontjában a kockázati tőkealapok által birtokolt tőzsdei vállalatok felvásárlási aktivitása áll. A kutatás célja elsősorban az, hogy összehasonlítsa a Varsói Értéktőzsdén kereskedett legnagyobb napi tranzakciószámmal rendelkező, kockázati tőkealap tulajdonú vállalatok egyesülési és felvásárlási tevékenységeit a nem kockázati tőke tulajdonú cégekével. Ennek érdekében a tanulmányban - az egyesülések és felvásárlások, illetve a kockázati tőkebefektetők által alkalmazott általános működési modellek szakirodalmi háttérének áttanulmányozása után - regressziós analízis segítségével elemzem azokat a tényezőket (úgy mint VC tulajdon, készpénzállomány, mérlegfőösszeg, EBITDA és iparág), melyek hatással lehetnek egy adott vállalat felvásárlási tevékenységére. A vizsgálat közben kitérek az adott társaságok tulajdonosi szerkezetére és igyekszem kapcsolatot teremteni a felvásárlási aktivitás és a kockázati tőkealapok tulajdonosi szerepe között a hipotézisem alátámasztása érdekében. A következtetésem szerint a kockázati tőkebefektetői tulajdon hatással van a vizsgált cégek felvásárlási tevékenységére, vagyis abban az esetben, ha egy céget kockázati tőkealap tulajdonol, akkor az a cég sokkal nagyobb felvásárlási hajlandósággal rendelkezik, tehát nagyobb arányban hajt végre cégfelvásárlást. A felvásárlási hajlandóság mérésére a felvásárló cégek mérlegeiben szereplő goodwill értékét vettem alapul.

*Kulcsszavak: tőzsde, kockázati tőkealap, M&A tranzakció, nyilvános kibocsátás
JEL-kód: G11, G24, G32, G34*

<https://doi.org/10.32976/stratfuz.2021.21>

Bevezető

A kockázati tőkealapok („venture capital” – VC) által tulajdonolt cégek hosszú távú teljesítménye az elmúlt években is sok kutató és szakember számára jelentős érdeklődést keltett. A kockázati tőketársaságok által támogatott tőzsdei bevezetések („initial public offering” – IPO) teljesítménye azt jelenti, hogy a VC alapok pozitív hatást gyakorolnak a szilárd versenyképességre és a gazdaság fenntartható fejlődésére. Itt természetesen a fő kérdés, hogy ezen fenntartható fejlődési és növekedési lehetőségeket hogyan lehet a lehető leghatékonyabban kiaknázni.

A kockázati tőkealap tulajdonú vállalatok hosszú távú teljesítményének mérésére számos kutatás az adott portfólió cég felvásárlási aktivitását és intenzitását jelöli meg (Angwin, 2007; Hitt et al., 2009; Graebner, Eisenhardt és Roundy, 2010; Ransbotham és Mitra, 2010). Először is széles körben elfogadott, hogy a kockázati tőkebefektetők a hagyományos pénzügyi közvetítőkön túl addicionális működtetési, irányítási és menedzsment szerepet is betölthetnek. (Kortum és Lerner, 2000; Hellmann és Puri, 2000; Ueda, 2004). Nehéz azonban szétválasztani, hogy a kockázati tőkealapok bevonása milyen mértékben befolyásolhatja a portfóliócég(ek) eredményeit, beleértve azok felvásárlási hajlandóságát, illetve képességét, vagy a VC alapok csupán olyan vállalatokat választanak ki, amelyek megfelelő egyesülési és felvásárlási („Mergers & Acquisitions” - M&A) potenciállal rendelkeznek és sikeresek, még esetleges részvételük nélkül is. Az eddigi kutatások számos olyan mechanizmust mutatnak be, amelyekkel a kockázati tőkebefektetők hatással lehetnek a felvásárlási hajlandóság növelésére, a cégszintű innováció elősegítésére többek között (i) a pénzeszközök biztosítása révén (Sahlman, 1990; Keuschnigg, 2004), (ii) a folyamatos operatív irányítási jelenléttel és tanácsadással (Bernstein, Giroud és Townsend, 2016), vagy akár

(iii) a termelés hatékonyságának javításával (Chemmanur, Krishnan és Nandy, 2011). Természetesen ezért is érdemes feltenni a kérdést, hogy a kockázati tőkealapok által tulajdonolt tőzsdén jegyzett portfóliócégek valóban magasabb felvásárlási aktivitással rendelkeznek, mint a nem kockázati tőke tulajdonú vállalatok? Fontos kiemelni, hogy az akvizíciók elsősorban hozzáférést biztosíthatnak a felvásárló számára a célterület erőforrásaihoz és képességeihez a termék- és technológiafejlesztés javítása érdekében (Graebner, Eisenhardt és Roundy, 2010; Ransbotham és Mitra, 2010). A felvásárlók azonban gyakran akadályokba ütköznek, amikor felvásárlási célként magánvállalkozásokat keresnek, tekintettel a magánvállalkozásokra vonatkozó, nyilvánosan hozzáférhető információk hiányára, amik további azonosítása és felkutatása a potenciális felvásárlók számára költséges lehet (Hayek, 1945). Mivel a magánvállalkozások képességei és növekedési potenciálja sem bizonyított, a felvásárlók a kedvezőtlen szelekció kockázatával is szembesülhetnek (Akerlof, 1970).

A magánvállalkozásokkal ellentétben a tőzsdei társaságok adatai teljes mértékben nyilvánosak, ezáltal pedig sokkal pontosabban felfedhetők ezen társaságok iparág-specifikus erőforrásai, illetve adott esetben a bennük rejlő növekedési lehetőségek értéke is (Akhigbe, Borde és Whyte, 2003; Lee, Bach és Baik, 2011). Ennek ellenére, hogy kevesebb információ áll rendelkezésre a magánvállalkozások erőforrásainak és kilátásainak minőségéről, a felvásárlók bizonyos esetekben támaszkodhatnak az ipari IPO tranzakciókból származó információs anyagokra, ezáltal megteremtve a lehetőséget, hogy potenciális akvizíciós célként már egy tőzsdére bevezetett vállalattal közvetlenül versengő magánvállalkozást válasszanak. Ezzel összefüggésben számos kutatás azt mutatja, hogy az iparági tőzsdei bevezetésekből származó információk az IPO cégek magánriválisainak történő felvásárlását válthatják ki ezáltal csökkentve a felvásárlók keresési költségeit (Aktas et al., 2016).

A fent bemutatott tényezőket szem előtt tartva a jelen tanulmányban elsődlegesen áttekintem az egyesülési és felvásárlási piac, valamint a kockázati tőkebefektetők működésével kapcsolatos nemzetközi szakirodalmat. A szakirodalom áttekintését követően a Varsói Értéktőzsdén kereskedett legnagyobb napi tranzakciószámmal rendelkező tőzsdei vállalatok példáján keresztül szeretném bizonyítani hipotézisemet, miszerint a kockázati tőketársaságok által – akár részben, akár egészben – tulajdonolt vállalatok felvásárlási aktivitása kimutathatóan magasabb, mint a nem kockázati tőke tulajdonú társaságoké. A vizsgálat során regressziós analízis segítségével igyekszem megvizsgálni az említett hipotézist olyan tényezőváltozók segítségével, melyek megítélésem szerint kapcsolatban állhatnak és befolyásolhatják egy adott vállalat felvásárlási tranzakcióban való részvételét. A tényezőváltozók mellett a regressziós analízisben fontos szerepet játszik az adott vállalatok goodwill értéke melyet eredményváltozóként használok a modellben. A tőzsdén jegyzett vállalatok mérlegében szereplő goodwill értéket, mint a felvásárlási aktivitás mérőszközét használom tekintettel arra, hogy bármely társaságnak a nemzetközi számviteli szabályoknak megfelelően goodwill értéket kell kimutatnia abban az esetben, amikor az akvizíció során a felvásárló fél által fizetett vételár magasabb, mint a céltársaság könyveiben kimutatott részvények vagy üzletrészek értéke. A vizsgálatom során a regressziós analízis kimutatja, hogy valóban van korreláció egy adott vállalat goodwill értéke és a tulajdonosi szerkezete között, továbbá igazolást nyer a hipotézis miszerint a VC tulajdonú cégek felvásárlási aktivitása magasabb, mint a nem kockázati tőke tulajdonú társaságoké.

A kockázati tőkealapok általános tőzsdei befektetői szerepe és filozófiája

A jövőbeni egyesülési és felvásárlási tevékenység gazdasági szempontból alapvető fontosságú az újonnan tőzsdére lépő vállalatok számára hiszen az IPO utáni M&A tevékenység jelentős hatással bírhat a részvényárfolyam teljesítményre, különösen az újonnan bevezetett cégek esetében (Brau, Couch és Sutton, 2012; Ritter, 2015). Tekintettel az IPO tranzakciót követő M&A tevékenység gyakoriságára és jelentős értékére, a befektetők számára rendkívül fontos, hogy felismerjék az IPO vállalkozások megszerzésére irányuló piaci tendenciákat.

A tőzsdei cégek M&A aktivitásával a közelmúltban is számos kutatás foglalkozott, melyek középpontjában a kockázati tőkebefektetők tulajdonosi szerepe és az adott tőzsdén jegyzett portfólióvállalat akvizíciós aktivitása áll. Természetesen a tőzsdei cégek akvizíciós aktivitásának vizsgálata során fontos figyelembe venni az adott vállalat tulajdonosi szerkezetét beleértve az esetleges kockázati tőkebefektetői tulajdonlást. Az elmúlt évtizedben készült kutatásokat alapul véve megállapítható, hogy a kockázati tőke tulajdonú vállalkozások nagyobb valószínűséggel válnak felvásárlások „áldozatává” az IPO-t követő 1-3 éves időszakban, mint más vállalkozások (Dai, 2005). A kapott eredmények értelmezésekor megállapítható, hogy a kockázati tőke befektetők agresszívbabban adják el részesedésüket (vagy adott esetben vásárolnak fel más vállalatokat) mint a nem kockázati tőke tulajdonú cégek részvényesei. Azonban az adott portfóliócég nyilvános tőzsdei bevezetése korántsem garantálja a kockázati tőkebefektetők által tulajdonolt részvénycsomagok azonnali, teljeskörű értékesítését, hiszen a VC befektetők a zárolási („lock-up”) megállapodások miatt nem tudják eladni teljes részesedésüket, emiatt pedig a kockázati tőkebefektetőknek szembe kell nézniük azzal a kérdéssel, hogy a zárolási időszak lejártakor hogyan és milyen formában lesznek képesek a megmaradt részvényeiket értékesíteni. Ezáltal megállapítható, hogy a VC tulajdonú cégek esetében sokkal kevesebb idő telik el az IPO időpontja és az első M&A tranzakció között, mint a nem VC tulajdonú tőzsdei cégek esetében (Dai, 2005).

A szakirodalmi kutatások jelentős része továbbá önmagában vizsgálja – az előbb említett VC tulajdonlás és M&A aktivitás kapcsolatán túl – a nyilvános és zártkörű tranzakciók gyakoriságát, illetve az ezzel kapcsolatos befektetői hozzáállást és magatartást. Ezen kutatások egy része a vizsgálataik középpontjába a piaci időzítést, az iparágat, valamint az ügylet-specifikus és részvény keresleti tényezőket állítja. Az eredmények tanulmányozásakor jól látható, hogy az iparág koncentrációja, a magánvállalkozás technológiai felkészültsége, az adósság jelenlegi költsége, az IPO piac "attraktivitása" a felvásárlási piachoz képest, a bennfentes tulajdon aránya és a vállalkozás mérete mind pozitívan korrelálnak egy adott vállalat IPO hajlandóságával. Ezzel szemben a magas piaci forgalmat folytató iparágakban működő magánvállalatok, a pénzügyi szolgáltatási ágazatokban működő cégek, illetve a nagy tőkeáttételű iparágakban tevékenykedő vállalatok sokkal magasabb hajlandóságot mutatnak zártkörű M&A tranzakcióra (Braun, Francis és Kohers, 2003). Ebből következően, a nyilvános tranzakciók olyan jelzőmechanizmusnak is tekinthetők, amelyek megkülönböztetik a „magas minőségű” vállalkozásokat az „alacsony minőségűektől”, viszont bizonyos tekintetben a nyilvános tranzakciók egyfajta szembesítésként is felfoghatók hiszen a „magas minőségű”, nagy növekedési potenciállal rendelkező kisvállalkozásokat többnyire nehéz célpontként megtalálni a piacon (Lian és Wang, 2006). Az is megfigyelhető, hogy azok a vállalatok, amelyek egyidőben elindítanak egy IPO bevezetési kérelmet és egy privát M&A tranzakciót is, hozzásegítik ezen vállalatokat a cégérték meghatározása körüli bizonytalanság kiküszöböléséhez, ezáltal pedig azon vállalatok melyek a zártkörű és nyilvános folyamatokat párhuzamosan futtatják, magasabb, prémium érteken kerülhetnek eladásra (Ang és Kohers, 2001; Shen és Reuer, 2005).

A fentieket megvizsgálva jól látható, hogy a nyilvános tőzsdei bevezetések és az M&A tranzakciók között alapvetően három erős kapcsolat, korreláció létezik.

- elsősorban az IPO tranzakciók tőkebevonási szerepe, mely lehetővé teszi a vállalatok számára, hogy a működésükhöz szükséges addicionális tőkét vonjanak be, melyből akár akvizíciókat tudnak eszközölni,
- másodsorban a készpénz alternatívájaként, az IPO során nyilvánosan forgalmazott részvények keletkeznek, amelyek akvizíciós pénznemként is szolgálhatnak egy jövőbeli M&A tranzakció során közösen kialakított swap ügylet keretében,
- harmadsorban pedig a külső tényezők mellett, a vállalat belső menedzsmentje is egy nyilvános céggént tud tekinteni a vállalatra, ahol egy jövőbeli juttatási és motivációs csomag részeként felkínált, nyilvánosan kereskedett részvényt jelentősen csökkenthető az adott cég értékével összhangban felmerülő értékelési bizonytalanság, ezáltal pedig mindkét fél számára megfelelő motivációs eszközként szolgálhat.

Főbb tőzsdei indikátorok és adatok áttekintése

Az adatelemzés tekintetében a Varsói Értéktőzsde („Warsaw Stock Exchange” – WSE) adatbázisából származó vállalati szintű pénzügyi adatokat használtam. A minta a lengyel tőzsdére bevezetett első 148 legmagasabb átlag kereskedési tranzakciószámmal rendelkező vállalatait tartalmazza. Ezek között a vállalatok között szerepelnek mind pénzügyi, mind szakmai befektetők tulajdonában álló cégek. A vizsgálatom középpontjában a tőzsdén jegyzett vállalatok felvásárlási aktivitása áll annak függvényében, hogy az adott cég - akár részben, akár egészben - kockázati tőkealap tulajdonú vagy sem. Az adatelemzés során a felvásárlási aktivitás mérőeszközeként az adott tőzsdei vállalat goodwill értékét használom. Minden cég esetében a regressziós analízisben használt pénzügyi mutatókat beleértve a goodwill értéket is manuálisan gyűjtöttem össze a vonatkozó cég nyilvánosan elérhető éves beszámolóiból. Számviteli szempontból szigorúan meg kell különböztetni az immateriális javakat a goodwill értéktől, mely definíció szerint kifejezetten akkor keletkezik, amikor egy vállalat felvásárolja egy másik vállalat üzletrészeit vagy részvényeit, amelyekért többet fizet, mint a felvásárolt cég könyveiben nyilvántartott üzletrész vagy részvény könyv szerinti értéke. A goodwill másnéven az a többlet, amit a felvásárló vállalat fizet a megvásárlandó üzletrészért vagy részvényért cserébe a felvásárolt cég mérlegben található eszközei felett. Ezt a többletet a felvásárló vállalat mérlegében az eszköz oldalon lévő goodwill sorban kell nyilvántartani. Az M&A tranzakciók során a legtöbb esetben előfordul, hogy a felvásárló fél a könyv szerinti értéknél többet fizet egy másik cég üzletrészeiért vagy részvényeiért tekintettel arra, hogy számos üzleti paraméter – ideértve a felvásárolt vállalat márkáértékét, ügyfélkörét vagy akár a jövőbeli növekedési potenciálját - nincsen a mérlegben kimutatva. Ugyanakkor a számviteli elvek megkövetelik, hogy a felvásárló vállalat a könyveiben nyilvántartsa a felvásárláskor fizetett vételárat ezáltal pedig a megvásárlásra kerülő cég eszközeinek értékén felüli összeg a goodwill tétel alatt kerül kimutatásra. Ebből kifolyólag, véleményem szerint a goodwill érték megfelelő megközelítést nyújthat egy adott tőzsdei vállalat felvásárlási aktivitásának mérésére.

Természetesen egy tőzsdei vállalat felvásárlási hajlandóságát több tényező is befolyásolhatja, így a legpraktikusabb elemzési módszernek a regressziós analízist tartottam, amelyben ezeket a lehetséges befolyásoló tényezőket, mint tényezőváltozókat vettem figyelembe. Az adott vállalat goodwill értékének a könyveiben szereplő 2016 és 2019 közötti átlagos goodwill értéket határoztam meg. Figyelembe véve, hogy bármely vállalat goodwill értéke felveheti a 0 értéket az eredményváltozó tekintetében az $\ln(1+\text{goodwill})$ értékkel dolgoztam. A bemutatott paramétereket alapul véve, az alábbi regressziós modellt állítottam fel:

$$\ln(1 + \text{GOODWILL}) = \beta_0 + \beta_1(\text{VC TULAJDON})_1 + \beta_2(\text{KÉSZPÉNZ})_2 + \beta_3(\text{MÉRLEGFŐÖSSZEG})_3 + \beta_4(\text{EBITDA})_4 + \beta_5(\text{IPARÁG})_5 + \varepsilon$$

ahol, GOODWILL az adott vállalat goodwill értékének a könyveiben szereplő 2016 és 2019 közötti átlagos goodwill értéket mutatja,

VC TULAJDON és IPARÁG egy (0,1) értéket felvevő fiktív változók, míg ε a modell hibtagja. Ezen felül a modellben további tényezőváltozóként vettem figyelembe a KÉSZPÉNZ, MÉRLEGFŐÖSSZEG és EBITDA változókat. A fent bemutatott tényezőváltozók definícióját az alábbi táblázat mutatja.

1. táblázat: A regressziós modell tényezőváltozóinak definíciója
Table 1: Definition of factor variables in the regression model

Tényezőváltozó neve	Definíció
VC TULAJDON	Egy fiktív változó melynek értéke 1, abban az esetben, ha az adott vállalat tulajdonosa – akár részben, akár egészben – egy kockázati tőkealap, máskülönben pedig 0.
KÉSZPÉNZ	Az adott vállalat 2019 üzleti év zárásakor fennálló teljes készpénz és készpénzt helyettesítő likvid eszközeinek, bankbetéteinek az összege
MÉRLEGFŐÖSSZEG	Az adott vállalat 2019 üzleti év zárásakor fennálló teljes eszközállománya
EBITDA	Az adott vállalat 2019 üzleti év zárásakor kalkulált kamat, adók és értékcsökkenés előtti üzemi eredménye.
IPARÁG	Egy fiktív változó melynek értéke 1, abban az esetben, ha az adott vállalat a szolgáltató szektorban tevékenykedik, míg 0, abban az esetben, ha az adott vállalat bármilyen nemű gyártási tevékenységet folytat.

Forrás: Saját szerkesztés

A regressziós modellben szereplő két fiktív változó vonatkozásában fontos megvizsgálni, hogy a mintában szereplő vállalatok tulajdonosi szerkezete hogyan épül fel, illetve ezen vállalatok milyen iparági megoszlást mutatnak. Az erre vonatkozó adatokat az alábbi táblázat mutatja.

2. táblázat: A vizsgált adatbázisban szereplő vállalatok tulajdoni szerkezet és iparág szerinti megbontása

Table 2: Breakdown of companies in the examined database by ownership structure and industry

Kockázati tőkealapok tulajdoni hányada	23% - Kockázati tőkealap által részben vagy egészben tulajdonolt vállalat 77% - Nem kockázati tőkealap által tulajdonolt vállalat
Szolgáltató és gyártó vállalatok aránya	11% - Szolgáltató vállalat 89% - Gyártó vállalat

Forrás: Saját szerkesztés

A fentiek alapján megállapítható, hogy az általam vizsgált 148 legnagyobb - napi tranzakciószám alapján megállapított- lengyel tőzsdén jegyzett vállalatnak 23%-a részben vagy egészben kockázati tőkealap tulajdonossal rendelkezik, és ezen 23%-nak a teljes egésze szolgáltató vállalat. Tehát a 148 db általam vizsgált cégből a szolgáltató cégek mindegyike kockázati tőkealap tulajdonú, így a vizsgált minta alapján a kockázati tőkealapoknak a befektítési hajlandósága a lengyel piacon sokkal inkább szolgáltatói szektor fókuszú.

Jelentősebb varsói értéktőzsdén jegyzett portfólió cégek felvásárlási aktivitása

A regressziós modellek esetében a fent bemutatottaknak megfelelően olyan tényezőváltozót vagy tényezőváltozókat használunk, amelyek az általunk modellezni kívánt eredményváltozó mozgását jól követik. A regressziós modellel a célunk, hogy a környezetben olyan tényezőváltozókat keressünk, amelyek az eredményváltozó alakulására közvetlenül, vagy közvetve hatnak.

A jelen tanulmány keretein belül használt keresztmetszeti regressziós modell egy adott időpontra, a Varsói Értéktőzsdén vizsgált, legnagyobb napi tranzakciószámmal rendelkező 148 vállalat 2019-es pénzügyi év zárásakor fennálló mérleg- és eredménykimutatásában szereplő adataira vonatkozik. Ebből kiindulva, meghatározásra kerültek azon független változók, melyek az

eredményváltozó, tehát az $\ln(1+\text{goodwill})$ alakulásában közrejátszhatnak. Azonban azt fontos megemlíteni, hogy a tőzsdei árazások, illetve részvénytranzakciók jelenségei sokkal összetettebbek és bonyolultabbak annál, mint amit két tényezőváltozó összefüggése kifejez, így egy-egy jelenség változása általában több tényező kölcsönös változásával is összhangban van. Mindezen tényeket figyelembe véve, a Varsói Értéktőzsdén kiválasztott vállalatok akvizíciós aktivitásának vizsgálatához egy többváltozós sztochasztikus modellt építettem fel. A regressziós modell szerkesztésekor első körben megkerestem azokat a tényezőváltozókat, melyek megítélésem szerint az eredményváltozóval szignifikáns kapcsolatban vannak, vagyis, hogy ezen változók elmozdulása ténylegesen hatással van a vizsgált eredményváltozóra. Ezen változók közötti kapcsolat azonban hipotetikus, melyet a modell felállítása után ellenőrizni kell. Más szavakkal, meg kell vizsgálni, hogy a kiválasztott tényezőváltozók ható tényezői 0 értéket vesznek-e fel. A β_0 a regresszió konstans tagja, vagyis az $X_0 = 0$ helyen vett függvényérték, ha ott értelmezve van. A regressziós modellek esetében sokszor ezen konstans tényező értelmezése logikailag nem indokolt azonban, ha a jelen lineáris regressziós függvényt nézzük, akkor azt jelentené, hogyha az $\ln(1+\text{goodwill})$ eredményváltozóra egy általam vizsgált tényező sem lenne hatással, akkor a Varsói Értéktőzsdén az adatelemzésben vizsgált összes vállalat esetében a goodwill érték 56,3%-kal növekedne függetlenül attól, hogy az adott vállalat hajtott-e végre akvizíciót vagy sem. Ez természetesen jelen esetben szintén logikailag nem értelmezett. A további β értékeket és együtthatókat pedig a következőképpen értelmezhetjük: ha az X_i értéket egy egységgel növeljük – miközben a többi X_i értéket változatlanul hagyjuk –, akkor az Y eredményváltozó becslült értéke éppen $\beta_i \cdot 100$ százalékkal változik. A változás irányát a β_i előjele határozza meg. A jelen regressziós analízis eredményeit az alábbi táblázat foglalja össze:

3. táblázat: A regressziós analízis főbb eredményei
Table 3: Main results of the regression analysis

	Együttható	P érték
Konstans	0,562907716	6,9216E-12
VC TULAJDON	2,861394987	1,5727E-27
KÉSZPÉNZ	-0,000610813	0,04208406
MÉRLEGFOÖSSZEG	0,00000017	0,22916065
EBITDA	0,00085149	0,03553313
IPARÁG	1,757319286	1,3848E-08

Forrás: Saját szerkesztés a regressziós analízis eredményei alapján

A jelen log-lineáris modellben a vizsgált adatbázis alapján azt lehet mondani, hogy amennyiben egy vállalat EBITDA értéke 1 millió euróval növekszik, úgy a goodwill értéke megközelítőleg 0,1%-kal nő, vagyis a vállalat által realizált EBITDA többlet hozzájárulhat egy esetleges jövőbeli felvásárláshoz, ezáltal pedig a modell értelmezése szerint az akvizíciós aktivitása is növekedik. Hasonló elven, amennyiben egy vállalat készpénz állománya 1 millió euróval növekszik, akkor a vállalat goodwill értéke 0,06%-kal csökken, vagyis a vizsgált adatbázis esetében azt mondhatjuk, hogy a vállalatok a megnövelt készpénzállományukat elsődlegesen nem akvizíciókra fordítanak. A vizsgált regressziós modell esetében is az eredményváltozó alakulását minőségi jellemzők is befolyásolják, melyeket ha nem szerepeltetünk a modellben, akkor lényeges hatótényezőktől tekintünk el, így a felépített modell hibátényezője lényeges tényezőváltozók „hiányát” mutathatja. Ezen fiktív változóknak két változata lehetséges és numerikussá tehető úgy, hogy az egyik előfordulást 0 értékkel, a másik előfordulást 1 értékkel tesszük egyenlővé. Ez azt jelenti, hogy akár a VC TULAJDONT, akár az IPARÁGAT nézzük, 0 értéket vesznek fel, ha nem teljesül a feltétel, vagyis

- az adott vállalatnak – sem részben, sem pedig egészben – nem tulajdonosa kockázati tőkealap (VC TULAJDON)
- illetve nem a szolgáltatói szektorban működik, hanem a gyártói szegmensben (IPARÁG).

A modellt és a vizsgált adatbázist figyelembe véve az állapítható meg, hogy a kockázati tőkealap tulajdonú tőzsdei vállalatok felvásárlási aktivitása sokkal magasabb, mint egy nem VC tulajdonú vállalaté. Hasonló analógiát tapasztalhatunk a szolgáltató cégek esetében is, hiszen a modelltől jól látható, hogy egy szolgáltatói szektorban működő tőzsdei vállalat goodwill értéke is jelentősen magasabb, mint egy gyártó cégé.

Következtetések

A vizsgált adatbázis tekintetében a regressziós modell eredményeit vizsgálva az állapítható meg, hogy a modellek többszörös korrelációs együtthatói (Multiple R) - melyek az eredményváltozó és a tényezőváltozók közötti korreláció szorosságát mérik – 0,905 értéket mutatnak, mely azt jelenti, hogy a vizsgált tényezőváltozók és eredményváltozó között erős korrelációs kapcsolat van, tehát ezen tényezőváltozók változása nagy részben hatással van a vizsgált eredményváltozóra. A többszörös determinációs együtthatók (R^2 és korrigált R^2) azt mérik, hogy a tényezőváltozók együttesen milyen erősséggel határozzák meg az Y változó ingadozását, vagyis, hogy a regressziós modellben szereplő $\ln(1+\text{goodwill})$ eredményváltozó változásának mekkora hányada magyarázható meg a feltételezett tényezőváltozókkal. A jelen modell determinációs együtthatója 0,904, vagyis a modellben szereplő tényezőváltozók a Varsói Értéktőzsdén vizsgált vállalatok goodwill érték változásának 90%-át magyarázzák meg. A determinációs együtthatónak azonban az a hátránya, hogy ha a meglévő változók köréhez egy újabb változót csatlakoztatunk akkor R^2 soha nem csökken, hanem növekszik, ezáltal pedig sokkal inkább előtérbe helyezi azon modelleket, melyek több változót vagy paramétert tartalmaznak. Emiatt is érdemes a korrigált determinációs együtthatót megnézni, mely már figyelembe veszi a becslés során alkalmazott változók számát is, ezáltal pedig "objektívebben" értékeli a több, illetve kevesebb változót tartalmazó modellek "megbízhatóságát" is. A regressziós modell vizsgálata során a determinációs együttható mellett figyelembe kell venni mind a modell mind pedig az egyes együtthatók standard hibáinak alakulását is. A regressziós modell standard hibája – mely megmutatja az adatokból nyert átlagértékek különbségét – jelen esetben 0,79 értéket mutat. Ezen felül az egyes együtthatók standard hibája 0,001-0,29 között alakult.

A varianciaanalízis esetében továbbá fontos a null hipotézis felállítása, mely azt vizsgálja, hogy a tényezőváltozók regressziós együtthatói 0 értéket vesznek-e fel, tehát bármely változó elmozdulása befolyásolja-e az eredményváltozót. Ebből kifolyólag, ha az elemzés során a null hipotézis mellett döntünk, egyben azt is állítjuk, hogy egy esetleges tényezőváltozó nem magyarázza az eredményváltozót, így szerepeltetése a regresszióban felesleges. A null hipotézis átfogó vizsgálatára szolgál a regressziós modell empirikus szignifikancia szintje is vagyis az egyes tényezőváltozók p értékei. Az 1 értékhez közeli p érték a null hipotézis elfogadását javasolja, tehát a jelen modellben az összes szerepeltetett tényezőváltozó p értéke mind 0,05 alatti leszámítva a MÉRLEGFŐÖSSZEG tényezőváltozót, melynek értéke 0,22. Azonban a p érték vizsgálatokor az is megállapítható, hogy a MÉRLEGFŐÖSSZEG tényezőváltozó kis mértékben járul hozzá a goodwill értékek változásának magyarázatához, tehát jelen modellben ezen változó szerepeltetése nem feltétlen indokolt. Továbbá, a modell globális F szignifikancia szintjének vizsgálatokor az is megfigyelhető, hogy a tényezőváltozók elmozdulásai valóban a Varsói Értéktőzsdén jegyzett, a jelen vizsgálatban szereplő vállalatok goodwill értékének, ezáltal pedig felvásárlási aktivitásuk magyarázatául szolgálnak, vagyis a tényezőváltozókra irányuló null hipotézist - azaz, hogy az egyes tényezőváltozók tetszőleges elmozdulásai nem befolyásolják a felvásárlási aktivitást – elutasítjuk. Ez alapján megállapítható, hogy a vizsgált tényezők – bizonyos mértékben a MÉRLEGFŐÖSSZEG tényezőváltozót leszámítva - mind hatással vannak és befolyásolják a lengyel tőzsdei cégek felvásárlási aktivitását. Emellett fontos megjegyezni - tekintettel a modell eredményeire, valamint a regressziós együtthatója és standard hibája közötti kapcsolatra – hogy a jelen témában alkalmazott módszertan mellett a jövőbeli kutatások során célszerű lehet a diszkriminancia analízis használata is.

Irodalomjegyzék

- ANG J., KOHERS, N. (2001): The Take-Over Market for Privately Held Companies: The US Experience. *Cambridge Journal of Economics*, 25:723–748.
- AKERLOF GA. (1970): The market for lemons: Quality uncertainty and the market mechanism. *Quarterly Journal of Economics* 84: 488-500.
- AKHIGBE A, BORDE SF, WHYTE AM. (2003): Does an industry effect exist for initial public offerings? *Financial Review* 38: 531-551.
- AKTAS N, COUSIN J-G, OZDAKAK A, ZHANG J. (2016): Industry IPOs, growth opportunities, and private target acquisitions. *Journal of Corporate Finance* 37: 193-209.
- ANGWIN D. (2007): Motive archetypes in mergers and acquisitions (M&A): The implications of a configurational approach to performance. In *Advances in Mergers and Acquisitions*. Emerald Group Publishing Limited.
- BERNSTEIN S., GIROUD X., TOWNSEND R. R. (2016): The impact of venture capital monitoring. *The Journal of Finance*, 71(4), 1591–1622.
- BRAU, J.C., COUCH, R.B., & SUTTON, N.K. (2012): The desire to acquire and IPO long-run underperformance. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 47(3), 493–510.
- BRAU J. C., FRANCIS B. C., KOHERS N. (2003): The choice of IPO versus Takeover. Empirical Evidence. *Journal of Business*, 76:583–612.
- CHEMMANUR T. J., KRISHNAN K., NANDY D. K. (2011): How does venture capital financing improve efficiency in private firms? A look beneath the surface. *Review of Financial Studies*, 24, 4037–4090.
- DAI N. (2005): The Double Exit Puzzle: Venture Capitalists and Acquisitions Following IPOs. Working Paper. University of Kansas.
- GRAEBNER ME, EISENHARDT KM, ROUNDY PT. (2010): Success and failure in technology acquisitions: Lessons for buyers and sellers. *Academy of management perspectives* 24: 73-92.
- HAYEK FA. (1945): The use of knowledge in society. *American Economic Review* 35: 519-530.
- HELLMAN T, PURI M. (2000): The interaction between product market and financing strategy: The role of venture capital. *Review of Financial Studies* 13: 959.
- HITT MA, KING D, KRISHNAN H, MAKRI M, SCHIJVEN M, SHIMIZU K, ZHU H. (2009): Mergers and acquisitions: Overcoming pitfalls, building synergy, and creating value. *Business Horizons*.
- KEUSCHNIGG C. (2004): Venture capital backed growth. *Journal of Economic Growth*, 9(2), 239–261.
- KORTUM S., LERNER J. (2000): Assessing the contribution of venture capital to innovation. *The Rand Journal of Economics* 31, 674–692.
- LEE SH, BACH SB, BAJK YS (2011): The impact of IPOs on the values of directly competing incumbents. *Strategic Entrepreneurship Journal* 5(2): 158-177.
- LIAN Q., WANG Q. (2006). The Dual Tracking Puzzle: When IPO Plans Turn into Mergers. Working Paper. University of Alabama.
- RANSBOTHAM S, MITRA S. (2010): Target age and the acquisition of Innovation in high-technology industries. *Management Science* 56: 2076-2093.
- RITTER J.R. (2015): Growth capital-based IPOs. *Financ. Rev.* 50, 481-515.
- SAHLMAN W. A. (1990): The structure and governance of venture-capital organizations. *Journal of Financial Economics*, 27, 473–521.
- SHEN J.-C., REUER, J. J. (2005): Adverse Selection in Acquisitions of Small Manufacturing Firms: A Comparison of Private and Public Targets. *Small Business Economics*, 24:393–407.
- UEDA M. (2004): Banks versus venture capital: Project evaluation, screening, and expropriation. *The Journal of Finance*, 59(2), 601–621.

Lőrincz Katalin – Sasné Grósz Annamária – Kántor Szilvia

A Pannon Egyetem közösségének életminősége és helyhez kötődése a Veszprém-Balaton2023 projekt tükrében

A tanulmány a Veszprém-Balaton2023 (EKF2023) projekt kapcsán vizsgálja a területileg érintett Pannon Egyetem közösségének (hallgatók, oktatók, munkatársak) életminőséggel és helyhez kötődéssel kapcsolatos véleményét, ezek összefüggéseit a demográfiai mutatókkal. A kutatás alapját egy 2020-as, 542 fő bevonásával kivitelezett kérdőíves felmérés adja, melynek eredményeit keresztábra-, korreláció- és varianciaanalízissel mutatjuk be.

A tanulmány legfontosabb eredményei: (1) meghatároztuk, hogy mely objektív életminőség tényezőkkel elégedettek leginkább és legkevésbé a válaszadók; (2) bemutattuk, hogy jelenleg a mintába bevont egyetemi közösség tagjainak Veszprémhez való kötődése átlag feletti mértékű.

Kulcsszavak: egyetemi közösség, életminőség objektív és szubjektív tényezői, helyhez kötődés, Veszprém-Balaton2023 EKF program

JEL-kód: R23

<https://doi.org/10.32976/stratfuz.2021.22>

Bevezetés

A Pannon Egyetem Gazdaságtudományi Kara is aktív részese volt a Veszprém-Balaton 2023 Európa Kulturális Fővárosa (továbbiakban EKF2023) díj elnyerésére benyújtott pályázatnak, és véleményünk szerint az egyetem közössége (közösség alatt az egyetemi hallgatókat, oktató és nem oktató munkavállalókat értjük) a következő időszakban kulcsszerepet tölt be az EKF2023 sikeres megvalósításában. Az egyetemi közösség hatékony megszólításához elengedhetetlenül fontosnak tartjuk annak felmérését, hogy *jelenleg mely tényezőket érzik a közösség tagjai az életminőségüket leginkább befolyásoló elemeknek, és hogyan ítélik meg a Veszprém városához való kötődésüket.* Ezek kiindulási alapot képezhetnek ahhoz, hogy az EKF2023 projekt során valóban olyan programok és tevékenységek kerüljenek megvalósításra, amelyek hatására az egyetem polgárai egyrészt javulást észlelnek az objektív és szubjektív életminőségükben, másrészt szorosabb érzelmi kötődést alakítanak ki Veszprémmel. Ez utóbbinak nem csupán a város, hanem az egyetem megtartó erejének növekedésében is komoly szerepe lehet.

Elméleti háttér

Életminőség és helyi identitás

A társadalom-, viselkedés-, környezet- és politikatudományokkal kapcsolatos kutatások fókuszra egyre több esetben az életminőség témaköre (Uysal et al. 2016). Az *életminőség* (quality of life) és a *jólét* (well-being) a szakirodalomban egymással párhuzamosan, egymás szinonimáiként használt fogalmak, melyeket legtöbbször a jólét (welfare) pontosabb meghatározására használnak a szerzők (Szigeti 2016).

Brock (1993 in: Diener - Suh 1997) az életminőség meghatározásokkal kapcsolatban három főbb csoportot, nézőpontot különített el:

- Az első megközelítés alapján *a jó életet a vallási, filozófiai* vagy más rendszereken alapuló *normatív ideálok* határozzák meg.
- A második definíció csoportba tartoznak azok a megközelítések, melyekben *a jó élet a helyesen felállított preferenciákon és döntéseken* alapul,
- A harmadik csoportba azok a definíciók tartoznak, melyekben az életminőség az *egyének tapasztalatain* alapul. Ezekben a megközelítésekben az *öröm* és az *elégedettség érzése* kiemelkedően fontos. Ez kapcsolódik leginkább a szakirodalomban csak szubjektívként emlegetett életminőségi mutatókhoz.

Az életminőséggel kapcsolatos másik lényeges irány a szubjektív és objektív elemek feltárása, mérése. A jólét az életminőség objektív részére utal (pl. jövedelem, egészségi állapot, iskolai ellátás), míg a jóllét középpontjában a szubjektív pillérek állnak (pl. öröm, szeretet). Michalkó (2010) a turizmus területén vizsgálta az életminőséget megállapítva, hogy az életminőség azon *objektív* (életmód, életkörülmények, élethelyzetek, életstílus) és *szubjektív* (elégedettség, remény, boldogság, közérzet) *tényezők összessége*, melyek az emberi létet meghatározzák.

A WHO (2012) egy kétdimenziós jelenségként utal a jóllétre, melyet objektív és szubjektív elemek alkotnak. Definícióik szerint a jóllét magába foglalja az egyének étellel kapcsolatos tapasztalatait, valamint az életkörülményeik társadalmi normákkal és értékekkel való összehasonlítását. McGillivray és Clarke (2006) véleménye szerint a *jóllét* (well-being) nem más, mint az *egyének aktuális élethelyzetének leírása*. Munkájukban a jóllét szinonimájára – az életminőségen és a jóléten (welfare) kívül – más fogalmak is használatosak, mint például a *társadalmi jólét* (social welfare), a *hasznosság* (utility), az *étellel való elégedettség* (life satisfaction), a *prosperitás* (prosperity), az *igények kielégülése* (needs fulfilment), a *fejlődés* (development), a *szegénység* (poverty), vagy a *boldogság* (happiness).

Az *életminőség egyéni szinten történő mérése* fontos kutatási kérdés. Az eredmények között olyan látszólagos ellentmondás is napvilágot látott, miszerint az objektív jólét során megfigyelt javulás nem járt együtt az elégedettség növekedésével. A jelenség könnyen magyarázható a Kano-elvek segítségével (Kano 1996). Ennek alapján az objektív jólét elemei úgynevezett kritikus tulajdonságok, amelyek hiánya elégedetlenséghez vezet. Ezek alapvető elvárásokként jelennek meg az embereknél, és élesen elkülönülnek azoktól az elemektől, amelyek a kényeztető jellemzők közé sorolhatók, és az egyén szubjektív megítélése alá esnek. Ezt támasztja alá, hogy egyes szakértők kimutatták, az objektív és szubjektív életminőség különböző mutatói nincsenek szoros kapcsolatban egymással (Gáspár 2013). Fontos kiemelni azt a megállapítást, miszerint *az életkörülmények az egyének szubjektív érzékelésén keresztül* képesek hatni az étellel való általános elégedettségre és magára a boldogságra (Somogyi – Gábrity 2009).

Napjainkban Európában az életminőség mérésére négy évente végeznek vizsgálatokat (EQLS: European Quality of Life Survey), ezen felmérések keretein belül az európai állampolgárok életének *objektív körülményeit*, az *életükről kialakult általános véleményeket* (boldogságszint, étellel való elégedettség) vizsgálják. (Eurofound.europa.eu). Az életkörülmények, és azok megítélése nem függetleníthető attól a helytől, ahol ezekkel mindennapi életünk során találkozunk. Értelemszerűen, a *lakóhelyünk, annak jellemzői, hatást gyakorolnak arra, milyen körülmények között élünk, milyen lehetőségeink vannak*, és ezek eredményeként milyen kapcsolatot alakítunk ki lakóhelyünkkel – vagyis milyen az egyén kötődése a lakóhelyéhez.

Helykötődés, helyi identitás

A helykötődés nem más, mint az emberek és a helyek közötti kapcsolat, érzelmi kötődés (Hidalgo – Hernández 2001), vagyis *egyfajta elköteleződés egy bizonyos hely iránt* (Marien 2013). Ezek az érzelmi szálak sokfélék lehetnek, például a helytulajdonlás, -kötődés vagy -identitás. Az adott helytől való függés legtávolabbi értelmezése a „*generikus helyfüggőség*”, mely nem egy adott helyhez kapcsolódik, hanem annak tulajdonságai miatt alakul ki dependencia az egyénekben. A helykötődés ennél kissé szűkebb értelmezése a *földrajzi helydependencia*, mely erősebb függő viszonyt feltételez a hely és a személy között. A legszűkebb vetület pedig a *helyidentitás* és a *helykötődés*. Az előbbi inkább szociológiai jellegű, míg az utóbbi inkább etológiai-evolúciós gyökerekkel és erősebb egyéni jelentéstartalommal rendelkezik (Düll 2009, Urbáné Treutz 2017). Scannell és Gifford (2010) komplex módon, *dimenziókra osztva* határozták meg a helykötődés összetevőit. Az első dimenzió maga a *hely*, vagyis a kötődés tárgya. A második dimenzió a *folymat*, mely lehet valamilyen érzelem, megismerés vagy viselkedés a hellyel kapcsolatban. A harmadik dimenzió pedig a *személy*, aki valamilyen formában és mértékben kötődik az adott helyhez. A hely jelentését meghatározzák az egyén demográfiai jellemzői (Marien, 2015) Az adott helyhez való kötődés *mérésében* Williams és Roggenbuck (1989) tanulmányának megjelenése óta bevált gyakorlat az *egyétértési skála* használata, amelyben a

lakóhelyhez való kötődés erősségét és formáját vizsgálják, valamit kitérnek arra is, más település vajon alkalmasabb-e hasonló életvitelhez a válaszadó véleménye szerint.

Összefoglalva a fenti megközelítéseket elmondhatjuk, hogy *az életminőség és a helykötődés szorosan összetartozó fogalmak*. Az objektíven értékelhető életkörülmények a helyi adottságoktól és a helyi fejlesztésektől függenek. Ezek szubjektív megítélése, az egyén által megélt színvonala, melyek az egyén tapasztalataitól és érzékelésétől függenek, befolyásolják az egyén érzékelt életminőségét, valamint a lakóhellyel kapcsolatban kialakuló helyhez kötődés mértékét.

A Veszprém-Balaton 2023 program életminőségre és helyi identitásra vonatkozó céljai

A Veszprém-Balaton 2023 projekt – a pályázati dokumentációjára BidBook Veszprém 2023 néven hivatkozunk – nagy hangsúlyt fektet az életminőségre, a pozitív, közösségteremtő kulturális, gazdasági (és városfejlesztési) hatások érvényesítésére. A hosszú távú társadalmi hatásoknál kiemelt szerepet kap a „*hangsúlyosabb, egységes helyi identitás*” (BidBook Veszprém2023 2018, 7). A pályázat és a projekt *túllép a korlátokon, a földrajzi határokon* és az önkormányzatok, vállalkozások, civil szervezetek összefogásáról, hálózatos együttműködéséről szól. A pályázati program borítójára írt „*túllépni*” kifejezés széles spektrumot ölel fel, beleérthetők „*az unalmas keddek, a báj és elszigeteltség, a bizalmatlanság, az előítéletek, a tradíció, az elhagyott pajták, Budapest, az akadályok és a közömbösség*” (BidBook Veszprém2023 2018, 1).

Módszertan

A kutatás során az életminőséget az objektíven megítélhető életkörülmények fontosságával, valamint az elemekkel való elégedettséggel vizsgáltuk, és kiegészítettük a szubjektív megítélés alá eső boldogsággal és közérzettel. A helykötődést a korábban említett Williams-Roggenbuck (1989) által alkalmazott egyetértési skálával határoztuk meg. Feltételezzük, hogy mindegyik elem szoros kapcsolatban áll a kutatásban részt vevő egyén demográfiai jellemzőivel. Mindezt a Veszprém-Balaton program kontextusában értelmezzük, vagyis egyrészt vizsgáljuk, mennyire épít a program a szakirodalom által meghatározott elemekre, másrészt kutatásunk eredményeivel kiindulási pontot szeretnénk adni a programnak a helyi identitás, valamint az életkörülményekkel való elégedettség növelésére.

A tanulmány a következő *kutatási kérdéseket* határoztuk meg:

1. Melyek a Veszprém-Balaton2023 Európa Kulturális Fővárosa program életminőségre és helyi identitásra vonatkozó elemei?
2. Az életminőség megítélése és a helykötődés szempontjából, milyen jellemzőkkel rendelkezik az egyetemi közösség? Hogyan függ össze az objektív és szubjektív életminőség, valamint a helyhez kötődés a települési tényezők vetületében?
3. Milyen kapcsolat áll fen az objektív és szubjektív életminőség tényezők valamint a helykötődés elemeiből képzett, összevont mutatószámok és a válaszadók demográfiai jellemzői között?

Az adatgyűjtés és mintavétel kapcsán elmondható, hogy a primer kutatás a *dokumentumelemzés* és az *online kérdőív* módszertanára támaszkodik. A 2020. tavaszán az egyetemi közösségre vonatkozó kérdőív öt részből állt, melyekből az *életminőség és helyhez kötődés* kapcsolatát és a demográfiai mutatókkal való összefüggését elemezzük. Az online kérdőívben feltett kérdések többsége kötelező volt, azonban a kitöltők meg tudták szakítani a válaszadást az egyes blokkok után, aminek köszönhetően a különböző részek eltérő kitöltés számmal rendelkeznek. A statisztikai elemzések az SPSS és az Excel programok segítségével készültek.

Eredmények

A Veszprém-Balaton2023 program életminőségre és helyi identitásra vonatkozó elemei

A magyarországi pályázati szakaszban benyújtásra került BidBook Veszprém2023 több esetben is foglalkozik az életminőség és a helyhez kötődés kérdéskörével. A dokumentum az *objektív életminőség tényezőit* hangsúlyozza, kiemelve, hogy az európai kis- (és közepes) méretű városok – mint Veszprém – *magas életminőséget* tud nyújtani a lakosság számára. A településre jellemző *természetközelség és a családbarát infrastruktúra* mellett sokan úgy gondolnak Veszprémre, hogy *unalmas, kevés karrierlehetőséggel rendelkező város*. Az EKF program ezekre a problémákra keresi a megoldást többek között a „*Játékos város*” és „*A Régiós Show*” projektjeinek segítségével.

Az életminőség mellett a *regionális identitás* egyre fontosabb szerepet kap Európa-szerte; a Veszprém-Balaton2023 EKF program keretén belül ez szintén hangsúlyos terület. A Balaton régió lakossága *erős balatoni identitással* rendelkezik, amelyet a projektért felelős menedzsment szervezet teremtő erőként szeretne az EKF programban felhasználni. A felkészülés éve alatt (2020-2022) felállnak azok a keretek (például Európa Nagy Tavai hálózatépítő projekt, jó gyakorlatok elsajátítása, partnerség), melyek az egyedi regionális (Balaton) identitás valódi tartalmának és jövőképeként a megteremtését segítik. Az egész régiót összefogó projekteken túl, fontos a *saját (helyi szintű) identitás*, a saját kultúra kihangsúlyozása.

Az egyetemek Európa-szerte meghatározóak az EKF programok sikeres kivitelezésében és sok esetben már a pályázati időszakban is aktívan kiveszik a részüket a feladatokból. Az elmúlt 10 év nemzetközi tapasztalatai alapján a felsőoktatási intézmények gyakran komoly kutatómunka keretein belül mérik fel a *városuk kulturális profilját* (Wrocław), a *helyi lakosság attitűdjét* (Kassa), valamint az *EKF projektek társadalomra gyakorolt hatását* (Kassa, Aarhus). Emellett különböző *tréningekkel* segítik a résztvevők felkészítését (Guimarães) és *kapcsolatrendszerük* felhasználásával a nemzetközi partnerek bevonását (Umeå).

Az egyetemi közösség jellemzői a mintában

Az egyetemi közösségre vonatkozó kérdőívet 2020 tavaszán 542 fő töltötte ki, közülük 190 fő teljesen, a maradék 352 fő pedig csak részlegesen. Ezen belül a jelen tanulmány témaköréhez kapcsolódó kérdéseket 318 fő válaszolta meg, így eredményeink erre szűkített mintára vonatkoznak. Az egyetemi közösséghez tartozó „munkatárs, dolgozó” kategórián belül *közel azonos volt az oktatók és kutatók, illetve az egyéb alkalmazottak száma*. A *mintá demográfia* karakterisztikájáról megállapítható, hogy

- A válaszadók tipikusan nők; életkoruk 19 és 66 év között mozgott, *átlagosan 33 évesek*, 13 év szórással;
- A mintában nagyobb arányban (első és második évfolyamba járó, állami ösztöndíjas nappali tagozatos) hallgatók voltak, akik *Veszprémbe saját ingatlanban* vagy a *szüleikkel egy háztartásban* élnek;
- A *háztartások létszáma* 3,12 volt (alapvetően 1-6 fő között mozgott, átlagosan 3,12, 1,27 fő szórással), a háztartásban 18 év alattiak száma átlagosan 0,47 volt;
- Az *anyagi helyzetre* vonatkozóan elmondható, hogy az 1-7 skálán azt *közepesre* (átlag 4,51 pont volt, 1,23 pontnyi szórással) értékelték. Az anyagi helyzetet illetően csupán kisebb eltérés volt megfigyelhető az egyetemi dolgozók és az egyetemi hallgatók között: előbbieket átlagosan 4,79-re (1,13 pontnyi szórással), az utóbbiak pedig átlagosan 4,29-re értékelték azt (1,26 pontnyi szórással).

Az életminőség és a helyhez kötődés összefüggése a települési tényezőkkel

Az objektív életminőségi tényezők mérése során az egyetemi közösséghez tartozó válaszadóknak *26 települési tényezőt* kellett értékelnük egy 1-7-ig tartó skálán aszerint, hogy Veszprém kapcsán *ennyire elégedettek* azokkal.

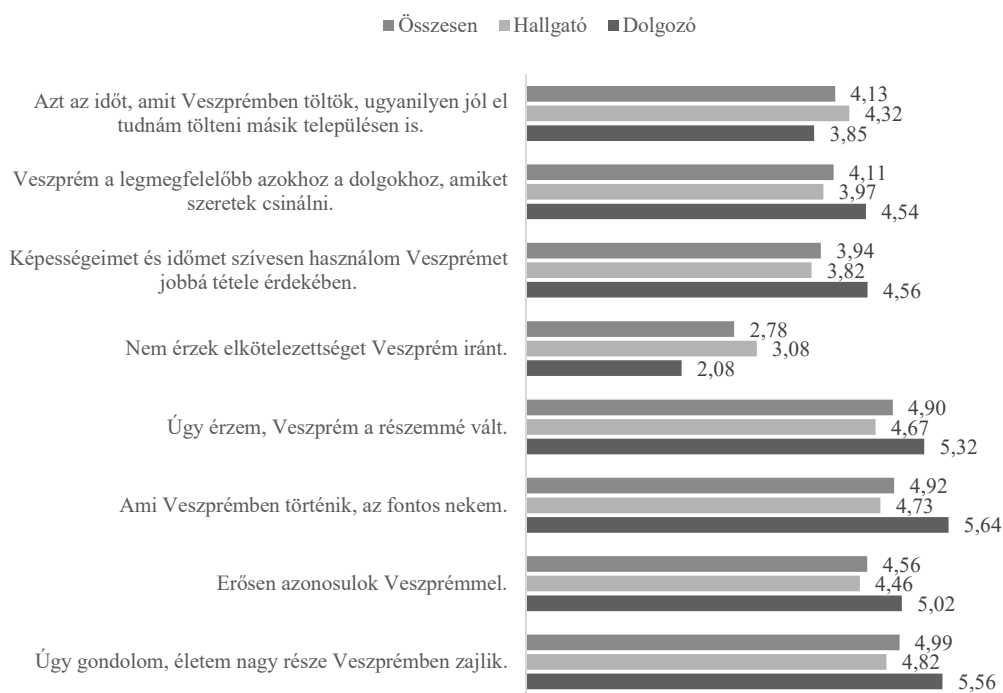
Az eredmények alapján elmondható, hogy a válaszadók leginkább (5 kategóriát kiemelve) Veszprém *természeti adottságaival, a település történelmével, a látnivalókkal, a közbiztonsággal,*

a *nyugalommal*, valamint az *oktatási intézményekkel* elégedettek. Ezzel szemben az *ingatlanárakra*, a *parkolási lehetőségekre*, az *egészségügyi ellátásra*, a *helyi tömegközlekedésre*, a *szórakozási lehetőségekre* és a *munkalehetőségekre* csak alacsony pontszámok érkeztek.

Az objektív életminőséget az egyetemi közösség tagjai leginkább az *iskolai végzettségükkel* (átlag: 5,82; szórás: 1,35), a *családi életükkel* (átlag: 5,68; szórás: 1,55) és a *lakóhelyükkel összességében* (átlag:5,47; szórás: 1,34); a legkevésbé pedig a *jelenlegi munkájukkal* (átlag: 4,92; szórás: 1,82), az *életkörülményeikkel* (átlag: 5,42; szórás: 1,43), valamint a *lakásukkal* (átlag: 5,42; szórás: 1,57) voltak megelégedve.

A *szubjektív életminőség* mérése során az egyetemi közösség tagjai beszámoltak arról is, hogy mennyire érzik magukat *boldognak*, illetve, hogy mennyire elégedettek a saját *egészségi állapotukkal* (1-7 skála). A *boldogságot* átlagosan 5,19-re (1,25 pontnyi szórással), az *egészséget* pedig átlagosan 5,64-re (1,19 pontnyi szórással) értékelték

A *helyi identitásra* vonatkozóan a válaszadóknak nyolc állítást kellett értékelniük egy 1-7-ig tartó skálán, aszerint, hogy mennyire értenek egyet velük (1. ábra).

1. ábra: A helyi identitásra vonatkozó állítások átlagos értékelései
 Figure 1.: Evaluations of statements regarding to local identity (mean)
 Forrás: saját szerkesztés

Az eredmények alapján elmondható, hogy a helyi kötődés erős érzés; s leginkább az alábbi állításokkal értenek egyet a válaszadók: „*Úgy gondolom, életem nagy része Veszprémben zajlik.*”; „*Ami Veszprémben történik, az fontos nekem.*” és „*Úgy érzem, Veszprém a részemmé vált.*”. A legalacsonyabb értéket pedig – megerősítve a pozitív tartalmú állításokat – minden csoport esetén a „*Nem érzek elkötelezettséget Veszprém iránt.*” állítás kapta.

A válaszadóknak azt is értékeltették, hogy mennyire elégedettek Veszprémmel, mint *lakóhellyel és mint úti céllal*. Mindkét kérdésre a közepesnél magasabb átlagos értékelést adtak, *lakóhelyként*

átlagosan 5,61-re (1,48 pontnyi szórással), míg úti célként átlagosan 5,9-re (1,45 szórással) értékelték a várost.

A kapcsolatvizsgálatok eredménye alapján elmondható, hogy a helyhez kötődés (= identitás) és az életminőség különböző tényezői között számos esetben figyelhető meg szignifikáns kapcsolat. A kapcsolatvizsgálat alapján 7 darab olyan kapcsolat volt, amelyeknél a kapcsolatok erősségét mérő Kendall- féle tau nagyobb 0,35-nél. Az életminőséget mérő kérdések (objektív életminőség) közül mindegyik ahhoz kapcsolódott, hogy Veszprémben az adott települési tényező mennyire fontos a válaszadónak, illetve mennyire elégedett ennek színvonalával. Az identitást mérő kérdések közül 5 darab azzal állt kapcsolatban, hogy lakóhelyként vagy úti célként ajánlaná-e valaki a barátainak, ismerőseinek Veszprémet. A kérdőív arra is kereste a választ, hogy mennyire érzik a hallgatók igaznak, hogy Veszprém a legmegfelelőbb az általuk végzett tevékenységekhez.

Életminőség, helyi kötődés és demográfiai jellemzők összefüggése

A vizsgált életminőség és helykötődés egyes elemeinek vizsgálata mellett érdemes a három változócsoport (objektív életminőség, szubjektív életminőség, helykötődés) demográfiai jellemzőkkel való általános kapcsolatát is értékelni. Ehhez mindegyik kérdéscsoport egy összesített mutatószámot kellett létrehozunk.

A helyhez való kötődést vizsgáló skálaelemek közül hat pozitív állítás volt, vagyis minél inkább egyet ért a válaszadó az állítással, annál inkább kötődik Veszprémhez; kettő viszont negatív állítás volt, vagyis a kötődés annál erősebb, minél kevésbé egyetértő választ kapunk. A skála összevonhatóságának vizsgálata előtt ezért e két elemre adott válaszokat transzformálni kellett, hogy valamennyi skálaelem esetében egységesen az alacsony értékek jelentsék a kötődés hiányát vagy gyengeségét, a magas értékek pedig a kötődés meglétét és erősségét. A skála elemeinek összevonhatóságát a Cronbach alfa értéke mutatja meg, ami a helyhez kötődést vizsgáló elemek esetében 0,893; vagyis a skála elemei teljes mértékben megbízhatóak.

A kérdőíven az objektív életminőséget 26, a válaszadók által objektív módon értékelhető elemmel vizsgáltuk. A szubjektív életminőség esetében 8 jellemzővel kapcsolatos elégedettséget kellett megadni a válaszadóknak. Az objektív elemek esetében a skála megbízhatóságát mutató Cronbach alfa értéke 0,942; a szubjektív elemek esetében pedig 0,842; vagyis mindkét skála megbízhatónak mondható. A fentiek alapján összevont mutatókat képeztünk, létrehoztuk az Átlagos helyi kötődés, az Átlagos objektív életminőség és az Átlagos szubjektív életminőség mutatókat, majd megvizsgáltuk ezek demográfiai jellemzőkkel való kapcsolatát.

A kutatás során összefüggés vizsgálatokat végeztünk a képzett átlagos mutatókra nézve. A lehetséges összefüggések feltárása során a fentebb bemutatott átlagos mutatók metrikus változóként, míg a kategorizált demográfiai jellemzők nem-metrikus változóként szerepeltek. Ennek megfelelően azokban az esetekben, ahol a demográfiai jellemző két kategóriára volt bontható *t*-tesztel végeztük az elemzést. A két kategóriával jellemezhető változók a következők: *nem*; *lakhely*: Veszprém vagy egyéb település; *jövedelem*: átlagosnál alacsonyabb vagy átlagosnál magasabb; *végzettség*: középfokú vagy felsőfokú; *hallgatók esetében finanszírozási forma*: költségterítéses vagy államilag finanszírozott; *hallgatók esetében tagozat*: nappali vagy levelező. A többi demográfiai jellemző (Kar, státusz, hallgatók esetében évfolyam) vizsgálatánál varianciaelemzést alkalmaztunk. Az elemzés feltétele a normális eloszlás (K-S próba), valamint a *t*-próba esetében a szóráshomogenitás (Levene féle F-próba) megléte, a változók közötti összefüggés igazolására pedig a Kendall-tau statisztikát használjuk (csak azokban az esetekben, ahol a *t*-teszt szignifikáns).

1. táblázat: Változók közötti összefüggések – t-teszt
Table 1: Statistical relationships between variables – t-test

		Objektív életminőség	Szubjektív életminőség	Helyi kötődés
N		193	193	193
	Átlag	5,22	5,52	0,097
	Szórás	0,06	0,07	1,028
Levene féle F-próba (<i>lakóhely</i>)	F értéke	0,258	3,250	6,393
	szignifikancia	0,612	0,073	0,012
T-teszt	t értéke	-1,022	2,684	4,056
	szignifikancia	0,308	0,008	0,000
Kendall-tau (<i>lakóhely</i>)		-	-0,227	-0,313
szignifikancia		-	0,003	0,000
Levene féle F-próba (<i>jövedelem</i>)	F értéke	0,483	14,205	3,961
	szignifikancia	0,488	0,000	0,049
T-teszt	t értéke	-2,417	-6,927	-2,182
	szignifikancia	0,017	0,000	0,031
Kendall-tau (<i>jövedelem</i>)		0,086	0,238	0,069
szignifikancia		0,201	0,000	0,312
Levene féle F-próba (<i>végzettség</i>)	F értéke	0,220	3,483	0,131
	szignifikancia	0,639	0,064	0,718
T-teszt	t értéke	0,644	-4,624	-1,608
	szignifikancia	0,520	0,000	0,110
Kendall-tau (<i>végzettség</i>)		-	0,358	-
szignifikancia		-	0,000	-
Levene féle F-próba (<i>tagozat</i>)	F értéke	0,584	1,583	0,937
	szignifikancia	0,446	0,211	0,335
T-teszt	t értéke	0,991	2,861	0,316
	szignifikancia	0,324	0,005	0,752
Kendall-tau (<i>tagozat</i>)		-	-0,232	-
szignifikancia		-	0,016	-

Forrás: saját szerkesztés

Az 1. táblázatban a szignifikáns kapcsolatokat tüntettük fel (a sötétszürke színnel kiemelt kapcsolatok szignifikánsak; a világosszürke kiemelések a feltételek nem teljesülését mutatják, ugyanakkor mivel az F próba robusztus próba, ezen feltétel nem teljesülése nem feltétlenül vezet torzított F értékhez (Sajtos - Mitev, 2007)). Következtetéseink:

- a szubjektív életminőséget a Veszprémben élők szignifikánsan magasabbra értékelik, mint a nem veszprémiek (Veszprémben élők átlaga: 5,7551; nem veszprémiek: 5,3823);
- a veszprémi lakosok erősebben kötődnek Veszprémhez, mint a nem veszprémi lakhellyel rendelkező válaszadók: a veszprémiek helyhez kötődésre vonatkozó átlagértéke 5,1952, a nem veszprémieké 4,4115;

- a magasabb jövedelemmel rendelkezők a szubjektív életminőséget pozitívabban értékelik, az eltérés a csoportátlagok között 1,13;
- a magasabb végzettséggel rendelkezők szignifikánsan pozitívabbnak ítélik meg szubjektív életminőségüket, mint az alacsonyabb végzettségűek: magasabb végzettségűek 5,8017, alacsonyabb végzettségűek esetében ez az érték 5,1980;
- ugyanakkor a nappali tagozatos egyetemisták szignifikánsan magasabbnak ítélték szubjektív életminőségüket, mint a levelező tagozatos hallgatók (nappali: 5,3506 – levelező: 4,7150).

A varianciaelemzéssel vizsgált változók körében (Kar – hallgatók és oktatók esetében is, státusz, hallgatók esetében évfolyam) szignifikáns összefüggéseket egyetlen vizsgált változó esetében sem találtunk, tehát *jelen mintára vonatkozóan az említett demográfiai jellemzők nincsenek hatással sem az objektív, sem a szubjektív életminőségre, sem a Veszprémhez kötődésre*. A szignifikáns kapcsolat hiányát azonban okozhatja az is, hogy a mintában nagyon erős eltérések tapasztalhatók a kitöltők vizsgált demográfia jellemzőinek eloszlása között, több kar, évfolyam és státusz esetében arányait tekintve igen alacsony a kitöltők száma.

Összefoglalás

A kutatási eredmények alapján elmondható, hogy az EKF2023 program életminőségre és helyi identitásra vonatkozó elemei a projektdokumentáció szintjén megjelennek. A fókusz elsősorban az objektív életminőségi tényezőkre (természetközelség, családbarát infrastruktúra) irányul ezen belül pedig a „*pozitív, közösségteremtő kulturális, gazdasági (és városfejlesztési) hatások*” érvényesítését hangsúlyozza (BidBook Veszprém2023 2018, 6). A program a helyi identitást alapvetően a Balaton szintjén (regionális szinten) kezeli, de a tervek között szerepel a települési kötődés erősítése saját rendezvények segítségével.

Az online kérdőíves felmérés válaszai szerint a vizsgálatba bevont egyetemi közösség leginkább Veszprém *természeti adottságaival, a település történelmével, a látnivalókkal, a közbiztonsággal, a nyugalommal, valamint az oktatási intézményekkel* elégedettek. A skála ellentétes oldalán olyan települési tényezők állnak, mint az *ingatlanárak, a parkolási lehetőségek, az egészségügyi ellátás, a helyi tömegközlekedés, a szórakozási lehetőségek és a munkalehetőségek*. Az objektív életminőségi mutatók közül a települési tényezőkre vonatkozó jellemzők közül a *közbiztonság, munkalehetőségek, egészségügyi ellátás* fontossága kiemelkedő. Itt jegyezzük meg, hogy az eredmények alapján Veszprémnek a *munkalehetőségek és az egészségügyi ellátás fejlesztésére* kell nagyobb hangsúlyt fektetni a jövőben.

Az első kutatási kérdésünkre vonatkozóan megállapíthatjuk, hogy bár az EKF2023 programban ugyan szerepelnek a szakirodalommal összhangban álló életminőség elemek, ugyanakkor fontosságukat tekintve a válaszadók nem ezeket sorolják az első helyekre. Éppen ezért javasoljuk, hogy a tervezett programok egészüljenek ki olyan lehetőségekkel, amelyek a fontosnak minősített életminőség elemekre vonatkoznak, és alkalmasak az elégedettség szempontjából alacsonyan teljesítő elemek megítélésének javítására is. Figyelembe véve a helyi identitással kapcsolatos kérdésekre kapott válaszokat elmondhatjuk, hogy az erős helyi kötődés mellett magas az „Az t időt, amit Veszprémbe töltök, ugyanilyen jól el tudnám tölteni másik településen is” válaszok átlaga (4,13), ami arra utal, hogy építeni kell a más településektől Veszprémet megkülönböztető sajátosságok kiemelésére, hangsúlyozására. Erre lehetőséget teremthetnek az EKF programjai, amennyiben azok a helyi elemeket kiemelten kommunikálják majd.

A második kutatási kérdésünkkel kapcsolatban hangsúlyozzuk, hogy minél inkább *elégedett* valaki *Veszprém természeti adottságaival, közintézményeivel, pihenési és feltöltődési lehetőségeivel, látnivalóival, valamint lakosságának barátságosságával* annál inkább ajánlaná barátainak, ismerőseinek, mint *lakóhelyet*. Az *úti célként* való ajánlás *Veszprém látnivalóival* való elégedettséggel van kapcsolatban. Fontos kapcsolat, hogy a „*Veszprém a legmegfelelőbb azokhoz a dolgokhoz, amiket szeretek csinálni*” kijelentést annál inkább érezték igaznak, minél inkább elégedettebb Veszprémbe az *emberi kapcsolatokkal és a közösséggel*.

Az egyetemi közösség tagjai leginkább az iskolai végzettségükkel, a családi életükkel és a lakóhelyükkel összességében voltak megelégedve. A szubjektív életminőségi mutatók esetében saját magukra vonatkoztatva a boldogságot átlagosan 5,19-re, az egészséget pedig átlagosan 5,64-re, magasabbra értékelték. A helyi kötődés Veszprémben erős érzés; s az egyetemi közösség tagjai – azon belül az oktatók és munkatársak kiemelten – leginkább az alábbi állításokkal értenek egyet:

- „Úgy gondolom, életem nagy része Veszprémben zajlik.”;
- „Ami Veszprémben történik, az fontos nekem.”;
- „Úgy érzem, Veszprém a részemé vált”.

A három változócsoport (objektív életminőség, szubjektív életminőség, helykötődés) demográfiai jellemzőkkel való általános kapcsolatát is értékeltük. Az elemzések során *mindhárom vizsgált területre vonatkozóan összevont, átlagos mutatószámokat alakítottunk ki*, amelyek demográfiai jellemzőkkel való szignifikáns kapcsolatát több esetben is t-tesztel tudtuk bizonyítani. Bár a varianciaanalízis során nem sikerült szignifikáns kapcsolatokra bukkanni, mindezeket figyelembe véve érdemesnek találjuk még a szignifikáns összefüggések hiányában is felhívni a figyelmet néhány tendenciára, érdekes eredményre:

- Mind az objektív, mind a szubjektív életminőséget a Gazdaságtudományi Kar hallgatói értékeli a legmagasabban (a mintában 4 Kar szerepelt).
- Mindkét (objektív és szubjektív) életminőség mutatót a 4. évfolyam hallgatói értékeli a legmagasabban. A hallgatók körében a hatodik évfolyamig emelkedik a Veszprémhez kötődés mértéke, a hatodik évfolyam felett ez jelentősen visszaesik.
- A hallgatók lényegesen alacsonyabban értékeli a szubjektív életminőségüket, mint az oktatók és az egyetem dolgozói.
- A helyhez, a Veszprémhez való kötődés az egyetemi közösségen belül (hallgatók, oktatók nem oktató dolgozók) az oktatók körében a legerősebb. Az oktatók esetében a Modern Filológia és Társadalomtudományi Kar oktatói értékeli legalacsonyabban az objektív és a szubjektív életminőségüket. A Modern Filológia és Társadalomtudományi Kar oktatói kötődnek Veszprémhez a legkevésbé, a Műszaki Informatikai Kar oktatói pedig a legerősebben.

A kutatási program folytatásaként 2021-2022-ben – longitudinális vizsgálattal – monitorozzuk az egyetemi közösség életminőség-érzékelésében bekövetkező változásokat, amelyeket összevetünk az EKF2023 projekt (tevékenységek és programok) megvalósulásával. Ugyanígy további kérdőíves kutatásokkal vizsgáljuk a helyi kötődés változását is. A kutatás korlátjaként mindenképpen meg kell említeni a Pannon Egyetemen működő Karok közötti aránytalan válaszadói létszámot; a jövőbeli kutatásoknál hatékonyabban kell törekedni a jelen kutatásban alulreprezentált karok és közösségi csoportok motiválására a kitöltésben való részvételre.

Irodalomjegyzék

BIDBOOK VESZPRÉM2023 (2018):

http://2023veszprem.hu/app/uploads/2017/09/Bid_book_2018_HU-1.pdf (letöltve: 2020. március 31.)

DIENER, E. - SUH, E. (1997): Measuring quality of life: Economic, social, and subjective indicators. *Social Indicators Research*, 40(1), pp. 189-216.
<https://doi.org/10.1023/A:1006859511756>

DÜLL, A. (2009). A környezetpszichológia alapkérdései. Helyek, tárgyak, viselkedés. Budapest: L'Harmattan

EUROFOUND.EUROPA.EU: Európai életminőség-felmérések (EQLS). Elérhető: <https://www.eurofound.europa.eu/hu/surveys/european-quality-of-life-surveys> (letöltve: 2020.03.05.)

- GÁSPÁR, T. (2013): A társadalmi-gazdasági fejlettség mérési rendszerei. Statisztikai szemle: a Magyar Központi Statisztikai Hivatal folyóirata, 91(1), pp. 77-92.
- HIDALGO, M. C. - HERNÁNDEZ, B. (2001): Place attachment: conceptual and empirical questions. *Journal of Environmental Psychology*, 21, 273-281.
<https://doi.org/10.1006/jevp.2001.0221>
- KANO, N. (1996): *Business Strategies for the 21st Century and Attractive Quality Creation*, Yokohama, ICQ, pp. 105-108.
- MALHOTRA, N. K. - SIMON, J. (2017): *Marketingkutató Budapest: Akadémiai Kiadó.*
- MARIEN, A. (2013): A helykötődés és a migrációs szándék kapcsolata globalizálódó világunkban. In: KARLOVITZ, J. T. (szerk.) *Ekonomické štúdie - teória a prax: Gazdasági tanulmányok - elmélet és gyakorlat*. 566 p. Konferencia helye, ideje: Komárno, Szlovákia, 2013.01.22-2013.01.23. Komárno: International Research Institute, pp. 431-438.
- MARIEN, A. (2015): A területi identitás magatartási megnyilvánulásai, különös tekintettel a költözési szándékra és annak magyarázatára. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek XII. évf.* 2015 (1) 4-16.
- MICHALKÓ, G. (2010): *Boldogító utazás. A turizmus és az életminőség kapcsolatának magyarországi vonatkozásai*. Budapest: MTA Földrajztudományi Kutatóintézet.
- MCGILLIVRAY, M. - CLARKE, M. (2006): Human well-being: Concepts and measures. In: MCGILLIVRAY, M. - CLARKE, M. (szerk.) *Understanding human well-being*. United Nations University Press, Tokió. pp. 3-16.
- SAJTOS, L. - MITEV, A. (2007): *SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv*. Budapest: Alinea Kiadó
- SCANNELL, L. - GIFFORD, R. (2010): Defining place attachment: A tripartite organizing framework. *Journal of Environmental Psychology*. 30. 1-10
<https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2009.09.006>
- SOMOGYI, S. - GÁBRITY MOLNÁR, I. (2009): Az életminőség néhány jellemzője a Vajdaság északi részén. In: SOMOGYI S. - GÁBRITY MOLNÁR I. (szerk) (2009) *Évkönyv 2008*. Regionális Tudományi Társaság, Szabadka. pp. 27-46.
- SZIGETI, F. (2016): Az életminőség mérési rendszerei. *Educatio* 2016/1, pp. 130-139.
- URBÁNNÉ TREUTZ, Á. (2017). A helykötődés és a helyidentitás elméleti, településmarketing szempontú megközelítése. In: TORGYIK, J. (eds.): *Válogatott tanulmányok a társadalomtudományok köréből*. International Research Institute sro, Komárno, pp. 137-148. DOI: 10.18427/iri-2017-0106
- UYSAL, M. - SIRGY, M. J. - WOO, E. - KIM, H. L. (2016): Quality of life (QOL) and well-being research in tourism, *Tourism Management*, 53, pp. 244-261.
<https://doi.org/10.1016/j.tourman.2015.07.013>
- WHO (2012): *The European Health Report. Charting the way to well-being*. Elérhető: <http://www.euro.who.int/en/data-and-evidence/european-health-report-2012> (letöltve: 2020.02.24.)
- WILLIAMS, D. R. - ROGGENBUCK, J. W. (1989): *Measuring Place Attachment: Some Preliminary Results*, Outdoor Planning and Management NRPA Symposium on Leisure Research, San Antonio, Texas, October 20-22;
<https://www.fs.fed.us/rm/value/docs/nrpa89.pdf>

Siposné Nándori Eszter

A szegénység szubjektív értelmezésének sajátosságai Borsod-Abaúj-Zemplén megyében

A tanulmány a szegénység szubjektív megítélését vizsgálja Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a szisztematikus adatgyűjtés módszereivel gyűjtött adatok elemzésével. Az adatgyűjtés a 2011-es és a 2019-es évek összehasonlítására biztosít lehetőséget. A szegénység szubjektív és objektív okainak összehasonlítása során megállapítható, hogy csupán két tényező (a munkaerőpiaci hátrányok és az alacsony iskolai végzettség) esetén van egyezés. A két felmérés eredményei között több eltérés is tapasztalható, mely a szegénység szubjektív megítélésének a vizsgált időszakban bekövetkezett gazdasági, társadalmi és politikai változások (mint amilyen a kiterjedt családtámogatási intézkedések bevezetése) hatására bekövetkező módosulásával magyarázható.

Kulcsszó: szubjektív szegénység, Borsod-Abaúj-Zemplén megye, szegénység okai, munkaerőpiaci hátrányok

JEL-kód: I32

<https://doi.org/10.32976/stratfuz.2021.23>

Bevezetés

A szegénységnek nem létezik egyetlen, általánosan elfogadott definíciója. Meghatározása és mérése sok nehézséget rejt magában és régóta foglalkoztatja a szegénység csökkentésének stratégiáit kidolgozó kutatókat és törvényhozókat. Egyre nagyobb figyelem irányul az úgynevezett szubjektív szegénységre (Goedhart et al., 1977; Van Praag et al., 1980), mivel egyre inkább terjed az a felfogás, miszerint a szegénység nem kizárólag egy olyan objektív állapot, ami a jövedelemszint alapján meghatározható, hanem az az egyének érzéseitől és a világról alkotott elképzelésitől is függ (Guagnano et al 2013). Több kutatás (Easterlin 1995, Ravallion és Lokshin 2002, Layard 2003, Siposné Nándori 2013) bebizonyította, hogy az objektív jólét (vagyis a jövedelemszint) és a szubjektív jólét (vagyis a boldogságérzet) nem feltétlenül esik egybe, hiszen egy bizonyos jövedelemszint fölött a szubjektív jólét átlagos szintje adott területen élők esetén függetlenné válik az objektív jólétől (vagyis az egy főre eső jövedelemtől). Így jogosan merül fel a kérdés, hogy a szegénység objektív és szubjektív magyarázatai mennyire korrelálnak.

A tanulmányban a szegénység szubjektív megítélését, különösen a szegénység szubjektív okait vizsgálom Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a 2011-ben és 2019-ben gyűjtött adatok alapján. Ezen kívül összevetem a szegénységnek a primer adatgyűjtéssel feltárt szubjektív okait a szegénység irodalmában leírt objektív okokkal.

A szegénység szubjektív megítélésére vonatkozó információkat az úgynevezett szisztematikus adatgyűjtés módszereivel gyűjtöttem. Ezek a módszerek a konszenzus elmélet felhasználásával úgy biztosítják az eredmények elvárt megbízhatóságát, hogy közben szignifikánsan csökken a szükséges minta elemszám. Az alkalmazott módszerek további előnye, hogy sok más, a szegénység szubjektív megítélését vizsgáló kutatással (Kluegel–Smith 1981, Kluegel–Smith 1986, Feather 1974) ellentétben a szegénységnek nem előre meghatározott okairól gyűjt információt, hanem első lépésben az adatközlőktől arról gyűjt információt, hogy mit gondolnak és mi jut eszükbe a szegénységről. Az adatgyűjtés második lépésében ezek alapján kerül sor az említett tételek rangsorolására és elemzésére.

A szegénység okai

Az 1989 utáni gazdasági és politikai változások a szegények számának emelkedéséhez vezettek, amihez nagyban hozzájárult a munkanélküliség gyors emelkedése és a gyorsuló infláció. A szegénység mellett a jövedelemegyenlőtlenségek is megnöttek (Andorka 2006). A lakosság nagy

részének a rendszerváltás következtében csökkent jövedelme és a jóléte, miközben csupán egy szűk elit tudta a vagyonát és a jövedelmét gyarapítani (Bezemer 2006).

Az 1990-es évek végére azonban a szegénység mértékének emelkedése megállt és még a 2000-es évek elején is változatlan szinten maradt (Branyiczki – Gábos 2018). Gábos és Szivós (2002) szerint a szegénységi kockázat mértékét az ezredfordulón a következő tényezők határozták meg:

- munkaerő-piaci helyzet,
- iskolai végzettség,
- területi jellemzők,
- demográfiai tényezők.

Darvas és Tausz (2002) szerint a szegénység főbb meghatározó tényezői:

- gyerekszám,
- lakáskörülmények,
- roma származás.

A romák a legnépesebb és leginkább hátrányos helyzetű etnikai kisebbséget alkotják Magyarországon. A legutóbbi, 2011-es népszámlálás szerint a teljes népesség 3,18%-át teszik ki, a szociológiai becslések szerint viszont az arányuk 8-10% körül alakul (Kimmelman 2008).

Szoboszlai (2004) azt állapította meg, hogy a társadalmi kirekesztettség meghatározói leginkább az alábbiak:

- roma származás,
- diszkrimináció életkor és vallás alapján,
- munkanélküliség,
- hajléktalanság, kirekesztettség.

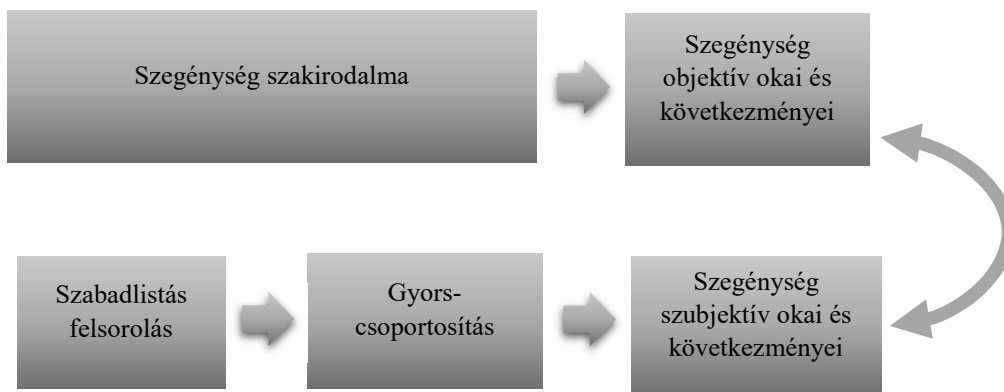
A 2008-as világgazdasági válság hatására Magyarországon nemcsak a jövedelmi szegénység, hanem a jövedelemegyenlőtlenségek és a súlyos anyagi deprivációban szenvedők aránya is megemelkedett. Branyiczki és Gábos (2018) megállapították, hogy 2009 és 2012 között a szegénység leginkább

- az alacsony iskolai végzettségűeket,
- a munkanélkülieket és az inaktívakat,
- a két- és többgyermekeseket, valamint
- a ritkán és közepesen sűrűn lakott települések lakóit sújtotta.

Keller és társai (2006) szerint a vidéki területeken a szegénység még mindig jelentős probléma, amit gyakran a munkaerőpiacról való kirekesztettség, a hosszú távú munkanélküliség és a szociális segélyektől való nagyfokú függés jellemez.

Az alkalmazott módszerek

A kutatás során azt vizsgálom, hogy a szegénység szubjektív értelmezése során a szegénység magyarázatai egybeesnek-e a szegénység szakirodalmában és a statisztikai elemzésekben előforduló okokkal. A kutatás folyamatát az 1. ábra szemlélteti. A szegénység szakirodalmának és a statisztikai elemzések eredményei alapján meghatározhatók a szegénység objektív okai. A szubjektív okok a szegénységről az egyének körében kialakult elképzelések megismerésével ismerhetők meg. A szegénység szubjektív értelmezését a szisztematikus adatgyűjtés módszerével vizsgáltam. Az adatgyűjtés első lépésében az úgynevezett szabadlistás felsorolással a megkérdezettek elképzeléseit gyűjtöttem össze a szegénységgel összekapcsolódó tételekről. Emellett azt is kutattam, hogy mit gondolnak, mi okoz leggyakrabban szegénységet és milyen következményei lehetnek a szegénységnek. A szabadlistás felsorolás alkalmazásának előnye, hogy biztosítja azt, hogy az adatgyűjtés második lépésében valóban a szegénységgel összefüggő, kulturálisan releváns tételekkel dolgozzunk a priori kategóriák helyett (Weller and Romney 1988). Emellett azt is vizsgálom, hogy milyen kapcsolat van a szegénységgel kapcsolatban említett tételek, okok és következmények között.

1. ábra A kutatás folyamata
Figure 1: Flowchart of the research
Forrás: saját szerkesztés

A primer adatgyűjtés második lépésében a szabadlistás felsorolás során gyűjtött tételek rangsorolására kerül sor aszerint, hogy mennyire szorosan, illetve gyakran kapcsolódnak azok a szegénységhez. Emellett a szegénység korábban említett okait és következményeit is rangsorolják az adatközlők a szegénységgel való kapcsolatuk vélt szorossága alapján. A kutatás ezen szakaszában kiemelt fontosságú, hogy a tételleket pontosan ugyanolyan formában használjuk, mint ahogy azokat a szabadlistás felsorolás során az adatközlők említették (azokat sem kijavítani, sem újrakódolni, sem átalakítani nem lehet) (Weller 2007). A tételek, okok és következmények rangsorolása a gyorscsoportosítás módszerével történt, mely módszer alkalmas a hosszú és időigényes rangsorolási feladatoknak az eredmények megbízhatósága szempontjából elengedhetetlen lerövidítésére. A gyorscsoportosítás alkalmazásának másik oka, hogy a 2011-es felmérés is ezzel a módszerrel történt, így az adatok összehasonlíthatóságát a két időszak között ez biztosítja (a 2011-es felmérés módszertanának részletei a Siposné Nándori 2016-ban találhatóak).

A gyorscsoportosítás lényege, hogy az egyes tételeket, okokat és következményeket egy-egy kártyára írjuk és minden adatközlővel folytatott interjú esetén egy kártyát véletlenszerűen kiválasztunk etalonnak. Az adatközlőket arra kérjük, hogy a többi kártyát az etalonhoz viszonyított helyzete szerint két csoportba sorolják: a szegénységgel az etalonnál szorosabb kapcsolatban álló tételek közé, vagy a szegénységgel az etalonnál kevésbé szoros kapcsolatban álló tételek közé. Ezt követően a kialakult két csoportból újra választunk egy-egy etalont és a szétválogatást addig ismétljük, míg az összes tétel rangsorolása meg nem történik (Weller-Romney 1998).

A szisztematikus adatgyűjtés nagy előnye, hogy jelentősen csökkentheti a megbízható adatok eléréséhez szükséges minta elemszámot. Ez azokban az esetekben lehetséges, amikor a szabadlistás felsorolás eredményei alapján az adatközlők átlagos kompetenciája (vagyis a válaszaik közötti egyezőség mértéke) elég magas, az adatközlőket egymástól függetlenül kérdeztük meg és valamennyi kérdés ugyanarra a témakörre vonatkozik (Romney et al. 1986). Mivel a feltételek mindkét vizsgálati évben teljesültek, lehetőség nyílt a szükséges mintanagyság jelentős mértékű csökkentésére.

1. táblázat: A minta összetétele a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei lakosság összetételéhez igazítva
Table 1 Sample decomposition based on the distribution of the population of Borsod-Abaúj-Zemplén County, Hungary

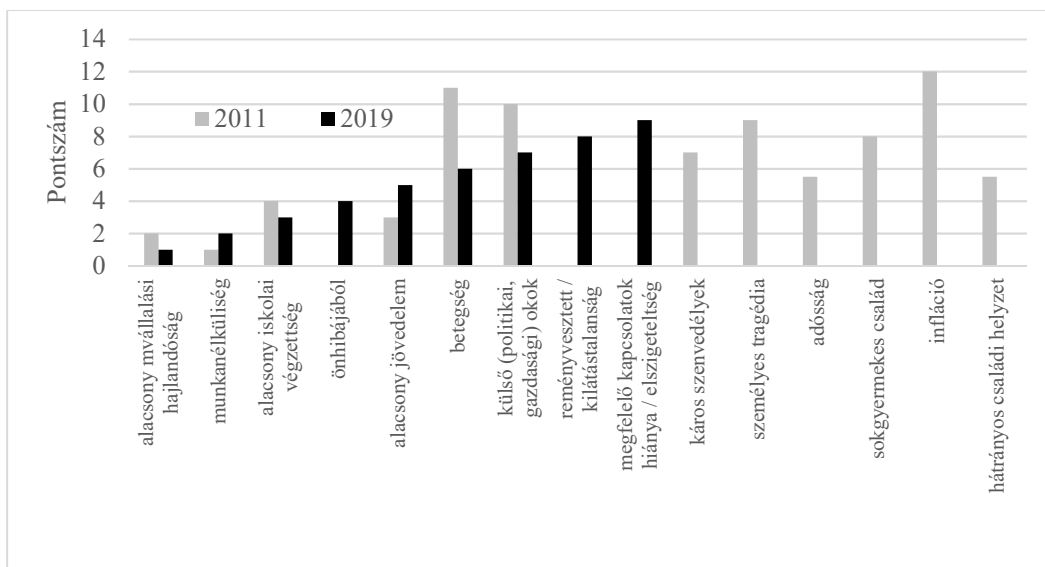
	2011			2019		
	Miskolc	Egyéb város	Község	Miskolc	Egyéb város	Község
Lakosságszám (ezer fő)	167,8	234	284	155,6	224,8	267,8
Mintanagyság a szabadlistás felsorolás esetén	7	10	13	10	14	17
Mintanagyság a kötött interjúknál	5	6	8	4	7	8
A szabadlistás felsorolás során említett tételek száma	52			45		
Átlagos kompetencia	0,7			0,7		
A kötött interjúk során vizsgált tételek száma	17			21		
A szegénységnek a kötött interjúk során vizsgált lehetséges okainak száma	12			9		
A szegénységnek a kötött interjúk során vizsgált lehetséges következményeinek száma	11			10		

Forrás: saját szerkesztés KSH adatok felhasználásával

Az interjúkat 2011 tavaszán, valamint 2019. július és december között végeztem. A két adatgyűjtés legfontosabb jellemzőit az 1. táblázat foglalja össze. Az adatközlőket többlépcsős véletlen mintavétellel választottam ki minden településtípusból, figyelembe véve a lakosságszámot. Az adatgyűjtés során kapott eredményeket a szegénységről rendelkezésre álló statisztikai elemzések eredményével vetem össze. Emellett a Pearson-féle korrelációs együtthatóval vizsgálom a szegénységgel kapcsolatos tételek, a szegénység szubjektív okai és szubjektív következményei közötti kapcsolatot.

Eredmények

2011-ben tizenkét fő okot említettek az adatközlők a szegénység következményeként, 2019-ben pedig csupán kilencet. Ezek közül hat olyan ok szerepel, amely mindkét évben említésre került.

Pontszám: 1 jelöli a szegénység okaként leggyakrabban említett tételt

2. ábra: A szegénység szubjektív okai 2011-ben és 2019-ben

Figure 2: Subjective causes of poverty in 2011 and 2019

Forrás: saját szerkesztés

A két leggyakoribb ok mindkét vizsgált időszakban a „munkanélküliség” és az „alacsony munkavállalási hajlandóság” volt, vagyis a munkaerőpiaci hátrányokat említették a megkérdezettek a szegénység leggyakoribb okaként. Az „alacsony iskolai végzettség” és az „alacsony jövedelem” mindkét évben a 3-5. helyen szerepelt. A „betegséget” és a „külső (gazdasági, politikai) okokat”, bár mindkét évben említették, 2019-ben gyakrabban tekintették a szegénység okának. A betegség a 11. helyről a 6. helyre került, a külső (gazdasági, politikai) okok pedig a 10. helyről a 7-re. A „káros szenvedélyeket”, a „szegényes tragédiát” (mint a válás vagy a hozzátartozó halása), az „adósságot”, a „nagy családot”, az „inflációt” és a „hátrányos családi helyzetet” csupán 2011-ben említették a megkérdezettek. Előfordultak azonban olyan tételek is („reményvesztettség, kilátástalanság”, „megfelelő kapcsolatok hiánya, elszigeteltség”, illetve „önhibájából”), amelyeket kizárólag 2019-ben említettek a szegénység okaként (2. ábra).

A szegénység objektív okai közül kettőt, a „munkaerőpiaci problémákat” és az „alacsony iskolai végzettséget” mindkét vizsgált évben említették a megkérdezettek (2. táblázat). 2011-ben a nagy család a szegénység egyik fő okaként szerepelt az adatgyűjtés során, 2019-ben azonban ez a tétel már nem került említésre a szegénység szubjektív okai között. Ennek oka lehet a Magyarországon bevezetett széleskörű családtámogatási intézkedések (Sági – Lentner – Tatay 2018) köre, melyek jelentős része kifejezetten a három vagy több gyermeket nevelő családok, vagyis a nagy családok számára érhető el.

Egy további változás, hogy míg 2011-ben az elszigeteltséget nem említették a szegénység okaként, addig 2019-ben már ez a tétel is szerepelt a listában. Vannak továbbá olyan tételek is a szegénység szubjektív okai között („betegség”, „káros szenvedélyek”, „személyes tragédia”, „politikai és gazdasági problémák”, „eladósodottság”, „reménytelenség”), amelyek a szegénységi szakirodalomban nem jelennek meg.

2.táblázat: A szegénység objektív és szubjektív okainak összehasonlítása
Table 2 Objective and subjective causes of poverty

Szegénység oka	objektív	szubjektív	
		2011	2019
roma származás	x	-	-
idős kor	x	-	-
lakhatási problémák	x	-	-
elszigeteltség	x	-	x
nagy család	x	x	-
munkaerőpiaci hátrányok	x	x	x
alacsony iskolázottság	x	x	x
területi hátrányok	x	-	-

Forrás: saját szerkesztés Siposné Nándori (2020) és KSH adatok felhasználásával

A szegénység szubjektív okainak korrelációját a szegénységgel kapcsolatos tételekkel és a szegénység szubjektív következményeivel a 3. táblázat szemlélte. Amennyiben az adatközlők az alacsony munkavállalási hajlandóságot a szegénység egyik fő okozójának tartják, úgy a munkanélküliséget a szegénységgel szoros kapcsolatban álló tételként értelmezik. Azok szerint, akik az adósságot emelték ki a szegénység egyik fő okának, a káros szenvedélyek sokszor összekapcsolódnak a szegénységgel. Ebből arra következtethetünk, hogy a káros szenvedélyek üzése gyakran összekapcsolódik az eladósodottsággal. Azok szerint pedig, akik úgy érzik, hogy a szegénység egyik fő oka a nagy család, vagyis a sok gyermek vállalása, a bűnözés a szegénység egyik leggyakoribb következménye.

3.táblázat A szegénység szubjektív okai, a szegénységgel kapcsolatos tételek és a szegénység szubjektív következményei közötti korrelációs együtthatók (zárójelben a szignifikancia szintek)

Table 3 Significant Pearson's correlation among the causes of poverty, poverty related items, and the consequences of poverty (significance levels in brackets)

Szegénység szubjektív oka	Egyéb tétel	Pearson-féle korreláció (szignifikancia)
Alacsony munkavállalási hajlandóság	Munkanélküliség	0,520 (0,022)
Adósság	Káros szenvedélyek	0,491 (0,033)
Nagy család	Következmény: bűnözés	0,475 (0,040)
Nagy család	Ok: munkanélküliség	0,630 (0,004)
Káros szenvedélyek	Következmény: bűnözés	0,467 (0,044)
Személyes tragédia	Ok: betegség	0,719 (0,001)

Forrás: saját szerkesztés

A sok gyermek vállalását a szegénység okaként említők továbbá a munkanélküliséget is a szegénység egyik gyakori okának tartják. A nagy család és a munkanélküliség tehát a szegénység okaként gyakran összekapcsolódik. További szignifikáns összefüggés, hogy a káros szenvedélyeket fontos szegénységi kockázatnak tekintők a bűnelkövetést a szegénység egy lényeges következményének tartják. Tehát a szegénység szubjektív megítélése alapján a káros szenvedélyek gyakran vezetnek bűnelkövetéshez az elszegényedésen keresztül. Végezetül szignifikáns kapcsolat van a személyes tragédiát a szegénység egyik fő okaként feltüntetők és a betegséget a szegénység következményeként említők között. Tehát azok, akik valamilyen személyes tragédiával (válás, családtag elhalálása, stb.) magyarázzák a szegénységet, sokszor a

betegséget tekintik egyik fő következménynek, vagyis a személyes tragédiák sokszor betegséghez vezetnek.

Összegzés

A bemutatott kutatási eredmények alapján megállapítható, hogy a szegénység objektív és szubjektív meghatározói nem esnek egybe. Csupán két olyan szegénységet meghatározó tényezőt sikerült azonosítani, amely mind a szegénységgel kapcsolatos objektív elemzésekben, mind a szegénység szubjektív megítélésében szerepel: a munkaerőpiaci hátrányokat (különösen a munkanélküliséget és az alacsony munkavállalási hajlandóságot), valamint az alacsony iskolai végzettséget.

A szegénység szubjektív okainak a más szegénységi jellemzőkkel való kapcsolatának vizsgálata során megállapítást nyert, hogy a káros szenvedélyek üzése a megkérdezettek véleménye szerint gyakran vezet törvényszegéshez és bűnözéshez, valamint eladósodottséghez. A szenvedélybetegségek (melyek közül az alkoholizmust és a dohányzást említették leggyakrabban) tehát amellet, hogy fontos szegénységi kockázatot rejtenek magukban, gyakran együtt járnak eladósodottséggel és bűnözéssel.

Ezen kívül 2011-ben a megkérdezettek véleménye szerint a sok gyermek vállalása gyakran együtt járt a bűnözéssel és a munkanélküliséggel. 2019-ben ilyen jellegű kapcsolat már nem volt kimutatható, ugyanis a sok gyermek vállalását csupán 2011-ben említették a megkérdezettek szegénységi kockázatként. 2019-ben ez a tétel már nem szerepelt a szegénység okai között. A változást a Magyarországon az utóbbi években bevezetett családtámogatási rendszerek okozhatták, amelyek jelentős része kifejezetten a nagycsaládosoknak nyújt anyagi segítséget.

A bemutatott kutatás a későbbiekben tovább bővíthető, és Magyarország többi megyéjére is kiterjeszthető annak érdekében, hogy az egész országra vonatkozó következtetések is levonhatók legyenek, valamint regionális különbségek is feltárhatók legyenek a szegénység szubjektív megítéléséről.

A koronavírus járvány és az azzal együtt járó gazdasági és társadalmi változások módosíthatják a szegénység szubjektív megítélését. Ennek vizsgálata az adatgyűjtés Borsod-Abaúj-Zemplén megyei megismétlését indokolja a jövőben.

Irodalomjegyzék

- ANDORKA R. (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Osiris Kiadó, Budapest.
- BEZEMER D. J. (2006): Poverty in Transition Countries. *Journal of Economics and Business*, 9(1) 11-35.
- BRANYICZKI R. – GÁBOS A. (2018): A szegénység dinamikája a válság időszakában Magyarországon. *Társadalmi Riport 2018*. 125–143.
- DARVAS Á,-TAUSZ K (2002): A gyermekek szegénysége. *Szociológiai Szemle*, 4. 95–120.
- EASTERLIN, R. A. (1995): *Will Raising the Incomes of All Increase the Happiness of All?* *Journal of Economic Behavior and Organisation*, 27, 35-47.
- FEATHER, N. T. (1974): Explanations of poverty in Australian and American samples: The person, society, or both?. *Australian Journal of Psychology*, 26(3). 199–216.
- GÁBOS A. – SZIVÓS P. (2002): A jövedelmi szegénység alakulása, a gyermekes családok helyzete. In: *Társadalmi Riport 2002*. Budapest: TÁRKI. 42–59.
- GOEDHART, TH.-HALBERSTADT, V.-KAPTEYN, A.-VAN PRAAG, B. M. S. (1977): The Poverty Line: Concept and Measurement. *The Journal of Human Resources*, 12, 503-520.
- GUAGNANO, G.-SANTARELLI, E.-SANTINI, I. (2013): Subjective poverty in Europe: the role of household socioeconomic characteristics and social capital. Sapienza Università di Roma. *Working paper* n. 113.

- KELLER J.-KOVÁCS K.-RÁCZ K.-SWAIN, N.-VÁRADI M. (2016): Workfare Schemes as a Tool For Preventing the Further Impoverishment of the Rural Poor. *Eastern European Countryside*, 22(1). 5-26.
- KIMMELMAN, M. (2008): In Hungary, Rome Get Art Show, Not a Hug. *The New York Times*. Utolsó letöltés: 2020. július 21.
- KLUEGEL, J. R.-SMITH, E. R. (1981): Beliefs about Stratification, *Annual Review of Sociology*, 7. 29-56.
- KLUEGEL, J. R.-SMITH, E. R. (1986): *Social institutions and social change. Beliefs about inequality: Americans' views of what is and what ought to be*. Aldine de Gruyter.
- LAYARD, R. (2003): *Happiness—has social science a clue? Lionel Robbins memorial lectures Centre for Economic Performance*. London School of Economics.
- RAVALLION, M. - LOKSHIN, M. (2002): *Self-rated economic welfare in Russia*. *European Economic Review*, 46, 1453-1473.
- ROMNEY, A. K.-WELLER, S. C.-BATCHELDER, W. H. (1986): Culture as consensus: a theory of culture and informant accuracy. *American Anthropologist*, New Series, 88. 313–338.
- SÁGI J.-LENTNER CS.-Tatay T. (2018): Family Allowance Issues. Hungary in Comparison to Other Countries. *Civic Review*, 14. 290-301 Special Issue <https://doi.org/10.24307/psz.2018.0419>
- SIPOSNÉ NÁNDORI E. (2020): Perceived Causes and Consequences of Poverty in a Peripheral County of Hungary, In: R. P. Manas (ed.) *Proceedings of ISERD International Conference Rome, Italy*. Bhubaneswar, India: Institute for Technology and Research (ITRESEARCH). 52-57.
- SIPOSNÉ NÁNDORI E. (2013): Szegénység és boldogság-érzet területi különbségei Európában és a világon. *Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek*, 10(2). 90–99.
- SIPOSNÉ NÁNDORI E. (2016): How Did Subjective Well-Being Change in Hungary Due to the Economic Crisis? *Social Indicators Research*, 126(1). 241-256. <https://doi.org/10.1007/s11205-015-0878-9>
- SIPOSNÉ NÁNDORI E. (2020): Perceived causes and consequences of poverty in a peripheral county of Hungary. *International Journal of Management and Applied Science*, 6(12). 51–57.
- SZOBOSZLAI ZS (2004): Szegénység, marginalizáció, szegregáció. Adalék a társadalmi egyenlőtlenségek értelmezéséhez. *Tér és Társadalom*, 18(3) 25-42. DOI: 10.17649/TET.18.3.956.
- VAN PRAAG, B. M. S. (1971): The welfare function of income in Belgium: An empirical investigation. *European Economic Review*, 2. 337–369.
- WELLER, S. C. (2007): Cultural consensus theory: Applications and frequently asked questions. *Field Methods*, 19. 339–368.
- WELLER, S. C., ROMNEY A. K. (1988): Systematic data collection. *Qualitative research methods*, Volume 10. Newbury Park: Sage Publications.

Tokár-Szadai Ágnes

Társadalmi vállalkozások tanácsadási igényének változása Északkelet-Magyarországon 2015 és 2020 között

A szerző 33 társadalmi vállalkozóval 2020-ban készített mélyinterjú alapján bemutatja, hogy milyen tényezők akadályozzák leginkább a társadalmi vállalkozások működését, milyen területeken igényelnek vezetési tanácsadási szolgáltatást, mennyire elégedettek a kapott szolgáltatással, milyen változás figyelhető meg a korábbi 2015-ben 16 társadalmi vállalkozással végzett mélyinterjúk kutatásához képest. A társadalmi vállalkozások számára nyújtott tanácsadás speciális elemeinek megfogalmazásához kontrollcsoportként egy korábbi, 2018-19-es, országos kérdőíves felmérés eredményit alkalmazza, melyben 374 vállalkozó, közülük 117 tanácsadási szolgáltatást már igénybevevett ügyfél vett részt. A tanácsadók főként finanszírozási források felkutatásában, és támogatók megszerzésében segíthetnek a társadalmi vállalkozásokat, valamint a marketing tevékenységük kiterjesztésében, ami nélkülözhetetlen volna az általuk fontosnak tartott társadalmi céljuk népszerűsítésében, különösen a fiatalok körében. A társadalmi vállalkozások egyértelműen a személyes kapcsolatokat részesítik előnyben: meghatározó hányaduk helyi kis és közepes méretű vagy egyéni tanácsadó szolgáltatását veszi igénybe, akikkel többségében elégedettek. A társadalmi vállalkozások tanácsadási igénye az elmúlt 5 évben erőteljesen a működési tanácsadási területek irányába tolódott el, itt már megközelíti a kontrollcsoport értékét. A tanácsadók konkrétabb, könnyebben beépíthető, megoldásra orientáltabb javaslatokkal jobban meg tudnának felelni az ügyfelek igényeinek.

Kulcsszavak: társadalmi vállalkozás, vezetési tanácsadás, empirikus felmérés, Északkelet-Magyarország

JEL kód: L84, M53, O15

<https://doi.org/10.32976/stratfuz.2021.24>

Bevezetés: A társadalmi vállalkozás meghatározása

A társadalmi vállalkozások tanácsadás iránti igényeinek vizsgálathoz meg kell határoznunk, hogy mit is értünk „társadalmi vállalkozás” alatt. A társadalmi vállalkozás, mint alulról szerveződő, nem profitorientált gazdálkodás négy fő narratíváját mutatja be Mihály Melinda: „az Amerikában gyökerező társadalmi vállalkozó (fókuszban az egyén) és a társadalmi vállalkozás (fókuszban a piaci jövedelem) narratíva, az EMES európai megközelítése (új jóléti állam), illetve a Globális Északon és Délen egyaránt gyökerező társadalmi vállalkozás narratíva (szolidáris gazdaság és közösségi gazdaság mozgalmak). A különböző narratívák közös pontja, hogy egy „emberibb” gazdaságot vetítenek előre, viszont abban akár ellent is mondanak egymásnak, hogy milyen ez az „emberibb” gazdaság és hogy hogyan jutunk el addig” (Mihály, 2017, p. 101). „A társadalmi vállalkozás és a társadalmi vállalkozó szellem sokféle koncepciója mélyen abban a szociális, gazdasági, politikai és kulturális környezetben gyökerezik, amelyben ezek a hajtóerők jelen vannak.” (Defourny-Nyssens, 2012, p. 20) Ez azt is magában hordozza, hogy a társadalmi vállalkozások fejlesztésének támogatása helyi környezetbe ágyazottan létezhet.

Európában az EMES Európai Kutató Központ alakította ki a társadalmi vállalkozások elemzésének első elméleti és gyakorlati mérföldköveit (Borzaga – Defourny, 2001). Kiemelkedő jelentőségű a társadalmi vállalkozások egységes európai megítélése és tanácsadás iránti igényeinek vizsgálata szempontjából is az EU 2011-ben a „Social Business Initiative” intézkedés csomag kertében elfogadott definíciója, melyet az Európai Bizottság 2019-es társadalmi vállalkozósokról készített magyar ország jelentése is alkalmaz. „Az SBI szerint a társadalmi vállalkozás olyan vállalkozás: amelynek elsődleges célja a társadalmi hatás elérése, nem pedig a tulajdonosok és a részvényesek számára nyereség generálása; amelynek nyereségét elsősorban e

társadalmi célok elérése érdekében forgatják vissza, amely felelősségteljes, átlátható és innovatív módon irányított, különösen az üzleti tevékenység által érintett munkavállalók, ügyfelek és érdekelt felek bevonása révén.” (Európai Bizottság 2019, 26)

Társadalmi vállalkozás bármilyen típusú szervezet lehet, ha van társadalmi célja és kimutatható társadalmi hatása, valamint a piacról, értékesítésből vagy szolgáltatásnyújtásból származó bevétele. Dees és Anderson (2006) szerint: “Az első motiváció a non-profit szervezetek bevételi körének kibővítéséhez fűződő érdekekhez köthető, a célból, hogy kiegészítsék az adományozóktól (donoroktól) vagy az állami szférából származó bevételeiket. (...) A második motiváció a for-profit üzleti vállalkozások vezetőinek azon szándékához köthető, amellyel a szociális vagy társadalmi szolgáltatások népszerűsítését tűzték ki célul.” (p. 41-42) „A magyar valóság az, hogy most társadalmi vállalkozásként a noprofit szervezetek is beleférnek. A civil szervezeteknél egy szemléletváltás fog bekövetkezni, nagyon sok civil szervezet próbálja meg piacosítani a tevékenységét, igaz sokszor kényszerből, és társadalmi vállalkozásokká válnak.” (G. Fekete et al. 2017, p. 11)

Defourny and Nyssens a társadalmi vállalkozások három dimenzióját emelik ki: “Gazdasági és vállalkozási dimenzió: Folyamatos termék előállítás és/vagy szolgáltatásnyújtás; Gazdasági kockázatvállalás; Fizetett munkaerő. Társadalmi dimenzió: A közösség javának szolgálása explicit célja a szervezetnek; Állampolgárok egy csoportja vagy a civil szektor szervezetei által indított kezdeményezés; Korlátozott profitelosztás. Részvételi dimenzió: Magas szintű autonómia; Nem tőketulajdonon alapuló döntéshozatali jogosultság; Részvételi jelleg, amely bevonja a vállalkozás különböző érintettjeit.” (Defourny and Nyssens 2014, p. 48) A szolidáris gazdaság kutatói nagy hangsúlyt helyeznek a részvételi demokráciára. Laville (2014, p. 106) különbséget tesz a „filantropikus” és a „demokratikus” szolidaritás között és hangsúlyozza, hogy a társadalmi vállalkozásoknak szervezőeleme a demokratikus szolidaritás. A „... filantropikus szolidaritás a társadalmi hierarchia mechanizmusainak és a közösség társadalmi szövetébe épült egyenlőtlenség fennmaradását eredményezi.” (Laville 2014, p. 106) Ezzel szemben a demokratikus szolidaritást követők a jogi egyenlőséget vallják, esélyt teremtve a “kedvezményezettjeinek” emancipációjára (Laville 2014).

A társadalmi vállalkozások vállalkozói megközelítést és módszereket alkalmaznak társadalmi problémák megoldása és pozitív társadalmi változások elérése érdekében (Szegedi, Fülöp, Bereczk, 2015). A társadalmi vállalkozók azok, „akik vállalkozói tehetségüknek köszönhetően megoldják a legégetőbb társadalmi problémákat. A teljes szociális szektor forradalmasítása érdekében az innovatív megoldásokat részesítik előnyben. A Társadalmi Vállalkozók ösztönzik a változást és felkészítik társadalmunkat a jövőre. Nem a szociális-jóléti programok alternatívájaként tekintenek magukra, sokkal inkább a rendszert megfiatalító erőként.” (Ashoka, 2020). Megjelent a hazai szakirodalomban a „másért vállalkozók” kifejezés: „Olyan szervezeteket, amelyek gazdaságilag életképesek, fő céljuk azonban nem a pénzben kifejezhető nyereség maximalizálása, hanem valami – erkölcsi értelemben – magasabb rendű jó” (Tóth, 2007, 89).

A vezetési tanácsadás fogalma, területei, értékelése

A vezetési tanácsadás a szervezetek számára értékteremtés, a tanácsadó tudást, technikákat, eszközöket használ fel ennek érdekében. A tanácsadási szakma elnevezése a hazai és nemzetközi szakirodalomban nem egységes, számos megközelítési mód, és meghatározás létezik (Tokár-Szadai, 2012). Jelen tanulmányban, és az alapjául szolgáló felmérésekben Kubr megközelítését alkalmazom, aki a következő fogalmat használja a tanácsadással kapcsolatban: „A vezetési tanácsadás egy olyan független, szakértői szolgáltatás, melyet szervezetek és azok vezetői számára nyújtanak abból a célból, hogy segítsék a szervezeteket céljaik elérésében, a problémák feltárásában, megoldásában, új lehetőségek felkutatásában és azok megoldásában, a szükséges tudás elsajátításában és a változások megvalósításában.” (Kubr, 2002, 10)

A klasszikus értelemben vett, szigorúan értelmezett vezetési tanácsadás (management consulting) jelentése az elmúlt évtizedekben jelentősen kibővült, és a kereslet az újabb területek irányába tolódott el. Habár több mint fél évszázada kialakult vezetési tanácsadási szövetségek elnevezésüket nem változtatták meg, de hangsúlyozzák, hogy tevékenységük komplexebbé vált, és folyamatosan fejlődik. Így a „management consulting” kifejezés jelentése is változik. A tanácsadási piacon jelenlévő tendenciákat figyelembe véve változtatta meg a FEACO³ kategóriáit 2014-ben, ezt foglalja össze az 1. táblázat:

1. táblázat: A tanácsadás területei FEACO 2014-től
 1. Table: Management consulting services by service line FEACO 2014-

Stratégiai tanácsadás <ul style="list-style-type: none"> - Stratégiai tervezés - Üzleti tervezés - Fúziók, felvásárlások - Piackutatás, piac elemzés - Szervezet- és működés irányítás 	Humán erőforrás tanácsadás <ul style="list-style-type: none"> - HR és változásmenedzsment tanácsadást - Oktatás, tehetségfejlesztés - Jövedelem, jutalmazás, juttatások, nyugdíj és kompenzációs tanácsadás - Outplacement - Executive coaching
Működési (operatív) tanácsadás <ul style="list-style-type: none"> - Beszerzés és ellátáslánc menedzsment - K+F - Ellátáslánc menedzsment - Folyamatátalakítás (BPR, CRM) 	Informatikai tanácsadás <ul style="list-style-type: none"> - Informatikai stratégiai tanácsadás - IT biztonsági tanácsadás - Rendszerfejlesztés, rendszerintegráció
Értékesítési és marketing tanácsadás <ul style="list-style-type: none"> - Értékesítés marketing tanácsadás, - Értékesítési csatorna kezelés - Termékportfólió és branding tanácsadás - Digitális marketing tanácsadás 	Pénzügyi és kockázati tanácsadás <ul style="list-style-type: none"> - Pénzügyi és piaci elemzések tanácsadása - Szabályozási tanácsadás - Pénzügyi kockázati tanácsadás - Adótanácsadás
Egyéb tanácsadás <ul style="list-style-type: none"> - Outsourcing - Egyéb szakmai tanácsadás 	

Forrás: FEACO 2014-2019

Jelen tanulmányban és az alapjául szolgáló felmérésekben a vezetési tanácsadás területei a FEACO kategória rendszere alapján kerültek meghatározásra. A korábbi felmérésekkel való összehasonlíthatóság érdekében az értékesítés és marketing, valamint a pénzügyi és kockázati tanácsadási területek nem külön, hanem a stratégiai tanácsadás részeként szerepelnek (mivel a korábbi FEACO felmérésekben is ott tartották nyilván).

Az értékelés alapvető funkciója annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy teljesültek-e a szerződésben foglaltak. A különböző szakemberek egyetértenek abban, hogy a tanácsadás eredményessége csak részben függ a feladat megoldása során alkalmazott konkrét módszerektől. Legalább ugyanilyen fontos az eredményesség szempontjából a tanácsadó és ügyfele között kialakult jó együttműködés (Poór, 2010). Annak megállapítása, hogy milyen mértékben valósult meg a kitűzött cél, meglehetősen bonyolult feladat. Csak nagyon ritkán valósul meg száz százalékban a korábban elképzelt „új helyzet”. A folyamat, az együttműködés során gyakran

³ European Federation of Management Consultancies Associations (Európai Tanácsadó Szervezetek Szövetsége)

merül fel újabb probléma, illetve a kezdeti szakaszban még nem látható egyéb momentum. A tanácsadás végső célja nem a munkatervben, illetve ajánlatban megfogalmazott célok maradéktalan teljesítése, hanem a vállalkozás összeredményességének, értékének, versenyképességének növelése (Tokár-Szadai, 2014).

Az empirikus felmérések módszertani háttere

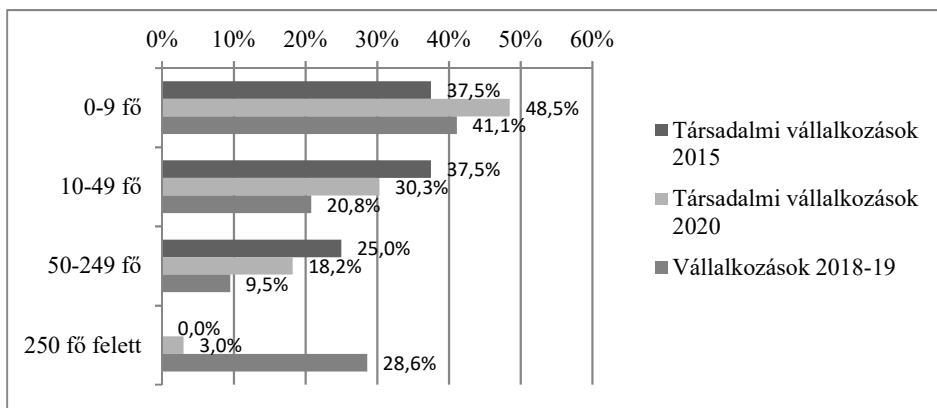
A társadalmi vállalkozások tanácsadási igényire és tapasztalataira irányuló kutatás félig strukturált mélyinterjú keretei között zajlott. A kérdések három témakör köré csoportosultak 2020-ban:

1. **Általános kérdések, háttér információk:** a vállalkozás székhelyének települése, tevékenységi köre, tervezi-e a tevékenységi körének változtatását (bővítést, szűkítést), milyen a társasági formája a vállalkozás foglalkoztatottjainak a száma, a munkatársak képzettsége, tervezi-e a munkatársak számának változtatását (növelését, csökkentését), véleménye szerint akadályozzák-e, ha igen, elsősorban milyen tényezők a vállalkozás működését, a vállalkozás tagja-e valamilyen hálózatnak együttműködésnek (vagy tervezik-e a tagságot);
2. **A társadalmi vállalkozások tanácsadási igényére, tapasztalataira vonatkozó kérdések:** Igénybe vették-e már tanácsadó szolgáltatását, ha igen, milyen gyakorisággal; Amennyiben igénybe vette már, vagy tervezi igénybe venni, milyen módon lépett (lép) vele kapcsolatba, milyen szempontok szerint választ tanácsadót (különböző szempontok mennyire fontosak a választásban), milyen méretű tanácsadót választott/választ, melyik régióból; milyen okból és milyen céllal veszi igénybe a szolgáltatást; Milyen területeken vette igénybe és tervezi igénybe venni a szolgáltatást; Milyen nagyságrendű szolgáltatást vett igénybe; A tanácsadási igény változtatását (növelését, csökkentését) tervezi-e; Mennyire volt elégedettek a kapott szolgáltatással (milyen tapasztalatokat szerezt), mennyire volt elégedett a tanácsadóval (milyennek értékeli a kapcsolatát a tanácsadóval, és a tanácsadó szakmai kompetenciáját); Mennyire volt elégedett a kapott szolgáltatással (az ár-teljesítmény viszonyal, a javaslat megoldásra orientáltságával); Ha nem vette igénybe tanácsadó szolgáltatását, mi ennek az oka; Vannak-e fenntartásai, ha igen, milyenek a tanácsadó cégekkel kapcsolatban;
3. **A társadalmi vállalkozások jövőképre vonatkozó kérdések:** Igénybe vett-e/venne-e digitális tanácsadást; Véleménye szerint mely tényezők, körülmények akadályozzák leginkább a vállalkozása működését; Melyek a továbbfejlődés lehetőségei;

A kutatás keretében 2015-ben 16 társadalmi vállalkozást választottunk ki és kerestünk fel személyesen, akik mindnyájan nyitottak és segítőkészek voltak, mélyinterjú keretében fejtették ki véleményüket (Tokár-Szadai, 2015). 2020 elején még személyesen (14 vállalkozás), áprilistól a COVID19 járvány miatti korlátozások következtében a felmérésre már online módon került sor (skype illetve zoom alkalmazás segítségével 19 vállalkozás), összesen tehát 33 társadalmi vállalkozás vállalta a kutatásban való részvételt. Területi elhelyezkedésük szerint főként (76%) Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből, 9,1% Szabolcs-Szatmár-Bereg, 6,1% Hajdú-Bihar megyékből, 6,1% Budapestről, és 3% Somogy megyéből. A megvizsgált társadalmi vállalkozások több mint fele (51,5%-a) megyeszékhelyen, 48,5%-a megyeszékhelyen kívüli, periférikus társágban található. Társasági formájukat vizsgálva: 9 nonprofit Kft, 6 egyesület, 6 alapítvány, 6 szociális szövetkezet és 6 egyéb.

A társadalmi vállalkozások számára nyújtott tanácsadás speciális elemeinek megfogalmazásához kontrollcsoportként egy korábbi, 2018-19-es, országos kérdőíves felmérés (Poór et al. 2020) eredményi kerültek alkalmazásra, melyben 374 vállalkozó, közülük 117 tanácsadási szolgáltatást már igénybevett ügyfél vett részt. A vállalkozások kiválasztása nem reprezentatív mintavétellel, hanem úgynevezett hólabda módszerrel történt. Az összehasonlíthatóság teljes mértékben nem biztosítható, mivel egyik felmérés sem reprezentatív, valamint eltér egymástól a felmérés helye és ideje is, de a tendenciákra következtethetünk: hipotézisek megfogalmazásra alkalmas, amely a későbbiekben egy újabb kutatás kiindulópontja lehet.

A megvizsgált társadalmi vállalkozások (2015 és 2020) és a kontrollcsoport foglalkoztatottak száma szerinti megoszlását szemlélteti az 1. ábra.

1. ábra: A megvizsgált társadalmi vállalkozások (2015 és 2020), valamint a kontrollcsoport (2018-19) létszám szerinti megoszlása

Figure 1. The breakdown of the surveyed social enterprises (2015 and 2020) and the 'control group' (2018-19) by size (number of employees)

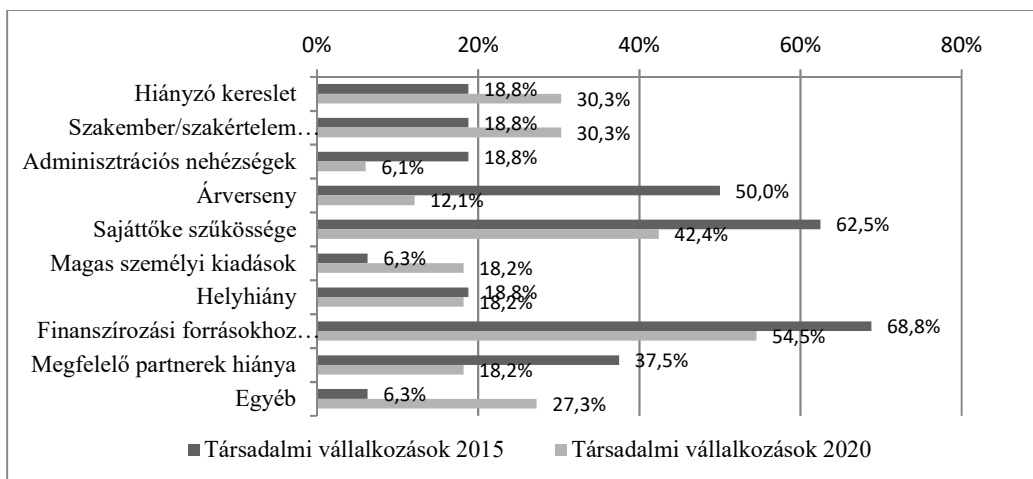
Forrás: saját szerkesztés

A mintába bevont vállalkozások valamennyi létszám kategóriát képviselnek, a nagyobb vállalkozások országos arányukhoz képest felülreprezentáltak (9,5% közepes, 28,6% nagyvállalat), de főként mikro (41,1%) és kisvállalkozások (20,8%) vettek részt a kérdőíves felmérésben. A mélyinterjú keretében megvizsgált társadalmi vállalkozások háromnegyede mikro és kisvállalkozás (75% 2015-ben, 2020-ban 78,8%), negyede közép vállalkozás (25%) 2015-ben, 18,2%-a 2020-ban, és mindössze 3% nagyvállalat 2020-ban.

A kérdőívekkel nyert adatok feldolgozása SPSS 14.0 program alkalmazásával keresztábra elemzéssel (függetlenségvizsgálattal), varianciaanalízissel, valamint korrelációelemzéssel történt, a társadalomtudományi kutatásokban szokásos 5%-os szignifikancia szinten. A 2020-ban elvégzett mélyinterjú kiértékelése még folyamatban van. Jelen tanulmányban célok a társadalmi vállalkozások működését akadályozó tényezők kiemelése, annak vizsgálata, hogy milyen területeken vették igénybe a szolgáltatást, az milyen eredményre vezetett, vannak-e fenntartásaik, ha igen, milyenek a tanácsadó cégekkel kapcsolatban.

A társadalmi vállalkozások tanácsadási igényei

A megvizsgált társadalmi vállalkozások által 2015-ben és 2020-ban említett, a működésüket akadályozó tényezőket szemlélteti a 2. ábra a válaszadók %-ában:

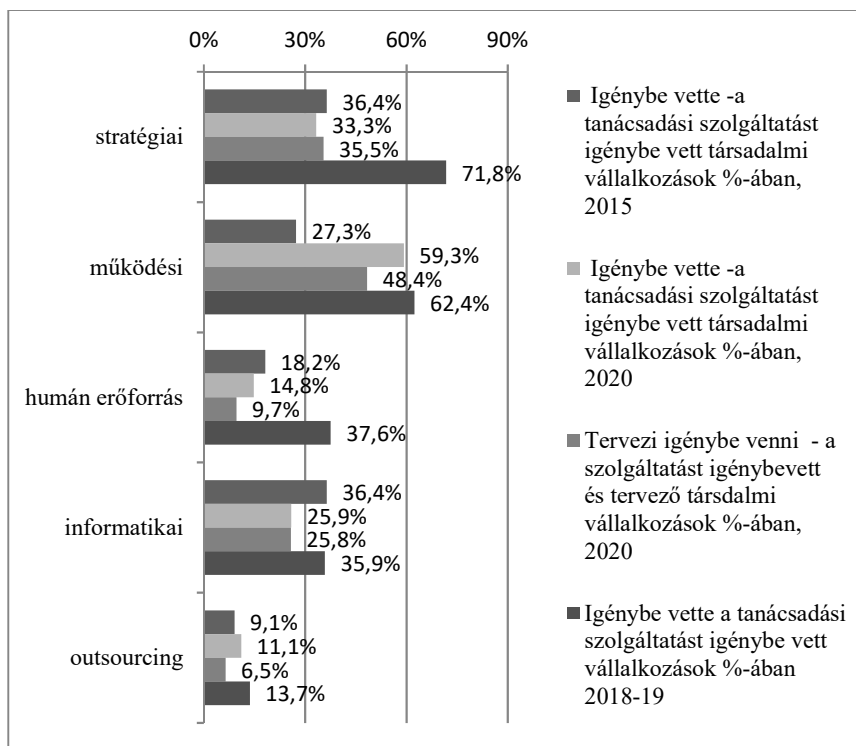

2.ábra: A társadalmi vállalkozások működését akadályozó tényezők a válaszadók %-ában 2015-ben és 2020-ban

Figure 2. Factors hindering the operation of social enterprises in per cent of the respondents in 2015 and 2020

Forrás: Saját szerkesztés

A kutatásban résztvevő társadalmi vállalkozások által említett akadályozó tényezők jelentősen változtak a két vizsgálat között eltelt 5 évben. 2015-höz képest jelentősen javult a helyzet, de még továbbra is a legnagyobb problémát a társadalmi vállalkozások számára a finanszírozási forrásokhoz való hozzájutás és a saját tőke szűkössége jelenti (a megkérdezettek 54,5%-a illetve 42,4%-a említette problémaként). Az árversenyt valamint a megfelelő partnerek hiányát 2015-ben még komoly gondként jelezte a mélyinterjúban a megvizsgált társadalmi vállalkozások fele illetve több mint harmada, ezek problémaként való érzékelése jelentősen csökkent, az adminisztrációs nehézségek tekintetében szintén. Ugyanakkor jelentősen növekedett a hiányzó kereslet, a szakértelem hiánya, és az egyéb tényezők szerepe is, a COVID-19 járványhelyzet miatti korlátozások jelentős problémát jelentenek valamennyi vállalkozás számára. A mélyinterjúban többen jelezték, hogy a legnagyobb problémát a járványhelyzet miatti piac bizonytalansága, a fizetőképes kereslet csökkenése, az anyagi források szűkössége és kiszámíthatatlansága a munkaerő és szakértelem hiánya jelenti: „munkaerőhiány, értékesítő kolléga, aki piacfelkutatással tud foglalkozni” valamint „nehéz jó marketingcsatornákat találni, támogatókat találni, eljutni a megfelelő célcsoporthoz.” Többen panaszkodtak a „pályázati források elérhetetlensége” miatt. A megvizsgált társadalmi vállalkozások által igénybe vett (2015 és 2020) és tervezett (2020) valamint a kontrollcsoport által igénybe vett (2018-19) tanácsadási szolgáltatások területenkénti arányát szemlélteti a 3. ábra a szolgáltatást igénybe vett illetve tervező vállalkozások %-ában:

3.ábra: A társadalmi vállalkozások által igénybe vett (2015 és 2020), valamint a kontrollcsoport által igénybe vett (2018-19) tanácsadási szolgáltatások területenkénti aránya a szolgáltatást igénybe vett vállalkozások %-ában

Figure 3. The breakdown of the consulting services by service line that are applied and planned by social entrepreneurs (2015 and 2020) and applied by the 'control group' (2018-19) per cent of the surveyed clients

Forrás: Saját szerkesztés

A társadalmi vállalkozások és a kontrollcsoport tanácsadási területek iránti igénye jelentősen eltér egymástól felmérésünk szerint. A vállalkozások körében a legnépszerűbb tanácsadási területek 2015-höz hasonlóan továbbra is a stratégiai és működési tanácsadás. A kérdőívet kitöltő vállalkozók majdnem kétharmada mindkét területen igénybe vette a szolgáltatást. A válaszadók több mint harmada (37,5%) humánerőforrás-gazdálkodás, 35,9% informatikai területen bízott meg tanácsadót.

A társadalmi vállalkozások körében jelentősen növekedett a működési tanácsadás népszerűsége, 2020-ban már megközelítette a kontrollcsoportot (59,3%). Az outsourcing egy kicsit nőtt, a többi területek népszerűsége egy kicsit csökkent, valamennyi a kontrollcsoport alatt marad. A legjelentősebb az eltérés a stratégiai tanácsadás területén a kontrollcsoport vállalkozásainak meghatározó hányada (71,8%) igénybe vette a tanácsadó szolgáltatását stratégiai területeken, a társadalmi vállalkozásoknál ez az arány mindössze 33,3%. Nem szívesen fordulnak külső tanácsadóhoz stratégiai kérdésekben, szeretik azt maguk megoldani.

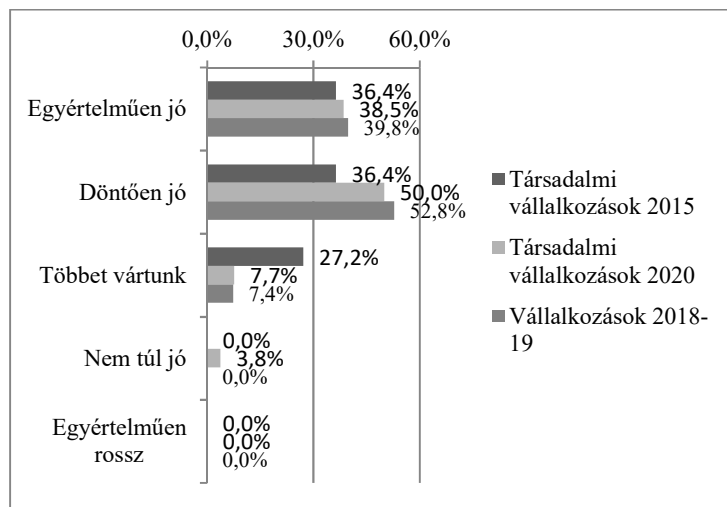
A társadalmi vállalkozások körében tervezett szolgáltatásokat vizsgálva nem várható jelentős változás, a működési a humánerőforrás tanácsadás és az outsourcing iránti igény kismértékű csökkentését tervezik. Az óvatos, visszafogott tervezés a COVID-19 járvány miatti bizonytalansággal magyarázható, a mélyinterjúban többen jelezték, hogy ebben a bizonytalan helyzetben nem tudnak tervezni.

A társadalmi vállalkozások tanácsadói szolgáltatás igénybevételével kapcsolatos tapasztalatai

2020-ban a felmérésben részt vett társadalmi vállalkozók meghatározó hányada 81,8%-a, 27 vállalkozás igénybe vette már tanácsadó szolgáltatását, tehát vannak a tanácsadói szolgáltatással kapcsolatban személyes tapasztalatai, benyomásai. 14-en alkalmanként, szükség esetén veszik igénybe a szolgáltatást (51,8%), 1 vállalkozás eddig csak egyszer vette igénybe (3,7%), 6-an folyamatosan kapcsolatban vannak tanácsadóval (22,2%), 10-en a könyvelőjük véleményét rendszeresen kikérik gazdasági kérdésekben (37%). 12,1% (4 vállalkozás) még nem vette igénybe, de tervezi: a tanácsadói szolgáltatással kapcsolatos várakozásai értékelhetők. 2-en nem vették igénybe, és nem is tervezik: ebben a körben csak az előítéletek értékelése lehetséges.

A szolgáltatást már igénybevett (27) és igénybevételre tervező (4) társadalmi vállalkozások (31) meghatározó hányada 83,9%-a kis- és közepes méretű tanácsadó vállalkozást bízott meg vagy tervez megbízni (ezek meghatározó hányada, 84,6%-a ügyfele saját régiójából való). Egyéni tanácsadóval (is) 51,6%-nak van tapasztalata (ezek háromnegyede szintén az ügyfél saját régiójából való). Multinacionális tanácsadóval mindössze 2 társadalmi vállalkozásnak volt/van kapcsolata (6,4%) a felmérésünkben. Az igénybevétel többségében személyes módon zajlott, összesen 2 alany jelezte (7,4%), hogy igénybevett már digitális tanácsadói szolgáltatást, és 5-en tervezték igénybe venni (16,1%) 2020-ban a COVID19 miatti korlátozások elhúzódásától tartva. 12 interjúalany, a megkérdezettek 36,4%-a nem vett igénybe és nem is tervez igénybe venni digitális tanácsadást. (A többiek bizonytalanok, nem kívántak állást foglalni a digitális tanácsadással kapcsolatban.)

Az igénybevett tanácsadói szolgáltatás eredményére vonatkozó elégedettséget szemlélteti a 4. ábra társadalmi vállalkozók (2015 és 2020) és a kontrollcsoport (2018-19) véleménye szerint:

4. ábra: A társadalmi vállalkozások (2015 és 2020) és a kontrollcsoport (2018-19) tanácsadói szolgáltatással kapcsolatos elégedettségének értékelése

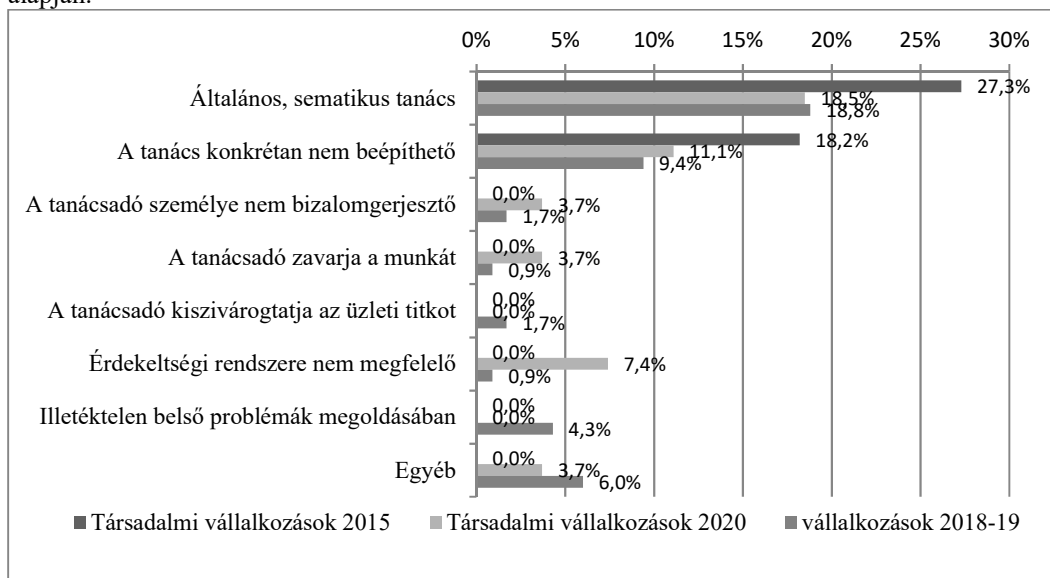
Figure 4. The evaluation of the applied consulting services in the opinion of social entrepreneurs (2015 and 2020) and the 'control group' (2018-19)

Forrás: Saját szerkesztés

A kontrollcsoportban majdnem mindegyik megkérdezett ügyfél (2018-19-ben 92,6%) elégedett volt tanácsadója teljesítményével, tapasztalatai birtokában most is, bátran hozzá fordulna segítségért, 39,8% olyannyira elégedett, hogy másokat is rábeszél, a tanácsadói szakma jó hírét terjeszti. Elenyésző azoknak a száma, akik kiábrándultak tanácsadójukból: 2018-19-ben nem

találkoztunk olyan ügyféllel, aki egyértelműen rossz tapasztalatot szerzett volna, mindössze 7,4% várt volna többet tanácsadójától.

A megvizsgált társadalmi vállalkozók 2020-ban elégedettebbek voltak tanácsadójuk teljesítményével, mint 5 évvel korábban, megközelítették a kontrollcsoport tapasztalatát: 38,5% teljesen elégedett, másokat is rábeszél, 50% döntően jó tapasztalatot szerzett, 7,7% többet várt volna tanácsadójától, mint amennyit kapott. 2020-ban találkoztunk egy olyan válaszadóval (3,8%), aki nem szerzett túl jó tapasztalatokat, ezek alapján nem venné újra igénybe a szolgáltatást. Az 5. ábra a tanácsadási szolgáltatással kapcsolatos fenntartásokat mutatja a vizsgált ügyfelek (2018-19) és a szolgáltatást igénybe vett társadalmi vállalkozók (2015 és 2020) tapasztalatai alapján:

5. ábra: A szolgáltatással kapcsolatos elégedetlenség okai a vizsgált ügyfelek (2018-19) és a szolgáltatást igénybe vett társadalmi vállalkozók (2015 és 2020) %-ában

Figure 5. The reasons to dissatisfaction with projects per cent of the surveyed clients (2018-19) and the social entrepreneurs (2015 and 2020)

Forrás: Saját szerkesztés

A két vizsgálat közötti 5 évben javult a tanácsadóval való elégedettség a társadalmi vállalkozások tapasztalatai alapján, már nem annyira kritikusak, már nincs jelentős különbség a kontrollcsoport véleményéhez képest: a szolgáltatást igénybe vett társadalmi vállalkozók 45,4%-ának voltak kifogásai a tanácsadási szolgáltatással kapcsolatosan (valamennyien egy okot említettek) 2015-ben, 40,7%-nak 2020-ban (2-en említettek 2 okot, a többiek egyet). Ez az arány a kontrollcsoportban 42,9% (fogalmazott meg –tapasztalatai alapján– tanácsadással kapcsolatosan valamilyen elégedetlenségi okot).

A kifogásolt okok legnagyobb része még mindig a javaslat megoldásra orientáltságával kapcsolatos a társadalmi vállalkozások és a kontrollcsoport véleménye szerint is: a szolgáltatást igénybe vett társadalmi vállalkozók 18,5%-a konkrét, egyedi problémákra általános, sematikus tanácsot kapott (ez az arány 2015-ben még 27,3% volt), 11,1% (2015-ben 18,2%) a tanácsot nem tudta konkrétan alkalmazni, beépíteni. A többi ok részaránya nem jelentős a társadalmi vállalkozásoknál és a kontrollcsoportban sem: 2020-ban két olyan társadalmi vállalkozót találtunk, akik szerint a tanácsadók érdekltségi rendszere nem volt megfelelő, és mindössze egyet, aki szerint a tanácsadó személye nem volt bizalomgerjesztő, nem tudtak együttműködni és ugyancsak egyet, aki szerint a tanácsadó állandó kérdezősködésével zavarta a munkát. A

kontrollcsoportban is hasonló a helyzet: 5-en jelezték, hogy a külső tanácsadó illetéktelen belső problémák megoldásában (4,3%), a többi fenntartást összesen 1-2 válaszadó említette.

Összefoglalás, következtetések

A társadalmi vállalkozások tanácsadási szolgáltatással kapcsolatos igényei, tapasztalatai 2020-ban 33 társadalmi vállalkozóval készített mélyinterjú alapján került bemutatásra. A megvizsgált társadalmi vállalkozások meghatározó hányada, 94%-a hátrányos helyzetű régióban működik, majdnem fele (48,5%-a) ezen régiók periférikus térségeiben (megyeszékhelyen kívül) tevékenykedik. A változást az 5 évvel korábban, 2015-ben 16 társadalmi vállalkozással végzett mélyinterjú kutatásunk (Tokár-Szadai Á, 2015) eredményéhez képest vizsgáltuk. Kontrollcsoportként egy országos 2018-19 kérdőíves felmérés (Poór et al. 2020) eredményit alkalmaztuk, melyben 374 vállalkozó, közülük 117 tanácsadási szolgáltatást már igénybevett ügyfél vett részt.

2015-höz képest javult a helyzet, de még továbbra is a legnagyobb problémát a társadalmi vállalkozások számára a finanszírozási forrásokhoz való hozzájutás és a saját tőke szűkössége jelenti. Lényegesen kevesebben érzékelik problémának az árversenyt, a megfelelő partnerek hiányát, valamint az adminisztrációs nehézségeket. Ugyanakkor jelentősen növekedett a hiányzó kereslet, a szakértelem hiány, és az egyéb tényezők szerepe is, a COVID-19 járványhelyzet miatti piac bizonytalansága miatt. A tanácsadók főként finanszírozási források felkutatásában, és támogatók megszerzésében segíthetnek a társadalmi vállalkozásokat. Több interjúalany is jelezte, hogy nincs elegendő szaktudásuk a marketing tevékenységük fokozására, holott ez nélkülözhetetlen volna az általuk fontosnak tartott társadalmi céljuk népszerűsítésében, különösen a fiatalok körében.

A társadalmi vállalkozások egyértelműen a személyes kapcsolatokat részesítik előnyben: meghatározó hányaduk helyi kis és közepes méretű vagy egyéni tanácsadó szolgáltatását veszi igénybe, akikkel többségében elégedettek. (Egy egy szerényebb eredmény alapvetően nem változtatja meg véleményüket.) A COVID-19 járvány ellenére többségük a személyes tanácsadást preferálja, de azért nem zárkózik el a digitális formától teljes egészében. Többen kihangsúlyozták, hogy a járványhelyzet ellenére csak olyan együttműködésekben alkalmazzák (vagy tartják elképzelhetőnek) a digitális tanácsadást, amelyek már több éve sikeresen zajlanak. Új együttműködések kialakításában nem tartják elképzelhetőnek.

A társadalmi vállalkozások tanácsadási igénye az elmúlt 5 évben erőteljesen a működési tanácsadási területek irányába tolódott el, itt már megközelíti a kontrollcsoport értékét. Ezt követi a stratégiai, az informatikai, majd a humán erőforrás terület, ahol kismértékű kereslet csökkenés figyelhető meg, az értékek mindenhol jelentősen a kontrollcsoport értékei alatt maradnak. A legjelentősebb különbség a stratégiai tanácsadás területén tapasztalható, a profitorientált vállalkozásokkal ellentétben (ahol ez a legnépszerűbb tanácsadási terület) a társadalmi vállalkozások közül többen a stratégiai kérdéseket inkább saját maguk szeretik megoldani. A társadalmi vállalkozások körében tervezett szolgáltatásokat vizsgálva nem várható jelentős változás, a legtöbb területen stagnálást, vagy kisebb mértékű csökkentést terveznek, ami a COVID-19 járvány miatti bizonytalansággal magyarázható.

A megvizsgált társadalmi vállalkozók 2020-ban elégedettebbek voltak tanácsadójuk teljesítményével, mint 5 évvel korábban, megközelítették a kontrollcsoport tapasztalatát.

A kifogásolt okok legnagyobb része továbbra is a javaslat megoldásra orientáltságával kapcsolatos a társadalmi vállalkozásoknál és a kontrollcsoportban is. Konkrétabb, könnyebben beépíthető, megoldásra orientáltabb javaslatokkal jobban meg tudnának felelni az ügyfelek igényeinek.

Meg kell jegyezni, hogy az összehasonlíthatóság teljes mértékben nem biztosítható a kontrollcsoporttal, mivel eltér egymástól a felmérések ideje és egyik felmérés sem reprezentatív, ezért általános érvényű következtetések levonására nem, csak hipotézisek megfogalmazásra alkalmas. Indokolt a kontrollcsoportban végzett felmérés megismétlése, mivel a COVID-19 járvány miatt hozott korlátozó intézkedések feltételezhetően valamennyi vállalkozásra jelentős

hatást gyakorolnak. 2020 áprilisában megkezdtünk Északkelet-Magyarországon egy újabb tanácsadók és ügyfelek körében végzett felmérést, melynek célja a járványhelyzet miatti válság hatásának vizsgálata a tanácsadási piacra.

Irodalomjegyzék

- ASHOKA (2021): Az Ashoka tagok megváltoztatják a világot. (Letöltve: 2021. 01. 25.)
<https://ashoka-cee.org/hungary/fellows/>
- BORZAGA, C. – DEFOURNY, J. (eds) (2001): The Emergence of Social Enterprise, London and New York: Routledge (paperback edition: 2004). (Letöltve: 2021. 03. 27.)
<https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.469.831&rep=rep1&type=pdf>
- DEES, G. J. - Anderson, B. B. (2006): Framing a theory of social entrepreneurship: building on two schools of practice and thought. In: Research on Social Entrepreneurship, ARNOVA Occasional Paper Series 1 (3), pp. 39–66. (Letöltve: 2021. 03. 27.)
https://centers.fuqua.duke.edu/case/wp-content/uploads/sites/7/2015/02/BookChapter_Dees_FramingTheoryofSE_2006.pdf
- DEFOURNY, J. - Nyssens, M.(2012): The EMES approach of social enterprise in a comparative perspective. In: EMES WP (03), pp. 1–28. (Letöltve: 2021. 03. 27.)
file:///C:/Users/H/AppData/Local/Temp/WP_12_03_Defourny-Nyssens-1.pdf
- DEFOURNY, J. - Nyssens, M.(2014): The EMES approach of social enterprise in a comparative perspective. In: Defourny, J. - Hulgård, L. - Pestoff, V. A. (szerk.): Social Enterprise and the Third Sector. Chang
- Európai Bizottság (2019): Társadalmi vállalkozások és ökoszisztémáik Európában. Magyar országjelentés. Szerzők: Kiss Julianna és Mihály Melinda. Fordította: Kiss Julianna. Elérhető: <http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/4246> (letöltve: 2021. 01. 25.)
- FEACO (2019): Survey of the Management Consultancy market FEACO 2018-2019.
<http://www.feaco.org/industry/annualsurvey> (letöltve: 2021. 01. 25)
- G. FEKETE É.-BERECZK Á.-KÁDÁRNÉ H. Á.-KISS J.-PÉTER ZS.-SIPOSNÉ N. E.-SZEGEDI K. (2017): Alap kutatás a társadalmi vállalkozások működéséről. Zárótanulmány az OFA Országos Foglalkoztatási Közhasznú Nonprofit Kft. megbízásából, a GINOP-5.1.2-15-2016-00001 „PiacTárs” kiemelt projekt keretében. Miskolc.
- KUBR, M. (ed.) (2002): Management consulting- A guide to the profession (fourth edition). ILO, Geneva.
- LAVILLE, J-L. (2014): The social and solidarity economy: A theoretical and plural framework. In: Defourny, J. – Hulgård, L. – Pestoff, V. A. (szerk.): Social Enterprise and the Third Sector. Changing European Landscapes in a Comparative Perspective. London: Routledge, pp. 102–114.
- MIHÁLY M. (2017): Mit értünk társadalmi vállalkozás alatt és miért kutatjuk? – Narratívák a nemzetközi szakirodalomból. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek. 14:(1) pp. 101-115.
- POÓR J. (2010): Menedzsment tanácsadási kézikönyv. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- POÓR J. – CSAPÓ I. – TOKÁR-SZADAI Á. –NOSZKAY E. (2020): A menedzsment tanácsadás helyzete Magyarországon 2018-19. Ügyfelek válasza kutatási monográfia Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara, Budapest.
- SZEGEDI KRISZTINA, FÜLÖP GYULA, BERECZK ÁDÁM (2015): Fogalmi meghatározások, modellek és példák a vállalati társadalmi felelősség és a társadalmi innováció hazai és nemzetközi irodalmából. Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek. 12:(2) pp. 122-128.
- TOKÁR-SZADAI Á. (2012): Az üzleti tanácsadási rendszer modellje. Vezetéstudomány, XLIII. évfolyam (különszám) pp.66-73

- TOKÁR-SZADAI Á. (2014): A vezetési tanácsadási projektek értékelése. Vezetéstudomány, XLV. évf. (9. szám) pp. 77-85
- TOKÁR-SZADAI Á. (2015): A társadalmi vállalkozások tanácsadás iránti igényei ÉSZAK-MAGYARORSZÁGI STRATÉGIAI FÜZETEK 12:(2) pp. 49-58.
- TÓTH G. (2007): A valóban felelős vállalat. Környezettudatos Vállalatirányítási Egyesület (KÖVET), Budapest.

Szabolcs Nagy – Gergő Hajdú

The relationship between content marketing and the traditional marketing communication tools

Digitalization is making a significant impact on marketing. New marketing approaches and tools are emerging which are not always clearly categorised. This article seeks to investigate the relationship between one of the novel marketing tools, content marketing, and the five elements of the traditional marketing communication mix. Based on an extensive literature review, this paper analyses the main differences and similarities between them. This article aims to generate a debate on the status of content marketing. According to the authors' opinion, content marketing can be considered as the sixth marketing communication mix element. However, further research is needed to fill in the existing knowledge gap.

Keywords: content marketing, trends, advertising, sales promotion, direct marketing, personal selling, public relations

JEL: M31, M37

<https://doi.org/10.32976/stratfuz.2021.25>

Introduction

Digitalization and the ongoing information technology revolution pose remarkable possibilities and challenges for marketing (Piskóti, 2018). Due to digitalization, consumer behaviour is constantly changing. Consumers' stimulus threshold is increasing because of the greater exposure to information (Kotler et al., 2017). At the same time, smart devices are becoming increasingly dominant (Nagy, 2017). E-commerce (Nagy, 2016), and the various social networks are becoming popular (Sethi, 2018). These trends accelerate the emergence of new methods and trends in marketing (Nagy, 2020). It is advisable for marketers to understand how those new methods and tools work since they help to reach out to consumers to influence their behaviour. However, the lack of advanced information technology in Hungary poses some problems in this process (Kamaraonline, 2018).

Marketing communication tools can often be divided into two main groups. Traditional and digital solutions can be distinguished. However, according to Kotler et al. (2017), the two categories have recently been merging. Content marketing is essentially a digital solution having some offline features as well. The significance of content marketing is supported by Kotler et al. (2017), who found - referring to the research findings of Content Marketing Institute and the MarketingProfs - that 76% of the B2C companies and 88% of the B2B companies used content marketing in North America. Furthermore, B2C companies spent 32% of their marketing budgets on content marketing, while B2B companies spent 28%. 57% of the B2C companies increased their content marketing budget by at least 1%, while 29% of them did not change the budget (Brenner 2019, based on Content Marketing Institute 2019). The companies mainly increased their content marketing budgets in the following areas: content production (56%), content marketing personnel (37%), paid distribution of content (36%), content marketing technology (29%), and content marketing outsourcing (29%) (Murton Beets 2018). These facts also underline the importance of content marketing in today's digital world.

If we accept that traditional and digital solutions have been merging (Kotler et al., 2017), it means that the traditional classification of marketing communication tools should be revised. The communication tools should rather be classified according to their functions and operating mechanisms than according to the type of technological solutions. From this perspective, *content marketing (CM) is a new approach to marketing communication and a novel marketing communication tool* that can be combined with traditional marketing tools. Therefore, the present paper seeks to investigate the relationship between content marketing and the five, traditional

marketing communication tools to generate discussion if content marketing is the sixth element of the revised marketing communication mix.

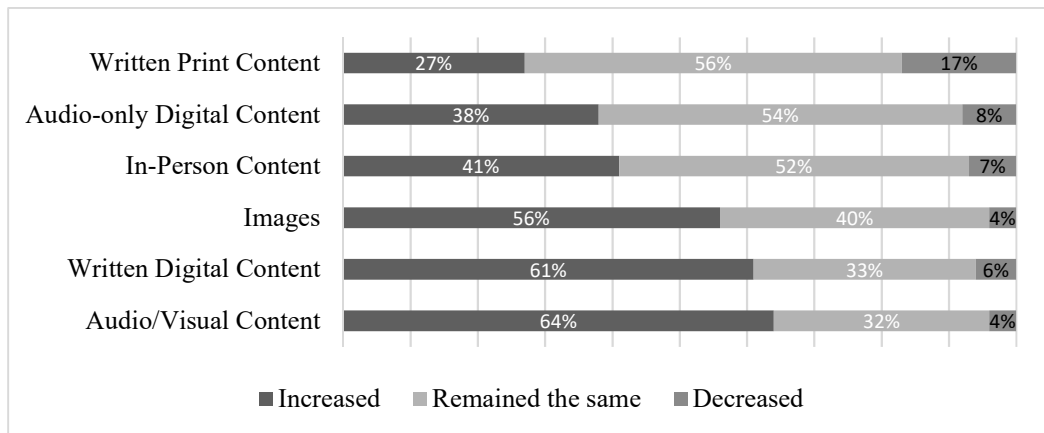
Literature review

Content marketing definition, functions, and spending

Content marketing is the creation and distribution of relevant, timely, and valid content (Wang et al., 2017). Its primary purpose is to create customer trust and value (Repovien, 2017). Content marketing may have entertaining or educational functions (Duc Le 2016; Lindström and Jörnús, 2016). Content marketing can be effectively used both in B2C and B2B markets (Iankova et al. 2019). According to Kotler et al. (2017), the content can serve brand-building or sales promotion purposes. According to Moutsos (2019), 55% of the companies were capable of generating sales and income, and 53% of them were capable of increasing their existing customers' loyalty through content marketing in 2018. So, content marketing can be used to generate income and sales, and also, to increase customers' loyalty.

Content types and formats

Content marketing may appear in various formats based on the type of content. It could be audio and/or visual content (videos, live streaming, webinars); written digital content (articles, blogs, ebooks), images (infographics, photos, GIFs, charts), in-person content (events, presentations, workshops); audio-only digital content (podcasts, audiobooks), and written print content (magazines, books, brochures). Figure 1. shows the different types of content and how B2B marketers changed their use of content types/formats. Figure 2. shows the very same trends in B2C markets.

*Figure 1. The change of use of content types/format in B2B markets
Source: Own compilation based on Murton Beets, 2018*

As Figure 1 illustrates, in B2B markets, the use of audio/visual content; written digital content and images became more popular, while the use of written print content significantly decreased compared to the other types. The same trends can be seen in the B2C markets (Figure 2). The only slight difference between the two markets is in the use of audio-only digital content, which significantly dropped in the B2C market.

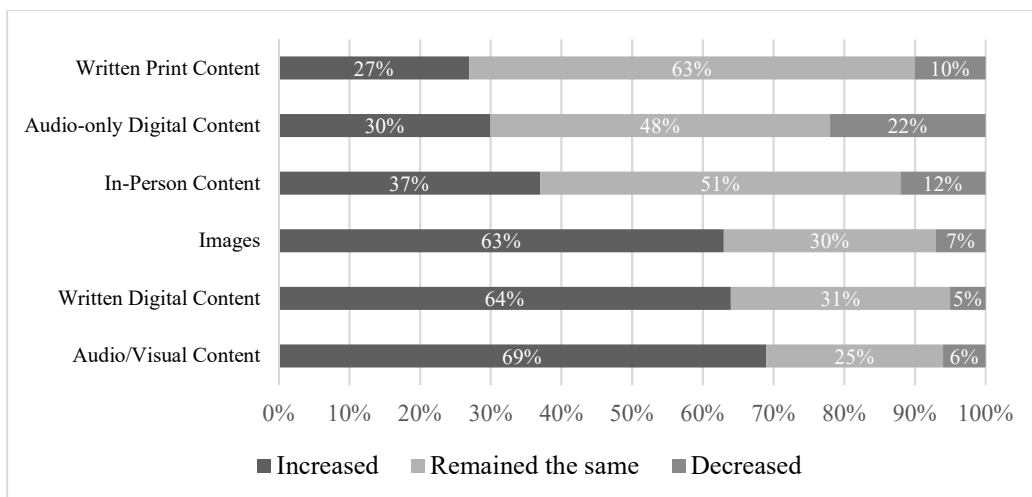

Figure 2. The change of use of content types/format in B2C markets
 Source: Own compilation based on Murton Beets, 2018

In practice, various types of content can be used to reach out to consumers. As far as the type of content concerned, e-mail campaign is the most popular one, used by 87% of the companies (Murton Beets 2018). However, the following content types are also frequently used (values in brackets show the percentage of companies using the given content type): educative content (77%), actions calling for the next step (62%), events involving personal interactions (61%), telling stories (45%), offers (27%) and community building involving the public (23%). Trends and forecasts are less popular, only 5% of the companies used them (Murton Beets 2018).

The goals of content marketing

Content marketing helps to achieve several goals. The goal of content marketing is to gain customers (Barker, 2017) and to build customer relationships (Pažėraitė and Repovienė, 2018). Content marketing can very effectively be used to create brand awareness, educate audiences, generate demand/leads, and build credibility/trust (Figure 3.).

Also, content marketing is an effective tool for nurturing subscribers/audience/leads; driving attendance to one or more in-person events, building loyalty with existing clients, and supporting the launch of a new product. It can even be used to achieve sales/revenue generation and build a subscribed audience. Figure 3. presents the possible goals companies managed to successfully achieve by using content marketing.

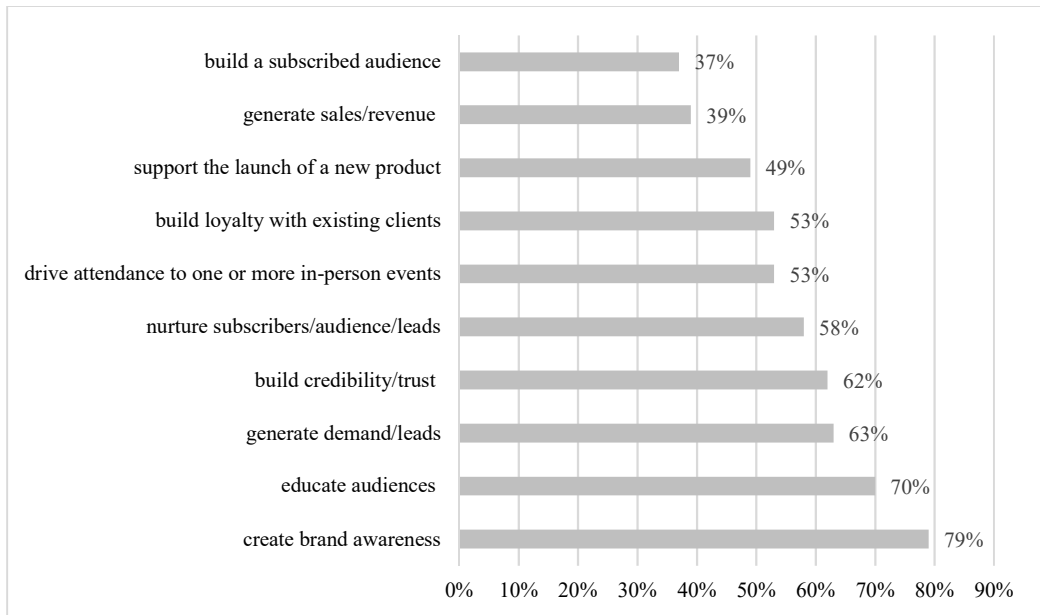

Figure 3. Content marketing goals

Source: Own compilation based on Content Marketing Institute (2019).

Note: Goals enterprise marketers have achieved by using content marketing successfully

Research methodology

This paper seeks to generate a debate on the current state of content marketing, and it aims to create a base for future quantitative research. It synthesizes the relevant literature to analyze the relationship between content marketing and the traditional marketing communication tools. It makes an attempt to distinguish content marketing from the other elements in marketing communication mix, which are advertising, sales promotion (SP), public relations (PR), personal selling, and direct marketing (DM). In the following section, based on extensive literature review, the five traditional marketing communication tools are compared to content marketing to reveal the similarities and differences between them regarding the type, purpose, standardization, time span and reach of communication and the target groups.

Research findings and discussion

The relationship between advertising and content marketing

Advertising is the most prominent element of the traditional communication mix. According to Horváth and Bauer (2013) advertising is an impersonal form of communication that reaches out to the recipients through mass media. Advertising mainly focuses on the product, specific product features, added services, price, packaging unit, trademark, logo, value and ideas worth considering from a social point of view (CSR). Kotler and Keller (2012) are committed to a narrower interpretation of advertising stating that advertising is only related to products, brands and/or services. In advertising, recipients (target group members) are usually aware of the fact that the main intention of marketers with the ads is to persuade and influence their behaviour. Since companies use advertising channels to relay commercials, their target group members can be reached indirectly. In this respect, content marketing is quite different. According to Kotler et al (2017), content marketing communicates with the marketer's own public. Content marketing also

has an appropriately distinguished and defined target audience that receives more personalized content (Hajdú 2018).

Kotler et al (2017) express that the concept of traditional media is "one to many", while content marketing, especially social media, almost always mean two-way interactions. Furthermore, advertising helps to sell the product, while content marketing helps the customers to solve their problems and achieve their individual goals. According to Kotler et al (2017), consumers are ready to share the content, while the traditional ads, which are limited in time and space, are rather "skimmed over" by the target audience. It is almost sure to say that advertisements disturb a lot of people since they interrupt their favorite series, or delay videos they want to watch instantly, or fill their mailboxes with emails. Therefore, we can conclude that advertising has an intervening feature. Content marketing aims to maintain a lasting relationship with the target population (Pažeraitė and Repovienė 2018), while advertising is often seasonal and campaign-based (Kotler-Keller, 2012). Table 1 illustrates the main differences between advertising and content marketing. So, as Scott (2013) concluded, marketers can buy attention (advertising) or can own attention by creating something interesting and valuable that is published online for free (content marketing).

Table 1.: The comparison of the traditional advertising and content marketing

	traditional advertising	content marketing
type of communication	one-way: "I speak only"	two-way: "let's talk"
purpose of communication	promotion of products, brands and services	solving the customer's problem at no cost
perception of communication from the customer's viewpoint	intervening, disturbing	giving a helping hand
reach	a wide range of the population	individuals or groups
standardization level	standardized and impersonal	specified and more personalized
target groups	not own	own
time span of communication	short and campaign-based	a lasting relationship
limitation	limited	free
target group reaction	rejection, skimming over	sharing

Source: Own compilation based on Kotler et al, 2017; Horváth and Bauer, 2013; Hajdú, 2018; Maczuga et al, 2015; Pažeraitė and Repovienė, 2018

The relationship between direct marketing and content marketing

Direct marketing (DM) is an addressed and interactive form of communication. It aims to achieve measurable responses, which can be orders, purchases, inquiries, or donations. Direct marketing is essentially built on databases. "It allows the potential customers to obtain information, it helps to establish the popularity of a brand or induces immediate purchases" (Horváth and Bauer, 2013, pp. 242.). The fact that direct marketing is built on databases implies that the customer value can be targeted quite accurately. Also, this marketing communication tool is easily optimizable. Telemarketing, mail advertisement, direct mail and direct response advertising are the forms of direct marketing (Horváth and Bauer, 2013).

Building brand awareness and credibility are definitely a common point in direct marketing and content marketing. However, direct marketing is less digital than content marketing. In general, the internet as a medium is less dominant in direct marketing, except for e-mail marketing. The purpose of communication in direct marketing is to present the product to make bids. Therefore,

direct marketing is usually related to selling (receiving orders); the eye-catching presentation of products (catalogs) and advertising (mail advertisement).

According to Tapp (1999, pp. 23) "direct marketing is rather a sales system than a communication tool". Although nowadays direct marketing has widely been accepted as a marketing communication tool, its sales function cannot be ignored. This point of view is also appeared in Kotler and Keller (2012). According to Horváth and Bauer (2013), direct marketing provides the recipient with a clear opportunity to respond and directly targets the previously defined target groups. Although it also has a pre-defined target group (Hajdú 2018), content marketing places less emphasis on the sales-related responses. In content marketing, the responses affect the content itself. In content marketing, building trust, solving the customer's problem and providing further contents contribute to initiating purchases (Barker 2017).

There is another significant difference between direct marketing and content marketing. Direct marketing advertises a product or a service in a targeted manner to increase sales volume through immediate selling. That is why direct marketing is also called "direct order marketing", or "direct advertising". Consequently, direct marketing focuses only on the product, which offers the value for the customer (Kotler and Keller, 2012). Content marketing creates value and provides consumers with it. However, content marketing does not aim to sell immediately, only in one step (Fivetechnology, 2019), it has got longer time-orientation.

Combining direct marketing with content marketing can be very effective. If a customer registers an account online, he or she can receive free content (e.g. an ebook), which is content marketing, however, the data provided during the registration are also used to build a database, which can be used for direct marketing purposes. Content marketing that builds an audience not only identify demands but also generate it.

The relationship between personal selling and content marketing

Few researchers have addressed the question how personal selling and content marketing can be connected. Personal selling is a face-to-face selling technique where the emphasis is on personal interaction. In an event, which can be related to personal selling or could be a content marketing format, the company (brand) and its potential and existing customers can meet in person and/or online. However, it is important to note that the event is only one of several content marketing types, which are mostly digital.

Nowadays, the theory of selling as the most important task of the sales staff has already become outdated since the sales department is usually responsible for many other tasks, such as searching for potential customers, providing information, choosing the target market, providing services, collecting information and distribution (Kotler-Keller 2012, pp. 637).

Information that the sales staff provide about the products and services, in principle, can refer to the content marketing. Furthermore, services can also link personal selling and content marketing when the sales personnel try to solve the customer's problem.

Personal selling and content marketing can sometimes be combined but they can hardly be fell into one category due to the fundamental differences in their characteristics.

The relationship between public relations and content marketing

Content marketing should not be confused with public relations (Percy, 2018). In many cases, content marketing is a communication form used on a regular (daily or weekly) bases (Insights 2018). Content marketing aims to be part of the consumer's life and seeks to provide value to the customers in an educating and entertaining manner (Lindström and Jörnégus, 2016).

Public relation (PR) is a strategic tool aiming to turn brand messages into stories that are appealing to the media and its target audiences (Konczosné Szombathelyi 2018). Thus, PR builds credibility and trust among the stakeholders (Horváth-Bauer 2013). Since public relations is not sales-oriented, it is the changes in the mindset of the target audience that should be measured, not its

effects on sales (Józsa et al, 2005). PR seeks to build a good reputation of the company; promote the success of the brand; deals with counselling and consulting. All these goals are very similar to those of content marketing, which among other things aims to build credibility and trust. However, content marketing is not a replacement for public relations (Mathewson and Moran, 2016)

Józsa et al (2005) emphasize that whatever the goal of PR is, the focus should be on creating trust by emphasizing understanding and willingness to cooperate to gain support from the stakeholders of the company. Trust is also a key factor in building strong brands. Both PR and content marketing can be regarded as regular and systematic communication activities (Józsa et al 2005; Muotsos 2017), and both use rather similar tools such as articles, newsletters, blogs, publications, social media, statistics, e-books, events, etc. (Probusiness, 2018).

However, there are some differences between PR and content marketing. Although trust is essential in PR, counselling is only a PR tool or technique. Counseling in PR refers to how we communicate with our clients. It is a recommended course of action that will serve the client's goals. On the contrary, in content marketing, the valuable content is always provided in the form of education, relevant information or entertainment (Lindström és Jörnégus, 2016).

The problem of measuring the effect of PR on sales is also a major difference. The impact of content marketing on sales is a lot easier to measure (Hajdú, 2018), moreover, one of the explicit goals of content marketing is to convert the target public into customers (Barker 2017). Effectiveness of content marketing can easily be measured due to its digital nature. Content marketing is customer-centred, focuses only on selected stakeholders and seeks to solve the customer's problem by providing information or educational content in an entertaining way (Lindström and Jörnégus 2016; Duc Le 2016). In content marketing, the goal is not to provide all the information but only the relevant content (Wang et al 2017). According to Hajdú (2018), content marketing is a profit-oriented tactical activity to gain customers and make deals. This means that content marketing acquires customers within a reasonable time-period. Content marketing not only produces content, but it also distributes it through its own channels, whereas PR works quite differently in this respect.

It is advisable is to combine content marketing with PR since they complement each other. PR can help marketers to make a better story about the brand (Spencer 2014).

The relationship between sales promotion and content marketing

There is a scarcity of literature devoted to the analysing the relationship between sales promotion and content marketing. Horváth and Bauer (2013) refer to sales promotion as a direct influence on consumer behaviour and an impetus to action. With reference to Bauer and Berács (2006), they emphasize that the primary goal of sales promotion is to promote product sales. "Sales promotion is a set of short-term incentive tools which aim to make consumers purchase more products more frequently or buy specific products or services" (Kotler-Keller, 2012, pp. 596). Regarding the consumer's benefit, sales promotion tools can be divided into two categories. Utilitarian and hedonistic tools can be distinguished. The utilitarian tools provide financial benefits (e.g. price discounts), whereas the hedonistic tools are focusing on entertainment, customer experience and loyalty (Yeshin, 2006). Product samples, gifts, contests and events (trade shows and exhibitions), the tools of sales promotion used to create the customer experience (hedonism), are very much related to content marketing (Józsa, 2014).

Product samples make it easier for the customers to try the products. It is an important link between content marketing and sales promotion because content marketing also provides customers with free and useful content when offering a solution to the customer's problem. Thereby, the company can demonstrate its competence and excellence by offering the best solutions to the customer's problem. Gifts are also commonly used in content marketing in the form of free content. On the contrary, gifts in sales promotion are not free, they are only given to the customers after the purchase (Horváth and Bauer, 2013).

Events can belong to content marketing and sales promotion; and sometimes even to PR, depending on their goals and their implementation (Józsa et al 2005; Dankó, 2008, Kranz-Pulizzi, 2011). The content of the event is the decisive factor. In an event, if marketers present information about how the customer could solve his or her problem, it is highly likely to be content marketing. Contests, games or phone applications can also be content marketing tools (Kranz-Pulizzi, 2011). However, contests and games as sales promotion tools are commonly used to increase sales. In this latter case, purchase is often a pre-requisite of entering the contest.

In sales promotion, the customer experience is directly linked to the purchase, while in content marketing it is not the case. According to Yeshin (2006), in sales promotion, customer loyalty is gained through financial benefits and consumption (e. g. through loyalty points, gifts, etc.). On the contrary, content marketing seeks to achieve the same goal by providing free content that is useful and/or entertaining. The primary goal of sales promotion is to increase product sales, which can be a distinguishing factor between content marketing and sales promotion. Although content marketing is also sales-oriented in the long run, here the deal is achieved in several steps (Fivetechnology, 2019). In this process, the very first step is building trust by giving value without asking for compensation or purchase (Repoviener, 2017; Maczuga et al, 2015). We can conclude that the main differences between content marketing and sales promotion can be found in their objectives and time-orientation. Content marketing, which is not a short-term tool, is often regarded as is an introductory stage of sales as it does not aim to make purchases quickly.

Conclusions

This paper investigates the relationship between content marketing and the five traditional marketing communication tools. The goal of the article is to generate a discussion on the status of content marketing. In this paper, content marketing was compared to advertising, direct marketing, personal selling, public relations and sales promotion to find out the main differences and similarities. An extensive literature review explored some fundamental differences between the traditional marketing communication tools and content marketing. Based on this result, *content marketing can be regarded as a novel marketing communication tool and the sixth element of the revised marketing communication mix*. Content marketing can be effectively used in marketing campaigns in the digital environment. Because of its digital nature, content marketing can be more effective in digitally advanced target markets. One of the positive effects of COVID-19 is the accelerated digitalization, which favorable to the use of content marketing.

Acknowledgements

“The described article/presentation/study was carried out as part of the EFOP-3.6.1-16-2016-00011 “Younger and Renewing University – Innovative Knowledge City – institutional development of the University of Miskolc aiming at intelligent specialisation” project implemented in the framework of the Szechenyi 2020 program. The realization of this project is supported by the European Union, co-financed by the European Social Fund.”

"A cikkben/előadásban/tanulmányban ismertetett kutató munka az EFOP-3.6.1-16-2016-00011 jelű „Fiatalodó és Megújuló Egyetem – Innovatív Tudásváros – a Miskolci Egyetem intelligens szakosodást szolgáló intézményi fejlesztése” projekt részeként – a Széchenyi 2020 keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg"

References

- BARKER, S. (2017). *How to Create High-Converting Content*. Retrieved from <https://contentmarketinginstitute.com/2017/05/create-high-converting-content/>, 10.04.2019.
- BRENNER, M. (2019). *Content Marketing Survey: Marketers Focus On Content Creation*. Retrieved from: <https://marketinginsidergroup.com/content-marketing/2019-content-marketing-survey-content-creation/>, 11.04.2019.
- CONTENT MARKETING INSTITUTE (2019). *Enterprise Content Marketing 2019 – Benchmarks, Budgets, and Trends – North America*. Retrieved from <https://contentmarketinginstitute.com/wp-content/uploads/2019/02/FINAL-2019-Enterprise-Research.pdf>, 05.04.2019.
- DANKÓ, L. (2008). *Értékesítés-ösztönzés*. Marketing Intézet Miskolc. Miskolci Egyetem. Pro Marketing Miskolc Egyesület
- DUC LE, M. (2013). *Content Marketing*, Haaga-Heila University of Applied Sciences, Porvoo
- FIVETECHNOLOGY (2019). *Content Marketing & Strategy*. Retrieved from: <https://www.fivetechnology.com/internet-marketing/content-marketing-strategy>, 02.03.2019.
- HAJDÚ, N. (2018). Az online marketingcontrolling értékelési folyamata a tartalommarketing ROI segítségével. *Controller Info* 6 : 1 pp. 5-8. , 4 p. 10.24387/CI.2018.1.2
- HORVÁTH, D. - BAUER, A. (2013). *Marketingkommunikáció – Stratégia, új média, fogyasztói részvétel*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- IANKOVA S. - DAVIES I. - ARCHER-BROWN C. - MARDER B. - YAU A. (2019). A comparison of social media marketing between B2B, B2C and mixed business models. *Industrial marketing management.*, 81, 169-179. doi:10.1016/j.indmarman.2018.01.001
- JÓZSA, L., PISKÓTI, I., REKETTYE, G., VERES, A. (2005). *Döntésorientált marketing*. KJK KERSZÖV Jogi és Üzleti kiadó Kft. Budapest
- KAMARAONLINE (2018). *Versenyhátrányt okoz a magyar vállalkozásoknak az informatikai lemaradás*. Retrieved from: <http://kamaraonline.hu/cikk/versenyhatranyt-okoz-a-magyar-vallalkozasoknak-az-informatikai-lemaradas>, 30.04.2018.
- KONCZOSNÉ SZOMBATHELYI, M. (2018). *A PR úttörői és napjainkig tartó hatásuk*, Széchenyi István Egyetem, Győr, Retrieved from: https://kgk.sze.hu/images/dokumentumok/VEABtanulmanyok/konczosne_szombathelyi_marta.pdf, 05.04.2019.
- KOTLER, P. - KELLER, K., L. (2012). *Marketingmenedzsment*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- KOTLER, P. - KARTAJAYA H. - SETIAWAN I. (2017). *Marketing 4.0 - Moving from Traditional to Digital*. John, & Sons, Inc.
- KRANZ J., PULIZZI J. (2011). *Content Marketing Playbook*, Junta42 Content Marketing Institute & Kranz Communications
- LINDSTRÖM, A. L. - JÖRNÉUS, A. (2016). *Co-Creating value through Content Marketing*, University of Gothengurg, School of Business, Economics and Law
- MACZUGA P. - SIKORSKA K. (2015). *Content marketing Handbook: Simple Ways to Innovate Your Marketing Approach*. Project under Lifelong Learning Programme of European Commission. Warsaw. Racom Communications. ISBN: 978-83-63481-10-0
- MATHEWSON, J. - MORAN, M. (2016). *Outside-in marketing: Using big data to guide your content marketing*. Boston: IBM Press, Pearson plc
- MOUTSOS, K. (2017). *Publishing frequency: why (and how) we're changing things up*. Retrieved from: <https://contentmarketinginstitute.com/2017/12/publishing-frequency-changing/> 10.04.2019.
- MOUTSOS, K. (2019). *Tech Content Marketers Talk Content Creation Challenges, Tools, and Trends* Retrieved from: <https://contentmarketinginstitute.com/2019/03/tech-content-marketers-research/>, 10.04.2019.

- MURTON BEETS, L. (2018). *2019 B2B Content Marketing Research: It Pays to Put Audience First*. Retrieved from: <https://contentmarketinginstitute.com/2018/10/research-b2b-audience/>, 11.04.2019.
- NAGY, L. (2020). The Neuromarketing Analysis and the Categorization of Television Commercials, *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, XVII. évf., 2020, 2., pp. 79-88. <https://doi.org/10.32976/stratfuz.2020.16>
- NAGY, S. (2017). The Impact Of Country Of Origin In Mobile Phone Choice Of Generation Y And Z., *Journal Of Management And Training*, Vol.4. No. 2., pp. 16-29. <https://doi.org/10.12792/JMTI.4.2.16>
- NAGY, S. (2016). E-commerce in Hungary: A Market Analysis, *Theory Methodology Practice: 'Club of Economics in Miskolc'*, Vol.12., Nr.2, pp. 25-32. <http://dx.doi.org/10.18096/TMP.2016.03.03>
- PISKÓTI, I. (2018). *Digitalizáció – az új marketingkonceptió és stratégiai megoldások irányai – Marketing 4.0, A digitalizáció és annak társadalmi-gazdasági hatásai*, Gazdálkodástudományi Bizottság konferenciája, Marketingtudományi Szekció, Budapesti Corvinus Egyetem, 2018. nov. 13. Retrieved from: <https://docplayer.hu/108312523-Digitalizacio-az-uj-marketingkonceptio-es-strategiai-megoldasok-iranyai-marketing-4-0.html>, 17.07.2020
- PAŽÉRAITĚ, A. - REPOVIENĚ, R. (2018). Content Marketing Decisions for Effective Internal Communication. *Management of Organizations: Systematic Research*, Sciendo, vol. 79(1), pp. 117-130., doi:10.1515/mosr-2018-0008
- PERCY, L. (2018). *Strategic integrated marketing communications*. London: Routledge.
- PROBUSINESS (2018). *A tartalommarketing is PR?* Retrieved from: <https://www.probusiness.hu/pr/a-tartalommarketing-is-pr/>, 09.04.2019.
- REPOVIENER, R. (2017). Role of content marketing in a value creation for customer context: a theoretical analysis, *International Journal of Global Business Management and Research*, Vol 6., issue 2., p. 37-48
- SCOTT, D. M. (2013). *The new rules of marketing & PR: How to use social media, online video, mobile applications, blogs, news releases, & viral marketing to reach buyers directly*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- SETHI, M. (2018). *Social Media Strategy for Content Marketing*, Retrieved from: <https://www.entrepreneur.com/article/321683>, 02.12.2018.
- SPENCER, J. (2014). *The Role of PR and Content Marketing in 2015*. Retrieved from: <https://contentmarketinginstitute.com/2014/12/role-pr-content-marketing>, 10.04.2019.
- YESHIN, T. (2006). *Sales Promotion*. London: Thomson Learning.
- WANG, W. - MALTHOUSE, E. C. - CALDER, B. - UZUNOGLU, E. (2019). B2B content marketing for professional services: In-person versus digital contacts. *Industrial Marketing Management*, 81, 160-168. doi:10.1016/j.indmarman.2017.11.006

Dávid Tóth – Márk Miskolczi – Melinda Jászberényi – Lilla Bakucz

Security and sustainability aspects at European airports by the Y and Z generations

*Airports are one of the most important aspects of today's transport, and they have become essential service areas for cities and their tourism. In this study, we aim to refine the interpretation of airport operation in a wider conceptual system, taking into account tourism security and sustainability aspects. Expanding the pyramid of consumer needs, we explore consumer behavior in the context of airport visits, as well as the importance of responsible consumption among tourists. The study focuses on the delimitation of competitive airports as well as the analysis of market characteristics. In addition to current and forward-looking trends, emphasis will be placed on the sustainable and innovative development of airports, (e.g., the readiness of tourists to alter their habits, to highlight aspects of sustainability that deserve more attention in airport operations). The study also partially addresses the issues of airport security, highlights their attractions, presents their main features, and seeks to answer how compatible airport security can be with sustainable operations, and how airports can operate as independent tourist attractions. The results of the literature review and the quantitative research conducted by the authors (questionnaire involving Y and Z generation subjects) reveal today's airport development challenges and make proposals for handling the negative impacts of airport operations. Furthermore, research outcomes identify tools that might enhance social acceptance of airports. Keywords: tourism, transport, airport, security, sustainability
JEL code: L93, Z32*

<https://doi.org/10.32976/stratfuz.2021.26>

Introduction

The number of tourist arrivals explicitly increases the use of different tourist facilities. Due to the increased number of passengers, sustainable issues of air transport are the focus of attention in the industry. It should be noted that although the aviation sector has taken significant steps in recent years to strengthen environmental sustainability, air transport is considered to be one of the less environmentally friendly forms of travel.

This is why many airlines, but also airports, seek to replace the most environmentally damaging processes in their operations with alternative solutions. Their aim is to make travelers more aware of their activities and to draw traveler's attention to how they can do for environmental sustainability. Airlines often do not focus on their own environmental impact, but on the passenger, the passenger's behavior and the environmental impact of the passenger's own activities.

Travelers are becoming more experienced and expecting an increased variety of services from airports that are more suitable for them in terms of quality. This is also true of one of the most basic conditions of travel, security. Our present research also focuses in part on examining the issue of airport security, where it combines the efficient and competitive operation of airports with a more environmentally conscious, more sustainable growth. The main objective of the study is to highlight airport services that can be used in terms of sustainability and tourism security. The aim is to find links between the various factors contributing to sustainability by examining the tools and processes of airport services related to maintaining airport security (e.g., by empirical research on the use of boarding passes at European airports) and sustainability issues (e.g., selective waste collection at airports). As part of this, the examination of the basic consumer openness for innovative solutions and the possibilities of the increase in demand resulting from

the development of current services will be examined. We are looking for answers to questions about how to make environmental sustainability services attractive at airports.

The research consists of five sections. Starting from the different security features of airports as an informal space, Section 2 presents airport services with a special focus on security aspects. Section 3 outlines the hypotheses and research methods, and then the research results are presented in Section 4. Section 5 draws the main conclusions of our research and the answers to the hypotheses.

Interpretation of the theoretical background

The airport as a safe transport area

Airports are generally considered to be a space for safe traffic, despite the fact that those in recent years they have fallen into the crossroads of a number of undesirable acts due to the rapid growth in the number of passengers and the often concentrated appearance of travelers. In the past, attacks on flights were more prevalent, and roughly after the turn of the millennium, attacks on the ground infrastructure of airports serving flights were more common (Venczel et al. 2019). However, the security of airports shows a type of duality, so as long as actions against tourism have become more widespread at airports, consciously and purposefully motivated by political, religious, ideological and ethnic motives, often aimed at raising media attention in order to weaken the economy, the general characteristics of the informal space remained less typical at airports. The openness that is clear in other transport areas is lacking at airports, and this is alarming for activities that are a concept of informal space. Just think of the less regulated life of train stations, where people live their daily lives. They get there every day, travel through it, shop there, or take care of their daily chores. Airports are clearly less typical of such functioning in parts of everyday life, so the processes taking place in the informal space (Gál 2004) are less observable. A kind of closeness and a special closed world is what characterizes airports, and as a result, they become less of a site for undesirable phenomena from everyday life. Airports are thus able to provide continuously controlled conditions for their passengers arriving in and departing from them due to their closed security and well-conceived business interests (Michalkó 2008). Airports are not characterized by the fact that events on their territory are less regulated due to their openness, and therefore all elements of individuals on the social periphery and their deviant behavior, such as begging, prostitution, unauthorized sales or illicit currency exchange they are less accessible here in action. Thus, foreign tourists who do not know the local standards in these areas will thus be less likely to become victims or even consumers of these activities, even though the sense of security experienced by passengers at airports is not ruled out declined in recent years.

The operation of airports and airport terminals has changed a lot in the last fifty years. Demand at airports has changed, demand-side supply and related technical developments have boosted non-travel visits to airports in addition to passenger growth. Like the aforementioned train stations, shopping, grocery stores, shops, day-to-day operations, banks, pharmacies, money changers began to be provided to travelers generating an attraction that also contributed to potential undesirable activities. Airports try to be unique and this plays an important role in their services, but also in their appearance. Today, it is no longer unusual for an airport to have a special experience available to anyone, or if somebody by visiting an airport's website can read not only about travel information, also read where he or she is and this place "*More than an airport*" (Singapore Changi Airport).

Airport terminals can be divided into a land-side zone that is open to everyone and an air-side zone. While the first is open to anyone, the second is available to passengers and crew after a passenger security check. In terms of operation, the two areas will play different roles in travel, the demand of emerging travelers will be different, there will be a demand for different services and thus a different supply will be needed. Initially, air-side areas of airports, and later land-side areas, began to provide other services that are not closely related to travel, tailored to the needs of travelers and visitors. Air-side areas of airports have begun to provide a range of services similar

to shopping malls, where, in addition to restaurant and shopping opportunities, other entertainment programs have already been provided (Fodness – Murray 2007, Ming-Kei – Yui Yip 2016, Halpern et al. 2020).

Airport security is first encountered by passengers when the sense of security they experience does not provides them with a natural environment and the purpose is to make them feel that they are safe, where they are. This does not mean providing one process from the airport, but a set of processes that last from the need for information for passengers to the departure of passengers. This includes travel planning, passenger handling, baggage handling, passenger safety tasks, but also includes other ancillary services as well as entertainment that serve to make the time spent in the terminals more pleasant for those staying there (Tseng – Wu 2019, Patil – Raj 2019).

Some research points out that in order to make airports more competitive, elements related to travel and visiting airports in their free time should be paired with the concept of experience (Rajapaksha – Jayasuriya 2020), whilst visitors should get acquainted wit and airport services, and security process. Others associate the future of this with the concept of smart airports, when the operation of airports becomes available on the model of smart cities (Nagy – Csiszár 2018a, Alansari et al. 2019). Strengthening the sense of security provided by airports can often be the focus of experience-centricity, so thanks to technological advances in airport services, security through automated, digital solutions, self-service airport solutions / services (Wattanacharoensil et al. 2015) in an invisible way, an experience that even when combined, can become more natural. The possibilities of digitization, personalized information provision, online booking and registration, minimization of waiting time, and rapid security check appear (Ku – Chen 2013, Nagy – Csiszár 2018b). The self-services airport solutions are able to enhance the travel experience (Miskolczi et al. 2021) primarily when the traveler is actually part of the process. It is necessary to make it clear to passengers that they themselves are part of maintaining security, they need to be made aware of how they act and what the effects are, so that they can influence the overall perception of the airport, which can also be seen in terms of sustainability.

Aviation and sustainability

In the operation of airports, from the second half of the 20th century onwards, it was no longer the lack of infrastructural or supra-structural factors, but rather the continuous increase in workload that could be considered an obstacle to its own growth. With the number of tourist arrivals, the use of means of transport used to serve travel is explicitly increasing, and the growing environmental impact of transport is an integral part of this.

The growing market share of aviation in international tourist traffic is clear, as shown by the data for 2017 (57%), but also for 2018 (58%) (UNWTO 2019, UNWTO 2020). This popularity also means that aviation, with a relatively steady increase, currently accounts for roughly 2.4% of global CO₂ emissions (Graver et al. 2019). Among the transport sectors, the environmental impact per kilometre is the highest in terms of total emissions from aviation. Numerous studies have already proven the economic effects of aviation and its other targeted environmental impacts (Erdősi 1999, Bera – Pokorádi 2014, Rohács 2015, Booyens– Rogerson 2016), but more closely related to our research, we see that it is perhaps more understandable for travelers if they by general examples see which is the best way to the more environmentally conscious behavior. Through the example of Munich Franz Josef Strauß Airport, some research by the Bund Naturschutz Bayern e.V. (2019) or Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland e.V. (2019) can be seen as good example of this, where studies confront the traveler with specific environmental impacts of travel that can be better understood by the average traveler. So, it is necessary to be able to give an understandable answer to everyone about the effects of economic development, the national economic aspects of reducing emissions, and economy, in such a way that everyone's involvement in it is clear. The fact that growth ideology is incompatible with long-term sustainability and that growth is inseparable from environmental impacts (Butler 1999, Ward et al. 2016, Mihalic 2016) is equally true of the operation of flight companies and airports.

There are a wide range of opportunities offered by these types of incentives, where it is not uncommon for airlines and airports to involve the traveler in topics that may be less relevant to the average traveler or have not previously been a factor in their travel decision. As a common feature, the main goal is to learn how the traveler can do for the community. This may be the case when an airline considers it most important to communicate to a traveler how favourable the per capita fuel consumption of a given flight can be on a given journey – so how well a given traveler can travel in an environmentally conscious way – if he chooses a particular airline (Mrazova 2014). It is not uncommon for an airline to trace its sustainability efforts back to how environmentally friendly the production of the products consumed by passengers on their flights are. So, in the passenger, there is often a strengthening of a commitment to environmental awareness through a kind of play with travelers' feelings. They are encouraged to “*do it this way*” because “*that's you can be environmentally conscious*” or “*consume it*” because it's produced in an environmentally conscious way. This is true even when for example the environmental impact of the production of the sandwiches which are they consume are basically only a fraction of the total environmental impact of the individual's and actual flight.

The same can be observed for airports. Under a constant pressure and competitive situation, airports are forced to operate more consciously in the face of ever-increasing demand for competitiveness and efficiency. By bidding on each other, they advertise their sustainability programs and draw travelers' attention to excessive energy use, the problem of unnecessary waste generation, and the importance of selective waste collection. Airports compete with each other to achieve carbon-neutral operation, in which passengers are often involved. Efforts in which the passengers are themselves part of are clearly more efficient processes of achieving carbon neutrality.

Around 40,000 airports worldwide currently offer its services (Ripoll-Zarraga – Raya 2020) and billions of travelers' use them, while airports, in addition to their core functions, already offer services due to the competitive environment that is no longer closely linked to aviation. So, an incentive for a decreasing use is done while increasing in other areas, such as changes in the number of passengers, which leads to a kind of equalization despite the development of technology, and despite more efficient use (Fleischer 2014). Over the past 50 years, airports have become one of the main service areas of our day, and aviation has become, so to speak, the gateway to tourism. Airport regions have now become the engine of economic growth and the determining centres of some regions (Tiboldi 2008). Central airports serving more passenger traffic now take on a kind of “hub role” (Erdósi 2017) and have resulted in service spaces that result in spatial and functional changes that encourage individuals to concentrate at airports and visit those shops and use services which are less directly connected to travel. Dominant airports have been created (Lederman 2008, Appold – Kasarda 2010), the market advantages of which are also strengthened by the dominant airlines. Airports, in addition to becoming shopping malls, have begun to perform other functions, similar to tourist destinations (Kesselring 2007). In Europe at the Amsterdam Schiphol Airport has a casino, the Frankfurt Airport can be used for marriage, the London Heathrow Airport with the St. George's Interdenominational Chapel is waiting for the faithful, or without mentioning the entire European offer the Munich Airport is with spotter-places for aircraft lovers.

At some airports, there is a change in the fact that, due to the pressure of the competitive environment, airports already prioritize the efficiency and the competitiveness (Thelle – Sonne 2018, Bilotkach – Bush 2020, Rajapaksha – Jayasuriya 2020). So for travelers, airports already offer service packages that work more efficiently, while protecting our environment, and where, in addition to the process of catching a flight, the experience, satisfaction, happiness and attitudes associated with these concepts have already been experienced during the journey and they are given a primary role.

Substitutability for more sustainable operation

In order to maintain all equipment and security in airport terminals, not all processes are substitutable, giving priority to sustainability considerations, so the emphasis on full substitutability of non-renewable energy sources move (Fleischer 2014, Graver et al. 2019, Kucukvar et al. 2020). It is necessary to provide tools and processes that can maintain overall security at airports, taking into account environmental aspects. Continuous operation is the goal, where substitutability is a tool, but a lasting commitment that cannot be quantified is what leads to sustainability in the operation of airports.

The literature on airports sees the achievement of an increasingly sustainable status as a further increase in the role of automated processes (IATA 2020, Airports Council International Europe 2020), while others include the operation of airports on the model of smart cities (Rajapaksha – Jayasuriya 2020). Self-service information desks, self-service parcel delivery, but also automated boarding pass checks, automated passenger security checks and automated passport checks are now essential at modern airports. It can be seen as a completely natural process for passengers to find out using artificial intelligence, print out their boarding passes for their own travel, check-in their luggage on their own, or use electronic and fully automated passport control. This saves time and resources while increasing the speed and efficiency of service. Some research suggests that these automated airport solutions are primarily attractive to young people, so members of generation Y (Millennial Generation) and generation Z (Digital Natives) are considered to be most open to innovation while they are already familiar with these solutions (Gures et al. 2018), thus, in the context of sustainability, our present research also primarily examines these age groups.

Research methodology

Systematic literature review

In the study of the sustainable operation of airports, we conducted a literature review taking into account security aspects. Basically, we did not aim to examine the creation of airport security, we focused primarily on the examination of sustainability tools that can be related to the creation of security – such as the use of boarding passes, waste collection, the need for environmental awareness – and we sought the answer to the extent to which the environmentally conscious attitude on the part of travelers is perceptible in areas such as airport security. The openness of travelers was included in the study, which also aimed to examine airports as an independent tourist attraction. The basic question of the research and the related sub-questions were formulated as follows:

- H1: Airports' efforts to achieve environmental sustainability influence airport demand.
- H2: Technical solutions that promote environmental sustainability can be considered as well-known and sought-after services for passengers at European airports especially among members of generation Y and Z
- H3: There is a need to improve the range of services at European airports, which can be further enhanced by educating travelers and familiarizing them with the airports.
- H4: Environmentally-conscious operation of airside and landside services could greatly contribute to increasing the attractiveness of airports and so airports could function as more sustainable tourism attractions.

A literature review is an exploratory research process by synthesizing questions related to a particular topic (Denney – Tewksbury 2013). Existing research findings have been collected and incorporated into the primary research process, so the literature review should be classified as a secondary source to identify areas and research gaps that require more attention and thus define our empirical research plan.

Table 1. Research objectives and processes.

Research Objective	Research Method and Processes	Related
Identification of the basic characteristics of sustainable airports	Literature review	Preliminary analysis of the current state of the tourism product to identify the research objectives
Identification of sustainability aspects in airport demand	1.Literature review: Online data collection about the dominant airports' 2.Online survey: identification of consumer attitudes and behavior	H1-H2
Additional elements to the range of successful airport product development	1.Literature review: Analysis of the dominant airports' 2.Online survey: identification of consumer attitudes and behavior	H3-H4

Source: authors' own editing

The aim of the literature review is to interpret the sustainability of airport operations in the development of airport service offerings. As Table 1 shows, the literature review process consists of three steps. We mainly processed domestic and international journal articles discussing the symbiosis of airports and security and sustainability, using online scientific journal databases (ScienceDirect, ResearchGate) and keywords, while emphasizing the theoretical background related to the receptivity of local society and their openness to European airports. In the first part of the analysis, the criteria of the research plan were defined.

Table 2. Keywords of the literature on airport security and sustainability

Keywords	Records
Environmentally friendly airport	22
Airport security in Europe	32
Airport attraction	24
Smart airport services	17
Airport operation development	3
5	98

Source: authors' own editing

The studies had to focus on the sustainable operation of airports, their basic characteristics, security issues, so we chose keywords (n = 5; environmentally conscious airport, European airport security, airport attractiveness, smart airport, airport service development). In the second phase, only manuscripts published in English were examined, and it was a condition that the manuscripts should be peer-reviewed studies and ranked based on the last ten years, while excluding relevant research published before 2011 (Google Scholar).

The keyword search yielded 98 related articles, which were further narrowed down in the second section after reading the full content of the titles and abstracts of the articles, and later the studies that met the criteria we set. Finally, 24 relevant sources were identified and qualitatively analyzed.

Quantitative phase – sampling and analysis

By the findings of the literature review, we have conducted a questionnaire, which was quantitatively analyzed. Data collection was carried out on the Qualtrics online platform, which allows the compilation of different types of questions (e.g., multiple-choice, Likert scale, etc.). Data collection has been completed between October-November 2020. The total sample consisted of 817 subjects. The number of sample items exceeds the expected size of 200 of exploratory marketing research (Malhotra – Dash, 2016) and so the conclusions can be validated and applied for further research. In the sample, age groups of 18-29 (56,8%) and 30-39 (43,2%) are represented (Fig. 1), therefore, our findings can be valid for these segments. Most respondents have a high school diploma (46.3%), and university degrees (40.7%). Based on self-assessment, the vast majority of respondents belong to the middle class.

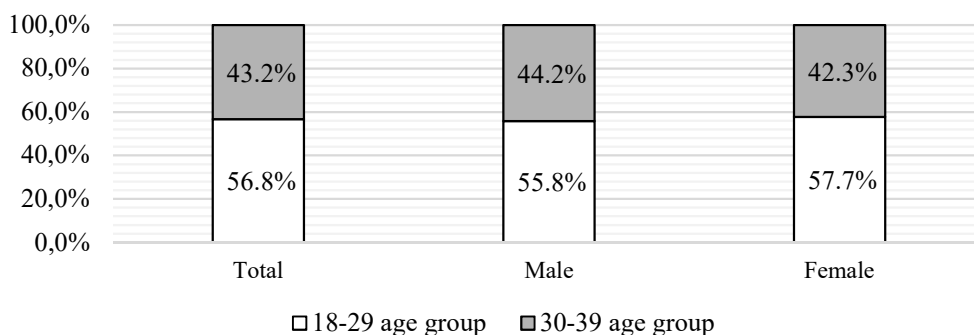

Figure 1. Total sample based on AGE and GENDER

Source: Authors' own editing

Online data collection covered two main themes: an analysis of airport behavior - with a particular focus on the exploration of environmentally conscious behavior (1) and attitudes towards airport service development proposals (2).

Results

Attitude towards sustainable consumption at airports

Subjects have evaluated their environmental attitude (importance of sustainable operation of airport services) on a 1-10 Likert scale. According to the results, the environmental operation of airports (e.g., selective waste management, plastic-free solutions, etc.) is moderately important for the population analyzed (Mean: 6.97).

More than half of the respondents (51.6% of the total sample) believe that a completely environmental-friendly operation of airports would be necessary and achievable. Related to this, a significant proportion of subjects (62.4%) agree that the environmentally-conscious operation of airside and landside services could greatly contribute to increasing the attractiveness of airports. During the analysis, the environmentally-conscious behavior of passengers has also been analyzed. Almost half of the total sample (45.3%) seeks for selective waste collection at airports; however, 40.6% do not, or only after a long search find ways of the selective waste collection. Owing to the spread of smart appliances, the boarding pass can be used online in an environmentally friendly format, without the need to present it in printed form. 42% of respondents prefer online boarding passes, but 58% of the total sample still insists on using a paper-based boarding pass.

Correlations between online boarding pass preference and environmentally conscious behavior (selective waste collection) have been detected (Figure 2). According to the results, users of online

boarding passes also pay more attention to the selective waste collection at airports, while those who prefer traditional printed boarding passes tend to dispose of their waste in traditional trash.

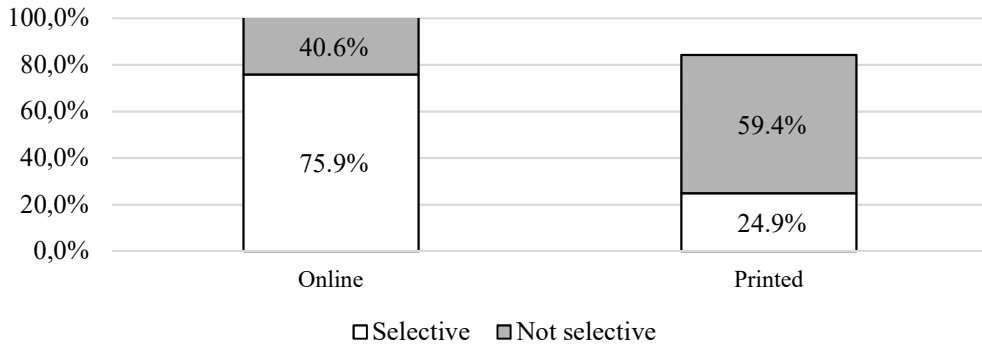

Figure 2. Cross-tabulation – Selective waste collection and boarding pass preferences (online or printed)

Source: Authors' own editing

There is also a correlation between the opinion of the respondents on the environmentally friendly operation and the commitment to collect waste selectively. We can see that with the strengthening of the environmentally-conscious attitude, the commitment to the selective waste collection is constantly increasing among the respondents (Figure 3).

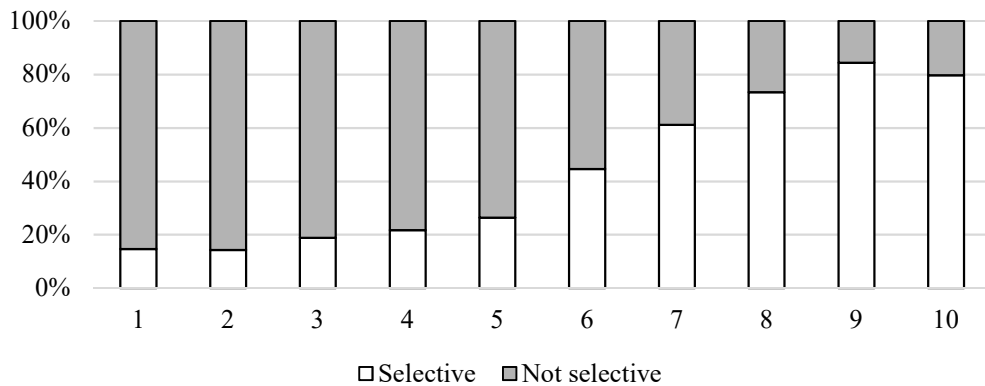

Figure 3. Cross-tabulation – Selective waste collection and attitude towards sustainability (at the airports)

Source: Authors' own editing

Correlation can also be observed between the boarding pass preferences (online or traditional) and the attitude towards sustainable airport operation (Figure 4). Among generation Z, for those who use an online boarding pass, the environmental-friendly operation of airports is more important, while those who use a traditional printed boarding pass are less likely to become engaged in this topic.

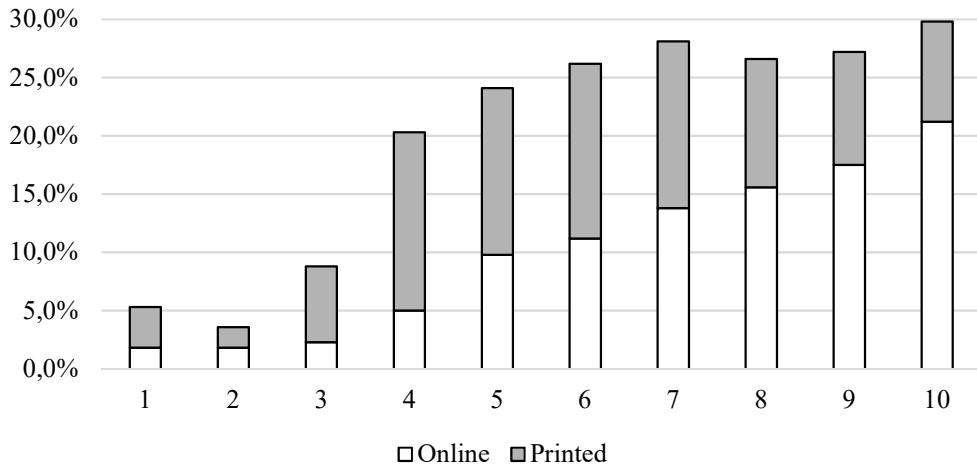

Figure 4. Correlation between sustainable attitude and boarding pass usage patterns among generation Z
Source: Authors' own editing

Despite the commitment to the environmental operation of the airport, 75% of respondents have not yet encountered carbon neutrality propaganda at airports (e.g., NetZero by 2050), and those who did (25% of the total sample) could not recall its content which refers to the low impact of sustainability-related campaigns of the aviation sector.

Evaluation of different service development proposals of airports

The functionality of airports has been expanding in recent decades; therefore, respondents had to evaluate different service development proposals. Before this, subjects shared their activity patterns (Figure 5). Respondents mostly prefer rest and entertainment (33.5%) during their stay at the airport, but restaurants (33%) are also an important part of their interests. Only 7% of them prefer to conduct work-related tasks.

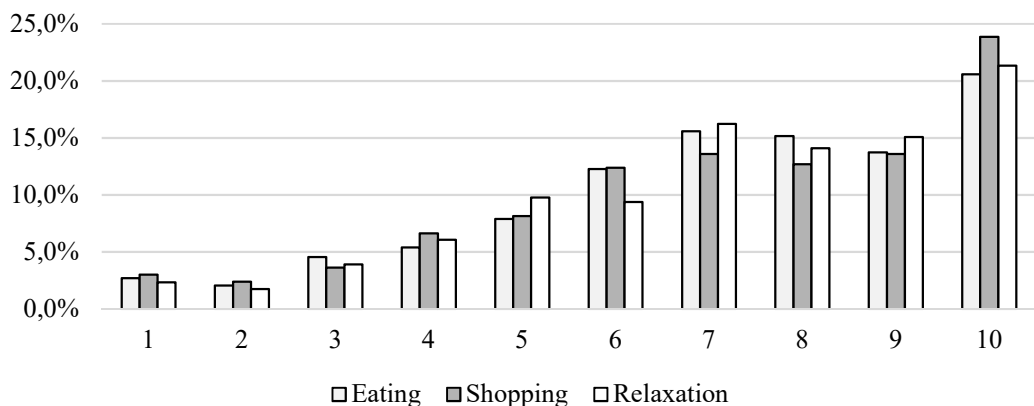

Figure 5. Cross-tabulation - Additional activities and sustainable attitude
Source: Authors' own editing

We also examined whether respondents would use certain airport services without the intention of travelling. A large percentage of subjects (74%) would use leisure facilities at airports (e.g., sports, official administration, and entertainment). Furthermore, the availability of restaurants at the airports was also attractive to the majority of subjects (68%).

Overall, respondents would be more open and would prefer airports to have facilities that are accessible not only for travellers but also to locals. It has been revealed that for those respondents who prefer eating and shopping in a higher percentage, an environmental-conscious attitude is also very important (Figure 5).

Findings and conclusions

The literature review on published articles (n = 24) indicated the importance of sustainability aspects in the development of airport services. The research gaps identified – the examination of passengers' attitudes towards the environmental awareness of European airports and the relationship between airports as tourist attractions – have given new directions to our research. In terms of airport security (as an airport and flight security side), we have limited our research to one of the elements most commonly used by passengers, the use of boarding passes at airports and we examined in detail the need for sustainable consumption at airports, taking into account sustainability considerations. Based on the shortcomings revealed by the literature review, our aim was to examine the openness of travellers to the introduction of new services at airports, which also included the examination of the interpretability of airports as an independent tourist attraction. During the empirical research (online questionnaire involving 817 subjects), we revealed the attitudes of generation Y and Z towards environmental awareness and their behaviour (environmentally-conscious actions) during their stay at the airports.

Based on the results, we could see that the environmentally conscious operation of airports (average: 6.97) is considered to be important for the respondents. However, in many cases, an environmentally conscious attitude cannot prevail during airport stays due to their sufficiency of airport infrastructure (e.g., lack of selective waste collection facilities).

To solve this, the development of services at international airports (e.g., extended ways of selective waste collection, usage of eco-friendly packaging in restaurants and shopping places) might be fundamental. The further development of the digital background infrastructure can also play an important role: primarily the education of passengers, emphasizing the advantages of digital possibilities (e.g., electronic boarding pass).

The constant challenge for airports is to strengthen the competitiveness of their services, which will be particularly important in the post-pandemic period world. The results showed that the interest in expanding entertainment and dining opportunities is significant. Airports can also function as an independent attraction: a significant number of subjects would visit the airports without the intention to travel to try out new services.

It is important to emphasize that when using additional services, the need for an environmentally conscious attitude remains based on the results, so even with the expansion of services, an airport would be able to operate sustainably, which may improve the perception of aviation as well. Based on our results, we answered our hypotheses (Table 3).

Table 3. Hypotheses – answers

No.	Statement	Result	Interpretation	Method
H1	Airports' efforts to achieve environmental sustainability can influence airport demand.	accepted	Results of the online survey revealed that the majority of gen Z and Y seek environmental-conscious services at the airport.	Quantitative analysis of online questionnaire
H2	Technical solutions that promote environmental sustainability can be considered as well-known and sought-after services for passengers at European airports, especially among members of generation Y and Z.	accepted	Respondents are open to new and environmentally-conscious services, but perceptions of airports can improve with the quality of information provided to consumers.	
H3	There is a need to improve the range of services at European airports, which can be further enhanced by educating travelers and familiarizing them with the airports.	accepted	The results highlighted the need to improve the effectiveness of travel information, to which subjects are open.	
H4	Environmentally-conscious operation of airside and landside services could greatly contribute to increasing the attractiveness of airports and so airports could function as more sustainable tourism attractions.	accepted	Respondents are open to additional services (restaurant, bank, etc.) at the airports and according to the respondent's evaluation; environmental-friendly operation might increase the attractiveness of airports.	

Source: Authors' own editing

The results of the research may be useful to further develop airports' sustainability efforts and to better understand the actual needs of travellers, as the results suggest that members of generations Y and Z look for more sustainable services, but airport services are not always able to meet these needs.

Our research extended the study of airport sustainability efforts to interpret airports as a stand-alone tourist attraction, which is a novel approach compared to previous research. This research also provides a basis for modelling airport operations with increasing air traffic, where the need for sustainable consumption is essential.

Limitations

The results of the research mainly concern the 18-40 age group; therefore, our findings are only related to the attitudes of the Y and Z generations. Due to the impact of the COVID-19 pandemic on travel habits, the attitude towards sustainability and service development of the airports require further investigation.

References

- AIRPORTS COUNCIL INTERNATIONAL EUROPE (2020): *Sustainability strategy for airports. Second edition – November 2020*. Available online: <https://www.aci-europe.org/downloads/resources/ACI%20EUROPE%20SUSTAINABILITY%20STRATEGY%20-%20SECOND%20EDITION.pdf> (accessed on 1 February 2021).
- ALANSARI, Z. – SOOMRO, S. – BELGAUM, M.R. (2019): *Smart Airports: Review and Open Research Issues*. In: *Emerging Technologies in Computing*. 136–148. https://doi.org/10.1007/978-3-030-23943-5_10
- APPOLD, S.J. – KASARDA, J.D. (2010): *Strategically Managing Airport Cities*. In Kasarda, J.: *Global Airport Cities*. Insight Media. Available online. https://www.aerotropolisbusinessconcepts.aero/wp-content/uploads/2014/08/9_GlobalAirportCities2.pdf (accessed on 5 March 2021).
- BERA, J. – POKORÁDI, L. (2014): *Légiközlekedés környezetbiztonsági fogalomrendszere*. *Repüléstudományi Közlemények*, 26(2): 274–285.
- BILOTKACH, V. – BUSH, H. (2020): *Airport competition from airports' perspective: Evidence from a survey of European airports*. *Competition and Regulation in Network Industries*, 21(3): 275–296. <https://doi.org/10.1177/1783591720937876>
- BOOYENS, I. – ROGERSON, C.M. (2016): *Responsible tourism and innovation: insights from the Western Cape Province, South Africa*. *Tourism: an International Interdisciplinary Journal*, 64(4): 385–396.
- BUND FÜR UMWELT UND NATURSCHUTZ DEUTSCHLAND E.V. (2019): *Weniger ist mehr! Sieben Schritte für einen klima- und ressourcenschonenden Luftverkehr*. Available online: https://www.bund-naturschutz.de/fileadmin/Bilder_und_Dokumente/Themen/Mobilit%C3%A4t/Luftverkehr/Luftverkehr_Broschuere_final.pdf (accessed on 1 April 2021).
- BUND NATURSCHUTZ BAYERN E.V. (2019): *Naturschutz Bayern*. Available online: <https://studylibde.com/doc/2350201/kein-folientitel---bund-naturschutz> (accessed on 1 February 2021).
- BUTLER, R.W. (1999): *Sustainable tourism: A state-of-the-art review*. *Tourism Geographies*, 1(1): 7–25. <https://doi.org/10.1080/14616689908721291>
- CHANGIAIRPORT.COM (2021): *Attractions*. Available online. <https://www.changiairport.com/en/discover/attractions.html> (accessed on 1 February 2021).
- DENNEY, A.S. – TEWKSBURY, R. (2013): *How to write a literature review*. *Journal of Criminal Justice Education*, 24(2): 218–234. DOI: 10.1080/10511253.2012.730617
- ERDŐSI, F. (1999): *Légi közlekedés és területi fejlődés (Air Transportation and Spatial Development)*. *Tér és Társadalom*, 13(4): 45–76.
- ERDŐSI, F. (2017): *Szinergiacsászárók vagy sauruszok? (A globális légi közlekedés giga-fordítókorongjai a Közel-Keleten)*. *Közlekedéstudományi Szemle*, 67(3): 12–23.
- FLEISCHER, T. (2014): *A fenntarthatóság fogalmáról*. *Nemzeti Közzolgálati és Tankönyv Kiadó Zrt.*
- FODNESS, D. – MURRAY, B (2007): *Passengers' expectations of airport service quality*. *Journal of Services Marketing*, 21(7): 492–506.
- GÁL, K. (2004): *„Dobozolók, cápák, ószeresek”*. *Informális gazdasági stratégiák Kolozsváron*. *WEB*, 13(2): 47–63.
- GRAVER, B. – ZHANG, K. – RUTHERFORD, D. (2019): *CO₂ emissions from commercial aviation, 2018*. The International Council On Clean Transportation. Available online: https://theicct.org/sites/default/files/publications/ICCT_CO2-commercl-aviation-2018_20190918.pdf (accessed on 1 February 2021).

- GURES, N. – INAN, H. – ARSLAN, S. (2018): *Assessing the self-service technology usage of Y-Generation in airline services*. Journal of Air Transport Management, 71: 215–219.
- HALPERN, N. – MWESIUMO, D. – SUAU-SANCHEZ, P. – BUDD, T. – BRÄTHEN, S. (2020): *Ready for digital transformation? The effect of organisational readiness, innovation, airport size and ownership on digital change at airports*. Journal of Air Transport Management, 90, 101949. DOI: 10.1016/j.jairtraman.2020.101949
- IATA.ORG (2020): *IATA'S Annual Report. 2020*. Available online: <https://www.iata.org/en/publications/annual-review/> (accessed on 1 February 2021).
- KESSELRING, S. (2007): *Globaler Verkehr – Flugverkehr*. In: SCHÖLLER, O. – CANZLER, W. – KNIE, A. Handbuch Verkehrspolitik, 828-853. https://doi.org/10.1007/978-3-531-90337-8_37
- KU, E.C. – CHEN, C.D. (2013): *Fitting facilities to self-service technology usage: Evidence from kiosks in Taiwan airport*. Journal of Air Transport Management, 32: 87–94.
- KUCUKVAR, M. – ALAWI, K.A. – ABDELLA, G.M. – BULAK, M. E. – ONAT, N.C. – BULU, M. – YALÇINTAŞ, M. (2020): *A frontier-based managerial approach for relative sustainability performance assessment of the world's airports*. Sustainable Development, 29: 89–107. DOI: 10.1002/sd.2134
- LEDERMAN, M. (2008): *Are Frequent-Flyer Programs a Cause of the “Hub Premium”?* Journal of Economics & Management Strategy, 17(1): 35–66. <https://doi.org/10.1111/j.1530-9134.2008.00170.x>
- MALHOTRA, N.K., & DASH, S. (2016): *Marketing research: An applied orientation*. Pearson.
- MICHALKÓ, G. (2008): *A turisztikai tér társadalomföldrajzi értelmezésének új dimenziói*. Akadémiai nagydoktori thesis, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet.
- MIHALIC, T. (2016): *Sustainable-responsible tourism discourse – Towards 'responsustable' tourism*. Journal of Cleaner Production, 111: 461–470. DOI: 10.1016/j.jclepro.2014.12.062
- MING-KEI, C. – YUI YIP, L. (2016): *Travelers' perception on airport satisfaction*. Journal of Business & Economic Policy, 3(2): 55–60.
- MISKOLCZI, M. – JÁSZBERÉNYI, M. – TÓTH, D. (2021): *Technology-Enhanced Airport Services—Attractiveness from the Travelers' Perspective*. Sustainability, 13, 705. <https://doi.org/10.3390/su13020705>
- MRAZOVA, M. (2014): *Sustainable development – the key for green aviation*. INCAS BULLETIN, 6(1): 109–122.
- NAGY, E. – CSISZÁR, CS. (2018a): *A „smart” és automatizált repülőterek jellemzőinek feltárása*. Közlekedéstudományi Szemle, 68(3): 35–44. DOI: 10.24228/KTSZ.2018.3.4
- NAGY E. – CSISZÁR CS. (2018b): *Revealing Influencing Factors of Check-in Time in Air Transportation*. Acta Polytechnica Hungarica, 14(4): 225–243. <https://doi.org/10.12700/APH.14.4.2017.4.13>
- PATIL, D.R. – RAJ, M.P. (2019): *The Architecture of Airport Terminals: Gateway to a City*. Creative Space, 7(1): 11–18. DOI: 10.15415/cs.2019.71002
- RAJAPAKSHA, A. – JAYASURIYA, N. (2020): *Smart Airport: A Review on Future of the Airport Operation*. Global Journal of Management and Business Research, 20(3): 25–34. <https://doi.org/10.34257/GJMBRAVOL20IS3PG25>
- RIPOLL-ZARRAGA, A.E. – RAYA, J.M. (2020): *Tourism indicators and airports' technical efficiency*. Annals of Tourism Research, Elsevier, 80(C), 102819. DOI: 10.1016/j.annals.2019.102819
- ROHÁCS, J. (2015): *Gondolatok, háttéranyagok a repülés, repülőipar stratégiai szerepéről*. Repüléstudományi Közlemények, 27(3): 19–36.
- THELLE, M.H. – SONNE, M.I.C. (2018): *Airport competition in Europe*. Journal of Air Transport Management, 67(C): 232–240. DOI: 10.1016/j.jairtraman.2017.03.005
- TIBOLDI, T. (2008): *A regionális repülőterek fejlesztésének gazdasági elemzése*. Gödöllő.

- TSENG, W.C. – WU C.L. (2019): *A choice model of airline passengers' spending behaviour in the airport terminal*. Transportation Planning and Technology, 42(4): 380–390. <https://doi.org/10.1080/03081060.2019.1600243>
- UNWTO (2019): *World Tourism Organization Tourism Highlights, 2018 Edition*. Available online: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419876> (accessed on 1 February 2021).
- UNWTO (2020): *World Tourism Organization International Tourism Highlights, 2019 Edition*. Available online: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152> (accessed on 1 February 2021).
- VENCZEL, M. – PEREDY, Z. – ROHÁCS, D. – ROHÁCS, J. (2019): *Intelligens biztonsági megoldások a nemzetközi repülőterek jövőbeli terrorfenyegetettségének hatékony csökkentése érdekében*. Repüléstudományi Közlemények, 31(3): 187–204. <https://doi.org/10.32560/rk.2019.3.631>
- WARD, J.D. – SUTTON, P.C. – WERNER, A.D. – COSTANZA, R. – MOHR, S.H. (2016): *Is Decoupling GDP Growth from Environmental Impact Possible?* PLOS ONE, 11(10): e0164733. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0164733>
- WATTANACHAROENSIL, W. – SCHUCKERT, M. – GRAHAM, A. (2015): *An Airport Experience Framework from a Tourism Perspective*. Transport Reviews, 36(3): 318–340. DOI: 10.1080/01441647.2015.1077287

Vanyúr Blanka

Az overtourism jelenségének vizsgálata Budapest példáján

Az overtourism, vagyis a turisztikai kereslet túlzott helyi koncentrációja, melyet jelen tanulmány túlturizmusként értelmez, már régóta a tudományos diskurzus tárgya. A jelenség leginkább a városi környezetre koncentrálódik, negatív hatásai közvetve és közvetlenül is befolyásolják mind a lakosság életminőségét, mind a turisztikai élményt, továbbá a városi funkciók átalakulásához vezethetnek. Ennek mérésére szolgáló indikátorok közül párat ismeretve vizsgálja a tanulmány a jelenség budapesti aspektusait, megjelenési formáit, továbbá tárgyalja a jövőbeni vizsgálati lehetőségeket a témában.

Kulcsszavak: overtourism, fővárosi turizmus, Budapest, zsúfoltság

JEL-kód: Z32

<https://doi.org/10.32976/stratfuz.2021.27>

Bevezetés

A magyarországi turisztikai aktivitás egésze a KSH 2020-as decemberi adatai alapján 93 százalékos csökkenést mutat az előző évhez képest. Jelen tanulmány a turizmusból hosszú ideje megfigyelhető folyamatról, a masszív turizmus legnegatívabb jelenségéről az úgynevezett overtourism, magyarul túlturizmus fogalmáról, annak sajátosságairól és folyamatának megjelenéséről szól, különös tekintettel Budapest helyzetére. A túlturizmus éveken át meghatározó témája volt a nemzetközi és hazai szakirodalomnak, főként a fővárosi és városi turizmus példáján. A világ vezető turisztikai desztinációi, mint Barcelona, Velence vagy Amszterdam már érezhető és mérhető a túlturizmus jelensége (Roland Berger 2018). Ezt az állapotot leginkább a fenntartható fejlődés kapcsán általánosan használt „tüllövés” (Meadows D. 1972) szakaszához hasonlíthatjuk. Számos cikk (Apolitical 2018, CNN Travel 2020, The Guardian 2020) jelent meg arról a jelenségről amikor a turisztikailag extrém mértékben kihasznál városok lakói turizmus ellenessé váltak, ami több esetben arra sarkallta a város vezetőségét, hogy mérlegelje a turisztikai forgalom mérséklését. Tehát túlturizmusról és turizmus ellenességéről szolt a diskurzus, viszont a turizmustalanság, vagyis amikor semmilyen turisztikai folyamat nem figyelhető meg egy településen soha nem volt elképzelhető az ágazatban résztvevők, és annak hatásait elszenvedők körében. Mégis úgy vélem ez a legmegfelelőbb alkalom a túlturizmus folyamatairól írni, annak érdekében, hogy a múltbéli folyamatokból tanulva kialakulhasson egy szervezettebb turisztizmus irányítási metódus amely a lakosság igényeit is figyelembe veszi, ezzel visszaadva a nagyvárosok eredeti funkcióját.

Fogalmi keret, hatások

A turisztikai kereslet rohamos növekedésének indikátorai jól ismertek. A fordista típusú fogyasztás a második világháború utáni gazdasági fejlesztéseknek a következménye, ami fizetett szabadsággal, a személygépjármű használatának elterjedésével, és növekvő vásárlóerővel járt, mely megalapozta a tömegturizmust (Shaw-Williams 2004). A mennyiségi, vagyis kvalitatív preferenciák helyett a kvantitatív szempont került előtérbe. A tömegturizmus négy alapvető jellemzője, hogy standardizált, csomagokba rendezett, nincs differenciált ügyfélkör, a tömegek számára egyszerűen fogyasztható a helyi normák vagy a kultúra figyelembe vétele nélkül (Poon 1993). A turizmus egyre szervezettebbé, kiszámíthatóbbá vált (Brendon 1991) mely gyorsította növekedésének ütemét.

Természetesen már az 1960-as években egyes kutatók rávilágítottak arra, hogy a túlzott turisztikai keresletnek vannak egyedi jellemzői. Butler (1980) kifejtette a turisztikai desztinációk lehetséges

fejlődési szcenárióit, melyben már megjelent, hogy a kezdeti szakaszok, mint a turizmusba való bekapcsolódás és a hosszú fejlődési időszak után a konszolidáció során a turisztikai desztináció elérheti a kritikus szintet, amikor az egyes turisztikai részvételbe bevont elemek eléri kapacitásuk végpontját. Ezt követően a térség vagy újabb fejlesztések okán megújul vagy ellenkező esetben hanyatlásnak indul. Doxey (1975) megfogalmazta az irrindex modelt ami azt mutatja meg hogyan reagál a fogadó környezet a turisták számának változására. Négy féle stációt különít el, ahol a fogadókönyezetben élők viszonya az eufóriától az apátiáig, majd az irritáción át az antagonizmusig változik.

A turizmus a helyhez nagyon szorosan kötődik. A turizmus és geográfia kapcsolata azon alapszik, hogy turisztikai aktivitás nem (vagy csak speciális eszközökkel) lehetséges területi manifesztáció nélkül, így a turizmus hatással van a helyre (Miranda- González 2006). A geográfusok a regionális analízis helyett egy új megközelítéssel elemzik a turizmus területi aspektusait, ilyenek a társadalmon belüli kapcsolatok, az identitás, a természeti és kulturális hagyományok, értékek az egyre homogenizálódó desztinációkban (Jansen-Verbeke 2009).

A posztfordista átalakulás során a fogyasztás egyre egyedibb módjai jelentkeztek (Harwey 1992), és ezzel együtt szolgáltatás alapú gazdaság a fogyasztón alapuló transzformáción esett át, melynek következményeképp az élmény került a kínálat középpontjába (Pine és Gilmore 1999).

A turisztifikáció azt a folyamatot írja le melyben a turisztikai desztináció alkalmazkodik a megnövekedett turisztikai kereslethez. Ez nem csak a turistaérkezések kvantitatív számának növekedését tartja fontosnak, hanem az adott hely jellemzőinek és karakterisztikájának a megváltozását annak hatására (Weber et.al.2020). A tradicionális tájképi megváltozása a városi központi tereknek annak lassú homogenizációjával jár. Az úgynevezett disneyfikáció (Bryman 2004, Roost 2000, Bryman 2004) és a mcdonaldizáció (Ritzer 2008) a posztmodern turizmusfejlesztés fogalmi. Amíg Ritzer szerint a mcdonaldizáció annak az igénynek a kiszolgálására épül miszerint a turisták kiszámítható, alacsony kockázattal járó, kényelmes és egységes élményre vágnak. Ahogyan egy BigMac hamburger esetén, a turisztikai élmény előre meghatározott szempontok szerint legyártott, a színvonal és a hatás függetlenedik a helytől. Ezzel szemben a disneyfikáció igyekszik az átlagos fogyasztási szokásokat, gyakran látványos tapasztalatokkal felcserélni (Brymann 2004), ugyanakkor szintén a tömegfogyasztásra, és tömegtermelésre törekszik (Árva.-Sipos. 2011).

A tradicionális központi terek transzformációja disneyfikált kereskedelmi turisztikai területekké nem feltétlenül jelenti a kifinomult piac megjelenését, sem az éttermek, a bárók és a boltok minőségi változását (Gravari-Barbasand 2017).

Az WTO (1983) már a túlturizmus fogalmát megelőzően definiálta a turizmus eltartóképesség fogalmát mely a maximális száma az embereknek, akik meglátogathatnak egy turisztikai desztinációt azonos időintervallumban anélkül, hogy pszichikai, gazdasági vagy szociokulturális rombolást okoznának, és elfogathatatlant mértékű csökkenését a látogatói elégedettségben.

A túlturizmus fogalmi keretét többféleképpen fogalmazhatjuk meg. A túlturizmus vagy angol megfelelője „overtourism” egyik meghatározása alapján akként a helyzetként írható le, amikor a turizmus hatása bizonyos időpontokban és bizonyos helyeken meghaladja a fizikai, ökológiai, társadalmi, gazdasági, pszichológiai és / vagy politikai kapacitási küszöbértékeket (Peeters et.al 2018). A túlturizmus egyértelmű meghatározása nem áll rendelkezésre. Természeténél fogva a turisták számával, a látogatás típusával és időtartamával, valamint a rendeltetési hely teherbíró képességével áll összefüggésben. A túlzott turizmus szempontjai között szerepelhetnek a lakosok, turisták vagy vállalkozások (McKinsey & Company & World Travel & Tourism Council, 2017). A túlturizmus azt a helyzetet írja le, amelyben a turizmus hatása bizonyos időpontokban és bizonyos helyszíneken meghaladja a fizikai, ökológiai, társadalmi, gazdasági, pszichológiai és/vagy politikai befogadóképességi küszöbértékeket. Sok példa van arra, hogy egy hely kulturális és természeti öröksége veszélyben van, vagy ahol a megélhetési és ingatlanköltségek jelentősen megnövekedtek, és az életminőség romlását okozták. (TRAN 2018). Ugyancsak a helyiek perspektívájából közelíti meg a fogalmat Milano et al.(2019) amikor azt írja a túlturizmus a látogatók túlzott mértékű megjelenése zsúfoltságához vezet azokon a területeken, ahol a lakosok

szenvednek az ideiglenes és szezonális csúcsok következményeitől, amelyek életmódjuk, kényelmük és általános jólétük állandó változására kényszeríti őket.

A folyamatot kialakító tényező lehetnek az utazás széles körű elérhetősége és megfizethetősége, a növekedésorientált szabályozások, a nemzetközi turistaforgalom növekedése, az urbanizációs nyomás, a dzsentifikáció és a növekvő árak a városközpontban és a megújult környéken, a szabályozatlan turisztikai szálláshelyek terjedése, a turisták nagy csoportjainak koncentrációja (Jordan et.al 2018).

A túlturizmus tehát egy komplex folyamat, mely a turistákat épp oly mértékben befolyásolja, mint a helyi lakosságot. Koens és szerzőtársai 2018 kutatásuk során megfogalmazták mely állítások nem igazak a túlturizmussal kapcsolatban. Nem egy új jelenségről van szó, régóta megfigyelt problémák húzódnak meg a háttérben. A túlturizmus nem egyenlő a tömegturizmussal, számos desztináció számára nem okoz gondot a magas látogatószám. A jelenség nem korlátozódik csak a városi térre, továbbá nem csak a turizmus iparágat érintő kérdés, amelyre nem lehet egyetemes megoldást találni, mely minden esetben jól alkalmazható. Végezetül, a technológiai vívmányok egyedül nem fogják megoldani a helyzetet, a túlturizmus a szociális interakciókon alapszik, különböző csoportok használják ugyanazon területet (Koens et. al. 2018).

Indikátorok

Az IPOL kutatása szerint az öt fő mutató a következő: turisztikai intenzitás, turisztikai sűrűség, légi közlekedési sűrűség, az Airbnb részesedése és a turizmus részesedése a gazdaságban. További három mutató, nevezetesen a tengerjáró kikötőkhöz, a repülőterekhez és a világörökségi helyekhez. A tanulmány eredményei alapján a túlsúlyosság mutatói a következők:

- turisztikai sűrűség (ágy éjszakák / km²) és intenzitás (ágy éjszakák egy lakosonként)
- az Airbnb ágykapacitásának aránya a kombinált Airbnb és a booking.com ágykapacításban
- a turizmus részesedése a regionális bruttó hazai termékben (GDP)
- légi utazási intenzitás (légi érkezés elosztva a lakosok számával)
- közelség a repülőtérről, a tengerjáró kikötőkkel és az UNESCO világörökség részeivel

Fabian Weber et al. 2020 kutatása alapján összesítette a turisztikai túllövés, túlfogyasztás vagyis az overtourism indikátorait, és ez alapján mérték meg egyes településeket. Ezt a tanulmányt felhasználva jelen cikk összesíti, értelmezi és a kívánt átalakítások után implementálja és megméri Budapest esetén mely faktorok érvényesülnek, és hogy az adatok alapján Budapesten érezhető e, a túlturizmus hatása. A tanulmány 20 alap indikátort határoz meg:

- a desztináció területe
- a turisztikailag vonzó központ, városközpont területe
- a lakosság száma a turisztikai központban
- a lakosság számának változása
- a hotelek száma
- a hotel szobák száma, az ágyak száma a hotelekben
- turistaérkezések adott évben
- két vizsgált év közötti turisztikai érkezések növekedése
- belföldi és külföldi turistaérkezések
- csak a külföldi érkezések
- látogatók által eltöltött éjszakák száma
- a látogatók által eltöltött éjszakák száma csúcsideszakban és alacsony időszakban
- a csúcsideszak hónapjaiban eltöltött éjszakák száma az összes vendégéjszakák számához viszonyítva
- külföldi és belföldi vendégéjszakák száma összesen
- külföldiek által eltöltött vendégéjszaka számok
- napi látogatók éves adatai
- turizmusban foglalkoztatottak százalékos aránya a desztinációban

A harmadik McKinsey & Company és WTTC (2017) kutatása kilenc fő indikátort különít el, melyekkel mérik, hogy adott település mennyire van kitéve a túlturizmus veszélyeinek.

- A Turizmus fontossága, vagyis a turizmus részesedése a GDP-ből és a turizmusban foglalkoztatottak aránya
- Az turistaérkezések növekedése
- A turizmus sűrűsége, vagyis a turistaszám a desztináció területére vetítve
- A turisztikai intenzitás, ami azt mutatja meg hány turista jut egy lakosra
- A negatív TripAdvisor(internetes turisztikai portál) negatív jelzőinek száma a top attrakciók között
- Az érkezések szezonalitása, mely a repülővel érkezők számát tekinti alacsony- és csúcsidőszakban
- Attrakciók koncentrációja, melyek szintén a TripAdvisor vélemények megoszlása a top 5 attrakciót tekintve százalékos eloszlásban
- Éves átlagos PM10 koncentráció a levegőben
- Történelmi helyek előfordulása, ami a TripAdvisor helyek közül a történelmi attrakciók számát tekinti

1.táblázat: Az overtourism indikátorainak összefoglaló táblázata

IPOL	Turisztikai sűrűség és intenzitás
	Airbnb ágykapacitás aránya booking.com-hoz viszonyítva
	Turizmus részesedése a GDP-ből
	Légi utazás intenzitás
	közelség a repülőtérrel, a tengerjáró kikötőkkel és az UNESCO világörökség részeivel
Fabian Weber et al. 2020	Desztináció területe (km ²)
	Turisztikailag vonzó városközpont területe(km ²)
	Lakosság száma a turisztikai központban
	Lakosság számának változása két időintervallumon belül
	Lakosság száma a desztinációban
	Hotelek száma
	Ágyak száma a hotelekben
	Hotel szobák száma
	Turistaérkezések abszolút száma (adott év)
	Összes turistaérkezés növekedése két év között
	Külföldi turistaérkezések (adott év)
	Összes vendégéjszaka (adott év)
	Vendégéjszaka számok növekedése két év között
	Vendégéjszaka számok alacsony látogatottsági időszakban
	Vendégéjszaka számok csúcsidőszakban
	Vendégéjszaka szám a legalacsonyabb látogatottságú hónapban
	Azon hónapok száma adott évben, ahol az éjszakai látogatók száma meghaladja az átlagot
	Külföldiek által eltöltött vendégéjszakák (adott év)
	Összes napi látogatók száma (becsült adat)
	Turizmusban dolgozók aránya (%) a desztinációban (100%)
McKinsey & Company és WTTC (2017)	Turizmus részesedése a GDP-ből/turizmusban foglalkoztatottak
	Turistaszám/desztináció területe
	Turista/Helyi lakosság
	Negatív jelzők száma Tripadvisor Top 5-ben

	Repülővel érkezők alacsony- és csúcsidejében
	TripAdvisor vélemények megoszlása a top 5 attrakcióban (%)
	PM10 koncentráció a levegőben (éves átlag)
	Történelmi helyek/ TripAdvisor helyek

Forrás: Fabian Weber et al. 2020 alapján saját szerkesztés

Budapest esettanulmányok

A 2017-es IPOL tanulmányban olvasható a Magyar Turisztikai Ügynökség állásfoglalása, melyben megemlíti a túlzott turisztikai kereskedelem által kialakult negatívumokat, és a megnövekedett turizmus úgynevezett forró pontját. A Budapesti turizmus negatívumai leginkább a zsúfoltság, a változó ingatlanpiac, a turisták rossz magatartása, melyek főként a belvárosi területet érintik, annak vendéglátó-ipari és szórakoztató intézményeinek monopóliumokká (Kádár 2014) fejlődött területére. Ezen tanulmány által túlturizmusként definiált fogalmat az említett belvárosi területre, az úgynevezett bulinegyedre, mely területileg alapvetően a VI. és a VII. kerületeket foglalja magába, vizsgálja Melanie Smith et. al (2019). Az említett cikk a „túlturistasodás” fogalmával él, mely ugyanúgy az angol „overtourism” megfelelője, kutatásuk szerint a helyi lakosság elégedetlenségéhez és a turizmus negatív hatásainak jelenlétéhez a növekvő tömeg, az utcai bűnözés, a piszok és szemét, a részegség és azzal együtt járó további zavaró tényezők, továbbá az emelkedő árak (Smith et al. 2019), melybe beletartoznak az ingatlanok és a szolgáltatások árai.

McKinsey & Company & World Travel & Tourism Council, 2017-es tanulmányában az alábbiak szerint méri a turisztikai túlszűfoltosságot: egy és öt között kvintilisekre osztja az eredményt, ahol egy a relatív magas esély arra, hogy a város turisztikailag túlszűfolt, öt a legkevésbé. A megvizsgált indikátorok között szerepel a turizmus fontossága, a turisztikai bevételből való részesedés, és a turizmusban foglalkoztatottak aránya, a Tripadvisor internetes portál általi rangsorolások, a levegőminőség, és a lakosságra jutó turisták száma. A kapott adatok alapján Budapest a középmezőnyben van (McKinsey & Company & World Travel & Tourism Council, 2017).

A fentiekben említett tanulmányokban szereplő indikátorokat összevetve, érdemes megvizsgálni Budapesten milyen mértékben, és hogyan jelentkezik a túlturizmus. A főváros kiemelkedő szerepet tölt be az ország turizmusában, főként a külföldi látogatókat tekintve, hiszen itt realizálódik a vendégforgalom kétharmada (KSH 2020). Budapest az elmúlt tíz évben évente döntötte a látogatói rekordokat (BFTK 2018, BFTK 2019), melynek csúcspontja a 2019-es év volt a KSH (2020) adatai alapján. A levegőszennyezettséget tekintve, általánosan elmondható, hogy az Erzsébet téri mérőállomás 27 ($\mu\text{g}/\text{m}^3$) éves átlagos PM10 koncentrációja a levegőben az egészségügyi határérték alatt van (OMSZ). A TripAdvisor vizsgálata kimaradt az elemzésből.

A desztináció központját jelen esetben az alapján határoztam meg, hol van a legtöbb látnivaló, így esett a választás az I. kerületre ahol az UNESCO világörökség részévé választott Budai Vár található, az V. kerület a Parlamenttel, és a Bazilikával, továbbá a VI. és a VII. kerületeket. Tovább szűkítve a kört, csakis a belváros már említett „bulinegyedét” vagyis a VI. és a VII. kerületben vizsgáltam a turisták lakosságához viszonyított számát. A turisztikai sűrűséget tekintve elmondható, hogy átlagosan 3,25 turista jut egy budapesti állandó lakosra, amennyiben 5,69 külföldi és belföldi turistával számolunk és több, mint 1,7 millió helyi lakossal, amely nem tekinthető szélsőséges mértékűnek az éves átlagot tekintve. Budapest egész területét nézve 10838 turista jut minden négyzetméterre, de ha csak az említett belvárosi kerületeket tekintjük, akkor már több, mint 547.000, ha azt feltételezzük, hogy az összes turista csakis a bulinegyedre, jelen esetben a VI. és a VII. kerület területére korlátozódik, akkor már több, mint 1,2 millió látogatóról beszélünk, akik ugyanazon területen osztoznak, továbbá helyet kellene biztosítani a helyi lakosoknak is. A fővárosi turizmus negatív hatásaként említhető a zsúfoltság mellett a zaj, és a

látogatók rossz viselkedése, mely összefüggésbe hozható a kereskedelmi vendéglátóhelyekkel. A főváros kereskedelmi vendéglátóhelyeinek csaknem 14 százaléka, italüzlet és zenés szórakozóhely. A turistaforgalommal való összevetésben több, mint 5200 turista jut minden zenés szórakozóhelyre, és csaknem 580 turista minden vendéglátóhelyre. Amennyiben azt feltételezzük, hogy a turistákkal együtt a helyi lakosok is részt vesznek az éjszakai életben, akkor máris több, mint 6800 fő élvezi a budapesti éjszakai életet. A túlturizmushoz még hozzájárul a kereskedelmi szálláshelyek forgalma mellett a megnövekedett egyéb- vagy magánszálláshelyek aránya, mely 10,9 százalékkal haladta meg az előző évit (KSH 2020).

Amennyiben a számok mellett a helyi lakosság véleményét és bele vesszük a vizsgálatba, meg kell említeni a 2017-es népszavazást a bulinegyed ellen, mely bár érvénytelenül zárult le, mégis intő jelként szolgált a városvezetésnek, hogy a helyiek elégedetlenek a kialakult helyzettel. A Geoindex tematikus térképen mutatja be a választás térbeli leképeződését, melyen jól látszik, hogy a hetedik kerület lakosai közül főként a legzajosabb utcákban élők vettek részt a szavazáson. Az is megfigyelhető, hogy a Bulinegyed határa nem egyezik meg a hetedik kerület határával, így annak vizsgálatát érdemes annak tényleges kiterjedésének, és határainak meghatározásával kezdeni. Azonban a kerület jó vizsgálati alapot tekinthető, mivel a külföldi vendégszám, vendégéjszaka szám, vendégerkezesek és eltöltött vendégéjszakák száma szerint a VII. kerület realizálta a legnagyobb forgalmat, ahol túlnyomó többségben (95,2 százalék) külföldi, 383 ezer vendég 1,1 millió vendégéjszakát töltött el. A sűrűséget tekintve ez azt jelenti, hogy 2019-ben mintegy 160 ezer turista osztozott minden egyes terésvárosi négyzetkilométeren, mely a zsúfoltságot eredményezte. A fenti számokból is látszik, hogy Budapest egészére nem, viszont annak egyes pontjaira, főként a belvárosra jelentős turistaforgalom jellemző, mely magában hordozza a túlturizmus, és zsúfoltság veszélyét.

Megoldások

Potsma (2013) a tudomány szemszögéből a következő javaslatokat fogalmazza meg a túlturizmus kezelése kapcsán: a társadalmi, gazdasági és környezeti hatásokat nem önállóan, hanem egymástól függetlenül kell értékelni, szisztematikusabb módon. Továbbá a turisztikai hatások értékelésénél figyelembe kell venni a lakosok véleményét. A tudományoknak át kell hidalnia a szakadékokat az üzleti tanulmányok és a társadalomtudomány perspektívái között, hogy jobban megértsék a turizmus hatásait. Az idegenforgalmi hatásokat nem egyirányú jelenségnek, hanem olyan találkozásnak kell tekinteni, ahol a turizmus és a rendeltetési hely közötti kölcsönhatás folyamatosan változik. Ezen találkozók értékeléséhez Postma (2013) bevezette a „kritikus idegenforgalmi találkozók” fogalmát. A kapcsolatok és az ezek közötti dimenzió közötti egyensúly kontextusfüggő és befolyásolt idő és hely szerint. Megemlíti viszont, hogy a kapcsolatok mindegyikét torzulások befolyásolhatják. Ezek a torzulások, amolyan kritikus pontok ahol valamilyen szinten a normális rend felborul, negatív vagy pozitív érzelmi hatást indukálva ezzel.

Rátz és Putzko (2002) a kritikus hatásoknak öt területét különítette el, melyek a lakossági hatások, a munkaerőpiac átalakulása, a közösségben jelentkező változások, hatások az egyén és család szintjén és a természeti és kulturális erőforrásokra gyakorolt hatások. Az utóbbi évtizedekben számos olyan szakirodalom (UNWTO 2018, Jordan et. al 2018, Koens-Potsma 2017, McKinsey & Company and World Travel & Tourism Council 2017, Milano 2017, Weber et.al 2017) jelent meg mely azonosítja a túlturizmus negatív hatásainak mérséklése érdekében használható stratégiákat. Mindegyik megegyezik abban, hogy alapvetően a turisztikai tervezés és szervezés lenne a megoldás alapja, a szakszerű menedzsment, a helyiek bevonásával megvalósuló tervezés, törvényekkel betartatott szabályok meghozása, az infrastruktúra fejlesztése, a turistaszámok korlátozása, továbbá a turisták területi koncentrációjának megszüntetése a kevésbé ismert, a központtól távolabbi látványosságok promotálásával. Budapest marketingstratégiája a magas költségekkel járó minőségi turisták vonzására összpontosít (Magyar Turisztikai Ügynökség, 2017), mely azt jelenti, hogy olyan turisták fogadására alkalmas kínálati elemeket

Végezetül azt is érdemes megemlíteni, hogy a felfokozott mértékű turisztikai keresletnek nem csak hátrányai vannak. A limitált mértékű zsúfoltság növeli a lakosokban a városi élményt, továbbá büszkeséggel töltheti őket el, hogy sokan kíváncsiak a helyre, ahol élnek (Popp 2012). Az UNWTO 2018-as jelentésében a negatív hatások kiküszöbölésének legfőbb pontjának tartja, hogy lehetőséget teremtsen a helyi közösségek számára, hogy hasznosuljanak a turisztikai bevételekből. Fontosnak tartja, hogy a turisztikai résztvevők a helyekkel közösen tervezzék meg a jövőt, figyelembe véve az eltartóképesség határait. Stratégiai javaslatai között szerepel a hosszú távú stratégiai tervek kidolgozása, amely meghatározza a város, valamint egyes területek és látnivalók teherbíró képességét. Ez különösen hasznos olyan stratégiák végrehajtása során, amelyek célja a látogatók szétszóródás. Tekintsék a turistákat ideiglenes lakosoknak, gondoskodjanak róla, hogy az helyi idegenforgalmi politika elkötelezett a látogatók és lakosok felé, és célja, hogy mindenki számára megfelelő várost építsenek.

Összegzés

A vizsgált indikátorok, mint a magán szálláshelyek megnövekedett forgalma, a megnövekedett turistaforgalom, és turista sűrűség mellett érdemes vizsgálni a helyi lakosok életminőségét és a turisták által bejárt útvonalakat, továbbá korcsoport és nem szerint is érdemes jobban megvizsgálni kik, és hogy használják a budapesti városi teret. Közlekedési aspektusból is érdemes megtudni mely közlekedési eszközöket használnak a látogatók szívesen. A túlturizmus nagyban függ annak helyétől, továbbá a turisták viselkedésétől és a helyi lakosság fogadtatásától. Olyan több tényezős folyamatról van tehát szó, amelyet nem lehet csupán a megnövekedett látogatószám alapján vizsgálni. Az is megállapítható, hogy településenként változó annak eltartó képessége, így nem lehet általános stratégiát megfogalmazni. Budapest esetén megállapítható, hogy a város egészére nem, ugyanakkor a belvárosi területre koncentrálódik a turistaforgalom, mely a túlturizmus veszélyével fenyeget.

A jelenlegi „turizmustalanság” helyzete kiváló lehetőséget nyújt arra, hogy a múlt folyamatait megvizsgálva, azon alapulva új stratégiákat alkossanak a helyi lakosság, és a turisztikai szereplők, mint vendéglátóhelyek, szolgáltatások üzemeltetői bevonásával. A „bulinegyed” jelentős vonzerőt biztosított az elmúlt években, nem szabad elfelejteni, hogy a főváros többek között ennek fejlődését is köszönhet. A turistaforgalom jelentős hasznot generált a helyi lakosság számára is, így olyan megoldás kidolgozására lenne szükség, amely Budapestet olyan helyé alakítja, amit jó meglátogatni, ahol jó élni, és ahová érdemes visszatérni.

Irodalomjegyzék

- ÁRVA L. - SIPOS Z. (2011). Adalékok a posztmodern turizmusmarketing értelmezéséhez (Az élmény és az egyediség jelentősége). *Marketing & Menedzsment*, 2011/3. XLV. évf.
- BRENDON P. (1991). *Thomas Cook: 150 Years of Popular Tourism*. London: Secker and Warburg 1991.
- BRYMAN A. (2004). *The Disneyisation of Society*. London: Sage Publications Ltd
- BUTLER, R. W. (1980). The Concept of a Tourist Area Cycle of Evolution: Implications for Management of Resources. *The Canadian Geographer/Le Géographe canadien*, 24(1), 5–12. 1980. Forrás: https://www.researchgate.net/publication/228003384_The_Concept_of_A_Tourist_Area_Cycle_of_Evolution_Implications_for_Management_of_Resources
- DOXEY G. (1975). A Causation Theory of Visitor–Resident Irritants: Methodology and Research Inferences. *The Impact of Tourism*. In: *Sixth Annual Conference Proceedings*, pp.195-198. San Diego: The Travel Research Association 1975.
- GRAVARI-BARBASAND M.- GUINAND S. (2017). *Tourism and Gentrification in Contemporary Metropolises International Perspectives*, Routledge, London 2017

- HARVEY D. (1992). Postmodern morality plays, Antipode24 1992
- JANSEN-VERBEKE MYRIAM (2009). "The territoriality paradigm in cultural tourism," *Turyzm/Tourism, Sciendo*, 2009.
- JORDAN P.-PASTRAS P.-PSARROS M. (2018). *Managing Tourism Growth in Europe: The ECM Toolbox*. Dijon 2018.
- KÁDÁR B. (2014): *Pedestrian space usage of tourist-historic cities: comparing the tourist space systems of Vienna and Prague to Budapest*, PhD értekezés, Budapest
- KOENS K.- POSTMA A. (2017). *Understanding and Managing Visitor Pressure in Urban Tourism: A study to into the nature of and methods used to manag visitor pressre in six major Europeancities* 2017.
- KOENS K.-POSTMA A.-Papp B. (2018). *Is Overtourism overused? Understanding the impact of tourism in a city context*. Sustainability 2018.
- MARTINS M. (2018). *Tourism Planning And Tourismphobia: An Analysis Of The Strategic Tourism Plan Of Barcelona 2010-2015*. *Journal of Tourism, Heritage & Services Marketing*
- MCKINSEY & COMPANY and WORLD TRAVEL & TOURISM COUNCIL (2017). *Coping With Success- Managing Overcrowding in Tourism Destinations* 2017.
- MEADOWS D. - MEADOWS D. - RANDERS J. - BEHRENS W. W. III. (1972). *Limits to Growth*. Universe Books 1972.
- MILANO C. (2017). *Overtourism and Tourismphobia: Global trends and local contexts*. Barcelona: Ostelea School of Tourism & Hospitality.
- MILANO C.-CHEER J.- NOVELLI M. (2019). *Overtourism: Excesses, discontents and measures in travel & tourism*. Wallingford: CABI.
- MIRANDA R.-GONZÁLEZ L. (2006). *Perpectivas geográficas del turismo*. Universidad de Guadalajara; Guadalajara: 2006.
- PEETERS. P-GÖSSLING S.-KLIJS J.-MILANO C.-NOVELLI M.-DIJKMANS C.-EIJGELAAR E.-STEFAN H.-HESLINGA J.-ISAAC R.-MITAS O.-MORETTI S.-NAWIJN J.-PAPP B.-POSTMA A. (2017). *Research for TRAN Committee - Overtourism: impact and possible policy responses*
[https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=IPOL_STU\(2018\)629184](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=IPOL_STU(2018)629184)
- PINE J.B.-GILMORE J.H. (1999). *The Experience Economy -Work Is Theatre & Every Business a Stage*, Boston 1999
- POON A. (1993) *Tourism, Technology and Competitive Strategies*. Oxon: CAB
- POPP M. (2012). *Positive and Negative Urban Tourist Crowding: Florence, Italy*. *Tourism Geographies*
- PUCZKÓ L.-RÁTZ T. (2002). *A turizmus hatásai*. Aula, Budapest 2002.
- RITZER G. (2008). *The McDonaldization of Society*, Pine Forge Press, 2008
- ROLAND-BERGER (2018). *European city tourism study 2018: Protecting your city from overtourism*
- ROOST F. (2000): *Die Disneyfizierung der Städte*. Wiesbaden: Vs Verlag
- SHAW G. – WILLIAMS A. M. (2004): *Tourism and Tourism Spaces*. London: SSGR Publications 2004
- SHAW G.- A. WILLIAMS (2004). *Tourism and Tourism Spaces*. SSGR Publications, London
- SMITH K. M.-OLT G.-CSIZMADY A.-PINKE-SZIVA I. (2019) *A túlturistasodás Budapest bulinegyedében*, Forrás: <https://tk.hu/a-tulturistasodas-budapest-bulinegyedeben>
- WEBER F. (2017). *Overtourism: An Analysis Of Contextual Factors Contributing To Negative Developments In Overcrowded Tourism Destinations* 2017.
- WEBER F.-STETTLER J.-CRAMERI U.-EGGLI F. (2020): *Measuring Overtourism. Indicators for overtourism: Challenges and opportunities* 2020

https://www.researchgate.net/publication/344282239_Measuring_Overtourism_Indicators_for_overtourism_Challenges_and_opportunities

WTO (1983). Risks of Saturation of Tourist Carrying Capacity Overload in Holiday Destinations. Madrid: World Tourism Organization 1983.

*** Geindex: A bulinegyedről történt népszavazás térbeli vonatkozásai. Forrás: <http://www.geindex.hu/elemezsi-temakorok/valasztas/bulinegyedrol-tortent-nepszavazas-terbeli-vonatkozasai/>. megtekintve: 2021.03.29.

Grüman Róbert – Csongor

Szállásmegosztó platformok önkormányzati szabályozásának kihívásai Erdélyben

Az utóbbi 10 évben egyre többen használják az új vállalkozási modellt, a sharing economy által lehetővé tett forrásmegosztásokat. Ez a típusú tevékenység egy új irányzata az európai gazdaságnak, amely jelen van a mindennapjainkban, viszont nincs egy egységes európai szabályozási rendszer, amely ezt integrálni tudná. A rövid távú szálláshely-szolgáltatásnak a lakáspiacra gyakorolt hatása egy olyan kérdés, amely különös aggodalomra ad okot. Törvényhozóknak az a legfontosabb feladata, hogy meghozzák azt a döntést, hogy a profitorientált sharing economy tagjai nem tradicionális vállalatok és ehhez képest biztosítsanak jogokat, valamint támassanak követelményeket a résztvevőkkel szemben. Jelen tanulmányban a szállásmegosztó platformok önkormányzati szabályozásának helyzetét ismertetjük az európai intézmények és erdélyi önkormányzatok szemszögéből.

Kulcsszavak: szállásmegosztás, platform, turizmus

JEL-kód: Z32

<https://doi.org/10.32976/stratfuz.2021.28>

Bevezető

A digitális platformok megjelenése megváltoztatta a szolgáltatási, fogyasztási szokásainkat és tulajdonról alkotott képünket. A digitális platformok, mint például az Airbnb (otthonmegosztás), Blablacar (utazási applikáció), Eatwith (étkezés) nemcsak a jelenlegi fogyasztási modelleket, hanem a régóta fennálló nemzeti és helyi törvénykezést is komoly kihívások elé állítja. A helyi törvények és rendeletek a közérdek által indokolt, összehangolt engedélyezési rendszereket írnak elő. Tehát kérdés az, hogy a digitális kor szempontjából ezek a nemzeti követelmények továbbra is indokoltak-e, és ezen platformok egyszerűen csak szolgáltatásokat nyújtanak, vagy közvetítő szerepük is van.

A helyi önkormányzati szférát messzemenően a leginkább befolyásolják a szállásmegosztó platformok, még akkor is, ha ezeket a piacokat több kormányzati szinten is szabályozzák, jelentős regionális, országos, sőt szupranacionális interakciók révén, attól függően, hogy mely országban található az adott város. A COVID-19 rövid és középtávon jelentős hatással bír a rövid távú szálláshely-szolgáltatási piac és az idegenforgalmi gazdaság változó dinamikájára.

A helyi és regionális önkormányzatok közös kihívásokkal és lehetőségekkel néznek szembe, ami a rövid távú szálláshely-szolgáltatást illeti, azonban a helyi viszonyoktól függően vannak eltérések. A rövid távú szálláshely-szolgáltatásnak a lakáspiacra gyakorolt hatása egy olyan kérdés, amely különös aggodalomra ad okot.

A rövid távú szálláshely-szolgáltatásnak a közösség számára jelentett gazdasági értékét gyakran több szempontból vizsgálják, az adott város gazdasági helyzetétől és az azon belüli turisztikai tevékenység jelenlegi szintjétől függően. A magas és növekvőben lévő lakhatási költségekkel rendelkező, a nemzetközi turisták által igencsak felkapott helyeken általában törekszenek a rövid távú szálláshely-szolgáltatási piac visszaszorítására; az olyan városokban pedig, ahová turistákat szeretnének vonzani, a szabályozási környezet megengedőbb.

Európaszerte a városok eltérő közpolitikákkal válaszoltak a jelenségre, amelyek nagymértékben függenek a helyi kontextustól. Ezek a közpolitikai válaszok a megadóztatástól a lakhatási politikákig, az egészségvédelmi és biztonsági előírásoktól, valamint a regisztrációs rendszerektől az építési és földhasználati engedélyekig terjednek.

A rövid távú szálláshely-szolgáltatásra vonatkozó szabályok és előírások végrehajtása, a növekvő turistaforgalom miatt, az erdélyi városok számára is különös kihívást jelent. A végrehajtási kihívásokat elsősorban az adatgyűjtés, az egészségügyi és biztonsági normák, valamint az építési

és területhasználati előírások jelentik. Bár egyéb kérdések is relevánsak, az adatok megosztása és az átláthatóság jelenthetik az elsőszámú megoldást az önkormányzatok számára az előttük álló legfontosabb kihívásokkal szemben, főként arra vonatkozóan, hogy nem képesek hatékonyan és eredményesen érvényesíteni a szabályozásokat. A nemzeti és szupranacionális kormányzó testületeknek szerepet kell vállalniuk a nemzeti és szupranacionális jogszabályok módosításában annak érdekében, hogy a városok nagyobb hatáskört kapjanak a szabályozások érvényesítésére. A kutatás a gazdaságban jelenlévő, nagy változásokat hozó szállásmegosztó platformok hatásvizsgálatát célozza három erdélyi önkormányzat, Brassó, Kolozsvár és Nagyszeben esetében. Kutatásunk során azt kívánjuk elemezni, hogy milyen gazdasági és szociális hatásai vannak ezeknek a platformoknak az adott településre, valamint az önkormányzatok milyen szabályozási mechanizmusok által tudják integrálni ezt a típusú gazdasági tevékenységet egy átfogó közpolitikai koncepcióba.

Közösségi gazdaság

Korunk kutatói számára nagy kihívást jelent a megosztás ideájának értelmezése. Hibrid jellege és összetettsége megnehezíti egy olyan átfogó koncepció kialakítását (akár a mainstream közgazdaságtanban, akár az üzleti elméletekben), amely kimerítően lehatárolná a fogalmat.

A birtoklást sokan csak egy nem releváns felelősség forrásának látják, felismerve azt, hogy a fogyasztás során igazából az árukhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés a legfontosabb szempont. Ezért ezt a jelenséget hozzáférés alapú fogyasztásnak (access based consumption) is nevezik (Belk, 2014). Ezek a megoldások nem lehetnek sikeresek a társadalmi tőke olyan formái nélkül, mint a bizalom és a nyitottság. Az interperszonális kapcsolatok képezik a megosztáson alapuló megoldások alapját. Ez az oka annak, hogy a Sharing Economy kifejezés mellett megjelentek hasonló, szintén e jelenségre mutató elnevezések (pl. collaborative economy, gig economy, on-demand economy, peer economy) (Petropoulos, 2017).

Az együttműködő fogyasztás koncepciója az 1970-es évek végén jelent meg (Felson – Spaeth, 1978). A szerzők nagyrészt Hawley 1950-es években folytatott munkájára hagyatkoztak, 292 amelyben a közösségek szerkezetét, egymásra való utaltságát, funkcionális különbségeit és hasonlóságait vizsgálta. Felson és Spaeth viselkedési szemléletükben olyan tevékenységként definiálják az együttműködő fogyasztást, amely során egy vagy több személy másokkal megosztva fogyaszt termékeket vagy szolgáltatásokat. A kutatók úgy vélik, hogy a fogyasztás ezen formájába tartozik az is, ha rokonok közösen étkeznek, vagy barátok együtt söröznek. A vizsgált területek elsősorban a háztartások, a munka és az iskolai környezet. A szerzők hangsúlyozzák a napi rutin szerepét és a fogyasztás körülményeit is. Továbbá, a társadalmi tényező és az időzítés is kiemelt szerepet töltenek be a megosztási tevékenység során.

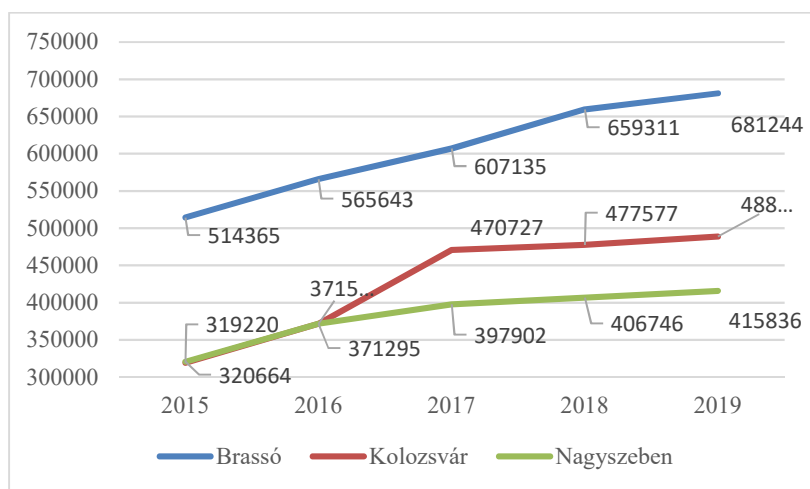
Az Airbnb jelenség önmagában nem új (Dudás et al., 2018), azonban az Internet elősegíti a hétköznapi életbe való beépülését és hatása a különböző iparágakra meghatározó jelentőséggel bír. A PwC 2014-es felmérése alapján az öt fő sharing economy szektor 2013-ban 15 milliárd amerikai dollár bevételt generált ezeknek a cégeknek és az előrejelzések alapján ez az öt szektor 2025-ben már 335 milliárd dollár bevételt fog termelni. Az Airbnb, amely úgy definiálja magát, mint egy megbízható közösségi piactér azoknak, akik szeretnének egyedülálló szálláshelyeket meghirdetni, felfedezni és lefoglalni szerte a világon – online, mobiltelefonról vagy táblagépről. Az Airbnb napjainkban 34 000 városban és 191 országban van jelen, több mint 2 millió szállást kínál globálisan, és több mint 24 milliárd dollárra értékelték a céget 2015-ben.

Gazdasági kihívások és lehetőségek

Valamennyi önkormányzat elismerte, hogy az együttműködésen alapuló gazdaság szállásszektorában valóban gazdasági hasznot hoz a városnak és lakóinak. Néhány általánosan hivatkozott előny: többletjövedelem a befogadni képes lakosok számára; a rendkívüli szállásigény kielégítésének képessége; a város megújulása a foglalkoztatási lehetőségek és a városba történő pénzügyi

befektetések révén; szélesebb választék a fogyasztók számára alacsonyabb költségek mellett. Ezen előnyök ellenére számos város kiemelte, hogy a lakosok gazdasági előnyei valójában korlátozottak, mivel a lakosságnak csak kis része képes rövid távú szálláshely-szolgáltatási platformokon keresztül bérbe adni otthonát, és hogy az együttműködésen alapuló gazdaság szállásszektorát negatív hatással van a hagyományos üzleti szférára. Romániában sem az adózási törvények, sem a turisztikai tevékenységeket szabályozó törvények vonatkozásában nem sikerült egyértelmű, könnyen elérhető rendszert kidolgozni.

A HOTREC (2018) (az EU országok szálloda, étterem és kávéházi szövetségek konföderációja) öt, a jelenség kialakulásával szorosan összefüggő faktort állapított meg az overtourism kialakulásának magyarázataként, a szervezet az indikátorok közül leginkább a diszkont légitársaságok által kínált olcsó jegyárakat, az egyszerű foglalási rendszereket, az Y generáció költési hajlandóságát, a magánlakások (Airbnb) kiadását és a bakancslistás turizmust hibáztatja a helyzet kialakulásáért (Remenyik et al, 2019). A vizsgált erdélyi városokban már overtourism kialakulásáról beszélhetünk, mindhárom várost évente több százezer turista látogat meg. Ennek következtében egyre több az elérhető lakások száma a szállásmegosztó platformokon is.

1. ábra: Turisták száma Brassó, Kolozsvár és Nagyszeben (fő)

Figure 1: Number of tourists in Brasov, Cluj-Napoca and Sibiu

Forrás: Saját szerkesztés az Román Statisztikai Hivatal adatai alapján

Ezen tevékenységek jogszerű gyakorlása, a jelenleg érvényben lévő szabályozások aprólékos elemzését igényli, erre viszont nincs lehetőségük azon szolgáltatóknak, akik plusz jövedelmet szeretnének szerezni ezen tevékenységgel. Fennáll a veszélye annak, hogy az online platformokon keresztül bérbe adott lakások utólagos nehézségeket okozhatnak tulajdonosaiknak. Romániában szenátus által hallgatólagosan elfogadott, turizmust szabályozó törvény az engedély megszerzését teszi kötelezővé. Ez azt jelenti, hogy szükséges lesz a szomszédok beleegyezésére, valamint a bérbe adott lakások utáni jövedelemből adózni kell. Romániában jelenleg az online szállásfoglaló oldalakon több mint tízezer lakás szerepel.

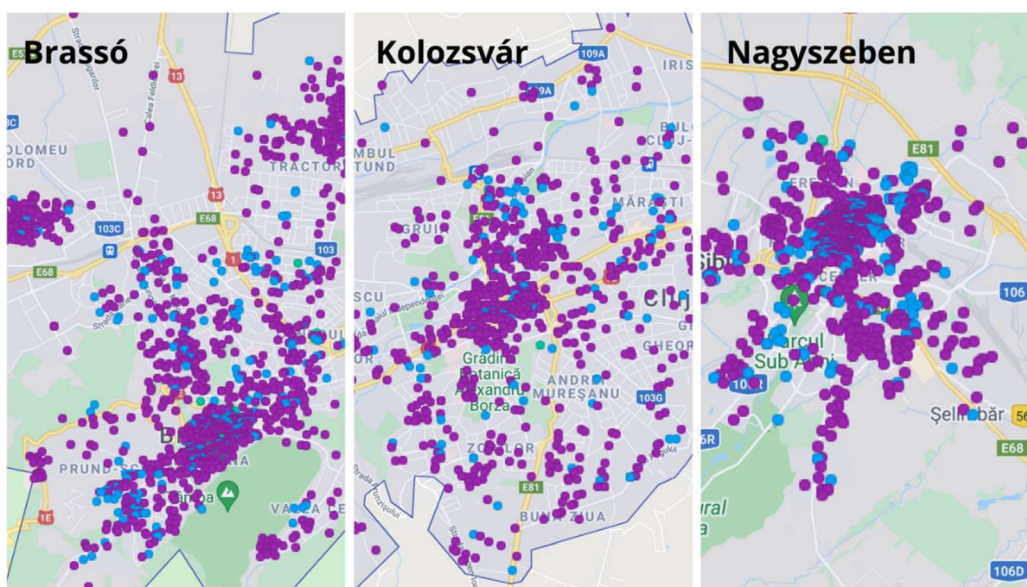
A vállalkozások és a turizmus közötti egyensúlyozás

Bár az önkormányzatok felismerik, hogy a rövid távú szálláshely-szolgáltatás lehetővé teszi, hogy egyes háztulajdonosok és bérbeadók többletjövedelemre tegyenek szert, fenn kell tartaniuk az egyensúlyt az illető várost látogató turisták száma és a rövid távú szálláshely-szolgáltatások elszaporodásának negatív hatásai között. Ahogy a piac a turisták érdekeinek kiszolgálása irányába

változik, a kereskedelmi struktúrák megváltoznak és inkább a látogatók, semmint a lakosok érdekeit szolgálják.

A lakosok többletjövedelmet biztosíthatnak maguknak azáltal, hogy rövid távú szálláshely-szolgáltatási platformokon keresztül bére adják otthonukat. Noha az átfogó adatokhoz való hozzáférés a rövid távú szálláshely-szolgáltatásnak egyik általánosan hivatkozott előnye, nehéz megállapítani, hogy pontosan mennyi jövedelmet termel egy házigazda egy adott évben, milyen típusú házigazdák jutnak érdemi jövedelemhez, és mennyire számottevő ez a többletjövedelem. Ilyenképpen, az alacsony jövedelemmel rendelkező lakosok vélhetően kimaradnak a rövid távú szálláshely-szolgáltatási platformokon keresztül történő vendéglátás potenciális gazdasági előnyeiből.

Az airdna.co honlapon, ahol az Airbnb szállásmegosztó platformon szereplő szállásokkal kapcsolatosan lehet elérni statisztikákat a három vizsgált erdélyi városban, közel 3500 kiadó lakás érhető el, így Brassóban 1452, Kolozsváron 927 és Nagyszebenben 971. A vizsgált városokban általában a turisták által is látogatott lakóegyedekben érhető el a legtöbb kiadó lakás.

2. ábra: Airbnb szállásmegosztó platformon elérhető szállások Brassó, Kolozsvár és Nagyszeben
 Figure 2: Accommodation available on the Airbnb accommodation sharing platform in Brasov, Cluj-Napoca and Sibiu Forrás: saját szerkesztés az www.airdna.co alapján

Egy olyan dinamikusan növekvő ágazatról beszélünk, amely még a legtöbb önkormányzat esetében nincs szabályozva. Az utóbbi években több európai intézmény foglalkozott ezzel a témával, több jelentés készült a szállásmegosztó platformokról, de nem készült egy átfogó kutatás, amely ennek a gazdasági tevékenységnek a közigazgatási szabályozását vizsgálja. Ennek következtében szükségesnek tűnik a szabályozási háttér olyan jellegű alakítása, amely kiaknázza az Airbnb-ben rejlő gazdasági potenciálokat, mindemellett megoldja vagy mérsékeli a felmerülő konfliktusokat úgy, hogy közben nem gátolja el az Airbnb működését. Azok a városok, ahol hagyományosan nagyszámú turista fordul meg, kevésbé kedvezően vélekednek a rövid távú szálláshely-szolgáltatási szektor hatásairól.

Lakások megfizethetősége és elérhetősége

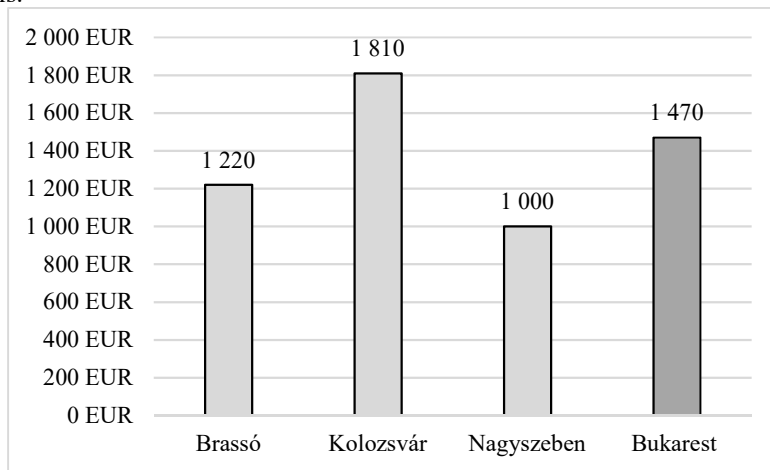
Az olyan platformok elterjedése és növekedése, mint az Airbnb heves és hosszan tartó vitát váltott ki a helyi önkormányzatok, a szállodaipar, a helyi lakosok és a lakásaktivisták között arról, hogy

a rövid távú szálláshely-szolgáltatás milyen hatással van a lakások elérhetőségére és megfizethetőségére, mind a hosszú távú bérbeadás, mind pedig az ingatlanvásárlás szempontjából. A lakások megfizethetőségének és hiányának okai összetettek, kapcsolódnak a nemzeti és regionális lakáspolitikához, az infrastrukturális és a befektetési politikához. Ezek a politikák az idők folyamán mind a lakáskínálatot, mind a keresletet formálták, és hozzájárultak a jelenlegi lakáshiányhoz és megfizethetőséghez.

A vizsgált városok nem ellenzik, hogy magánszemélyek egy évben néhány hétre bérbe adják lakásaikat, amikor nyaralnak, de ha egyes szállásokat teljesen kivonnak a piacról azért, hogy kizárólag rövid távú szállásként szolgáljanak, akkor ez már problémát jelent. A vizsgált városokban bár nem a rövid távú szálláshelyek az okozói a megfizethető lakások hiányának, azok kétségkívül súlyosbították a problémát. Nincsenek átfogó adatok az egyes városokban található rövid távú szálláshelyek teljes számáról, vagy egyéb részletekről (pl. ár, elérhetőség stb.). Az Insideairbnb szolgáltat egy hozzávetőleges számot a rövid távú szálláshelyekről az egyes városokban, a teljesen egészében kiadott lakások hányadáról szemben a kiadott szobákkal, az elérhetőség gyakoriságáról, valamint arról, hogy egy tulajdonosnak van-e több kiadó lakása.⁴

Míg egyesek a rövid távú szálláshely-szolgáltatás gazdasági előnyeire összpontosítanak a házigazdák számára, fontos megnézni, hogy melyek azok a lakók, akik bérbe tudják adni lakásaikat a piacon. Vélhetően olyan háztartások részesülhetnek abban a kiváltságban, amelyek a város vonzó részen rendelkeznek ingatlannal, nem pedig alacsonyabb jövedelmű városrészekben, ahol azonban a vendégek fogadása érdemben kiegészíthetné a lakók jövedelmét és fedezhetné alapvető kiadásait.

Az évente összeállított romániai ingatlanpiaci elemzések korábbi kiadásából kiderült, hogy Románia mindössze néhány nagyvárosában haladta meg eddig az 1000 eurót az az összeg, amit egy négyzetméter hasznos felületért kértek az eladók. Ezek között szerepel minhárom vizsgált város Brassó, Kolozsvár és Nagyszeben is. A legfrissebb rangsor szerint továbbra is Kolozsváron a legdrágábbak az ingatlanok, ahol már átlagosan 1810 euróba kerül egy négyzetméter, megelőzve Bukarestet is.

3.ábra: Lakásárak Brassó, Kolozsvár, Nagyszeben és Bukarestben
 Figure 3: Housing prices in Brasov, Cluj-Napoca, Sibiu and Bucharest
 Forrás: saját szerkesztés az imobiliare.ro adatai alapján

Az árnövekedés egyik oka a rövid távú lakáskiadás, amely erős hatást gyakorol a ingatlanárakra. A lakásárakat befolyásolja, hogy nő a turizmus, és ezzel párhuzamosan jó üzlet lett a rövidtávú

⁴ <http://insideairbnb.com/index.html>

lakáskiadás. Számos szálláshely-üzemeltető nem az általa kiadott ingatlanban lakik, több lakással rendelkezik, és lényegében állandó jellegű szálláshely-szolgáltató kisvállalkozást vezet. Ezek az üzemeltetők vagy kereskedelmi szolgáltatók valószínűleg súlyosbítják a lakások elérhetőségének problémáját. Ez a kérdés általában a városközpontokban vagy a népszerű turisztikai célpontok környékén merül fel, sok esetben felgyorsítva a lakók kiszorításának nyomását a város olyan részeiből, ahol - az épületek sűrűsége miatt - nem valószínű, hogy új lakások épülnek. (Wachsmund – Weiser, 2018).

Egészség és biztonság

A vizsgált erdélyi városok nem határoznak meg egészségügyi és biztonsági normákat, mivel az ilyen jogszabályok nagy részét országos szinten hajtják végre; a helyi és regionális önkormányzatok azonban kulcsfontosságúak e törvények nyomán követésében. Sok városban nem a rövid távú szálláshely-szolgáltatásokra vonatkozó kereskedelmi, lakhatási vagy turisztikai törvények/kódexek hiánya, hanem a végrehajtó hatáskör hiánya jelenti a gondot. Ha nincs hozzáférésük a házigazdákra vonatkozó információkhoz és a lakás címéhez, az önkormányzatoknak kell összeszedniük az adatokat, és egyenként kell megbüntetniük a házigazdákat a szabályok be nem tartásáért, ahelyett, hogy háttérintézkedések révén korlátozni tudnák a kihágásokat. Az adatok begyűjtése egy robusztus regisztrációs rendszer hiányában az egyetlen eszköz, amely az önkormányzatok rendelkezésére áll, de ez nem elégséges és nem hatékony, mivel az adatgyűjtés csak a lakás közelében adja vissza az eredményeket. Az önkormányzatok alkalmazottainak időt kell tölteniük a lakás felkutatásával, az összegyűjtött adatok alapján.

A költségvetési hiány szerepet játszhat abban, hogy hány közalkalmazott tud egészségügyi és biztonsági ellenőrzésekkel foglalkozni. Az egészségvédelmi és biztonsági előírások különösen relevánsak lesznek, különösen mivel a városok költségvetését igencsak felemésztették a COVID-19 járvány pénzügyi hatásai. A folyamatok hatékonyabbá tétele lehetővé teszi az önkormányzatok számára, hogy jobban összpontosítsanak a jogszabályok végrehajtására, ahelyett, hogy az erőforrásokat és az adófizetők pénzét a lakások felkutatására áldozzák.

Egyenlő versenyfeltételek biztosítása

Amióta a 2010-es évek elején elterjedt a szállásmegosztás, a technológiai platform társaságok és a hagyományos szállodaipar kapcsolata viszályos volt. A szállodaipar képviselői szerint a rövid távú szálláshely-szolgáltatások igazságtalan előnyt élveznek, hiszen ezekre nem vonatkoznak ugyanazok a szabályozások, vagy pedig az előírások esetükben nehezebben alkalmazhatók, ellentétben a szállodákkal. Az Airbnb üzleti modell minimális hatósági ellenőrzés vagy ráhatás mellett működik Romániában.

A jövőre nézve döntéshozók és jogalkotók számára egy közös kihívás, amellyel a városok szembesülnek. Helyi szinten az idegenforgalmi adó megfizetésének monitorizálása és érvényesítése lehet egyik megoldás. Annak ellenére, hogy a városok többsége idegenforgalmi adót rótt ki a rövid távú szálláshely-szolgáltatókra, nehéz fenntartani az egyenlő versenyfeltételeket, hiszen egyre több a csalárd lakáshirdetés, és nem tudnak kapcsolatba lépni a házigazdákkal az adóátutalás ellenőrzése céljából.

Az adóügyi osztályok könnyedén felvehetik a kapcsolatot a szállodákkal, de a rövid távú szálláshelyek címe és neve nélkül szinte lehetetlen, hogy az önkormányzatok ellenőrizzék ez utóbbiak esetében az előírások betartását, anélkül, hogy külön adatokat gyűjtenének róluk. A városok kiemelték, hogy a házigazdák sok esetben meg akarnak felelni az adózási szabályoknak és törvényesen akarnak eljárni; az alkalmi házigazdák azonban nehézkesnek találják a procedúrákat.

Európai pozitív példák

A helyi és regionális önkormányzatok elsődleges hangsúlyt fektetnek az adózásra, ami az iparágban érdekelt felek (a hagyományos szállásszektor) és az együttműködésen alapuló gazdaság szállásszektor közötti egyenlő szabályozást illeti. Európában több turisztikai vonzóerővel rendelkező város az alkalmazandó adózási szabályoknak vetette alá az online platformokat és a szállásslátszólgáltatókat, főleg az idegenforgalmi és a személyi jövedelemadókat illetően. A platformok fontos szerepet játszhathatnak abban, hogy megkönnyítsék a házigazdák adókötelezettségeinek betartását, de érdemes megjegyezni, hogy ezek a megállapodások nagyrészt önkéntesen valósultak meg.

Több európai város megállapodásokat kötött online szállásmegosztó platformokkal. Vilnius nemrégiben megállapodást kötött az Airbnb-vel, amely előírja, hogy 2020. február 1-jétől az Airbnb a házigazdák nevében a foglalási folyamat során automatikusan beszedi az idegenforgalmi illetékeket, és azt közvetlenül Vilnius városának utalja át.⁵

Bécs három körzetében szintén magas a rövid távú szálláshelyek koncentrációja. Bár összességében a rövid távú szálláshelyek száma a városban nem nagy - körülbelül 8000 ilyen van, amelyek közül 2000 nincs jelen a piacon, lévén, hogy kizárólag platformokon adják ki őket - ez a 2000 a belvárosba koncentrálódik és erőteljes hatással van a lakások elérhetőségére és megfizethetőségére ezekben a körzetekben. Bécsben a platformok kötelesek jelenteni a körzetükben nyilvántartott szálláshelyeket, és információkat szolgáltatni Bécs város önkormányzatának a bécsi turizmus népszerűsítéséről szóló törvény⁶ 15. cikkének (3). bekezdése értelmében. A városban működő 16 platform közül 12 ezt meg is teszi. Bécs városa egy weboldalt is létrehozott, amely tartalmazza az összes alapvető információt a szállásmegosztó szolgáltatók számára, beleértve azt is, hogy mekkora személyi jövedelemadóval tartoznak.⁷

Az idegenforgalmi adók központosított behajtása miatt, nem minden város fér hozzá az idegenforgalomból származó bevételhez, ez például Tirana esete is⁸. Porto az idegenforgalmi adókat át tudta irányítani annak érdekében, hogy fedezni tudja a város „turisztikai költségeit”, létrehozva egy alapot, amely visszafordítja a bevételt a belváros hagyományos kereskedelmébe és a megfizethető lakhatásba. Az idegenforgalmi adókból származó, a turizmus költségeinek kezelésére fordított közvetlen bevétel révén, Porto képes ellensúlyozni az együttműködésen alapuló gazdaság szállásszektorának és az idegenforgalomnak a városra gyakorolt, észlelt és valós negatív hatásait, a lakosok javára.

Az olyan városok, mint Amszterdam, amelyek népszerű turistacélpontok, a közelmúltban korlátozták a szállásmegosztást három városrészben, a rövid távú bérlésnek ezekre a városrészekre gyakorolt negatív hatása miatt.⁹

Egyes barcelonai negyedek, mint például a Park Güell, a La Boqueria és a Las Ramblas környéke, szintén túlterheltek és túl sok látogatót vonzanak. Bordeaux képviselői kiemelték, hogy a lakóhely-kihasználtság csökkenése tapasztalható a belvárosban, ami néhány esetben azt eredményezte, hogy bezártak bizonyos létesítményeket, például iskolákat, ott, ahol az állandó lakosok számának csökkenése miatt már nem volt szükség ezekre.¹⁰

Ajánlások

A szabályozási megközelítések és ezen intézkedések hatásainak elemzése alapján a következő ajánlások fogalmazódtak meg. Érdemes megjegyezni, hogy a helyi és regionális önkormányzatok előtt álló kihívások nem egyformák, és az egyes városok számára elérhető politikai eszközök sem

⁵ <https://www.govilnius.lt/media-news/airbnb-and-city-of-vilnius-sign-agreement>

⁶ <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=LrW&Gesetzesnummer=20000355>

⁷ <https://www.wien.gv.at/wirtschaft/standort/share-economy/privat-vermieten.html#steuern>

⁸ <https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Albania-Tourism.aspx>

⁹ <https://www.amsterdam.nl/en/housing/holiday-rentals/applying-permit/>

¹⁰ <https://www.coe.int/en/web/congress/home>

azonosak. Éppen ezért, az alábbi ajánlások olyan szakpolitikai elveket és bevált gyakorlatokat tartalmaznak, amelyeket a városoknak meg kell vizsgálniuk.

Az együttműködésen alapuló gazdaság szállásszektorára az utóbbi években gyors növekedést mutat. Tekintettel a szakpolitika és a szabályozási tér összetettségére, a vizsgált városoknak proaktívnak kell lenniük, és jogszabályokat kell elfogadniuk, még mielőtt felmerülnének a problémák. A vizsgált városok számára sokkal könnyebb korlátozni a rövid távú szálláshely-szolgáltatások számát, mint eltávolítani azokat a piacról. A jogszabályok elfogadása pedig annál vitatottabbá válik, minél több érdekelt felet vonnak be, vagyis a városoknak előnye származik abból, ha proaktívan cselekszenek a döntéshozatalban.

Bármilyen szabályozás megalkotása előtt a városi és regionális önkormányzatoknak átfogó összegzést kell készíteniük azokról a múltbéli politikai döntésekről, amelyek kihatással voltak a helyi turizmus szállásszektorára. A szakpolitikák feltérképezése kiemeli a közpolitikai kérdéseket és azonosítja az ezek közötti kapcsolódási pontokat.

Az önkormányzatoknak világosan megfogalmazott álláspontot vagy nyilatkozatot kell elfogadniuk a város hosszú távú jövőképeiről az együttműködésen alapuló gazdaság szállásszektorával kapcsolatban, hogy keretet biztosítsanak a szabályozás kialakítására. Egyes városok az együttműködésen alapuló gazdaság szállásszektorának a lakhatásra, mások a turizmusra gyakorolt hatásaira fognak összpontosítani. A hangsúlytól függetlenül, ennek a nyilatkozatnak kell vezérelnie a szabályozási folyamatban és a végrehajtásban részt vevő különböző osztályok erőfeszítéseit. A városoknak konzultálniuk kell a közösségi érdekelt felekkel annak érdekében, hogy a szabályozási válaszok tükrözzék közösségük törekvéseit.

Az együttműködésen alapuló gazdaság turizmusa szerepet játszhat egy fenntartható és gazdaságilag rugalmas város kialakításában, amennyiben kiegyensúlyozott módon működik. A városoknak fel kell deríteniük, hogy néz ki városukban a turizmus hosszú távú mérsékelt növekedése, és ebben hogyan játszhat szerepet az együttműködésen alapuló gazdaság szállásszektorára. A „jövőbeni cél” meghatározása kulcsfontosságú az azonnali beavatkozások irányításához.

Bár a vizsgált városok tapasztalatai az együttműködésen alapuló gazdaság szállásszektorával kapcsolatban eltérőek, lokalizáltak, vannak közös témák. A városoknak meríteniük kell egymás tudásából és szakértelméből, a tapasztalatok megosztása, a megközelítések összehasonlítása és a különféle szakpolitikai eszközök hatékonyságának értékelése révén, annak érdekében, hogy azonosítani tudják a bevált gyakorlatokat és a tapasztalatokra alapozott politikai és szabályozási megoldásokat.

A városok és a platformok közötti egyeztetés sikere városonként változó. Ettől függetlenül fontos, hogy az önkormányzatok megkíséreljenek produktív módon egyeztetni a platformokkal - a platformok és az önkormányzatok jövőképeinek összehangolása időt és türelmet igényel. A formálisabb, helyi és nemzeti szintű megállapodások vagy kötelezettségek hiányában, egyes városok önkéntes megállapodásokat kötöttek a platformokkal, amelyek értelmében a platformok visszautalják az adókat a városnak, adatokat szolgáltatnak a városban található aktív lakáshirdetésekről, betartják az arra vonatkozó korlátozásokat, hogy egy házigazda évente hány éjszakára adhat bérbe egy adott egységet, megkövetelik a regisztrációs számot minden hirdetés esetében és/vagy törlik a törvényes regisztrációs számmal nem rendelkező hirdetéseket.

Noha ezek a megállapodások nem helyettesítik a formális jogi kötelezettségeket, amíg nem születnek meg ezek a jogszabályok, addig az önkéntes megállapodások hasznosak bizonyulhatnak.

Az szállásmegosztó platformok megváltoztatták az utazás módját, és kétségtelen, hogy világszerte jelentősen megnövelte a turisták számát is. Ez az új szállásfoglalási lehetőség sok ember számára lehetővé tette, hogy a korábbiaknál sokkal olcsóbban utazhassanak a világban. A szállásmegosztó platformok szintén fontos szerepet játszottak abban, hogy a légi közlekedés minden eddiginél olcsóbbá váljon. Sok turisztikai desztináció az idegenforgalom növekedésére egy megoldást látnak a szállásmegosztó platformokban, de ugyanakkor sok probléma merül fel szabályozások tekintetében. A szállásmegosztó platformok nagy sikere azonban aggodalmat kelt, hogy ezek a

szolgáltatások a lakóingatlanokat kereskedelmi vállalkozásokká alakítják, kevés önkormányzati felügyelettel. Uniós szabályozás hiányában, a kormányra és önkormányzatokra hárul a feladat, hogy megtalálják az egyensúlyt ebben a kérdésben.

Irodalomjegyzék

- DUDÁS, G. – KOVALCSIK, T. – BOROS, L. – KOVALCSIK, B. – VIDA, Gy. (2018) Az Airbnb szálláskínálatának jellemzői a megyei jogú városokban. *Területi Statisztika*, 58(5) pp. 462-488. <https://doi.org/10.15196/TS580502>
- REMÉNYIK, B. – SIKÓ, B. – HUSZÁR, P. (2019) Az overtourism hatása a városi közlekedés átalakulására Budapesten. *Közlekedéstudományi Szemle*, LXIX(4), pp. 49-57. <https://doi.org/10.24228/KTSZ.2019.4.4>
- WACHSMUTH, D. - WEISLER, A. (2018) Airbnb and the rent gap: Gentrification through the sharing economy. *Environment and Planning A: Economy and Space*. 50(6), pp. 10-20. <https://doi.org/10.1177/0308518X18778038>

Internetes hivatkozások

- <http://insideairbnb.com/index.html> (letöltés ideje: 2021.02.15.)
- https://about.visitberlin.de/sites/default/files/2018-07/Berlin%20Tourism%20Plan%202018%2B_summary_EN.pdf (letöltés ideje: 2021.02.15.)
- <https://assemblepapers.com.au/2018/12/13/amsterdam-social-housing-a-primer/> (letöltés ideje: 2021.02.15.)
- <https://portal.cor.europa.eu/divisionpowers/Pages/Albania-Tourism.aspx> (letöltés ideje: 2021.02.15.)
- <https://www.amsterdam.nl/en/housing/holiday-rentals/applying-permit/> (letöltés ideje: 2021.04.10.)
- <https://www.coe.int/en/web/congress/home> (letöltés ideje: 2021.02.15.)
- <https://www.govilnius.lt/media-news/airbnb-and-city-of-vilnius-sign-agreement> (letöltés ideje: 2021.04.05.)
- <https://www.newstatesman.com/spotlight/housing/2019/09/housing-basic-human-right-vienna-model-social-housing> (letöltés ideje: 2021.02.15.)
- <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=LrW&Gesetzesnummer=20000355> (letöltés ideje: 2021.02.15.)
- <https://www.wien.gv.at/wirtschaft/standort/share-economy/privat-vermieten.html#steuern> (letöltés ideje: 2021.02.15.)

KÖNYVSZEMLE

Nagy Zoltán

Beluszky Pál - Sikos T. Tamás (2020): Városi szerepkör, városi rang. Ludovika Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft., Budapest

<https://doi.org/10.32976/stratfuz.2021.29>

A városok fejlődése, tulajdonságaik, szerepkörük változásai, múltjuk, jelenük kérdései minden időben aktuális témát szolgáltatnak a kutatóknak, városfejlesztési szakembereknek, oktatóknak, hallgatóknak, döntéshozóknak, és akár a laikus olvasóknak is. Közülük azoknak ajánlom Beluszky Pál és Sikos T. Tamás könyvének elolvasását akik meg szeretnék ismerni a magyar városok fejlődésének összefüggéseit, a városhálózatban elfoglalt pozíciók módosulását, a típusokba sorolásuk lehetőségeit, és keresik az érdekes részleteket is, emellett látványos ábrákkal, kifejező térképekkel színesített olvasnivalót keresnek.

A nagyívű összefüggések, ok-okozati viszonyok, a történelmi előzmények bemutatása mellett a kötetben részletekbe menő elemzések, külföldi kitekintések is hangsúlyos szerepet kapnak, ezt bizonyítja a fejezetek sokszínűsége, amelyek olvasásakor a magyar városkutatásokban megjelenő kérdésekre (hierarchia változásai, várostipizálás lehetőségei, várossá nyilvánítások anomáliái) is válaszokat kapunk. Az egyes fejezetek egymásra épülése is igazolja a városokról alkotott kép teljességét:

1. A Kárpát-medence városállományának kialakulása és formálódása
2. A városok helyzetének alakulása a rendszerváltozás után
3. A jelenlegi városállomány
4. A várostipizálás eredményei
5. A várossá nyilvánítás gyakorlata: javaslatok a városok jogi helyzetének rendezésére
6. Vándorlási kapcsolatok

A két Szerző a magyar településtudományok meghatározó kutatói egyéniségei közé tartozik, és több évtizedes kutatási eredményeik segítségével a településtudományok – településföldrajz, regionális tudomány, urbanisztika – különböző megközelítései, vizsgálati szempontjai is megismerhetők. A történeti távlatok alkalmazása a két nagy tapasztalatú, tekintélyes professzor eddigi munkásságából is ered, hiszen a változások, a fejlődés valódi mibenlétének megértéséhez szükséges a települések történetének bemutatása. Ezeket a nagymértékű változásokat jelzi az is, hogy a 2. világháború után 52 város jelentette a magyar városhálózatot, ami napjainkra 346 tagúvá terebélyesedett. Érzékletes leírások mutatják be a Kárpát-medencében az első városok létrejöttének körülményeit, okait, történelmi, társadalmi és gazdasági hátterét, majd a magyarországi városfejlődés nehézségeit, megkésetttségét kontinensünk nyugati területeihez képest, és a városok gazdasági, politikai jelentőségének növekedését a 13. és még inkább a 14. században. Érdekfeszítő az árutermelés, a kereskedelem, a térségi munkamegosztás szerepének hangsúlyozása, és a tudatos városfejlesztés megjelenésének leírása. A Szerzők bemutatják a középkori városfejlődés mozgatórugóit, a kultúrtáj terjeszkedésének, a bányakincsek kiaknázásának szerepét, a bevándorlók, telepések letelepítésének következményeit, az autonómiaminták elterjedését, az urbanizált táj emlékeinek hatásait. Összességében nagyszerű történelmi áttekintést olvashatunk a magyar városok fejlődéséről. A 14. századtól erőteljessé vált a magyar városállományban a nyugati normákhoz való közeledés, a városjog és a polgárság kialakulása, majd megerősödése, a városi szerepkörök formálódása, de jellemző volt a városhálózat ritkasága és a városok alacsony népességszáma. A középkor évszázadai a nyugathoz való felzárkózást jelentették a magyar városok számára, de ez megváltozott az Oszmán Birodalom előretörésével és a kontinentális, regionális(?) munkamegosztással, a feudalizmus megmerevedésével. Ezekkel a változásokkal a megkésetttség helyére az asszimetria lépett: Közép-

és Kelet-Európa egyre inkább a Nyugat periferiájává vált, és a török hódoltság idején a periféria-helyzet következményei érezhetőek voltak a városfejlődésben.

A kötetben nagy szerepet kap az összefüggések vizsgálata, így teljes képet láthat az olvasó a városok életéről, sok esetben a térszerkezet alakulásáról. A Szerzők részletesen foglalkoznak a "címetes" városok állományának utóbbi évtizedekben látható növekedésével, és azzal a jelenséggel, hogy a "várossá tett településekre egyszerűen nem volt szüksége egy-egy térségnek". Nagyon érdekes eredményeket mutat a magyarországi városhierarchia városi ranggal rendelkező és városi szerepköröket bíró településeinek egymással való összevetése. A Szerzők a városi szerepkör vizsgálatára a leltározó módszert hívják segítségül, a kiválasztott mutatókat hierarchikus szintekbe sorolják, és 7 hierarchia szintet különböztetnek meg. A más kutatások csoportosításaiban is szereplő főváros, regionális központok, megyeközpontok, középvárosok és kisvárosok mellett a "faluvárosok" és a "címetes városok" szintjét azonosítja találó kifejezéssel Beluszky Pál és Sikos T. Tamás professzor. Emellett rendkívül látványos térképen ábrázolják a városok hierarchiáját. Azt is megállapítják, hogy a városhierarchia vizsgálatok szerint a magyar városi jogú települések 45%-a nem bizonyul városnak egy funkcionális szemléletű számbavételnél. Az egyes szinteken belüli lakosságszámok különbsége azt mutatja, hogy hazánkban minél magasabb hierarchia szintről van szó annál nagyobb városiasodás egyes elemeinek harmóniája, összerendezettsége.

A túlzottan elaprózott városállomány Magyarországon azt jelenti, hogy 95 városban még 5 ezren sem élnek, így a kisvárosok inkább „intézményi-szolgáltató központok, mintsem a városi lét sokrétű követelményének megfelelő települési-gazdasági-társadalmi egységek.” A Szerzők a városhierarchia bemutatása mellett több tényező alapján a várostípusok meghatározását is elvégzik, és hierarchiafüggő és hierarchiafüggetlen várostípusokat azonosítanak. Ez a tipizálás is hangsúlyozza a hierarchia fontosságát a magyar városállományban. A főváros, a regionális központok, a középtáj- (megye)központok, a középvárosok, a kistájközpontok (kisvárosok) és a címetes városok idomulnak a hierarchiaszintekhez. A lakóvárosok, az iparvárosok, a fürdő- és üdülővárosok, idegenforgalmi központok a hierarchiafüggetlen típusokat alkotják.

A vizsgálatok szerint a regionális városok ugyanazt a kört jelentik mint a hierarchiaszinten, a középtáj- (megye)központok közé itt nem kerül be Salgótarján, ami középváros. A középvárosok típuson belül 3 csoportot azonosítanak a Szerzők, középvárosok iparral, középvárosok lakófunkcióval és középvárosok. A kistájközpontok (kisvárosok) típuson belül 4 csoport kerül megnevezésre, hasonlóan az előző szinthez a kisvárosok iparral, kisvárosok lakófunkcióval, és itt megjelenik a kisvárosok idegenforgalommal és a kivárosok vegyes funkcióval csoport is. A címetes városok, (amelyek nem rendelkeznek városi funkciókkal) esetén a címetes városok lakófunkcióval, iparral és címetes városok vegyes funkciókkal alkotják a csoportokat. A hierarchiafüggetlen típusok között a lakóvárosok két csoportot alkotnak, lakóvárosok kistájközponti funkciókkal és lakóvárosok megnevezéssel. Az iparvárosok az iparvárosok közép- és kistájközponti funkciókkal és iparvárosok csoportra tagozódnak, a fürdővárosok pedig táji központi szerepkörrel, és fürdővárosok, turistaközpontok csoportokat alkotnak. A Szerzők a várostipizálást faktoranalízis és klaszteranalízis segítségével is elvégzik, 22 mutató alkalmazásával, ami a könyv egy-egy témára vonatkozó sokszínű, a részletekre is kiterjedő, magas színvonalú kidolgozását is bizonyítja.

Régi vita a városokkal foglalkozó kutatók, döntéshozók között a várossá nyilvánítás múltbeli és jelenlegi gyakorlata, aminek relevanciáját jelzi az a vélemény, hogy a Szerzők szerint Magyarországon a „346 városi jogú településből 130-131 bizonyul településtudományi értelemben városnak”. Nagyon izgalmas, sok oldalról közelítő elemzéseket olvashatunk erről a témáról is, hiszen a városi címmel rendelkező városok közül majd 300 kritériumhiányos város kerül azonosításra, amelyek nem teljesítenek minden, a jogszabályban az új városokra vonatkozó követelményt.

Érdekes részt jelent a kötetben a vándorlási kapcsolatok nagyon részletes vizsgálata is, és az ezek alapján kirajzolódó városhálózati alrendszerek, altípusok bemutatása.

Szívből ajánljuk a kötetet a Tisztelt Olvasó közönség figyelmébe!

Summaries

József Benedek

Regional inequalities and economic convergence. Comparitve analysis of Hungarian and Romanian regions

The aim of this study is to analyse and compare the economic development and convergence to the EU mean of the Hungarian and Romanian regions. Our main result is that due to their intensive economic growth during the last decade the Transylvanian regions have overtaken in the GDP-based development ranking the east-hungarian regions. As a consequence, we may assist today to a reshaping of the traditional centre-periphery structure. A basic question for further research remains how the GDP-based economic development is reflected in the change of quality of life, and if it is still necessary to use differential price indexes in the study area for the calculation of GDP PPS.

Zoltán Hajdú

The role of state interventions in the formation of the center-periphery relationship system in Baranya county in the state socialist era (1949-1990)

The central government played a role in the formation of relations between settlements at both the national and county levels to an extent and depth never before seen in the state socialist era. The party state, established by 1949, became a key player in the formation of the administrative center-periphery system with the constitutional system, the establishment of the territorial, central and functional system of public administration, the definition and formalization of the formalized hierarchical order of the council system. The “coordination” of the functioning administrative structure and regional development was constantly on the agenda during the era. János Kolta - a lawyer, scientific researcher, university lecturer - has repeatedly gone beyond national aspirations with his radicalism in the “dismantling and interpretation of county plans”. In 1965, he classified most of the county’s settlements as “dying settlements”. The 1971 OTK also represented hierarchical development center categories (and the districts assigned to them) in Baranya County, in fact it was a concept of urban development. Through the county redistribution, Pécs and the designated secondary centers were given a special role. At the level of the priority lower-level centers, the development effort could still be interpreted, but no longer “lower”. “Other” settlements barely had access to the resources needed for day-to-day operations. The government first amended and then repealed the OTK in 1985, and other issues came to the fore at the beginning of the regime change.

Dávid Hajdú

The effect of the coronavirus on unemployment and training for jobseekers in Borsod-Abaúj-Zemplén County

The study examines the consequences of the coronavirus on the labour market of Borsod-Abaúj-Zemplén County, in particular, training for jobseekers supported by the County Government Office. The unemployment trends show drastic changes compared to the data measured in the same period of the previous year. The number of jobseekers has risen by 15.9% by 2020 compared to the average of 4 months in the two years. The education in digital form ordered by the Government did not affect the trainings initiated by the Borsod-Abaúj-Zemplén County

Government Office, as 70/2020. (III. 26.) of the Government of 1991 on the promotion of employment and the provision of benefits to the unemployed. (hereinafter: Flt.) § 14 (1) and 14 / A. § training was suspended, it was not possible to continue these courses. There is no possibility of digital education in the trainings supported by the Government Office, traditional courses based on personal interaction are offered by the training institutions commissioned by the Government Office, as a result of which the pandemic period caused huge financial damage to the supporters. As a result of the additional earnings-related allowances, it consumed the training costs of about 700 people. In the course of the research, it was found that participating in training for job seekers is more expedient from an income point of view than working in public employment.

Timea Győri

Examining the concentration of job seekers by educational attainment at the beginning of the economic recessions in the 21st century

The study uses different statistical methods to examine the change in the territorial distribution and concentration of the unemployed between 2009 and 2020. In the first years of the greatest economic recessions of the 21st century (the economic crisis of 2008, the coronavirus pandemic of 2019), the spatiality of unemployment by educational attainment changed significantly. The Dual index, Hoover index, and location quotient were used to measure the difference in spatial distributions. With the help of the location quotient (LQ), the representation of the groups of the unemployed categorized by educational attainment at the settlement level was explored and represented. For a more complex study of the concentration of groups within the unemployed, spatial autocorrelation was performed. The autocorrelation revealed regular spatial arrangements that could be discovered in the spatial distribution of unemployed groups.

József Lipcsei and Katalin Kárász

Changes of Agricultural Farm Enterprises in the EU27 and Northern Hungary

The number of farmers in Hungary is constantly decreasing, similarly to other European countries, while replacement of small and medium-sized farms by large and giant farms is a global trend. The process of land concentration in Central and Eastern Europe is very fast. Residents displaced from land ownership and land use have to look for a different livelihood. The residence registry of the farmers and the seat registry of the concerned agricultural enterprises do not reveal their actual location, and therefore distorts rural economic data. If we extend the examination of territoriality to land use, we can get a more realistic picture with the help of area subsidies granted to local farmers and non-locals.

Krisztián Járdány

Examination of the territorial distribution of winery development subsidies in Hungary between 2014-2020

This study examines the spatial distribution of winery development subsidies flowing into Hungarian wine regions during the 2014-2020 budget period of the European Union. In line with European aspirations, Hungarian policy also encourages the development of the wine sector and the release of the highest possible quality wines in order to remain competitive on the world market. The resource supply of the 22 winelands of Hungary's 6 wine regions shows a diverse picture, on the basis of which it can be assumed that there are also significant regional differences in terms of development projects. To explore the inequalities, I relied on the analysis of data obtained from secondary sources. I compared the amount and distribution of subsidies with the

most important wine and social indicators relevant to the topic. In order to describe my results, I performed a spatial autocorrelation study using spatial inequality indicators. With the applied methodology, I pointed out the center-periphery relations related to the development of the wine sector and the main sectoral development zones of the 2014-2020 programming period.

Bence Langár

The impact of venture capital ownership regarding the acquisition activity of their listed portfolio companies

The present research is intended to analyze and present the results of a recent study focusing on the acquisition activity of listed companies owned by venture capital funds. The main purpose of the research is to compare the mergers and acquisitions activities of venture capital fund-owned companies with the largest daily number of transactions traded on the Warsaw Stock Exchange with that of non-venture capital fund-owned companies. To this end, after reviewing the literature on the general operating models used for mergers and acquisitions by venture capital funds, I applied regression analysis to evaluate factors (such as VC ownership, cash, balance sheet total, EBITDA and industry) that may affect the acquisition activities of a given company. Throughout the course of the study, I discuss the ownership structure of the given companies and, to support my hypothesis, I seek to establish a relationship between the company's acquisition activity and the ownership role of venture capital funds. My conclusion is that venture capital investments have an impact on the acquisition activities of the firms surveyed, i.e., if a firm is owned by a venture capital fund, that firm has a much greater propensity to acquire, consequently, it executes more acquisitions. To measure the acquisitional willingness, I analyzed the value of goodwill in the balance sheets of the acquiring companies.

Katalin Lőrincz – Annamária Sasné Grósz – Szilvia Kántor

Veszprém-Balaton2023: quality of life and place attachment related to the community of University of Pannonia

The study examines the views of the community of the University of Pannonia (students, lecturers, and other members of staff) on quality of life and place attachment in light of the project Veszprém-Balaton2023 and the relationship of these concepts with demographic indicators. The study is based on a questionnaire carried out in 2020 with 542 respondents, the results of which are demonstrated with the help of the following tools: contingency tables, correlation analysis, and analysis of variance. The most significant results of the study are as follows: (1) we identified the objective factors of quality of life leading to the greatest and the least satisfaction among respondents; (2) we demonstrated that the level of attachment of the members of the university community involved in the current sample group to the city of Veszprém is above average. The research results may contribute to achieving the strategic target of attracting degree educated and creative young work force to settle down and find employment in the region.

Eszter Siposné Nándori

Specificities of the subjective interpretation of poverty in Borsod-Abaúj-Zemplén County

The paper examines the subjective interpretation of poverty in Borsod-Abaúj-Zemplén County, Hungary with the methods of systematic data collection. Data collection makes comparison possible between 2011 and 2019. The comparison of the subjective and objective causes of poverty reveals that only two causes (labor market disadvantages and low education attainment) are the

same. Several differences can be found between the two examined years, which is due to the alteration of the subjective interpretation of poverty as a result of the social, economic and political changes (like the introduction of the redefined family policy) in the examined period.

Ágnes Tokár-Szadai

Changes of the social enterprises' management consulting requests in North-Eastern Hungary 2015-2020

The needs and experiences of social enterprises related to consulting services in 2020 were presented on the basis of in-depth interviews with 33 social entrepreneurs. We examined the change compared to the results of our in-depth interview survey conducted with 16 social enterprises 5 years ago in 2015 (Tokár-Szadai, 2015). As a control group, we used the results of a national 2018-19 questionnaire survey (Poór et al. 2020), in which 374 entrepreneurs, of which 117 clients who had already used consulting services, participated. Compared to 2015, the situation has improved, but the biggest problem for social enterprises is still the lack of access to finance and equity. The consulting needs of social enterprises have shifted strongly in the direction of operational consulting areas in the last 5 years, here they are already approaching the value of the control group. Examining the consulting services planned among social enterprises, no significant change is expected, in most areas stagnation or a smaller reduction is planned, which can be explained by the uncertainty due to the COVID-19 epidemic. The social entrepreneurs surveyed were more satisfied with the performance of their consultants in 2020 than 5 years earlier. Most of the reasons complained about remain related to the solution-orientation of the proposal, both in social enterprises and in the control group. The empirical researches are not representative and not suitable for drawing general conclusions on regional, national or international levels. The results can be used as hypotheses for the following research.

Szabolcs Nagy – Gergő Hajdú

The relationship between content marketing and the traditional marketing communication tools

Digitalization is making a significant impact on marketing. New marketing approaches and tools are emerging which are not always clearly categorised. This article seeks to investigate the relationship between one of the novel marketing tools, content marketing, and the five elements of the traditional marketing communication mix. Based on an extensive literature review, this paper analyses the main differences and similarities between them. This article aims to generate a debate on the status of content marketing. According to the authors' opinion, content marketing can be considered as the sixth marketing communication mix element. However, further research is needed to fill in the existing knowledge gap.

Dávid Tóth – Márk Miskolczi – Melinda Jászberényi – Lilla Bakucz

Security and sustainability aspects at European airports by the Y and Z generations

Airports are one of the most important aspects of today's transport, and they have become essential service areas for cities and their tourism. In this study, we aim to refine the interpretation of airport operation in a wider conceptual system, taking into account tourism security and sustainability aspects. Expanding the pyramid of consumer needs, we explore consumer behavior in the context of airport visits, as well as the importance of responsible consumption among tourists. The study focuses on the delimitation of competitive airports as well as the analysis of

market characteristics. In addition to current and forward-looking trends, emphasis will be placed on the sustainable and innovative development of airports, (e.g., the readiness of tourists to alter their habits, to highlight aspects of sustainability that deserve more attention in airport operations). The study also partially addresses the issues of airport security, highlights their attractions, presents their main features, and seeks to answer how compatible airport security can be with sustainable operations, and how airports can operate as independent tourist attractions. The results of the literature review and the quantitative research conducted by the authors (questionnaire involving Y and Z generation subjects) reveal today's airport development challenges and make proposals for handling the negative impacts of airport operations. Furthermore, research outcomes identify tools that might enhance social acceptance of airports.

Blanka Vanyúr

Overtourism in Budapest

Considering currently available domestic and international statistics, it can be stated that Budapest is a major destination on the tourism market, and this trend is constantly growing. Besides its positive effect increasing tourism activity also has a negative impact on the quality of life of the local residents. This problem is also a part of the discussion of the paper, as well as the definition of overtourism, and its main characteristics, development, and effect on its environment. Overtourism was one of the main topic of the last years in the tourism industry, besides the discussion about the constantly growing tourism consumption, which was mainly concentrated in urban areas. In the world's leading destinations like Barcelona, Venice or Amsterdam we can already talk about the phenomenon of overtourism (Roland Berger 2018). This paper aims to investigate the question of what is the status in the case of Budapest by the indicators of overtourism, in the period of no-tourism, when almost no tourist activities can be observed in the world.

Róbert-Csongor Grünan

Challenges of municipal regulation of accommodation sharing platforms in Transylvania

Over the last 10 years, more and more people are using the resources made available by the new business model, the sharing economy. This type of activity is a new trend in the European economy that is present in our everyday lives, but there is no single European regulatory system that can integrate it. The impact of home-sharing platforms on the housing market is an issue of particular concern. The most important task of legislators is to create laws that acknowledge that the members of the profit-oriented sharing economy are not traditional companies and to grant rights to it, as well as to impose requirements. In the present study, we describe the state of regulation by local authorities of home-sharing platforms from the perspective of European institutions and municipalities from Transylvania.

Szerzőink

<i>Bakucz Lilla</i>	egyetemi hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem, Marketing Intézet
<i>Benedek József</i>	Ph.D. egyetemi tanár, az MTA külső tagja, Babas-Bolyai Tudományegyetem, Miskolci Egyetem
<i>Grüman Róbert-Csongor</i>	Ph.D. hallgató, Nemzeti Közszerológati Egyetem Közigazgatás- tudományi Kar
<i>Györi Tímea</i>	Ph.D. hallgató, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
<i>Hajdú Dávid</i>	Ph.D. hallgató, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
<i>Hajdú Gergő</i>	Ph.D. hallgató, Miskolci Egyetem
<i>Hajdú Zoltán</i>	MTA doktora, tudományos tanácsadó, KRTK Eötvös Loránd Kutatási Hálózat
<i>Járdány Krisztián</i>	Ph.D. hallgató, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
<i>Jászberényi Melinda</i>	Ph.D. habil, egyetemi docens, Budapesti Corvinus Egyetem, Marketing Intézet
<i>Kántor Szilvia</i>	PhD hallgató, tudományos segédmunkatárs, Pannon Egyetem
<i>Kárász Katalin</i>	Ph.D. hallgató, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
<i>Langár Bence</i>	Ph.D. hallgató, Miskolci Egyetem
<i>Lipcsei József</i>	Ph.D. hallgató, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
<i>Lőrincz Katalin</i>	egyetemi docens, intézetigazgató, dékánhelyettes, Pannon Egyetem
<i>Miskolczi Márk</i>	egyetemi hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem, Marketing Intézet
<i>Nagy Szabolcs</i>	Ph.D. egyetemi docens, dékánhelyettes, Miskolci Egyetem
<i>Nagy Zoltán</i>	Ph.D. egyetemi docens, intézetigazgató, Miskolci Egyetem
<i>Sasné Grósz Annamária</i>	egyetemi docens, oktatási dékánhelyettes, Pannon Egyetem
<i>Siposné Nándori Eszter</i>	Ph.D. egyetemi docens, Miskolci Egyetem
<i>Tokár-Szadai Ágnes</i>	Ph.D. egyetemi docens, Miskolci Egyetem
<i>Tóth Dávid</i>	egyetemi hallgató, Pécsi Tudományegyetem, Közgazdaságtudományi Kar
<i>Vanyúr Blanka</i>	Ph.D. hallgató, ELTE Földtudományi Doktori Iskola

Szerzőink figyelmébe

A szerkesztőség kéri a szerzőket, vegyék figyelembe a formai megjelenésre vonatkozó alábbi szempontokat:

Terjedelem, kiegészítések:

A „Tanulmány” rovatban maximálisan 35.000, a többi rovatokban maximálisan 18.000 karakter terjedelmű tanulmány közölhető.

A tanulmány elejére öt soros összefoglalót, valamint 3-5 kulcsszó megnevezését és JEL-kód meghatározást kérünk.

A szöveget fájlban kérjük leadni, lemezen vagy e-mailen. (MS WORD bármelyik változatában lementve.)

Kb. 10-15 sorban rövid összefoglalót kérünk a tanulmányról angolul, valamint a cikkben szereplő ábrák és táblázatok címét is kérjük angolul.

Kérjük a szerző adatainak megadását az alábbiak szerint: név, tudományos fokozat, beosztás, munkahely

Szöveg formázása

Oldalméret: JIS B5 – 18,2 x 25,7 cm.

Margók: fent: 2,22, alul: 2,5, balról: 2,5, jobbról: 2 cm; fejléc és lábléc: 1,25 cm.

Betűtípus és betűméret: Times New Roman 10-es, a jegyzetek 9-es betűmérettel.

Bekezdések: cím után nincs behúzás, egyébként 0,7 cm, a bekezdések között sorkihagyás nincs.

Címek: stílusbeállítás nélkül, fő cím és a fejezetek címei vastag, az alfejezetek címei vastag és dőlt betűtípussal.

Szövegek kiemelések: szimpla dőlt betűtípussal.

Ábrák, táblázatok:

Terjedelmi okok miatt kérjük, hogy egy tanulmányban legfeljebb 4-5 ábra szerepeljen.

Az ábrákat (pl.: térképek, diagramok, rajzok, fényképek) és táblázatokat megfelelően formázva a szövegbe építve kérjük elküldeni. A fénymásolással, szkenneléssel készült ábrákat nem tudjuk elfogadni, mert a nyomda számára nem megfelelő a minőségük. Színes ábrák közlésére sincs módunk. Mindenképpen szükséges az ábrák és táblázatok külön számozása (pl.: 1. ábra; 2. ábra; 1. táblázat; 2. táblázat), s hivatkozásuk pontos feltüntetése a szövegekben, zárójelben, döntve: (1. ábra) vagy (1. táblázat).

Az ábra címét az ábra alatt, középen elhelyezve, a táblázatok címét a táblázat fölött balra igazítva kérjük elhelyezni. Az ábrák és táblázatok alatt fel kell tüntetni a forrást is. Ha saját készítésű az ábra, akkor a „Forrás: Saját szerkesztés, ill. Saját számítás.” megnevezést kell használni.

Irodalmi hivatkozások, jegyzetek:

Az irodalmi hivatkozásokat minden esetben kérjük feltüntetni, a szerző vezetéknevét és a kiadását évtől zárójelbe téve. Pl.: (Conti 1993). Pontos idézetnél az oldalszám is szükséges. Pl.: (Conti 1993, 76) vagy (Conti 1993, 76-86). A hivatkozások ne lábjegyzetként, hanem csak a fent leírt formában kerüljenek a szövegbe.

Az irodalomjegyzékben csak olyan tételek szerepeljenek, amelyekre a szövegekben hivatkozás található, s minden meghivatkozott irodalmat feltétlenül fel kell tüntetni az irodalomjegyzékben.

A jegyzeteket kérjük a szöveg végén, számozott formában elhelyezni. A jegyzetek a főszöveg kiegészítéseit tartalmazzák, ne legyen bennük pl. ábramagyarázat, hivatkozás.

A szöveg után kérjük beírni az irodalomjegyzéket, a következő alapformákban:

Könyv: szerző (megjelenés éve): *A mű címe*. A kiadás helye: a kiadó neve.

Folyóirat: szerző(k) (a megjelenés éve): A cikk címe. *A folyóirat neve*. (Az évfolyam sorszáma), a szám sorszáma, a cikk kezdő és befejező oldalszáma.

Gyűjteményes kötetben szereplő cikk: szerző(k) (a megjelenés éve): A cikk címe. In: *A gyűjteményes kötet címe*. (szerk. vagy ed(s): Szerkesztő(k) neve), a kiadás helye: a kiadó neve, a hivatkozott írásmű kezdő és befejező oldalszáma.

Példák:

CRONAUGE, U. (1992): Kommunale Unternehmen. Berlin: Erich Schmidt Verlag

ALCHIAN, A.-DEMSETZ, II. (1972): Production, information costs and economic organisation. *America Economic Review*, 2. 775-795.

PÉTERI G. (1991): Az önkormányzatok és oktatási intézményeinek viszonya, finanszírozási kérdések. In: *Önkormányzat és iskola*. (szerk.: Kozma T.) Budapest: Oktatókutató Intézet, 122-154.

Köszönjük!

Szerkesztőség